



**СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР  
УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА**

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ  
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ  
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ  
НАВЧАННЯ**

**СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА:  
матеріали**

**Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**(до 75-річчя від дня народження  
кандидата філологічних наук,  
доцента Ганни Конторчук)**

**(4 грудня 2025 р., м. Житомир)**

**Житомир – 2026**

*Рекомендовано до друку на засіданні  
кафедри української мови та методики її навчання  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(протокол № 3 від 30 січня 2026 року)*

**Рецензенти:**

**Шитик Л. В.**, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

**Плечко А. А.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Поліського національного університету;

**Титаренко В. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка.

**С 83 Стилiстичний вимiр українського слова : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції** (до 75-річчя від дня народження кандидата філологічних наук, доцента Ганни Конторчук) (4 грудня 2025 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич; відп. за вип. М. В. Шарапа, Н. М. Дяченко. Житомир, 2026. 196 с.

У збірнику вміщено наукові роботи викладачів, учителів, аспірантів, магістрантів, студентів та учнів, у яких порушено актуальні проблеми зі стилістики, лексикології, фразеології, граматики, діалектології, історії мови, ономастики, лінгводидактики.

Призначений для науковців, учителів-словесників, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться проблемами української мови.

Статті надруковано в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026

## ЗМІСТ

Франчук М. В. СПОГАДИ ПРО МАМУ.....	9
Котлярчук Н. Л. СПОГАДИ ПРО КИРИЛІВНУ.....	11
Гримашевич Г. І. СТИЛЬНА ТА СТИЛІСТИЧНА.....	12
Фальківська Л. П. СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ГАННИ КИРИЛІВНИ КОНТОРЧУК.....	14
Бабій А. П. ЛЕКСИЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СТИЛІСТИЧНА НОРМА.....	19
Барань Є. Б., Ковач Н. І. ГУНГАРИЗМИ В МОВОСТИЛІ ЗАКАРПАТСЬКИХ МИТЦІВ СЛОВА.....	24
Башманівська Л. А. СТИЛІСТИЧНА ГРАМОТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В КОНТЕКСТІ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ.....	28
Бережанська О. Ю. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГОВІРОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ.....	31
Бех Т. В. АРХАЇЧНА СПОЛУЧНИКОВА КОНСТРУКЦІЯ В ГОВІРКАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	34
Білокриницька Т. М. ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА У СФЕРІ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ.....	37
Білошицька Ю. М. СТИЛІСТИЧНІ ПОМИЛКИ ТА СПОСОБИ ЇХ УНИКНЕННЯ.....	40
Боть Л. П., Дровольська К. В. МОВНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ: СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ «ВЧИТЕЛЬ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ».....	43
Варьоха Ж. В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	46
Весельська Г. С. СИСТЕМА СУРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СИНХРОННОМУ ВИМІРІ.....	49
Газдаг В. В., Дорчі Г. С. РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЯК ІДЕНТИФІКАТОРІВ У МАТЕРІАЛАХ ОНЛАЙН- ПЛАТФОРМИ «ROZAKARPATSKİ».....	53
Гайдученко А. І. НОМІНАЦІЯ ЛЮДИНИ ЗА РОДИННИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ В КНИЗІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР. ДІЯРЮШ НАЙБАГАТШОГО ЧОЛОВІКА МУКАЧІВСЬКОЇ ДОМІНІЇ».....	58
Глуховцева І. Я. ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	60
Гримашевич Г. І. АКТУАЛІЗАЦІЯ ПІДЛЯСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ РИС У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНТОЛОГІЇ УКРАЇНОМОВНОГО ПИСЬМЕНСТВА ПІДЛЯШСЯ «КРАЇНА СВОЙОГО СЛОВА»).....	64
Дерба В. С. МІКРОТОПОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИФРОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	69

Дроботенко В. Ю. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КИСВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР .....	72
Заруднюк Н. В. ПСИХОЛОГІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»)..	75
Климова К. Я. МОВОЗНАВЧА ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНА СПАДЩИНА ГАННИ КОНТОРЧУК У ПЛОЩИНІ УКРАЇНОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	79
Комарі Є. Л. ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СТИЛІСТИКА: СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	81
Кулешір М. М. СУРЖИК ЯК ХУДОЖНИЙ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗАСІБ У СЕРІАЛІ «СПІЙМАТИ КАЙДАША».....	84
Кульбіда І. М. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ СТРАВ ТА НАПОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ЛЬВІВ. ВИШНІ. ДОЩІ»)..	86
Кумейко Т. А. СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ДОВОАЛЕНТНИХ ПРЕДИКАТІВ ОБРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ».....	91
Куценький Є. С. ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ФОНЕТИЧНОЮ ПОЕТИКОЮ ВІКТОРА КРУПКИ.....	95
Кучерук О. А. АНАЛІЗ СТИЛЬОВИХ МАРКЕРІВ МЕДІАТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.....	99
Лебедь Ю. Б. МЕТАФОРІЧНІ МОДЕЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ.....	103
Лібак Н. А., Калинич К. М. НЕОЛОГІЗМИ ТА МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК ІНДИКАТОРИ ДИНАМІКИ МОВНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	108
Лісняк Н. І. МІКРОТОПОНІМІЯ СЕЛА ЗАЛАВ'Є ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	111
Літніх М. С. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	115
Мазур Т. А. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	120
Надточій Д. А. ОЦІНКА ЯКОСТІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	125
Осипишина Н. А. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	129

Певсе А. А., Комарі Є. Л. СТИЛІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УСНОМУ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОМУ БІЛІНГВАЛЬНОМУ МОВЛЕННІ ЖИТЕЛІВ ЗАКАРПАТТЯ.....	133
Плечко А. А., Сущенко Н. В. ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗУ <i>ЛІСУ</i> НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	136
Сарган Н. Ю. МІКРОТОПОНІМИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ, МОТИВОВАНІ ГІДРОНІМАМИ.....	142
Скрипник Н. І., Скрипник М. І. СТИЛІСТИКА ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ВИКЛАДАННІ МОВИ.....	146
Соколовська Л. М. ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ.....	149
Титаренко В. М. СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	153
Тищенко Т. М., Кухаренко Н. В. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАНЬ О. ПАВЛЕНКО «БРАТ ПРИЇДЖАВ».....	157
Фірук О. І. СИСТЕМА ПРИЙОМІВ САМООЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	160
Чонка Т. С., Егрешій С. А. СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ ВАСИЛЯ КУЗАНА.....	162
Шарапа М. В., Натальчук В. Р. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ НОРМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	165
Шитик Л. В., Вдовіна С. О. НОВІТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК МАРКЕР СУЧАСНОСТІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРАВОПИС ІМЕННИКІВ З ІНШОМОВНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	168
Юрчук О. О., Чаплінська О. В. ХУДОЖНЯ РЕФЛЕКСІЯ ГОЛОДОМОРУ В РОМАНІ НАТАЛКИ ДОЛЯК «ЧОРНА ДОШКА».....	172
Ящук Л. В. ПРІЗВИЩА ЖИТОМИРЩИНИ, ПОХІДНІ ВІД НАЗВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ СПРАВОЮ ТА РЕЛІГІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ. ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ».....	175

## МАТЕРІАЛИ УЧНІВ

Браславська А. М., Закорчменна Н. А. (учителька). НОМІНАЦІЯ БОРЩУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ .....	180
Жовнір А. Р. ЕЛЕМЕНТИ ФОЛЬКЛОРУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПІСНЯХ.....	182

Коляда А. О. МОТИВАЦІЯ ПРИЗВИСК У ГОВІРКАХ ЗОЛОТОНІСЬКОГО РАЙОНУ.....	185
Неліпа В. С. МІФОПОЕТИЗМ КВІТІВ У ЛІРИЦІ КАТЕРИНИ ВЕРБІВСЬКОЇ.....	188
Полунченко С. О. ЖАНРОВА СИСТЕМА ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ У ЖУРНАЛІСТИЦІ.....	190
Процаликіна Є. А. ХУДОЖНЯ ОНОМАСТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ ЧЕРКАЩИНИ).....	193



## СПОГАДИ ПРО МАМУ

### ГАННА КОНТОРЧУК: ПОЧАТОК ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ

Ганна Кирилівна Конторчук народилася 8 грудня 1950 року в с. Туча Козятинського району Вінницької області. Офіційна дата народження інша, що пов'язано з неможливістю серед суворої зими оформити документи на дитину. У першу ж відлигу батьки це зробили, але справжнє число народження стало надбанням тільки родини і близьких. Народилася Ганна у родині вчителя молодших класів Кирила Андрійовича, людини розумної, освіченої, дуже мудрої. Він прожив уже життя, на момент народження доньки мав 44 роки, пройшов війну, був у полоні, на примусових роботах у німецьких фермерів. Чоловіком він був спраглим до знань, до всього нового, цікавого, що не могло не відбитися на характері доньки. Мама Ганни, Марія Прохорівна у зв'язку зі слабким здоров'ям була домогосподаркою, дбайливою господинею, доброю і чуйною до чужої біди, справедливою і мудрою.

Згодом після народження Ганни, у 1956 році, родина переїхала у с. Глухівці, де Кирило Андрійович став працювати вчителем. У цій же школі навчалася і Ганна. Варто зазначити, що ця звичайна, на перший погляд, школа була доволі нетиповою для сіл того часу. Керував школою видатний педагог-новатор, людина непересічна і яскрава, Йосип Мойсейович Кутисман. Завдяки йому школа розвивалася, а рівень викладання предметів був не гірший, ніж в престижних міських школах. Великий вплив директор мав і на становлення Ганни, а його дружина, вчителька російської літератури Майя Єфремівна, сама завезла здібну дівчину до КНУ ім. Т. Шевченка, куди та успішно вступила. Ганна отримала золоту медаль, тому скористалася правом здавати лише один вступний іспит.

Університет Ганна закінчила 1973 року з відзнакою (спеціальність «Українська мова і література»). Того ж року вступила до аспірантури (заочна форма) при кафедрі стилістики на факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка (спеціальність «Журналістика»). Свою професійну діяльність Ганна почала в рідній школі, з 1973 по 1976 рік працювала у Глуховецькій середній школі вчителем української мови, організатором позакласної виховної роботи. Варто зазначити, що вона почала виконувала обов'язки завуча зразу, як її взяли на роботу. Такий стрімкий кар'єрний зріст був пов'язаний не з тим, що нею опікувався сам директор і його дружина, а з високими професійними якостями, наполегливістю, активністю і непересічними організаторськими здібностями.

Так сталося, що зараз я, донька Ганни Кирилівни, повернулася в її рідне село. І коли односельчани мене намагаються ідентифікувати, бо людина ніби нова, не всі мене знають, то як називаю адресу, всі згадують – там жила вчителька. Це зовсім не випадково, адже Ганна Кирилівна залишила світлі і яскраві спогади про своє вчителювання. І таке ж ставлення до неї зберіглося на

все життя, адже попри нетривалий період роботи у сільській школі вона завоювала довіру і повагу односельчан.

Цікаво, що Йосип Мойсейович попри теплі стосунки з Ганною і її родиною, не пожалів молоду вчительку, вчорашню випускницю, і призначив її класним керівником у 10-й клас, який вирізнявся великою кількістю «важких» учнів. Дисципліна кульгала, учні не відвідували школу, відзначалися хуліганською поведінкою, на них були постійні скарги від громади села. І от Ганна Кирилівна почала з того, що стала називати всіх на Ви і задовго до прочитання порад Д. Карнегі стала хвалити свій клас за найменші позитивні зрушення. За кілька місяців клас було не впізнати, припинилися пропуски, учні стали краще вчитися, брати участь у житті школи. Сьогодні випускники цього класу – це учені, бізнесмени, військові, агрономи, загалом успішні люди, які живуть у різних містах України і світу. І при зустрічі завжди дякували Ганні Кирилівні за те, що вона зуміла їх підтримати у нелегкому шляху в доросле життя.

Професійний шлях Ганни Кирилівни Конторчук почався в сільській школі, а згодом вона випустила тисячі вчителів, які несуть її настанови й життєву мудрість у сотні сільських і міських шкіл. І перша настанова – це повага до учня як до людини.

**Марина Валеріївна Франчук,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
донька Г. К. Конторчук.

## СПОГАДИ ПРО КИРИЛІВНУ

Знаєте, як інколи кажуть вдячні люди про своїх наставників, учителів, тих, хто залишив слід у долі? «Мені таланило на хороших людей». Згадуючи своє навчання в Житомирському державному педагогічному інституті імені І. Франка, так можу сказати і я. З величезною повагою і вдячністю пригадую когорту прекрасних викладачів. Серед усіх особливо хочу відзначити розумну людину, талановитого педагога, професіонала, просто хорошу жінку – Ганну Кирилівну Конторчук.

Завдяки Ганні Кирилівні ми почали розуміти таку далеку для нас, тодішніх, історичну граматику. Вона відкривала нам премудрості стилістики. Під її керівництвом писали статті, курсові та дипломні роботи. Пам'ятаю її тактовні, виважені й слухні зауваження. Вона вміла сказати прості, але такі необхідні слова підтримки. І завжди на «ви»...

Ми залишалися близькими тривалий час. Розмовляли по телефону, зустрічалися в її рідному селі чи в Житомирі. Спілкування з нею було справжньою розкішшю.

А вражала мене в ній спокійна, врівноважена стійкість. А ще гострий аналітичний розум. І гумор – над собою, ситуацією...

Про Ганну Кирилівну скажу просто: «Пам'ятатиму...».

**Котлярчук Ніна Леонідівна,**  
вчителька української мови та літератури  
Білилівського ліцею Ружинської селищної ради  
Житомирської області,  
вчитель вищої категорії, вчитель-методист.

## СТИЛЬНА ТА СТИЛІСТИЧНА

Моє перше знайомство з Ганною Кирилівною Конторчук (хоча тоді я ще не знала ні імені, ні прізвища, ні по батькові) відбулося в липні 1986 року на вступному іспиті з української мови та літератури до Житомирського державного педагогічного інституту. Досі пам'ятаю питання з української мови (Однорідні члени речення, узагальнювальні (тоді ще узагальнюючі) слова при однорідних членах речення; розділові знаки) та літератури (П'єси Олександра Корнійчука «Загибель ескадри» та «Платон Кречет»), а також велике за обсягом речення, яке мені спочатку здалося складною синтаксичною конструкцією. І тільки після того, як Ганна Кирилівна Конторчук та Василь Семенович Ричков послушали мої відповіді на теоретичні питання, при цьому усміхаючись та схвально киваючи головами, я, сидячи перед ними, зрозуміла, що неправильно проаналізувала речення, коли готувалася до відповіді, адже воно було простим із низкою ускладнювальних засобів, й одразу почала характеризувати речення як просте. Екзаменатори похвалили мене за відповідь, запитали, де так гарно вчать української мови та літератури, і поставили оцінку «відмінно», що для мене одразу означало вступ до інституту, оскільки мала право складати тільки один іспит як «золота медалістка».

Наступна зустріч із Ганною Кирилівною – у вересні того самого року, коли вона в гарній блузці з жабо, модній спідниці, у вишуканому взутті на підборах зайшла в аудиторію, назвала себе й сказала, що буде в нас викладати «Практикум з української мови». На всіх практичних заняттях викладачка пояснювала нам теоретичний матеріал і наводила значну кількість прикладів із сучасної української поезії (саме завдяки Ганні Кирилівні я та мої одногрупниці полюбили жіночу поезію, зокрема твори Ліни Костенко, Ганни Чубач, Олени Матушек). А ще весь час повторювала, що вчитель має бути грамотним, не допускати помилок в усному, а особливо в писемному мовленні.

А потім були «Історична граматики української мови», «Стилістика української мови», «Культура мови», написання курсової роботи «Тропи в поетичному мовленні Ліни Костенко» (пам'ятаю, як зробила вибірку матеріалу з двох збірок «Вибране» та «Сад нетанучих скульптур» і сказала Ганні Кирилівні, що не знайшла перифрази, на що вона усміхнулася, а наступного дня принесла мені вирізки статей про перифразу, щоб я навчилася їх шукати й бачити), конкурсної роботи «Культура публічного мовлення», за яку мала якесь призове місце... І ще багато чого, про що зараз згадую з теплом і вдячністю. І здивуванням, бо ми не розуміли, як може людина знати стільки всього напам'ять, цитувати під час викладання стилістики багато поезій для підтвердження ролі різноманітних мовних одиниць у художньому стилі... А дивували ще й оті маленькі листочки, на яких Ганна Кирилівна щось занотувувала, щоб розказати нам... І так ми полюбили стилістику, яку, здається, і Ганна Кирилівна любила найбільше...

Згадую й пам'ятаю не тільки про навчання, а й про те, як Ганна Кирилівна вчила нас життя, як одягатися, поводитися, якими бути в стосунках із рідними людьми, тому ми позаочі її називали наша мама Ганна. Навіть на випускному

вечорі 1991 року з одногрупницями склали за народними мотивами пісню-подяку нашим викладачам, де були присвячені їй такі слова: «Де б я не ходила, де б я не була, / Я й матусі Ганні дякувала. / Дякую тобі, Ганно, що навчила стилів гарно, / Більш не будеш, не будеш...». Після закінчення інституту ми запрошували Ганну Кирилівну на зустрічі випускників, і вона завжди приходила...

Ми, дівчата, найбільше звертали увагу на вишуканість образу нашої викладачки, а потім колеги, яка, крім того, що була послідовною у своїх думках, глибокою в науковій та викладацькій роботі, вирізнялася вишуканістю й неповторністю в химерно зав'язаній на шиї хустинці, кокетливо нахиленому набік капелюшку, суворим класичним костюмом (суконь не любила!), який прикрашала брошка.... І завжди до студентів і своїх колег Ганна Кирилівна зверталася на Ви... Вона була стильна і стилістична...

Ми з колегами заслуховувалися її розповідями про маму й тата, особливо про тата, про чоловіка Валерія Мар'яновича, про доньку Марину, з успіхів якої вона раділа й тішилася найбільше, а також про кицьку Мурку, яка справді була для Ганни Кирилівни членом її сім'ї. І це були складники її щастя... Але найщасливішою Ганна Кирилівна, як мені здається, стала після народження внучки Ганнусі, бо була дуже втішеною й навіть гордою, що на її честь назвали дитину, чекала від внучки перших кроків, перших слів і того заповітного «цябця» (бабця)...

Навіть після виходу на пенсію Ганна Кирилівна була з нами, була нашою кафедралкою, бо долучалася до різноманітних заходів, зустрічей, походів на каву чи до лісу... І завжди була молододою душею...

Світла пам'ять нашій Учительці. Саме завдяки таким викладачам, як Ганна Кирилівна, і ми, її учні, стали тими, якими ми є...

**Гримашевич Галина Іванівна,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
завідувач кафедри української мови та методики її навчання  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка.

## СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ГАННИ КИРИЛІВНИ КОНТОРЧУК

1978

1. З приводу рубрики «Слідами одного листа». *Журналістика: Республіканський міжвідомчий науковий збірник*. 1978. Вип. 4. С. 102–112.

1979

2. Опис у кореспонденції. *Журналіст України*. 1979. С. 34–38.

1982

3. Рубрика, заголовок, підзаголовок, лід як організуючі елементи кореспонденції. *Журналістика: Респ. міжвід. наук. зб.* Київ, 1982. Вип. 13. С. 123–142.

1983

4. Стилiстичні функції діалектизмів у газетних жанрах. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: повідомлення і тези XV респ. діалектологічної наради*. Житомир, 1983. С. 265–266.
5. Особливості мови і стилю засобів масової інформації. Посібник для факультетів журналістики університетів. Київ: Вища школа, 1983. 150 с.
6. Роль цитати в структурі кореспонденції. *Журналістика: Респ. міжвід. наук. зб.* Київ, 1983. Вип. 14. С. 93–103.

1985

7. Використання публіцистики М. Рильського на уроках української мови. *Тези доповідей і повідомлень респ. науково-теоретичної конф., присвяченої 100-річчю з дня народження М. Рильського*. Житомир, 1985. С. 118–119.
8. Преса, радіо, телебачення як засоби формування активної життєвої позиції студентів-філологів у процесі викладання лінгвістичних дисциплін: матеріали респ. науково-практ. конф. «Актуальні проблеми ідеології і викладання мови і літератури у вузі». Кам'янець-Подільський, 1985. С. 27–29.

1986

9. У пошуках резервів. *Журналіст України*. 1986. № 7. С. 29–31.

1987

10. Емоційно-експресивна лексика у творах Леоніда Глібова для дітей. *Глібовські читання, присвячені 160-річчю з дня народження поета (тези доповідей)*. Ніжин, 1987. С. 54–55.
11. Використання матеріалів преси телебачення і радіо як засобу духовного збагачення студентів-філологів у процесі вивчення лінгвістичних

- дисциплін: повідомлення і тези обласної науково-практ. конф. «*Шляхи і форми вдосконалення підготовки вчителя до роботи в сільській школі у світлі рішень 27 з'їзду КПРС, основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи*». Житомир, 1987. С. 138–140.
12. Глибінь слова нашого. *Журналіст України*. 1987. № 10. С. 44–46.
13. Листи читачів на сторінках «Правди». *Журналістика*: Республ. міжвід. наук. зб. Київ, 1987. Вип. 19. С. 146–150.

1988

14. Абзац в оповіданнях Ольги Кобилянської. *Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури*: тези доповідей і повідомлень Респ. наук. конф. Ч. 2. Чернівці, 1988. С. 89–90.
15. Невласне пряма мова в романі «Тронка» Олеся Гончара. *Літературний процес і творча індивідуальність письменника*: тези доповідей обласної конференції. Дніпропетровськ, 1988. С. 154–155.

1990

16. Аналіз стилістичних помилок, викликаний функціонуванням української мови в умовах білінгвізму: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конференції. Донецьк, 1990. С. 154–155.
17. Роль студентського наукового гуртка з питань культури мовлення у фаховій підготовці майбутнього вчителя-словесника. *Актуальні питання вивчення у вузі курсу методики викладання мови і літератури у школі*: тези доповідей і виступів респ. науково-практ. конф. Ніжин, 1990. С. 22–23.
18. Лексикографічне опрацювання семантичних діалектизмів у Поліському діалектному словнику. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі*: тези доповідей і повідомлень 16 респ. діалектологічної наради. Житомир, 1990. С. 216–218.

1993

19. Стилістика питальних одиниць у поезії Лесі Українки. *У гірлянді шани Лесі Українки*: тези міжвузівської науково-практичної конф. Житомир: Льонок, 1993. С. 120–121.

1994

20. Лексико-словотворчі варіанти назв сільськогосподарських рослин у поліських говорах. *Словотвір як динаміка мови*. Наукова конференція, присвячена пам'яті Т. Возного. Львів, 1994. Ч. 1. С. 106–107.

1995

21. Питання нормативності української мови у дослідженнях Максима Рильського. *М. Т. Рильський і українська література ХХ століття*. Житомир, 1995. С. 99–100.

1996

22. Про деякі проблеми усного літературного мовлення. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*. Зб. наук. праць, присвячений пам'яті С. П. Самійленка. Ч. П. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. С. 155–156.

1997

23. Звертання у поетичному мовленні Лесі Українки. *Твоєму йменню вічно пломеніти*: матеріали наукової конф. до 125-річчя з дня народження Лесі Українки. Новоград-Волинський, 1997. С. 47–48.

1998

24. Порівняння у поетичному мовленні Василя Стуса. *Творчість Василя Стуса у контексті європейської культури ХХ століття*. Зб. матеріалів конференції. Донецьк, 1998. С. 51–56.
25. Парцельовані конструкції у драмі «Президент» Василя Земляка. *Творчість В. Земляка в контексті вітчизняної та світової літератури (до 75-річчя від дня народження)*. Зб. наук. праць. Житомир, 1998. С. 68–72.
26. Етимологія поліських назв коноплі. *Велике лядо*: Зб. статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора М. В. Никончука. Житомир, 1998. С. 125–130.

2000

27. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи. Навчально-методичний посібник для студентів. Житомир, 2000. 150 с. (у співавторстві).

2001

28. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи: навчально-методичний посібник. Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. 135 с.
29. Антропоніми в листах Лесі Українки. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету*. 2001. № 7. С. 64–69.
30. Біля джерел рідного слова. Науково-педагогічна діяльність професора А. П. Коваль. *Історія української лінгвістики*. Зб. наук. праць. Київ – Ніжин, 2001. С. 146–149.
31. Проблеми культури мовлення у сучасних засобах масової інформації. *Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Вип. 6. Житомир, 2001. С. 146–151.

2002

32. Етно-культурологічні аспекти українських фразем із компонентом «кіт». *Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Вип. 9. Житомир, 2002. С. 127–130.

2003

- 33.Біблійні антропоніми у творах Лесі Українки. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2003. № 11. С. 175–181. (У співавторстві).

2004

- 34.Крилаті слова у сатиричному романі Олега Чорногуза «Претенденти на папаху». *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2004. № 14. С. 160–163.
- 35.Власні назви як система естетичного і світоглядного узагальнення у романі В. Шевчука «Стежка в траві». *Волинь – Житомирищина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 12. Житомир, 2004. С. 195–203. (У співавторстві).
- 36.Крилаті слова у романі В. Шевчука «Стежка в траві». *Волинь – Житомирищина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 12. Житомир, 2004. С. 189–195.

2005

- 37.Перифраза як одна з визначальних рис літературно-критичних статей Максима Рильського. *Творчий портрет Максима Рильського на тлі української літератури*. Збірник наук. робіт. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. С. 119–129.

2006

- 38.Приєднувальні конструкції в газетному тексті. *М. А. Жовтобрюх і сучасна українська лінгвістика*. Черкаси: Брама-Україна, 2006. С. 282–287.
- 39.Синтаксичні засоби емотивної експресії у казках Івана Франка. *Волинь – Житомирищина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 15. Житомир, 2006. С. 187–196. (У співавторстві).

2007

- 40.Лексико-словотвірна структура назв ниви в поліських говорах. *Поліські зворини: Зб. пам'яті проф. М. В. Никончука*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. С. 61–66.

2008

- 41.Сучасна українська літературна мова. Практикум із синтаксису: навчальний посібник. Житомир: ПП «Рута», 2008. 348 с.

2009

- 42.Стилістика української мови: Практичний курс: посібник для студентів філологічних спеціальностей. Житомир: ПП «Рута», 2009. 212 с.

2010

43. Сучасна українська літературна мова. Практикум із синтаксису: Навчальний посібник. Вид. 2. Житомир: Волинь, 2010. 348 с.
44. Структурно-семантичні особливості порівняльних конструкцій в історичній повісті Валерія Шевчука «Розсічене коло». *Волинь – Житомищина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Вип. 19. Житомир, 2010. С. 261–271.
45. Порівняльні конструкції у романі Петра Шекерика-Доника «Дідо Іванчік». *Вісник Прикарпатського університету*. Вип. 151. Івано-Франківськ, 2010. С. 125–130.

2013

46. Конотація синтаксичних одиниць у поезії О. Ольжича. *Волинь – Житомищина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Вип. 24. Житомир, 2013. С. 250–260.

2014

47. Синтаксис звертань у поетичному мовленні Василя Стуса. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 листопада 2014 р.)*. За заг. ред. д. п. н., проф. Соколової І. В., к. філол. н., доц. Бумбур Ю. М. Маріуполь: МДУ, 2014. Ч. 1. С. 142–144.

2016

48. Сучасна українська літературна мова: Вправи. Завдання. За творами Т. Г. Шевченка: навч. посібник / Н.А. Адах, Г. А. Вокальчук, Є. Л. Вокальчук та ін.; за ред. Г. М. Вокальчук, В. М. Мойсієнка. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 224 с. (Серія «Альма-матер»).

**Упорядкувала Фальківська Людмила Петрівна**

**А. П. Бабій,**  
викладач української мови і літератури,  
спеціаліст вищої категорії, викладач-  
методист Комунального закладу вищої  
освіти «Вінницький гуманітарно-  
педагогічний коледж»

## **ЛЕКСИЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СТИЛІСТИЧНА НОРМА**

Культура мови має велике національне і соціальне значення, бо забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективне використання всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Саме тому нормативність мовлення – це вирішення проблеми позитивного впливу на мовну культуру молоді та викорінення певних типових для сучасного українського мовлення недоцільних і неправильних моделей використання мовних ресурсів [1, с. 242].

Бездоганна грамотність викладу, усного чи писемного, – одна з основних вимог до мови тексту будь-якого стилю комунікації. Мовні помилки, стилістичні вади знижують як інформаційну, так й естетичну цінність тексту. Правильність і точність мови належать до тих якостей, які прискорюють і полегшують сприйняття думки автора. Тому, створюючи текст, мовець повинен пам'ятати, які саме відхилення від норми можливі в межах тієї чи іншої мовної системи, а також бачити шляхи подолання їх. Писемне мовлення, на відміну від усного, дає змогу вдумливіше працювати зі словом, повертатися до написаного, виробляючи таким чином власний стиль. Праця над писемним текстом потребує виправлень, уточнень, критичного ставлення до написаного. З огляду на це, одним із важливих етапів підготовки письмової роботи має бути саморедагування, мета якого полягає в усуненні помилок. Саморедагування – процес редагування тексту його автором, удосконалення мовностилістичного оформлення написаного, яке полягає у перевірці дотримання норм сучасної літературної мови. Втім не варто вважати, що, редагуючи мову тексту, ми вдосконалюємо лише його форму. Роботу над мовою і стилем не можна відмежовувати від роботи над змістом, бо мовленнєва доцільність – запорука більш точного і глибокого передавання змісту написаного. Удосконалювати зміст тексту неможливо по-іншому, ніж через мову. Отже, правильність писемного мовлення — це одночасне дотримання і логіки висловлювання, і мовних норм на всіх рівнях [2, с. 75].

Мовні помилки як ненормативні лінгвоутворення виникають у результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій. Причиною породження аномативів є незнання відповідних правил української мови [1, с. 92].

Відповідно до класифікації мовних норм виділяємо такі різновиди помилок: орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні, акцентуаційні аномативи. Тому у писемних і усних висловлюваннях припускаються не лише

орфографічних і пунктуаційних, а й лексичних, стилістичних, морфологічних, синтаксичних помилок. І значне місце серед усіх помилок, які трапляються у мовленні комунікантів, є лексичні аномативи.

Лексичні норми полягають у вмінні розрізнення значень і семантичних відтінків слів, а також у знаннях закономірностей лексичної сполучуваності. У живому мовленні трапляються такі різновиди лексичних аномативів: семантична модифікація лексем; плеоназм, тавтологія; помилки, зумовлені нерозрізненням значень паронімів і сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерференци та росіянізми [3].

Семантична модифікація слів – це лексико-семантичний процес, у результаті якого слово частково або повністю втрачає свою концептуальність, системність, семантику і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні, наприклад: *Високих успіхів добиваються* (нормативно: *домагаються*) *студенти під час практики, ретельно готуючись до проведення уроків. Вони дістають* (нормативно: *отримують*) *навчальну інформацію, використовуючи інформаційні технології. Найбільшого розповсюдження* (нормативно: *поширення*) *в сучасній освіті отримали* (нормативно: *набули*) *електронні джерела інформації. Ефективність їх залежить від ступеня* (нормативно: *ступеня, рівня*) *оптимізації методичного процесу. Ефективність роботи на уроці буде підвищуватися, як вже відмічалось* (нормативно: *було зазначено*), *залежно від рівня інтерактивності навчання*.

Досить часто неправильно вживають лексему «присвячено», наприклад: *Цій темі письменник присвятив* оповідання, *яке написав за декілька днів.* (Нормативно: *Цю тему письменник порушив* у оповіданні, *яке написав за декілька днів.*)

Слово *зустрічаються* неправильно використане у реченні типу: *У віршах Лесі Українки часто зустрічаємо* слова – назви рослин. (Нормативно: *У віршах Лесі Українки часто трапляються* слова – назви рослин.). Дієслово *зустрічатися* потрібно поєднувати з іменниками – назвами істот.

Пасивний дієприкметник минулого часу «даний», утворений від дієслова *давати/дати* означає «передавати», тому алогічними є вирази *дану проблему розробляли такі вчені, у даній роботі є помилки.* (Нормативно: *цю (названу, означену) проблему розробляли такі вчені; у цій роботі є помилки.*)

В усному і писемному мовленні часто вживаною є лексема «слід»: *Молодим педагогам слід постійно працювати над удосконаленням своєї дикції.* Слово *слід* має омонімічні значення, але в обох випадках переважає сема «відбиток», тому в реченнях з подібним значенням краще послуговуватися синонімічним рядом *варто, доречно, доцільно, не зайво, не шкодить*. Якщо ж ідеться про потребу якоїсь дії, краще вживати слова синонімічного ряду *треба, потрібно, необхідно, належить*, об'єднаних спільним значеннєвим компонентом «вимога до дії» [5, с. 178].

У словосполученнях *наступні приклади, висувують наступні пропозиції*, неправильно вжите слово «наступний», бо воно передає значення «який наступає, розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь», тому краще вживати вирази *такі приклади, такі пропозиції*.

Наслідком незнання лексичного значення слова є **плеоназм** – введення у мовну тканину висловлювання зайвих слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми. Найпоширеніші приклади плеонастичних висловів: *головний пріоритет* (нормативно: *пріоритет*); *пам'ятний сувенір* (сувенір); *переважна більшість* (нормативно: *більшість*); *всі решта* (нормативно: *решта*); *свій авторський* (нормативно: *свій* або *авторський*); *рік тому назад* (нормативно: *рік тому* або *рік назад*); *останнім часом у сучасній науці* (нормативно: *останнім часом у науці* або *у сучасній науці*) та ін. Тож речення *Історично так склалося, що кожен народ прагне мати свою власну державу* потребує редагування (правильно або *свою державу*, або *власну державу*).

Вадою усного та писемного мовлення є **тавтологія** – змістове дублювання, повторення тих самих або однокореневих слів, що є порушенням чистоти мови.

З-поміж особливо частотних — тавтологічні словосполучення, як-от, наприклад: *відшкодувати шкоду* (правильно: *відшкодувати збитки* або *компенсувати шкоду*), *внести внесок* (зробити *внесок*), *забезпечити безпеку* (*гарантувати безпеку*, *убезпечити*), *корисне використання* (*корисне застосування* або *вигідне використання*), *широко поширений* (*значно поширений*), *громадянське суспільство* (*громада*).

Повторювання тих самих слів або коренів провокують звичку використовувати надто довгі речення, які важко сприймати й запам'ятати; вони не відповідають нормам мовної естетики. Від багатократних словоповторів виклад стає громіздким, плутаним, а зміст — малозрозумілим, наприклад:

*Основна мета формування професійної свідомості бібліотекарів — досягти відповідності підготовки фахівців, здатних до виконання завдань організації, підтримки суспільної взаємодії на різних рівнях функціонування системи соціальних комунікацій, суспільної діяльності в розмаїтті форм і засобів, інформатизації та медіатизації, сфери культури, сфери соціального управління, тенденціям і змінам у цих сферах. Залучення та використання сучасних інформаційних технологій у процесі навчального процесу має як позитивні, так і негативні наслідки.*

У художньому тексті автор може цілеспрямовано повторювати якесь слово, бажаючи досягти певного естетичного ефекту, наголосити на якомусь значенні чи атрибуті. Тоді таке поєднання слів стає художнім засобом. Якщо ж повтори — наслідок мовного недбальства, вони, безперечно, є стильовою вадою. Зазвичай такі повтори виникають, коли автор не вміє послуговуватися займенниками та синонімами, не бажає шукати стисліші способи викладу.

Багатослів'я (тавтологія і плеоназм) виникає, як правило, через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках того ж предмета, явища. Мовленнєвої надлишковості можна уникнути шляхом семного аналізу компонентів словосполучення [2, с. 92].

Помилконебезпечну групу слів становлять **пароніми**, наприклад: *чисельні випадки* (правильно: *численні*); *природніми кліматичним*

и умовами (природними); дають уяву про відмінності (уявлення). Часто плутають значення слів *об'єм-обсяг*. *Об'єм* – величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічній одиницях. Уживається зі словами: *вагона, кімнати, колби, котловану, куба, мозку, печі, повітря, посудини, приміщення, рідини, серця, тіла, циліндра, великий, невеликий, значний, малий, повний, середній*. *Обсяг* – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Уживається зі словами: *брошури, будівництва, бюджету, виробництва, заготівель, знань, інформації, капіталовкладень, книжки, поняття, послуг, програми, промислової продукції, роботи, рукопису, слова, тренувальних навантажень, величезний, невеликий, значний, середній*. **Напряж** – **напрямок**. В усіх значеннях уживаються паралельно, але коли йдеться про лінію фізичного руху на невеликих відстанях, частіше вживається слово *напрямок* (*вітер змінних напрямків*), в інших значеннях переважає *напряж*.

Сплутування семантики паронімів зумовлено, по-перше, структурною та фонетичною подібністю таких лексем, яка, однак, не допускає повного або часткового ототожнення лексичних значень; по-друге, незнанням семантики одного чи обох компонентів паронімічної пари.

Поширеними лексичними помилками є **інтерференци** та **росіянізми**, що з'являються у лексико-семантичній системі мови внаслідок мовних контактів. Вони нівелюють національно-мовну своєрідність і є лексичними аномативами. Наведемо приклади невиправданого калькування з російської мови, наприклад: *у випадку необхідності* – правильний варіант: *у(в) разі потреби, якщо є потреба*; *являти собою* – правильний варіант: *становити*; *залишитися без змін* – правильний варіант: *не зазнати змін*.

**Інтерференци** утворюються шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу. Не мотивовані номінативно, вони не стають фактом мови, оскільки функціонують як паралельні, але не синонімічні до наявних засоби словесного вираження.

Наприклад: *відповідь не співпадає* (нормативно: *не збігається*; **вірне твердження** (нормативно: *правильне*); *усі без виключення* (нормативно: *без винятку*); *відноситися* (нормативно: *належати*) *до покоління*; *автор так відноситься* (нормативно: *ставиться*) *до героя твору*.

Існування лінгво-культурного феномена **міжмовних омонімів** може спричинити невмотивоване ототожнення слів, яке призводить до змін у значенні. Міжмовні омоніми відрізняються семантикою, особливостями сполучуваності та стилістичними характеристиками. Часто вживають слово **область**: *Поняття синтез широко використовують в різних областях науки*. Міжмовні омоніми рос. *область* і укр. *область* мають спільну семантику «*частина країни, край, регіон*», проте українське слово *область* на відміну від російського не може вживатися зі значенням «*галузь, сфера, царина*».

**Росіянізми** – це слова чи мовні звороти, утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотворчих особливостей української мови. Наприклад: *наносити* (нормативно: *здавати*) *шкоди природі*; *на протязі* (нормативно:

*протягом) уроку настрій першокласників змінюється.*

Отже, у процесі комунікації потрібно звертати увагу на лексичні значення використовуваних слів, щоб уникнути двозначності, зміни інформації та досягти максимальної лаконічності висловлення. Добре знання мови, володіння її літературним стандартом є запорукою ефективності будь-якого висловлювання. Мовлення молодшої людини має бути розвинене так само добре, як мислення, інтуїція, пам'ять, увага, оскільки виявляє інтелектуальні можливості людини, рівень її мислення, ерудицію, загальну культуру. Від мовних умінь значною мірою залежить успіх або неуспіх людини. Для вдосконалення наукового мовлення, вироблення власного стилю корисно читати ґрунтовні наукові праці, підмічати, як організовано текст, ужито мовні засоби, стилістичні прийоми, терміни [2, с. 52].

Лексичні помилки спричиняють негативні результати у мовленнєвій діяльності людини. Передусім це впливає на правильність та змістову цілісність висловлювання, а також порушує основні вимоги до мовлення: точність, ясність, чіткість, логічність, інформативність, стислість та лаконічність. Проаналізовані анормативні словосполучення, які характерні для мовленнєвої практики комунікантів, свідчать про значні мовні недоліки, пов'язані із невідповідною лексичною семантикою, а також про спричинені ними логічні, стилістичні й граматичні помилки [5, с.25]. Продемонстровані типові лексичні помилки дають можливість уникнути порушень норм сучасної української літературної мови у повсякденній комунікації. Безперечно, задля підвищення рівня грамотності, мовної культури варто постійно працювати над собою, свідомо і відповідально ставитися до своєї мовленнєвої діяльності, яка має соціальне значення. Першочергово потрібно бути зорієнтованим на засвоєння мовних норм, вироблення вміння аналізувати своє мовлення щодо нормативності; постійно користуватися лексикографічними джерелами та навчальною літературою, авторитетними сайтами, які допомагають отримати якісну мовну продукцію. Усе це дасть можливість молодим людям у майбутньому відповідати запитам сучасного суспільства щодо досягнення професійності та високої кваліфікації.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин, А. Капелюшний та ін. : навч. посібн. 3-тє вид., доповн. і переробл. Львів : Апріорі, 2017. 304 с.
2. Купріянов Є. В. Стилістика перекладу Stylistics in translation : навч.-метод. посібник : Харків, 2019. 129 с.
3. MOVA.info – лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Пономарів О.Д. Культура слова: мовностилістичні поради. URL: <http://ponomariv-kulturaslova.wikidot.com> (дата звернення: 12.12.2025).
5. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020. 280 с.
6. Український правопис. Київ, 2019. 391 с.

**Є. Б. Барань,**  
доктор філософії, доцент  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II;  
Ніредьгазького університету;  
**Н. І. Ковач,**  
здобувачка Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II  
(науковий керівник: д-р філософії, доцент **Є. Б. Барань**)

## **ГУНГАРИЗМИ В МОВОСТИЛІ ЗАКАРПАТСЬКИХ МИТЦІВ СЛОВА**

Творчість сучасних закарпатських українських письменників є невід'ємною складовою загальноукраїнської літератури, але водночас має свої особливості, які відображають культурний контекст та історичний досвід Закарпаття. Сучасні закарпатські письменники часто використовують у своїй творчості унікальні мовні витоки, які відображають багатогранність культурного середовища регіону. Вони розвивають традиції закарпатської літератури, включаючи в себе народні мотиви, місцеві легенди та історичні події.

Письменники Закарпаття працюють у особливому соціокультурному контексті, який включає в себе вплив української, угорської, румунської та інших культур. Завдяки цьому вони творять унікальні літературні образи та сюжети. Отже, творчість сучасних закарпатських українських письменників відображає багатогранність культурного та літературного досвіду регіону, збагачуючи його своєрідними мотивами, темами та естетичними підходами.

Українські письменники найчастіше використовують у своїх творах українську літературну мову, однак деколи вдаються до вживання діалектизмів, серед них і вузьколокальних. Мета нашої розвідки – виявити діалектизми угорського походження та ті, що ввійшли до лексичної системи закарпатських українських говорів посередництвом угорської мови. Об'єктом стали твори «Поки сонце не зайшло», «Пора кривавих слів» Юрія Шипа та трилогія «Політ співочого каміння» Дмитра Кешелі.

Дмитро Кешеля – закарпатський письменник, драматург і сценарист. Народився 27 жовтня 1951 року в селі Клячаново Мукачівського району в селянській сім'ї. Закінчив філологічний факультет Ужгородського університету (1974). Працює головним редактором Закарпатського обласного комітету радіомовлення і телебачення. Друкується в обласних та республіканських газетах, журналах «Людина і світ» (1983), «Україна» (1983, 1986), «Дніпро» (1984), «Зелені Карпати» (1994) і т. д.

Написав чимало статей, репортажів, нарисів. Його належать сценарії відомих документальних відеофільмів про наш край «Симфонія Закарпаття», «Ужгород: зізнання любові», «Осінь Голгофа єпископа Ромжі» та ін. Автор збірок повістей та оповідань «Дерево зеленого дощу» (1978), «Колиска сонця»

(1982), «А земля таки крутиться» (1985), «Державна копоня» (1993), «Чим би не бавилися пани, лем би не було війни!» (2003) та ін.

Твори Д. Кешелі перекладено англійською, білоруською, російською, румунською, осетинською, словацькою, туркменською, угорською мовами. Литовською мовою опубліковані оповідання «Дерево зеленого дощу» «Батько», «Тиха днина» (Вильнюс, 1984). Лауреат обласної літературної премії імені Ф. Потушняка за пєсу «Госундрагоші» (1995) та за роман «Чим би не бавилися пани, лем би не було війни» (2003) [3, с. 158].

Юрій Шип – закарпатський поет і письменник, народився 3 травня 1943 року в селі Мокрому Перечинського району на Закарпатті. У 1970 р. закінчив філологічний факультет Ужгородського державного університету за спеціальністю «українська мова і література». Вчителював у селах Сімерки, Великі Лази та інших місцевостях Закарпаття. У 1990–1992 рр. був редактором відділу екології тижневика «Карпатський край». З 1992-го до 2003 року займав посаду головного спеціаліста державного управління екології та природних ресурсів Закарпатської області. Член Національної спілки письменників України (з 1989 р.) та Національної спілки журналістів України (з 1999 р.). Автор 22 поетичних видань (сатири, гумору, духовної та світської лірики, пісенників для дорослих та юних читачів). Його перу належать книжки: «Бита картка» (1984), «Градусна хвороба» (1987), «Феркові фігли» (1990), «Веснярики» (1994), «Прогулянка звіринцем» (1994) та ін. [3, с. 375]. Твори Юрія Шипа пройняті полум'яною любов'ю до України, рідного народу, до Бога, природи і людини та іншими гуманістичними постулатами.

«Гунгаризм або мадяризм (від угор. *magyar* ‘угорець, угорський’) – різновид запозичення, слово або вислів, запозичений з угорської мови або утворений за її зразком. Зустрічається в українській літературній мові – *гуляш*, *паприка*, *чардаш*; у західноукраїнських говорах – *банувати* ‘тужити’, *готар* ‘межа’, *марга* ‘велика рогата худоба’, *пугарик* ‘чарка, келих’, *хосен* ‘вигода’. Особливо поширені у південноукраїнських говорах Закарпаття: *бутор* ‘меблі’, *вашар* ‘ринок’, *гордів* ‘бочка’, *левеш* ‘суп’, *подлаш* ‘горище’, *фійовка* ‘шухляда’, *цєруза* ‘олівець» [5, с. 326]. Е. Балецький заявив, що серед сусідніх з угорською етнічною територією слов'янських діалектів «по кількості угорських запозичень одне з перших місць, якщо взагалі не перше місце, займають закарпатські українські говори» [1, с. 248]. Інтерферентні явища, що відбувалися на лексичному рівні, і спричинили появу українсько-угорського мовного взаємовпливу. Переважна більшість гунгаризмів потрапила до українських говорів безпосередньо усним шляхом, частина їх – опосередковано – через румунські, словацькі, рідше, польські діалекти [2, с. 56–59].

Виявлені нами гунгаризми відносимо до таких тематичних груп:

**-назви осіб:** *бачі* ‘дядько’ < уг. *bácsi*: І тільки хотів лягнути, що той баюсатий *бачі* перший секретар комуністичної організації у селі, але вже, сегінь, давно умер, як Фіскарощка пелькнула [4, с. 135]; *газда* ‘господар’ < уг. *gazda*: Обидвоє накрутять мені осяччі вуха, аби надалі був *газдою* своєму шаленому язикові і не плував родовід вождів із мальфами й усякою другою скотиною [4, с. 18], похідний прислівник *по-газдівськи*: Далі закатав руками, підійшов до столу

і з усього розмаху двічі втеліжив суддю Боніфація по писку. Відтак вийняв гроші, чинно, *по-газдівськи*, відлічив шість тисяч в поклав на стіл [4, с. 20]; **жіван** ‘бандит’ < уг. *zshiványu*: Фіскарошка безцеремонно почала перчити дітей: і злі шелюги, і кривопиські гунцути, і роти немиті, і содомські *жівани* [4, с. 112]; **мештер** ‘майстер’ < уг. *mester*: Дід влапив його вночі, коли *мештер* виводив із стайні двох найліпших наших коней-вагозовів [4, с. 19]; **фатьов** ‘парубок’ < уг. *fattyú*: – Ми такі, такі *фатьови*, що камінь озьмемо до рук – він нараз хлібом стане [4, с. 89]; **фивник** ‘начальник’ < уг. *fönök*: Цілий місяць жив спокійно... Був мій *фийник* у відпустці [7, с. 253]; **цімбор** ‘приятель’ < уг. *cimbora*: – Но, до фени, усьо розумію, але як ми умудрилися забратися так високо у небо, що й сам місяць уже під нами – осього, дорогий *цімборе*, не розумію, – прорік по-філософськи Годя [4, с. 42];

**-зовнішня і внутрішня характеристика людини: баюсатий** ‘вусатий’ < уг. *bajusz*: І тільки хотів лягнути, що той *баюсатий* бачі перший секретар комуністичної організації у селі, але вже, сегінь, давно умер, як Фіскарошка пелькнула [4, с. 135]; **гунцут-вілаг** ‘пройдисвіт’ ‘huncut világ’: Фена би’тя взяла, китайський шулю! – раптом рявкнув над вухом Фийса. – Ти што робиш туйки, *гунцуте-вілагу*? [4, с. 28]; **кедвешний** ‘ніжний’ < уг. *kedves*: – *Кедвешні* мої Марько і Мішку!... Самі знаєте, я ніколи не чинив вам зла! Я дуже тяжко вивчав усіх наших дітей [4, с. 44]; **ороньовий** ‘золота людина’ < уг. *arany*: – Но за такий танець, Марько, я мушу тебе, *ороньова*, тоже погостити... [4, с. 88]; **сегінь, сигіняшний** ‘бідний’ < уг. *szegény*: – Так... так... Маєте правду, пане голово... сплотнів *сигіняшний* нянько, відчуваючи, як зо страху у нього вмить замерзають нутрощі і зупиняється серце [4, с. 15]; І тільки хотів лягнути, що той *баюсатий* бачі перший секретар комуністичної організації у селі, але вже, *сегінь*, давно умер, як Фіскарошка пелькнула [4, с. 135]; **сомар** ‘віслюк’ (у значенні тупа, обмежена людина) < уг. *szatár*: У Панааса, як у лева, // Недоступна сила, // Але з нього хитра Єва // *Сомара* зробила [7, с. 256];

**-назви частин тіла людини або тварини: копоня** ‘голова’ < уг. *koronyu*: Бачилося, у мою *копону* в цю мить збіглися знання і світлі думки всього мого родоводу не до сьомого, а семидесятого коліна [4, с. 53]; **лаба** ‘нога’ < уг. *láb*: Такий би звичай нам треба і сьогодні, бо тепер не встигне бідний чоловік одверичи *лаби* і скріпнути, як його жона уже біжить у блуди [4, с. 50];

**-назви предметів повсякденного вжитку: біціглі** ‘велосипед’ < уг. *bicikli*, діал. *bicigli*: Здивовано сплюнув пан Фийса, так і не оцінивши мої труди по наведенню лиску на *біціглях* [4, с. 29]; **будюгови** ‘труси’ < уг. діал. *bugyogó*: – Така’м, небожику, нездала, як цісарські *будюгови* [4, с. 43]; **кербач** ‘довгий батіг’ < уг. *korbács*: Люди там воли в загоні, Часто лускає *кербач* [7, с. 21]; **погар** ‘склянка’ < уг. *pohár*: Перший *погар* – як по леду, Другий *погар* – як по меду, А третій – уже не питай, Не скупися – наливай! [4, с. 46]; **серсама** ‘інструмент’ < уг. *szerszám*: Можна подумати, што чеперава Динамітка вообщє нигда в житні у руках чоловічу *серсаму* не держала [4, с. 112];

**-назви продуктів харчування: бровза** ‘сода’ < уг. *bróza*: Будь здоровий, Мішку, напийся *бровзи* [4, с. 78]; **крумплі** ‘картопля’ < уг. діал. *krumpli*: Мама дись годину тому почалапала садити у Бразилію *крумплі*... [4, с. 75]; **леквар**

‘повидло’ < уг. *lekvár*: ...якась нечиста сила у неї вночі теж з’їла бутерброд із свинським жиром і *лекваром*, а вкрала два карбованці [4, с. 68]; **парадичка** ‘помідор’ < уг. *paradicsom*: Минає кілька хвилин і Фіскарощка міниться: в очах спалахують веселі іскорки, лице червоніє, як *парадичка*, і вуста осяває блаженна усмішка [4, с. 43]; **поприга** ‘перець’ < уг. *paprika*: Особливо дісталось лівому вуху - воно, бідне, одразу надулося, як торомба, і ще досі пече-пашить, немов гірка мадярська *поприга* [4, с. 36];

**-назва місцевості: варош** ‘місто’ < уг. *város*: Про себе ж вирішив: ліпше вже бути свинським пастухом із дипломами європейських університетів аніж через російську закінчити наполеоном у дурці славного *вароша* Берегова [4, с. 108];

**-назва медичного закладу: коргаз** ‘лікарня’ < уг. *kórház*: А тепер не бігать, Бо схопив заразу... Ледве ноги тігать З дому до *коргазу* [6, с. 279];

**- службові частини мови: авать** ‘або’ < уг. *avagy*: *Авать* // Перо сойки у гузирю // І лети, Мікробо, за границю [4, с. 81]; **иппен** ‘саме’ < уг. *épen*: «*Иппен’ми* у гузиці», – весь час повторює на це Фіскарощка [4, с. 86];

**-інше: босорканський** ‘відьманський’ < уг. *boszorkányu*: Як мені давно не лупнуло у копоню, же то *босорканське* кубло точить душу нашого маленького праведника! – не могла із собою впоратись Фіскарощка [4, с. 56]; **гута** ‘серцевий напад’ < уг. просторіччя *guta*: То што злословиш, криволабий чорте, *гуту* ти червену, – лускає мене по потилиці баба [4, с. 12]; **дараб** ‘шматок’ < уг. *darab*: Дід підійшов, розв’язав клунок і поставив переді мною бідончик пасулі з капустою, пляшку молока, шмат кукурудзяника і *дарабчик* солонини там файтові яблука [4, с. 21]; **файта** ‘рід’ < уг. *fájta*: – А-а-а, Марько, того вшитко наша *файта*, – підняв гордо догори голову дід [4, с. 89]; **шаркань** ‘летюча змія’ < уг. *sárkányu*: Ти сідав біля воріт, відштовхувався, а далі мчав, немов шалена *шаркань*, через Палестину, Бразилію, Аргентину і зупинявся аж біля церкви у Ватикані [4, с. 105]; **фрасова каріка** ‘чортове колесо’ < уг. *frász karika*: Ві мого щирого зацікавлення Октябрину Леопольдівну ледь не вразила *фрасова каріка* [4, с. 35].

Наведені вище приклади демонструють: Дмитро Кешеля часто вдається до використання закарпатських діалектизмів, зокрема й гунгаризмів; в аналізованих творах їх нараховано близько тридцяти. У мові творів Юрія Шипа мало діалектних елементів. Автор, мабуть, свідомо уникав їх використання, тому гунгаризми трапляються в його творах тільки подекуди. Угорські лексичні елементи (виявлено всього чотири) використано з певною стилістичною метою.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. // *Studia Slavica*. Budapest, 1961. Т. VI. С. 247–265.
2. Барань Є. Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття. *Українська мова* 2009. № 2. 56–69.
3. Енциклопедія Закарпаття. Визначні особи ХХ століття. Ред. Бедь В. В. та ін. Ужгород : видавництво «Гражда», 2007. 385 с.
4. Кешеля Дмитро Політ співочого каміння. Трилогія з народного життя. Ужгород : Карпати, 2012. 496 с.

5. Лизанець П. М. Гунгаризм. *Українська мова. Енциклопедія*. Видання друге, зі змінами і доповненнями. Київ, 2004. С. 326.
6. Шип Юрій Поки сонце не зайшло. Ужгород : Патент, 2003. 506 с.
7. Шип Юрій Пора кривавих сліз. Ужгород : Патент. 2015.161 с.

**Л. А. Башманівська,**  
кандидат педагогічних наук, доцент  
Житомирського державного університету імені Івана Франка

## **СТИЛІСТИЧНА ГРАМОТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В КОНТЕКСТІ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ**

У сучасному інформаційному просторі з активним розвитком медіакомунікацій виникає необхідність підготовки фахівців, які дотримуються мовленнєвих норм, доцільного вибору й використання різних мовних засобів, що відповідають ситуації спілкування. Особливу увагу варто приділяти підготовці майбутніх учителів української мови і літератури, які мають вільно володіти всіма багатствами мови на фонетичному, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. У цьому контексті велике значення має стилістична грамотність майбутнього вчителя-словесника як інтегративна характеристика його фахової мовної компетентності, що передбачає високий рівень мовленнєвої культури. У процесі підготовки здобувачів у вищому навчальному закладі важливо допомогти їм оволодіти стилістичними нормами сучасної української мови, розвинути вміння використовувати стилістичні засоби відповідно до умов комунікації, опанувати стилістичним потенціалом лінгвістичних одиниць усіх рівнів системи мови.

Роль стилістики у формуванні мовленнєвих умінь і навичок, розвиток стилістичних компетентностей, зокрема й стилістичної грамотності, розглядали Л. Башманівська, І. Коломієць, Н. Павлик, А. Попович, В. Розгон та інші дослідники. Автори вважають, що сучасна філологічна освіта має орієнтуватися на засвоєння мовних норм, формування вмінь доцільно й ефективно застосовувати мовні засоби залежно від комунікативної ситуації, а стилістика – це основа розвитку культури мовлення кожної особистості й має важливе значення в підготовці фахівців, оскільки слугує засобом мовленнєвого розвитку й формує високоосвічену мовну особистість. Володіючи стилістичною грамотністю, здобувачі уникатимуть у мовленні суржику, плеоназмів, штампів, неправильного утворення граматичних форм слова й фразеологізмів тощо [1, с. 27].

Стилістична грамотність – важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника, що забезпечує дотримання мовної норми, виразності мовлення та комунікативної доцільності. Вона передбачає вміння уникати стилістичних помилок, нагромодження іншомовних слів, використання мовних штампів. Методику навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти досліджує А. Попович. Авторка розглядає методичну систему стилістичної підготовки здобувачів, обґрунтовує

технологічне забезпечення процесу вивчення стилістики майбутніми вчителями української мови та літератури, зокрема урізноманітнення змістового й методичного наповнення навчальних занять, класифікацію методів навчання стилістики, роль спеціальних вправ, упровадження технологій навчання, серед яких виокремлює інтерактивні, медійно-освітні, інформаційно-комунікаційні, проблемно-дослідницькі тощо [3, с. 214].

Стилістичну компетентність у контексті професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога розглядає Н. Павлик, яка вважає її ключовим елементом фахової компетентності вчителя-словесника, оскільки в процесі навчання стилістики української мови формуються важливі вміння будувати комунікативний процес, застосовувати мовностилістичні ресурси залежно від мети й умов спілкування, чітко формулювати думки, створювати різні типи текстів та їх інтерпретувати тощо [4, с. 154].

А. Попович стилістичну компетентність майбутнього вчителя-словесника вважає багатокomпонентною здатністю особистості. Це результат навчання стилістики української мови, а саме: набуття стилістичних знань, умінь і навичок; наявність мотиваційно-ціннісного ставлення й поведінкових норм, а також досвіду їх використання при конструюванні стилістично довершених текстів; застосування мовних одиниць, урахування мету й умов спілкування; проведення дослідницьких пошуків і майбутньої педагогічної діяльності [5, с. 240].

Ці вміння, про які пишуть автори, свідчать про стилістично грамотну особистість, адже, володіючи ними, учитель-словесник доречно й правильно використовуватиме мовні засоби відповідно до мети й змісту спілкування, обиратиме певний функціональний стиль, уникатиме змішування стилів у своєму мовленні, штамів, ненормативної лексики. Це забезпечить точність і виразність тексту, його відповідність конкретній комунікативній ситуації. Стилістичну грамотність учителя-словесника можемо розглядати як інтегративну якість педагога, що поєднує теоретичні знання функціональних стилів і стилістичних ресурсів мови, а також вміння практичного їх застосування. Мовлення вчителя набуває виразності, емоційно-експресивного забарвлення та образності, якщо він уміє добирати лексичні, морфологічні та синтаксичні засоби мови. Стилістична грамотність – це свідчення високої культури мовлення вчителя-словесника, що поєднує комунікативну доцільність, нормативність, етичність і відповідальність за мовне висловлювання. За С. Дубовик, на формування мовленнєвої культури впливають норми літературної мови. «Грамотична і стилістична грамотність, повнота розуміння мовної одиниці й володіння законами логіки при створенні й сприйнятті текстів визначають правильність, точність і логічність мовлення в конкретній ситуації або певній сфері спілкування» [2, с. 14].

Проблема стилістичної грамотності набуває актуальності в контексті сучасної медіакомунікації. Точності й стилістичної переконливості вимагають медіатексти, що характеризуються багатоканальністю, динамічністю та орієнтацією на швидке сприйняття. Майбутнім учителям-словесникам необхідно вміти поєднувати інформативність із експресивністю, адаптувати мовлення до

специфіки медіапростору, дотримуючись норм літературної мови. Для цього вчитель повинен володіти достатнім рівнем стилістичної грамотності, інакше втратить стилістичну виразність мовлення. У здобувачів вищої освіти часто виникають стилістичні труднощі, і вони роблять стилістичні помилки: змішують різні функціональні стилі, порушують логіко-стилістичну цілісність тексту, використовують плеоназми, суржик, мовні штампи, невиправдані запозичення тощо. Ці мовні огріхи можна подолати, системно працюючи над своїм мовленням, розвиваючи мовленнєву рефлексію, редагуючи тексти різної комунікативної спрямованості, зокрема й медійні.

Стилістична грамотність забезпечує ефективність фахової діяльності майбутнього філолога, оскільки саме він виступає носієм зразкової мовної поведінки, допомагає зберігати мовні норми в медіакомунікації, а також сприяє формуванню відповідального ставлення до слова як важливого інструмента впливу на аудиторію. Відтак стилістична грамотність майбутнього вчителя-словесника – вагомий фактор розвитку стилістичної виразності й високої культури мовлення в сучасному комунікативному середовищі. Її важливий критерій – це виразність і доцільність, здатність уникати стилістичних помилок та одноманітності у своєму мовленні.

Здобувачі вищої освіти, на думку І. Коломієць та В. Розгон, мають проявити себе як активні мовні особистості, здатні виконувати певні дії в різних видах рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності на рівні вмінь, а неперервну стилістичну підготовку в закладах вищої освіти потрібно проводити з позицій інноваційних напрямів лінгвістичної науки, тобто міждисциплінарності та інтеграційності, а також впливу її на сучасні тенденції у фаховій мовній освіті [6, с. 69].

У контексті сказаного варто окреслити шляхи формування стилістичної грамотності, що передбачають поєднання теорії та практики. Важливо ґрунтовно засвоїти стилістичні норми сучасної української літературної мови, розуміти комунікативне призначення функціональних стилів, їх жанрову специфіку та мовні засоби. Ці знання допоможуть свідомо обирати мовні одиниці відповідно до комунікативної ситуації та мети висловлювання. Серед ефективних шляхів формування стилістичної грамотності виокремимо такі, як: редагування медіатекстів; стилістичний аналіз текстів із виявленням мовних засобів та їх функцій; створення власних текстів різних стилів і жанрів, що сприятиме уникненню стилістичних помилок і покращуватиме виразність мовлення; розвиток мовленнєвої рефлексії та самооцінки, що допоможе знаходити й виправляти стилістичні огріхи. Доцільно також аналізувати журналістські матеріали, публічні виступи, що разом з іншими шляхами забезпечуватиме становлення мовної особистості, яка здатна до свідомого й виразного мовлення в різних комунікативних ситуаціях.

Отже, стилістична грамотність майбутнього вчителя-словесника в контексті медіакомунікації – важлива складова його фахової підготовки й показник високої мовленнєвої культури, що сприяє ефективній комунікації та розвитку мовної особистості. Набуття здобувачами стилістичної грамотності в закладі вищої освіти – це основа підготовки компетентного й

конкурентоспроможного фахівця, який вільно володіє засобами української мови, уміє орієнтуватися в потоці різноманітної інформації, аргументовано й переконливо висловлювати власні думки. Перспективним може бути розроблення методики розвитку стилістичної грамотності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням медіатекстів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Башманівська Л. А., Башманівський В. І. Стилістика засобів масової інформації як навчальна дисципліна в підготовці майбутнього журналіста. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 6. С. 26–30.
2. Дубовик С. Культура професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи. *Рідна мова. Квартальник українського вчительського товариства у Польщі*. 2014. № 22. С. 13–17.
3. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти : монографія / А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.
4. Павлик Н. Стилістична компетентність у контексті професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/4a7fc76e-ff19-4982-b36c-c9c5378c34c1/content> (дата звернення: 15.12.2025).
5. Попович А. Формування стилістичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3 (326). С. 240–249.
6. Коломієць І., Розгон В. Формування стилістичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами фразеологічної виразності української мови. *Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 2. Ч. 1. С. 65–77.

**О. Ю. Бережанська,**  
Комунальний заклад вищої освіти  
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

## ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГОВІРОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Сучасна література характеризується активною взаємодією літературної норми з територіальними діалектами. Цей процес зумовлений прагненням авторів до деестетизації «стерильної» мови та пошуком нових способів індивідуалізації персонажів.

Мета дослідження – визначення лінгвостилістичних функцій діалектної лексики у творах Марії Матіос, Сергія Жадана та Любка Дереша.

Для Марії Матіос діалект – це не декоративний елемент, а фундамент її художнього всесвіту. У романах «Солодка Даруся» та «Нація» гуцульська говірка постає як повноправний суб'єкт оповіді.

Використання діалектних лексем (*бартка, скриня, кичера, любас*) створює ефект замкненого, герметичного світу Карпат, де час тече за своїми законами.

Діалектні форми дієслів та вигуків додають мовленню персонажів архаїчної сили. Коли Даруся чи інші герої переходять на говірку, це сигналізує про їхній зв'язок із корінням, землею та предками.

У М. Матіос літературна мова часто маркує «чужого» – представника влади, НКведиста або зайду. Діалект же є «мовою правди», якою говорять мученики та герої.

Отже, у Матіос територіальний діалект виконує онтологічну функцію: він засвідчує право людини бути собою на своїй землі.

У романі «Солодка Даруся» авторка використовує діалектизми для передачі психологічного стану, який неможливо адекватно відтворити нейтральною лексикою: «*А Даруся... Даруся була **фрішна** на вроду, але **зацніла** в душі, як стара криниця. Ніхто не знав, який **бадог** вона носить у собі*» [3, с. 124].

Слово «*фрішна*» (свіжа, гарна) створює контраст із внутрішнім заціпенінням. «*Зацніла*» (вкрилася цвіллю, застоюлася) – метафора травми. Використання лексеми «*бадога*» (палиця, ціпок) як символу внутрішнього тягара додає образу матеріальності. Літературний відповідник «важкий тягар» не мав би такої рельєфності, як діалектне найменування предмета, що «б'є» зсередини.

Якщо Марія Матіос працює з архаїкою, то Сергій Жадан («Ворошиловград», «Інтернат», «Месопотамія») фіксує сучасний стан мови Східної України. Його тексти – це майданчик, де літературна норма стикається з донбаським вернакуляром, суржиком та урбаністичним сленгом.

Сергій Жадан майстерно використовує фонетичні та лексичні особливості мовлення Слобожанщини та Донбасу. Це створює ілюзію «непричесаної» реальності. Читач ніби чує шум заправки, гуркіт потяга та розмови людей у приміських електричках.

Через мову автор показує соціальний статус персонажів – від кримінальних авторитетів до вчителів. Наприклад, специфічне вживання росіянізмів у Жадана не є помилкою автора, а є точним діагнозом середовища, де мова є гібридною.

Діалектизми та «суржикові» вкраплення знімають із тексту пафос. Це робить героїв Жадана живими, упізнаваними, «своїми» для величезної аудиторії. Діалект у Жадана – це мова виживання: жорстка, але чесна.

У романі «Ворошиловград» діалектні та просторічні форми стають маркерами простору, який «не відпускає»: «*Він говорив із тим специфічним луганським прононсом, де кожне слово ніби перечіплялося за вугільний пил. – Ну шо, – каже, – пришвартувався? Думає, тут усе **по-чесноку**, а воно – **по-серому***» [2, с. 95].

Жадан використовує прислівники, утворені за зразком сленгових конструкцій (*по-чесноку, по-серому*), що відображають етичні категорії середовища. Це створює «ефект впізнаваності»: читач ідентифікує героя не за описом зовнішності, а за його «мовною маскою». Діалектна взаємодія тут відбувається на рівні синтаксису та інтонації.

Творчість Любка Дереша («Культ», «Поклоніння ящірці») представляє третій варіант взаємодії – поєднання західноукраїнських діалектизмів (галицизмів) із глобальним молодіжним сленгом.

Дереш описує життя підлітків у невеликих містечках Галичини. Мова його героїв насичена словами, що є природними для цього регіону: *файний, кобіта, ровер, кантор, шкраби*. Це створює особливу атмосферу провінційного західноукраїнського містицизму.

Цікавим є те, як галицизми співіснують з англізмами та комп'ютерним сленгом. Це відображає реальний процес «варіння» мови в середовищі покоління Z, де локальне коріння накладається на глобальний контекст.

Діалектне мовлення допомагає автору передати внутрішній світ підлітка, який шукає своє місце між традицією (мовою батьків) та власною субкультурою.

У повісті «Поклоніння ящірці» мова персонажів – це «коктейль», де галицька локальність змішується з глобалізацією: «*Слухай, чувак, кидай той ровер, бери кобіту і ходи на старий цвинтар. Там така аура, що твої мозги просто винесе*» [1, с. 65].

Поєднання західноукраїнського «*ровер*» (велосипед) та «*кобіта*» (дівчина, жінка) з молодіжним жаргоном «*винесе мозги*» створює ефект гібридної ідентичності. Діалектизм тут перестає бути «сільським», він стає елементом модного міського стилю, що підкреслює опозицію молоді до «правильного» дорослого світу.

#### Порівняльний аналіз стратегій використання діалекту

Параметр порівняння	Марія Матіос	Сергій Жадан	Любко Дереш
Регіональна база	Гуцульщина, Буковина	Слобожанщина, Донбас	Галичина
Тип діалекту	Архаїчний, фольклорний	Урбаністичний, вернакуляр	Міський субдіалект, сленг
Головна мета	Відтворення трагедії роду	Творення соціального реалізму	Зображення молодіжного бунту
Ефект для читача	Занурення в історію	Відчуття «вуличної» правди	Впізнаваність середовища

Аналіз творчості С. Жадана, М. Матіос та Л. Дереша дозволяє зробити висновок, що територіальні діалекти в сучасній українській прозі виконують кілька важливих функцій:

1. Дестандартизація: діалекти руйнують монополію «штучної» книжної мови, наближаючи літературу до живого мовлення.
2. Маркування ідентичності: через говірку автори підкреслюють унікальність кожного регіону України, доводячи, що єдність мови не означає її одноманітність.

3. Психологізм: діалект стає найкоротшим шляхом до розкриття душі персонажа, його соціального походження та прихованих мотивів.

Отже, взаємопроникнення діалектів у літературну норму сьогодні є ознакою зрілості культури. Відмовляючись від штучних обмежень, автори розширюють горизонти національної мови, презентуючи її як відкриту систему, що пульсує живою енергією регіонів і здатна достеменно відобразити багатогранність людської долі.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Гриценко П. Ю. Ареальна варіативність української мови. Київ : Наукова думка, 2010.
2. Дереш Л. Поклоніння ящірці : повість. Харків : Фоліо, 2005. 174 с.
3. Жадан С. Ворошиловград : роман. Харків : Фоліо, 2010. 442 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся : драма на три життя. Львів : ЛА «Піраміда», 2005. 188 с.
5. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови: ХХ – початок ХХІ ст. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 352 с.
7. Чабаненко В. А. Стилїстика мови і стилїстика мовлення. *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 12–18.

**Т. В. Бех,**

здобувачка Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Г. І. Гримашевич**)

### **АРХАЇЧНА СПОЛУЧНИКОВА КОНСТРУКЦІЯ В ГОВІРКАХ ЖИТОМИРЩИНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ**

У сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів особливого значення набуває оновлення освітнього простору з акцентом на збереження національної ідентичності. Згідно з основними положеннями Концепції мовної освіти в Україні [4], розвиток сучасної лінгводидактики орієнтований на два ключові напрями: освоєння іноземних мов як інструменту інтеграції у світове суспільство та поглиблене вивчення рідної мови. Останній напрям вважають пріоритетним, адже лише через усвідомлення історико-культурних коренів та унікальних рис національної мови можлива побудова стійкого відчуття належності особистості до власного народу.

Відповідно до державних стандартів, мова – це не лише об’єкт лінгвістичного дослідження, але й основа виховання та духовного збагачення здобувачів освіти. У цьому контексті важливою стає реалізація інтегрованих підходів, що забезпечують вивчення мовних явищ у тісному зв’язку з культурою та історією.

З огляду на це лінгвокультурологічний потенціал регіональних говірок стає дієвим інструментом реалізації згаданої Концепції. Вивчення діалектних особливостей — від фонетичних реліктів до специфічних сполучникових конструкцій — дає змогу учням не просто засвоювати мовну норму, а й осягати «живе» коріння рідного слова, що є критично важливим для формування цілісної національно-мовної картини світу в умовах глобалізаційних викликів.

Теоретичне підґрунтя лінгвокультурологічних студій у сучасному українському мовознавстві сформоване завдяки фундаментальним науковим пошукам таких дослідників, як В. Кононенко [3], Ф. Бацевич [1], В. Жайворонок [2] та ін. У їхніх працях мова постає не лише як засіб комунікації, а як універсальна форма втілення культурного досвіду народу. Особливого значення в цьому контексті набувають розвідки М. Никончука [5], чії праці, присвячені діалектним особливостям правобережнополіського ареалу загалом і Житомирщини зокрема, дають змогу простежити зв'язок між територіальними мовними особливостями та архаїчними пластами духовної культури регіону.

Лінгвокультурологічна компетентність передбачає розуміння учнями зв'язку між історією народу та його мовою. Зокрема, сполучник *да* в системі поліських говірок не виконує синтаксичної ролі, але є маркером архаїчного типу мислення. Як зазначав М. Никончук, цей регіон є унікальним заповідником давньоруських (періоду Київської Русі) мовних рис. Використання *да*, замість літературних *і*, *та*, *але*, додає мовленню особливої ритміки, характерної для народної епічної традиції [6].

Функційно-семантичні особливості сполучника *да*:

1. Єднальна функція: виступає засобом зв'язку однорідних членів речення або частин складного речення, підкреслюючи безперервність дії, тривалість або монотонність переліку.

Приклади: *вон напри\м'ір ну ў \середу \може при\т'і до бат'коў йі\йе да с\каже / шо м'і \будем із \бат'ком пр'і\ходить' у \поп'іти //;*

*а у \д'еўки \йест' та\кейе ка\д'іст' / при\ход'ат' / во\на ўже \того дн'а / ну коро\ваї же у х\лопца пе\чут' і у \д'іўки коро\ваї пе\чут' / то ўже под\ружки при\ход'ат до йі\йе / да с'а\даўт' во\на п\лат':а нак\ладуваїе / ну та\ко п\росто н'е прикра\шайет / а так / і ўже с'е\даўт' во\ни там на ко\жус'і у\с'і і коро\ваї пе\чут' //.*

2. Приєднувальна та підсилювальна функції: сполучник часто вживається в препозиції (на початку речення), надаючи висловлюванню особливої емоційності, логічної завершеності або фольклорного колориту, набуваючи приєднувального значення.

Приклади: *да ўже це во\н'і ў п\йатн'іцу прийш\ли ў \поп'іти / ўже бат'ки сог\ласнийе отда\ват от во\ни ўже ў су\боту заси\лайут сва\тоў //;*

*во\ни спец'і\ал'но хо\вайуц':а / шоб во\ни хо\д'іл'і по селу да шу\кал'і // да ўже пр'і\дут да \кажут / п\рос'імо коро\ваї пр'і\н'ат' // ну то ўже там і \чарочки ж на\л'іт' / до ўже во\н'і бе\рут' / да ўже \тийе \чарочки хаї три\маў / да ўже хто там \віп'іў // да ўже на \тийе та\р'елочки вла\жсайут' ў по\дарка / хто шо \маїе / вла\жсайе по\дарка //.*

3. Протівітальна функція: у певних контекстуальних умовах да виявляє семантику протиставлення, виступаючи діалектним еквівалентом літературного сполучника але.

Приклади: *це було* \доўго / *то сва* \т'іўку к\рал'і і ў са\раі зап'і\рал'і / *да по* \ка йіх най\дут' тих сва\т'іў / *а за сва* \т'іўку т\реба зноў мага\рич пос\тав'ім / *бо йак не да* \с'і магари\ча / *то во* \ни то\б'і не да\дут' // *то т* \реба за сва\т'іўку мага\рича зап\лат'ім / *да і* \доброго магари\ча // ;

*то це з ци* \бул'і / *шо то п* \рету *да це* \доц'а з \того \робл'ат' ван\ки // *да ўже приве* \зут' / *да там ну ўже уст* \р'інут' / *погу* \л'айут' / *а* \пот'ім ў мага\з'ін ве\зут' *йіх у* \же // *у* \же пос\л'ідн'е ди\т'а / *то йіх бу* \ваіе ў мага\з'ін бат' \коў ве\зут' // *да це ўже ў мага* \з'ін *тоже на* \воз'іку та\кому шо \мусор ви\воз'ім // *заве* \зут' у мага\з'ін *да ўже ў мага* \з'ін'і во\ни куп\л'айут' кан' \я\ка / *ви* \но го\р'ілкі і *хто д'е там д'е* \іе посто\рон':і / *ус'іх угош* \чайут' і канх\в'ет наб' \і\райут' і *це вс'іх угош* \чайут' //.

Наведені приклади свідчать про те, що сполучник *да* в говірках Житомирщини є багатофункціональним елементом, який глибоко інтегрований у мовленнєву тканину регіону. Його здатність поєднувати однорідні члени речення, підсилювати емоційність на початку фрази або вказувати на протиставлення дій демонструє збереження архаїчного синкретизму, притаманного давньоруській мові (періоду Київської Русі). Особливо цінним є те, що цей сполучник зафіксовано в контексті опису народних обрядів, що підкреслює його роль як важливого маркера поліської духовної культури.

З огляду на таку багату семантичну та етнокультурну наповненість діалектного тексту виникає потреба в розробці спеціальних підходів до вивчення цих мовних явищ у школі. Для ефективної реалізації цього потенціалу пропонуються такі методичні стратегії вдосконалення лінгвокультурологічної компетентності:

1. Технологія реконструкції обрядового контексту: учням запропоновано проаналізувати наведені тексти про коровай та сватання, замінивши діалектний сполучник *да* на літературні відповідники (*і, та, але, нехай*). Це дає змогу не лише зіставити граматичні системи, а й поміркувати, як змінюється ритміка та емоційне забарвлення оповіді, що сприяє глибшому розумінню специфіки народної мови.

2. Лінгвокультурологічний коментар: на прикладі фрагмента про «викрадення свахи» або «печуть коровай» учитель пояснює архаїчне походження сполучника *да*. Акцент робить на тому, що це слово є живим свідком давньоруської доби, яке збереглося в говірках Житомирщини разом із традиційними обрядами. Такий підхід виховує у школярів повагу до місцевої говірки як до «мови-охоронниці» національної пам'яті.

3. Креативно-пошукове завдання «Обрядовий словник»: учні отримують завдання виписати з тексту не лише сполучник *да*, а й пов'язані з ним етнографізми (*сватов'я, магарич, коровай*). Підсумком роботи може стати написання короткого нарису про сучасні традиції їхньої родини чи села з використанням архаїчних сполучникових конструкцій, що забезпечує зв'язок між теоретичними знаннями та живою мовною практикою.

Узагальнюючи результати дослідження, зауважимо, що залучення діалектного матеріалу про архаїчний сполучник *да* до навчального процесу в закладах середньої освіти відкриває широкі можливості для трансформації традиційного уроку мови в захопливе дослідження культурних витоків рідного краю. Вивчення таких реліктових одиниць у контексті опису народних обрядів дозволяє учням усвідомити мову як цілісну систему, що акумулює в собі багатотисячолітній досвід, вірування та етичні норми предків.

Системне використання запропонованих методичних стратегій сприяє формуванню в здобувачів освіти не лише ґрунтовних лінгвістичних знань про історію та діалектне розмаїття української мови, а й стає фундаментом для розбудови їхньої лінгвокультурологічної компетентності. Це передбачає розвиток здатності сприймати мову не просто як інструмент комунікації, а як безцінний духовний скарб і визначальний маркер власної національно-культурної ідентичності.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
4. Концепція мовної освіти в Україні. Проект. *Освіта України*. 2011. № 1–2. С. 6.
5. Никончук М. В. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ, 1994. 21 с.
6. Никончук М.В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). Київ: Наукова думка, 1979. 316 с.

**Т. М. Білокриницька,**  
здобувачка ВСП «Житомирський торговельно-  
економічний фаховий коледж  
Державного торговельно-економічного університету»  
(науковий керівник: к. ф. н. Г. С. Весельська)

### ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА У СФЕРІ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ

Лексика сучасної української літературної мови — динамічна система, що зазнає постійного поповнення через надходження нових ідіом іншомовного походження. Інтенсивне функціонування чужоземної лексики спричинено низкою лінгвальних та позалінгвальних чинників, які визначають тривалими міжмовними контактами, торговельними і культурними зв'язками між народами, даниною моді та бажанням експресивізувати молодіжне українське мовлення.

У сучасній українській лінгвістиці лексичні запозичення є предметом окремих спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення чинників, що призводять до кількісного розширення чужомовних елементів, функцій іншомовних слів, активізації їхньої позиційної ролі в різних галузях науки, а також визначення їхнього міжмовного статусу (Д. Тимошенко, О. Степанюк, Н. Слобода, Т. Попова, О. Пономарів, У. Паньків, О. Павлушенко, Ю. Карпенко, О. Дьолог, К. Городенська, М. Бондар, Н. Бойко, Д. Будняк та ін). Незважаючи на низку наукових доробок, питання, присвячені особливостям використання іншомовних слів у мові сучасного маркетингу в українському мовознавстві, усе ще достатньо не вивчені, що й визначає актуальність пропонованої наукової розвідки.

**Мета** наукових тез полягає в окресленні кола лексичних новотворів іншомовного походження на матеріалі сучасних підручників з маркетингу.

Спостереження над використанням та ретельна вибірка запозичених маркетингових ідіом дає підстави констатувати, що найпродуктивніше в галузі маркетингу вживають однокомпонентні слова-новотвори. Іншомовна лексика, особливо англійська, відіграє значну роль у сфері маркетингу. Цю лексику активно використовують через потребу в найменуванні нових понять і явищ, спеціалізації термінів та наявності міжнародних термінологічних систем, відтворених англійською мовою. Використання англійських термінів дозволяє фахівцям бути зрозумілими й переконливими в міжнародному бізнес-оточенні, що підкреслює їхню професійність.

Наводимо приклади найуживаніших іншомовних слів, що функціонують у галузі маркетингу:

- **іменники:** **маркетинг** (marketing) – торгівля [1, с. 15]; **менеджмент** (management) – управління [2, с. 91]; **аудиторія** (audience) – спільнота [2, с. 88]; **лізинг** (leasing) – оренда з викупом [1, с. 146]; **репутація** (reputation) – авторитет [1, с. 100]; **конкурент** (competitor) – суперник [1, с. 93]; **імітації** (imitation) – уподібнення [1, с. 41]; **ідентичність** (identity) – тотожність, такий самий [2, с. 174]; **бренд** (brand) – торгова марка [1, с. 135]; **еквівалент** (equivalent) – відповідник [2, с. 163]; **позиціонування** (positioning) – становлення на ринку [1, с. 51]; **продукт** (product) – товар [1, с. 92]; **дискусія** (discussion) – обговорення [2, с. 216]; **сервіс** (service) – послуга [1, с. 19]; **аналіз** (analysis) – розбір [2, с. 116]; **дискомфорт** (discomfort) – незручність [2, с. 139]; **відеомаркетинг** (video marketing) – відеореклама [2, с. 261]; **елімінація** (elimination) – усунення [1, с. 134]; **аргумент** (argument) – доказ [1, с. 123]; **резюме** (resume) – короткий виклад [1, с. 134]; **спам** (spam) – небажана розсилка [2, с. 42]; **інсайт** (insight) – несподіване відкриття [2, с. 223]; **конверсія** (conversion) – перетворення відвідувачів у клієнтів [1, с.150]; **трендсетери** (trendsetters) – лідери думок [1, с. 252]; **контент-маркетинг** (content marketing) – маркетинг контенту [1, с. 252]; **лідогенерація** (lead generation) – залучення потенційних клієнтів [1, с.150]; **атрибуція** (attribution) – визначення джерела успіху [1, с.155]; **аналітика** (analytics) – розбір [1, с. 155]; **таргетинг** (targeting) – націлювання [1, с.150]; **кампанія** (campaign) – кампанія [1, с. 126]; **стратегія** (strategy) – план дій [1, с. 131]; **тактика** (tactic) – метод досягнення мети [1, с.151]; **бюджет** (budget)

– кошторис [2, с. 233]; **фокус-група** (focus group) – цільова група [2, с. 90]. Як бачимо, більшість запозичених загальних назв є англіцизмами, що підтверджує інтернаціональний статус англійської мови в галузі науки й техніки.

- **Прикметники: конкурентний** (competitive) – змагальний [2, с. 27]; **інноваційний** (innovative) – новаторський [1, с. 22]; **ефективний** (effective) – результативний [1, с. 81]; **професійний** (professional) – фаховий [1, с. 50]; **інтегрований** (integrated) – поєднаний [2, с. 27]; **фактичний** (factual) – справжній [2, с. 199];

- **дієслова: моніторити** (monitor) – спостерігати, контролювати [2, с. 200]; **аналізувати** (analyze) – розбирати, досліджувати [1, с. 53]; **оптимізувати** (optimize) – удосконалювати, покращувати [1, с. 92]; **дистрибуювати** (distribute) – розповсюджувати [1, с. 30]; **консолідувати** (consolidate) – об'єднувати, згуртовувати [1, с. 54]; **просувати** (promote) – просувати [1, с. 19]; **асоціювати** (associate) – пов'язувати [1, с. 219]; **домінувати** (dominate) – переважати [1, с. 33]. Надмірне використання запозичень на позначення дії засвідчує тенденцію до поступового нагромадження вказівок задля досягнення бажаного результату в процесі маркетингових операцій.

- **Іменникові словосполучення: вірусний маркетинг** (viral marketing) – самопоширювана реклама [2, с. 224]; **нішовий маркетинг** (niche marketing) – нішевий маркетинг [1, с. 51]; **соціальний маркетинг** (social marketing) – соціальний маркетинг [2, с. 264]; **цільова аудиторія** (target audience) – цільова група [2, с. 87].

Як бачимо, галузь сучасного маркетингу передбачає залучення до вжитку саме іншомовних елементів для досягнення успішної мети та розв'язання певних задач, проте надмірне використання іншомовних слів збагачує мову, коли позначає нові реалії, але стає проблемою, якщо витісняє питома українські відповідники, оскільки ускладнює сприймання змісту висловлення, засмічує мову, позбавляючи її самобутності та ідентичності в разі наявного власного відповідника на позначення маркетингових ходів та операцій. Це в деяких випадках може призводити до витіснення власної лексики та утворення певної залежності від іноземної термінології.

Проаналізувавши представлені у сфері маркетингу лексеми, ми в праві стверджувати, що сьогодні з'являються тенденції до їх частішого залучення, що в перспективі розширить поле їхнього функціонування не лише в обраній галузі, а й в інших видах індустрії.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркетинг [Електронний ресурс] : навч. посіб. Іванечко Н., Борисова Т., Процишин Ю. [та ін.]; за ред. Н. Р. Іванечко. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 180 с.
2. Сучасні види маркетингу : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2019. 265 с.

**Ю. М. Білошицька,**  
учитель української літератури  
ВП «Науковий ліцей Житомирського державного  
університету імені Івана Франка»

## **СТИЛІСТИЧНІ ПОМИЛКИ ТА СПОСОБИ ЇХ УНИКНЕННЯ**

Мова є важливим засобом спілкування між людьми. Щоб мовлення було зрозумілим, точним і доречним, потрібно дотримуватися мовних норм. Одним із показників культури мовлення є відсутність стилістичних помилок. Саме тому вивчення стилістичних помилок має важливе значення в процесі навчання.

Володіння мовою – засобом спілкування, пізнання і впливу – важлива частина становлення і розвитку духовно багатой, соціально активної особистості, здатної працювати в різноманітних галузях суспільної діяльності. Тому одним із пріоритетних напрямів реформування змісту мовної освіти є посилення її практичної спрямованості, формування ключових і предметних компетентностей.

Формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, котра здатна реалізувати себе в різних галузях суспільної діяльності, пов'язане із засвоєнням стилістичного багатства рідної мови, її виражальних засобів, умінням користуватися ними в різноманітних мовленнєвих ситуаціях. Варто сказати, що одним з актуальних у системі мовної освіти є завдання ознайомити здобувачів освіти зі стилістичними ресурсами мови, її експресивно виразними, емоційно-оцінними засобами, навчити їх постійно дбати про мовленнєву досконалість.

Культура мовлення – важливий показник освіченої людини. Вона виявляється в умінні точно, доречно та виразно користуватися мовними засобами залежно від ситуації спілкування. Однією з поширених проблем усного й писемного мовлення є стилістичні помилки. Саме тому тема стилістичних помилок та способів їх уникнення актуальна й важлива для вивчення.

У методиці навчання української мови питання стилістики і культури мовлення школярів ще на початку ХХ ст. та впродовж усього ХХ ст. В українській методиці зазначену проблему досліджували І. Огієнко, С. Русова, Л. Нечай, В. Сухомлинський, М. Пентилюк та ін. [1–7]. Не зменшується зацікавленість науковців проблемою навчання мови й розвитку мовлення учнів на функційно-стилістичній основі й у наш час (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Кучеренко, Л. Попова, К. Пономарьова та ін.). У дидактиці та лінгводидактиці окреслено такі пріоритетні напрями в контексті досліджуваної проблеми: дослідження комунікативного потенціалу стилістики як навчальної дисципліни (Н. Босак, О. Копусь, Л. Кравець, Л. Мацько, А. Нікітіна, Л. Попова, А. Попович та ін.); граматики-стилістичний аналіз як засіб розвитку мовлення, взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення на функційно-стилістичній основі (В. Бадер); формування вмінь складати стилістично диференційовані тексти-описи (В. Собко); навчання будувати висловлювання різних типів на основі спостережень у природі (Л. Міненко); використовувати частини мови як функційно-стилістичні засоби зв'язності тексту (Н. Гац );

перспективність і наступність формування стилістичних умінь в учнів початкових і 5 класів (Л. Сугейко) та ін.

Стилістика, як і кожна наука, має свій предмет дослідження. Найбільш обґрунтованим, чітко окресленим є визначення предмета стилістики – стилістична система національної мови, її зміст, сутність; це наука про інтелектуальні (сміслові) й експресивні відтінки співвідносних, паралельних чи синонімічних виразів мови.

Отже, у стилістиці вивчають прийоми оцінки, добору та поєднання мовних засобів у своєму аспекті, її завдання – обґрунтування стилістичної системи національної мови, встановлення співвідношення між експресивними та функціональними стилями, визначення стилеутворювальних чинників, закономірностей функціонування мовних одиниць різних рівнів; навчання мовців розуміти та вміло користуватися стилістичними засобами мови для вираження думки відповідно до змісту, мети та царини мовлення. У стилістичній системі національної мови науковці розрізняють «три кола досліджень»: стилістику мови, стилістику мовлення та стилістику художньої літератури, які тісно пов'язані, співвідносні між собою, але мають свої завдання, поняття і категорії. Сучасні вчені визнали їх правильними та доцільними. Спираючись на наукові розвідки І. Білодіда, С. Єрмоленко, І. Кучеренка, Л. Мацько, О. Мацько та ін., коротко розглянемо їх.

Стилістична помилка – це порушення доцільності використання мовних засобів, яке виникає тоді, коли слова, форми або конструкції не відповідають стилю, меті та умовам спілкування. Варто зауважити, що такі помилки не завжди є граматичними, але вони спотворюють якість мовлення та роблять складним сприйняття інформації.

Одним із найпоширеніших видів стилістичних помилок є змішування стилів, коли слова розмовного стилю вживаються в науковому або офіційно-діловому тексті. Крім того, часто можемо бачити плеоназми, коли вживаються слова з однаковим або близьким за значенням слів: *вільна вакансія, пам'ятний сувенір, народний фольклор тощо*.

Ще одним видом помилок є тавтологія — невиправдане повторення тих самих слів або коренів у близькому контексті: *планувати плани на майбутнє, автор у своєму творі описує..., моя особиста думка*. Окрему групу становить недоречне використання іншомовних слів, коли в українській мові існують точні й зрозумілі відповідники: *менеджер (керівник), дедлайн (кінцевий термін), конект (зв'язок), вікенд (вихідні)*.

До стилістичних помилок також належить уживання просторічних, жаргонних або застарілих слів у текстах, де вони є недоречними: *тусуватися (відпочивати, проводити час), прикол (жарт), бабки (гроші), зависати (довго перебувати десь або не реагувати)*. Жаргонізми доречні в розмовному мовленні, художніх творах (для характеристики персонажів), але неприпустимі в науковому, офіційно-діловому стилі.

**Просторічні слова** – це нелітературні мовні одиниці, які використовують у побутовому мовленні та які часто мають знижену або грубувату стилістичну

окраску: *шо* (*що*), *каншино* (*звичайно*), *хоть* (*хоч*); *балакать* (*говорити*), *делать* (*робити*).

Просторічні слова не відповідають нормам літературної мови й вважаються стилістичною помилкою в офіційному, науковому та публічному мовленні. Жаргонізми та просторічні слова є частиною живого мовлення, однак їх уживання повинно бути доречним. У формальному спілкуванні потрібно надавати перевагу нормативній літературній лексиці, дотримуючись стилістичних норм української мови.

Основними причинами стилістичних помилок є недостатнє знання мовних норм, бідний словниковий запас, вплив розмовного мовлення, а також неувважність під час створення тексту. Часто такі помилки виникають через поспіх або відсутність редагування.

Варто зауважити, щоб уникнути стилістичних помилок, необхідно насамперед урахувати функціональний стиль мовлення. Важливо збагачувати словниковий запас, користуватися тлумачними та стилістичними словниками. Корисною є практика редагування власних текстів, уважне перечитування та аналіз написаного. Також слід уникати зайвих слів, повторів і невиправданих запозичень.

Отже, стилістичні помилки негативно впливають на точність і виразність мовлення. Уміння помічати та виправляти їх свідчить про високий рівень мовної культури. Дотримання стилістичних норм допомагає зробити мовлення логічним, зрозумілим і доречним у будь-якій ситуації спілкування.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. *Стилістика української мови: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.; за ред. Л. І. Мацько*. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
2. Пентилюк М. І. Технологія навчання стилістики в основній школі: Лінгводидактичний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С. 13–19.
3. Попова Л. О. Від слова до тексту (теоретико-практичний аспект використання стилістичних вправ). URL : [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716170/1/Popova\\_vpravu.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716170/1/Popova_vpravu.pdf). (дата звернення: 20.12.2025)
4. Попович А. С., Марчук Л. М. *Стилістика української мови : навчальний посібник*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
5. Русова С. *Вибрані педагогічні твори : у 2 кн.* [за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. Кн. 1. Київ : Либідь, 1997. 272 с.
6. Русова С. *Вибрані педагогічні твори : у 2 кн.* [за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. Кн. 1. Київ : Либідь, 1997. 272 с.
7. *Сучасна українська літературна мова : Стилістика / за заг. ред. І. К. Білодіда*. Київ : Наукова думка, 1973. 588 с.

**Л. П. Боть,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького;  
**К. В. Дровольська,**  
здобувачка Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького  
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Л. П. Боть**)

## **МОВНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ: СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ «ВЧИТЕЛЬ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Професійний стандарт учителя [3] (далі – ПСВ) є одним із ключових документів сучасної освітньої політики України, яким держава регламентує вимоги до професійної діяльності педагога та його компетентності. Будучи текстом офіційно-ділового стилю, ПСВ має власний термінологічний апарат, який виконує подвійне призначення: по-перше, забезпечує точність і юридичну однозначність норм, по-друге, реалізує стилістичні параметри стандарту – нейтральність, однозначність та точність формулювань, об'єктивність, формальність, логічність і чіткість викладу тексту, стандартизованість.

«Лексичний склад офіційно-ділового стилю має за мету встановлювати зв'язок між позначуваним і позначенням, задля того, аби передбачати повну відповідність слова думці, тому можна зробити висновок, що лексичний склад слугує мові засобом її адекватності. Щоб досягти мети, в діловому стилі використовуються спеціалізовані одиниці різного типу відтворення» [2, с. 250]. Як і кожен різновид жанру певного стилю, ПСВ має лексико-граматичні особливості та специфічну офіційно-ділову лексику.

У ПСВ використано терміни, закріплені в сучасній педагогічній науці та правовій базі. Термінологію цього документа пропонуємо поділити за такими основними групами:

- 1) термінологія компетентнісного підходу (*компетентність, компетентнісний потенціал, професійні вміння, результати професійної діяльності, здатності* тощо);
- 2) освітньо-управлінська термінологія (*трудові функції, професійні ролі, нормативно-правові засади, освітній процес, індивідуальна освітня траєкторія, мета діяльності за професією, Національна рамка кваліфікацій*);
- 3) термінологія педагогічної взаємодії (*здобувачі освіти, взаємодія, комунікація, педагогічне партнерство, освітнє середовище*);
- 4) терміни етичного та ціннісного виміру (*академічна доброчесність, інклюзивність, безпека освітнього середовища, громадянська активність, патріотизм, повага до культурних цінностей*).

Наведені терміни мають чітко закріплене значення в сучасній педагогічній та управлінській документації, функціонують як опорні категорії, що регулюють

межі тлумачення професійних дій учителя. а їх використання сприяє уніфікації змісту нормативних актів.

Структура та мовленнєве наповнення ПСВ базуються на широкому використанні мовних кліше, які є «повторювальними стереотипними виразами офіційних текстів і дозволяють оперативно обмінюватись інформацією» [1, с. 32], а також забезпечують стандартизований спосіб викладу змісту та гарантують однозначність тлумачення нормативних положень. Мовні кліше в тексті ПСВ виконують кілька важливих функцій. Наприклад, повторювальні формулювання «повинен(на) вміти», «здатний(на) здійснювати», «дотримується вимог», «забезпечує виконання» закріплюють модальність обов'язковості й окреслюють межі професійної відповідальності; звороти «на основі», «відповідно до», «з урахуванням», «в межах повноважень» забезпечують юридичну точність і повторюваність конструкцій, необхідну для нормативних документів; конструкції «передбачає здатність», «включає такі дії», «охоплює», «містить у собі» структурують перелік умінь і результатів діяльності та вибудовують внутрішню логіку документа; формули «забезпечує реалізацію», «сприяє формуванню», «організовує процес», усувають суб'єктивний компонент і задають формальний характер опису педагогічних ролей, що сприяє нейтральності та беземоційності викладу.

Як і всі нормативно-правові документи ПСВ характеризується низкою граматичних та синтаксичних рис, притаманних офіційно-діловому стилю. Наприклад: 1) використання дієслів теперішнього часу недоконаного виду (*вчитель ... сприяє розвитку..., дбає..., формує...; мета професійної діяльності полягає тощо*); 2) вживання інфінітивних конструкцій з метою передачі необхідності дії (*Формувати в здобувачів освіти здатності використовувати досягнуті обов'язкові результати навчання на практиці. Модифікувати, редагувати, комбінувати наявні електронні (цифрові) освітні ресурси; створювати (за потреби) особисто або спільно з іншими особами нові електронні (цифрові) освітні ресурси; упорядковувати ресурси й надавати до них доступ учасникам освітнього процесу. Виявляти мовну стійкість і відповідальність у дотриманні мовного законодавства*); 3) використання віддієслівних іменників (*забезпечення, формування, становлення, розуміння, створення, утвердження тощо*); 4) вживання перелікових конструкцій для структуризації (*Їх цілісність забезпечується наявністю ... компетентностей, необхідних для виконання всіх трудових функцій на таких ціннісних орієнтирах: повага до..., забезпечення рівного доступу до..., формування нетерпимості до...;*); 5) номінативні структури, які підвищують інформативність і компактність викладу з метою зосередження основного змісту в переліках професійних дій, умінь і компетентностей (*Стратегії комунікації з учасниками освітнього процесу. Здатність здійснювати інтегроване навчання здобувачів освіти. Підходи до формування ціннісних ставлень здобувачів освіти*).

Проведений аналіз засвідчує, що мовна стандартизація посідає центральне місце в сучасній українській освітній політиці, оскільки саме вона забезпечує єдність професійної комунікації педагогів, узгодженість термінології та нормативність опису педагогічної діяльності. Професійний стандарт «Вчитель

закладу загальної середньої освіти» виступає ключовим інструментом цього процесу: його текст не лише фіксує вимоги до кваліфікаційних характеристик учителя, а й формує модель нормативного педагогічного мовлення, обов'язкову для учасників освітнього процесу.

Змістовий і мовностилістичний аналіз ПСВ дає підстави стверджувати, що документ демонструє системне впровадження ознак офіційно-ділового стилю, серед яких особливо важливими є точність, логічність, однозначність формулювань, беземоційність та структурована подача інформації. Уніфікований характер викладу забезпечується цілісною терміносистемою, що охоплює компетентнісну, управлінську, комунікативну та ціннісно-етичну сфери педагогічної діяльності. Такий термінологічний комплекс виконує не лише лінгвістичну, а й юридично-нормативну функцію, унормовуючи межі професійної діяльності й способи її опису, що сприяє стандартизованості змісту всіх нормативних документів освітньої галузі.

Стилістичний рівень ПСВ характеризується широким використанням мовних кліше, інфінітивних конструкцій, віддієслівних іменників, номінативних структур і перелікових моделей, які забезпечують структурованість, узагальненість і прогнозованість тексту. Такі засоби посилюють безособовість та формалізованість документа, що є необхідною умовою для нормативних актів. Повторювані мовні формули та типізовані конструкції спрямовані на усунення суб'єктивності та забезпечення чіткої регламентації професійних обов'язків учителя.

Проаналізовані особливості дають змогу констатувати, що ПСВ виступає не лише набором вимог до кваліфікаційних характеристик педагога, а й важливим механізмом мовної уніфікації освітнього середовища. Він формує стандартизовану модель професійного мовлення, яка алгоритмізує комунікативні дії вчителя, забезпечує узгодженість інтерпретацій нормативних положень і сприяє розвитку професійної мовної культури педагогів.

Отже, Професійний стандарт учителя є комплексним засобом регламентації педагогічної діяльності, що поєднує термінологічне, стилістичне та нормативне забезпечення освітнього дискурсу. Його мова виконує уніфікаційну та регулятивну функції, а стандартизованість мовностилістичних характеристик визначає його значення як фундаментального документа сучасної української освіти.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Борковська І. П. Кліше як стандартизована мовна одиниця текстів ділових документів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 59. С. 31–33.
2. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення. Вінниця : Нова книга, 2003. 472 с.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» № 1225 (2024). URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 17.12.2025).

## **ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

Моделювання процесу навчання в сучасному суспільстві є ефективною формою технологічного підходу до занять з української мови та літератури. Нині надзвичайно актуальним є застосування інноваційних технологій, які зорієнтовані не лише на поповнення знань здобувачів освіти з української мови та літератури, а й на розвиток умінь творчого, самостійного вирішення завдань практичного характеру, посилення інтелектуальної спроможності, пізнавальної активності студентів. Саме застосування інноваційних технологій навчання створює умови для кращого засвоєння нового матеріалу та активізації пізнавальної діяльності студентів. Доцільно обирати методи, прийоми, форми діяльності, які можуть застосовуватися на заняттях (прийом незакінчених речень, есе, інтерв'ю, створення асоціативних рядів, формування запитань до автора, рефлексійні запитання, метод «Прес», мозковий штурм, акваріум, мозаїка, кубування, сенкан тощо).

Використання інноваційних технологій на заняттях з української мови та літератури – засіб для досягнення такої атмосфери, яка сприяє співпраці викладача та студента, порозумінню й доброзичливості, дає можливість дійсно реалізувати особистісно орієнтоване навчання.

Тому сучасний урок вимагає пошуку нових методів подання інформації. Застосування інновацій якраз допомагає проводити заняття на якісно новому сучасному рівні.

Сучасний учитель повинен розуміти, що зі змінами в суспільстві змінюються вимоги до викладання предмета, зокрема й до української мови та літератури. «Урок – це дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його кругозору та ерудиції», - так стверджував В.Сухомлинський. Як же зробити навчання цікавим, ефективним та результативним?

Насамперед необхідно освітній процес будувати за принципом діалогу, щоб кожен студент почувався дослідником, який самостійно здобуває знання.

Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедично розвиненою пам'яттю, а з гнучким розумом, з швидкою реакцією на все нове, з повноцінними, розвинутими потребами, з добрими орієнтувальними навичками й творчими здібностями.

У зв'язку з цим зростає потреба в застосуванні особистісно зорієнтованих інноваційних педагогічних технологій.

На відміну від звичайних занять, метою яких є оволодіння знаннями, уміннями та навичками, уроки із застосуванням інноваційних технологій найбільш повно враховують інтереси, нахили, здібності кожного здобувача

освіти. Тому варто використовувати досвід традиційний – сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення, – але в незвичайних формах.

Під час вивчення української мови та літератури потрібно активніше використовувати сучасні технології: мультимедійні, проектні, інтерактивні види і форми роботи, які стимулюють творчу активність студентів.

Мультимедійний урок дає можливість комбінувати на одному занятті велику кількість цікавих завдань, залучаючи здобувачів освіти до активної роботи. Завдяки мультимедійному супроводу вчитель може збагатити заняття додатковим матеріалом, що неможливо під час роботи із звичайною дошкою.

Із поширенням комп'ютерних технологій активно змінилися форми навчання. Особливо імпонують мультимедіа нестандартні уроки. Це семінари, урок-екскурсія, урок-конференція, урок-презентація.

Завдяки мультимедійним технологіям на уроках літератури можна використовувати електронні підручники, прослуховувати виразне читання творів, працювати з уривками фільмів, демонструвати власні медіапроекти, творчі презентації, опрацьовувати онлайн-тести. Отже, мультимедіа урізноманітнює форми роботи. Дуже важливо організувати освітній процес так, щоб здобувач освіти мав можливість активно, зацікавлено працювати на уроці, бачити результати своєї праці, оцінити їх. Під час перегляду презентації чи відеоролика студенти можуть занотовувати основні факти, складати тези чи план, а це розвиває загальнонавчальні вміння й навички.

Отже, досвід роботи з мультимедіа показує, що такі заняття найефективніші в освітньому процесі. Застосування електронних засобів навчання сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку образного мислення, творчої уяви, зв'язного мовлення.

Також важлива роль в освіті проектних технологій. Проектне навчання дедалі більше набирає обертів, оскільки є дуже ефективним і актуальним підходом до викладання та навчання. Численні дослідження педагогів вказують на те, що після його впровадження в здобувачів освіти покращується мотивація до навчання та підвищується рівень досягнень. Робота над проектом – практика особистісно зорієнтованого навчання в процесі конкретної праці студента на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. У свідомості здобувачів освіти це має такий вигляд: « Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба і де я можу ці знання застосувати». Для педагога - прагнення знайти розумний баланс між академічними і прагматичними знаннями, вміннями та навичками. Проектна діяльність допомагає усвідомити відповідальність кожного за спільну справу, підвищити рівень особистої участі, якомога ефективніше виконати роботу та представити її результат. Водночас проектне навчання дає можливість викладачам побачити студентів у новому світлі, допомагати їм розвивати здібності в новий спосіб, що не вдається часом у традиційній системі уроку. Таке навчання відбувається природним шляхом, ненав'язливо, адже ціль – не вивчити, а виконати завдання, отримати результат, що справді мотивує.

Проектна технологія є інтерактивним видом діяльності, що синтезує в собі елементи пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, навчальної, комунікативної та основне – творчої діяльності.

Завдання проектної технології полягає в пізнанні об'єктів навколишньої реальності, вивченні способів розв'язання проблем, оволодінні навичками роботи з джерелами інформації, у вмінні ставити перед собою мету, планувати та коригувати діяльність, приймати рішення, у вмінні конструювати, моделювати, проектувати.

**Типи проектів:** дослідницько-пошукові, творчі, інформаційні.

#### **Дослідницько – пошукові проекти**

Діяльність студентів спрямована на розв'язання проблеми, результат якої заздалегідь не відомий.

Для цих проектів важливими є мета, структура, соціальний напрям, актуальність. Вони дають змогу активізувати та розвивати розумові й мовленнєві здібності, мислення, пам'ять, привчають до уважності, спостережливості, відповідальності.

#### **Творчі проекти**

Такі проекти не мають чіткої структури спільної діяльності учасників. Головне завдання проекту полягає в тому, щоб навчити здобувачів освіти грамотно, логічно, творчо висловлювати свої думки, використовуючи засоби художньої виразності. Результатом творчого проекту може бути створення й презентація колективного колажу, відеофільму, сценарію літературного свята, ілюстративного матеріалу, створення есе, віршів, статей тощо.

Отже, зміст проектів виходить за межі вивчення української мови та літератури й поєднує їх з іншими науками, спирається на загальнолюдські цінності.

#### **Інформаційні проекти**

Такі проекти спрямовані на збір інформації про який – небудь об'єкт, явище. Передбачено ознайомлення учасників з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів.

Підготовка проекту з мови орієнтує більше не на пошукову, а на творчу діяльність. У мовному проекті можуть міститися правила, визначення з обраної теми, схеми, вправи на повторення, творчі завдання, кросворди, акровірші. Можна практикувати як індивідуальні, так і групові проекти.

Під час самостійної роботи над проектом важливою є ініціатива студентів, створюється ситуація успіху. Призначаються консультації, переглядаються чернетки, даються рекомендації. Увесь опрацьований, оформлений матеріал здобувачі освіти представляють під час захисту проектів.

Однак не можна стверджувати, що проектна робота допоможе вирішенню всіх проблем навчання, адже в роботі з даним методом існують і труднощі: на підготовку витрачається багато часу, значні моральні та інтелектуальні зусилля.

Метод проектів активізує інтелектуальну й емоційну складову особистості здобувача, впливає на розвиток таких рис характеру як

цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, комунікативність, креативність .

Отже, діяльність педагога-словесника – це безмежне поле, яке потребує виснажливої, але творчої праці. Щодня – пошук, щодня – несподіванки, щодня – відкриття. Нетрадиційні форми проведення занять дають можливість не тільки підвищити інтерес до досліджуваного предмета, а й розвивають творчу самостійність, вчать працювати з різними джерелами інформації, додають упевненості у своїх силах, налаштовують на успіх, виявляють здібність до творчості.

«Працювати легко, коли працювати цікаво; вчитися легко, коли вчитися цікаво», – це формула успіху співпраці педагога та здобувача в освітньому процесі.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Богосвятська А. І. Відчувати, думати, діяти! *Методична скринька прийомів рефлексії*. Львів : Академія гармонізації особистості, 2019. 48 с.
2. Богосвятська А. М. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок : методичний посібник. Львів : Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. Київ : АСК, 2004. 192 с
4. Шарко С. Д. Сучасний урок : технологічний аспект: посібник для вчителів і студентів. Київ : СПД, 2005. 157 с.

**Г. С. Весельська,**

кандидат філологічних наук, викладач

ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж  
Державного торговельно-економічного університету»

### **СИСТЕМА СУРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СИНХРОННОМУ ВИМІРІ**

Сполучники сурядності в сучасній українській морфології відіграють особливу роль, адже однозначності у витлумаченні їхнього кількісного складу, функціонально-стилістичних параметрів, семантики й досі не існує. У синхронному вимірі це окремих клас аналітичних синтаксичних морфем – виразників різних семантико-синтаксичних відношень між частинами в складносурядному реченні та між однорідними членами речення в простому ускладненому реченні, причому маркування семантичних відношень доволі часто є транспозиційним.

Сполучники сурядності та підрядності неодноразово були об'єктом спеціальних наукових студій, присвячених аналізу їхніх семантичних параметрів, транспозиційних переходів, кількісно-функційних аспектів тощо (К. Г. Городенська, Л. В. Шитик, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко,

Л. М. Колібаба та ін.). Проте сьогодні існує низка підходів до класифікації сполучників на семантичні групи, що й визначає актуальність цієї розвідки.

**Мета** наукових тез полягає у визначенні кількісного складу сполучників сурядності в сучасній українській літературній мові з урахуванням загальноприйнятого та новітнього поділів цих сполучників на семантичні групи.

У традиційній граматиці сурядні сполучники залежно від семантики поділяли переважно на три групи: єднальні, розділові та протиставні. Така класифікація й досі домінує в шкільній програмі.

Дехто з дослідників хоч і диференціював сурядні сполучники на три семантичні групи, але об'єднував протиставні із зіставними в окрему групу зіставно-протиставних сполучників [3, с. 17–26; 6, с. 214]. У традиційному мовознавстві відомі й інші спроби поділити сурядні сполучники української мови на п'ять, шість, і навіть сім семантичних груп, проте в школі їх не вивчають у такому вимірі. Залежно від типу сурядного сполучника, що слугує засобом поєднання предикативних частин у складносурядному реченні, А. П. Загнітко виокремлює єднальні, розділові, протиставні, приєднувальні та пояснювально-приєднувальні семантико-синтаксичні відношення [6, с. 30 – 33, 159 – 164]. На його думку, між предикативними частинами складносурядного речення єднальні сполучники можуть виражати 5 типів семантичних відношень із різними додатковими відтінками: єднально-перелічувальні (**і, та, ні... ні**), єднально-поширювальні (**і, та** (у значенні **і**), **теж, також**) та єднально-результативні (**і**), єднально-ототожнювальні (**також, теж**) та єднально-градаційні (**не тільки... але й, не тільки... а й, не лише... але й, не лише... а й**) [6, с. 159–160]. Крім того, лінгвіст констатує, що в простому ускладненому реченні єднальні сполучники виражають 7 типів семантико-синтаксичних відношень із додатковими значеннєвими відтінками, а саме єднально-перелічувальні, власне-єднальні, єднально-видільні, єднально-розподільні, єднально-порівняльні, єднально-градаційні (виражаються за допомогою парних сполучників **не лише... а (але), не лише... а (але) й, як... так**) та єднально-зіставлювальні [6, с. 30].

У загальноприйнятому поділі сурядних сполучників на три окремі групи (єднальні, розділові та протиставні) маємо розбіжності в поглядах мовознавців щодо співвіднесення деяких з них із відповідною семантичною групою та термінологічним найменуванням цієї групи сполучників в українській літературній мові. У процесі вивчення й аналізу кількісного складу сурядних сполучників як засобів синтаксичного зв'язку між однорідними членами речення або предикативними частинами в складносурядному реченні в шкільній практиці до групи *єднальних* зараховують сполучники **і, й, та** (у значенні **і**), **і... і, ні... ні, ані... ані, не тільки... а й, не тільки... але й, не лише... а й, не лише... але й**; група *розділових* уключає сполучники **або, чи, або... або, чи... чи, чи то... чи то, не то... не то, то... то**; із-поміж *протиставних* прийнято виокремлювати **а, але, проте, та** (у значенні **але**), **однак, однак**.

Інтенсивний розвиток і збагачення різних стилів української літературної мови, урізноманітнення виражальних засобів, намагання авторів залишатися самобутніми й унікальними у викладі думки та поданні інформації для читача, а

також збільшення наукових відомостей про сполучник як аналітичну синтаксичну морфему, здатну виражати семантику відношень у простому та складному реченнях, спричинили врахування усіх семантичних критеріїв та граматичних функцій сурядних сполучників у процесі подальшого їхнього вивчення.

Так, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська виділяють 6 семантичних груп сурядних сполучників у сучасній українській літературній мові: єднальні, розділові, протиставні, зіставні, градаційні та приєднувальні [2, с. 182], останні дві з яких набувають сьогодні особливої ваги та значення. Неоднотайність мовознавців у виокремленні семантико-синтаксичних відношень, оформлених сурядними сполучниками в складносурядному та простому ускладненому реченні, зумовлена відсутністю усталеного розуміння їхньої граматичної суті.

В українському мовознавстві цю проблему вперше дослідив І. Р. Вихованець, який розглядав функції сурядних сполучників залежно від характеру зв'язків і семантичних відношень у трьох ярусах речення – формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному та власне-семантичному.

Граматичну функцію сурядних сполучників конкретизовано й у дослідженнях К. Г. Городенської, яка докладно обґрунтувала суть двох функцій – формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної [4, с. 17]. Вона зазначає, що «в традиційній граматиці поняттям семантико-синтаксичної функції сполучників і сполучних слів не оперували, зважали тільки на їхню синтаксичну функцію, визначали засоби оформлення синтаксичного (підрядного та сурядного) зв'язку між частинами складнопідрядного або частинами складносурядного речення чи однорідними членами в простому реченні, подавали групи підрядних сполучників, сполучних слів, інших засобів, уживаних для приєднання підрядного речення (підрядної частини) до головного чи певного слова в ньому, або групи сурядних сполучників, що поєднують між собою різнопланові за формальною та значеннєвою взаємозалежністю сурядні частини чи однорідні члени речення» [5, с. 14–15].

Проаналізувавши основні досягнення у визначенні складу сполучників сурядності в мовознавстві, урахувавши новітні зауваження щодо кількісного наповнення шести семантичних груп сурядних сполучників у сучасній українській граматиці відповідно до реалізації ними граматичних функцій у реченні, уклавши картотеку складносурядних та простих ускладнених речень на прикладі сучасної української періодики, текстів наукового та художнього стилів, де маркерами семантико-синтаксичних відношень є сполучники сурядності, пропонуємо оновлений кількісний склад сурядних сполучників усіх семантичних груп: серед **єднальних** сполучників виділяємо *власне-єднальні* **і, й, та, і... і, і... й, й... й, й... і, та... та, ні... ні**, заперечні єднальні сполучники **ні... ані, ані... ані, ані... ні; невласне-єднальні** **та й, та і, а, да, хоч... хоч, чи то... чи то, чи... чи, що... що**; за семантичною групою **зіставних** сполучників не закріплюємо жодного власного сполучника, тому що її склад поповнюють *невласне-зіставні* сполучники **а, а то, якщо... то, коли... то, тоді як, тимчасом як, що... то, чим... тим, що... тими, чим... то**; у групу **протиставних** сполучників об'єднуємо *власне-протиставні* **а, але, проте, однак, одначе, так,**

дак, да, ба, компенсувальний сполучник *зате*; *невласне-протиставні та, і, а то, хоч (і), хоча (й), тільки, тільки що*, протиставно-обмежувальний сполучник *так*; у складі розділових сполучників виокремлюємо *власне-розділові або, чи, а то, або... або, хоч... хоч* (останні два із семантикою альтернативи), повторювані сполучники з відтінком сумнівності *чи... чи, чи то... чи то, не то... не то* та з відтінком чергування *то... то, раз... раз*; *невласне-розділові як не... то, якщо не... то, коли не... то, що... що*; із-поміж приєднувальних виділяємо *власне-приєднувальні* сполучники *та й, та і, ба й, а також, причому; невластне-приєднувальні а ще, та ще, а ще й, та ще й, ще й, ще і, і, й, та, і... і, й... й, та... та, а, але, проте, зате, однак, одначе*; градаційні сполучники класифікуємо на *власне-градаційні* (34 парні градаційні сполучники разом із можливими варіантами) *не лише... а й, не лиш... а й, не лише... але й, не лиш... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а навіть, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... але навіть, не тільки... а ще й, не тільки... ще й, не тільки... та й, не те що... а (й), не те що... але й, не те що... а навіть, не те щоб... але, не просто... а (й), не стільки... скільки, не стільки... як, не так... як, як... так і, якщо не... так, якщо не... то, якщо не то... хоч (би), якщо не... то хоча (б), як не... то, як не... то хоч (би), як не... то хоча (б), коли не... то хоч (би), коли не... то хоча (б)* та градаційно-приєднувальні (18 складених сполучників) *а й, але й, а то й, а навіть, але навіть, і навіть, та навіть, ба навіть, а до того ж, і до того ж, а ще, а ще й, та ще, та ще й, ще й, і то, а що (вже), а також* [1, с. 60].

Поповнення кількісного складу сурядних сполучників зумовлено динамічними процесами, що з кінця ХХ століття активно відбуваються в українській літературній мові, причинами яких можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники, які й зумовлюють перехід службових слів як реалізаторів семантико-синтаксичних функцій із однієї семантико-синтаксичної зони сурядності або підрядності в іншу.

Отже, традиційне (шкільне) вивчення сурядного сполучника як частини мови відрізняється від новітнього витлумачення його як службової аналітичної синтаксичної морфеми, здатної виконувати формально-граматичну й семантико-синтаксичну функції. У перспективі плануємо здійснити різноаспектний аналіз граматичних функцій сполучників у сучасній українській літературній мові на прикладі стилєвих текстів та окреслити кількісний склад підрядних сполучників як вербалізаторів власних та транспозиційних функцій у складнопідрядному реченні.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Весельська Г. Проблема кількісного складу сурядних сполучників в українському мовознавстві. *Zbio'r raportu'w naukowych. «Literatura i kulturoznawstwo. Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka»* (30.03.2015 – 31.03.2015). Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. S. 57–63.
2. Вихованець І. Р. Семантична структура складного речення. *Семантико-синтаксична структура речення*. Київ : Наук. думка, 1983. С. 67–98.

3. Городенська К. Граматичний словник української мови : Сполучники. Київ ; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. 340 с.

4. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.

5. Городенська К. Асемантичні підрядні сполучники у сфері об'єктних семантико-синтаксичних відношень. *Збірник наукових праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя*. Черкаси, 2009. Вип. 8. С. 15–26.

6. Загнітко А. Теоретична граматика української мови : Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

**В. В. Газдаг,**  
доктор філософії, доцент  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II;  
**Г. С. Дорчі,**  
здобувачка  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II,  
(науковий керівник: д-р філософії, доцент **В. В. Газдаг**)

## **РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЯК ІДЕНТИФІКАТОРІВ У МАТЕРІАЛАХ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ «POZAKARPATSKİ»**

Закарпаття – західне прикордоння сучасної України, багатонаціональний і багатомовний регіон, де упродовж тривалого часу співіснують представники різних національностей, які розмовляють різними мовами, зокрема українською, угорською, російською, румунською та іншими мовами. Мовна ситуація формується під впливом історичних факторів, етнічного складу та актуальних суспільно-політичних чинників. Державною мовою в Україні є українська, проте на Закарпатті проживає значна угорська національна громада, яка в повсякденному спілкуванні й надалі використовує переважно угорську мову [2, с. 117–124; 3, с. 17–22].

Мовна ситуація угорської громади Закарпаття є специфічною: угорська мова функціонує тут у статусі мови меншини, вона формується в умовах багатогранного, динамічного мовно-політичного та соціального середовища [4; 5]. Протягом останніх десятиліть мовленнєва практика громади поступово змінювалася під впливом політичних трансформацій, міграції та медіа-середовища. Мовна ситуація на Закарпатті є надзвичайно складною, динамічною та соціально детермінованою, де мова виступає не лише засобом комунікації, а й чинником формування ідентичності [1, с. 36–38].

Російсько-українська війна, що розпочалася в лютому 2022 року, поставила перед населенням регіону нові, раніше не бачені виклики. Внаслідок

війни відбулася еміграція з метою уникнення призову. Усе це призвело до розриву суспільного життя та сімейних зв'язків, а також до послаблення соціальної згуртованості. Економічна безвихідь, зростання цін та непередбачуваність повсякденного життя ще більше прискорили еміграцію – особливо серед молоді. Хлопці, яким виповнювалося вісімнадцять років, також виїжджали за кордон, якщо мали таку можливість. Таким чином, чисельність населення сіл і міст значно скоротилася за останні роки, а в багатьох місцях відбулися швидше етнічні зміни: на місця проживання угорськомовного населення, що виїхали, приїхало україномовне та російськомовне населення. У цьому новому соціальному контексті зростає роль онлайн-простору: особисте спілкування, соціальний діалог та вираження ідентичності дедалі частіше відбуваються на платформах цифрової комунікації. Формується особлива форма комунікації, так званий дигілект, що використовується на позначення способу використання мови в комп'ютерно-опосередкованій комунікації [8, с. 185–187]. Це спостерігається й на Закарпатті, проте тут воно доповнюється специфічними рисами. Місцева угорська молодь часто змішує угорські, українські, російські та англійські лексичні елементи; частина запозичень функціонує як свідомий, іронічний або гумористичний стилістичний засіб. Наприклад, вони використовують такі змішані мовні форми «*ne gruzild már az agyam*» 'не завантажуй мій мозок' або «*na dáváj*» 'но, давай'. Мем-культура, яка з'являється в цифровому просторі, є особливо продуктивним полем для мовних та ідентифікаційних ігор. Меми – це не просто розважальний контент, а й інструменти вираження колективного досвіду, опрацювання спільних переживань та практики самоіронії.

Об'єктом дослідження є онлайн-платформа «*Pozakarpatszki*», який є свого роду альтернативним соціальним простором, де поєднуються самоідентифікація, мовна креативність та соціальний коментар закарпатської угорської молоді [7, с. 27–30]. У цьому середовищі мовні запозичення стають не просто продуктами комунікативної потреби, а маркерами ідентичності. Молодь зазвичай стилізує українські чи російські слова, додаючи угорську вимову або афікси (*panyimálod, vopse, drusza*), водночас ці форми часто несуть гумористичне, іронічне або символічне значення. Створений таким чином змішаний варіант мови є своєрідним локальним дигілектом, який відображає прикордонне становище закарпатського угорського буття, мовну та культурну прив'язаність, а також рефлексію молоді на соціальні впливи, що їх оточують.

Дослідження пов'язане з регіоном Закарпаття, тому через свою специфічну мовну, етнічну та історичну складність є особливо привабливим для контактологічних та соціолінгвістичних досліджень. Угорська меншина регіону століттями проживає в багатомовному середовищі, де угорська, українська, російська та інші мови присутні в різних пропорціях і ролях. Мовне різноманіття є визначальним фактором у повсякденному спілкуванні, освіті, ЗМІ та неформальному мововживанні. У цих рамках запозичення є не лише мовною необхідністю, а й водночас частиною мовної ідентичності [6].

«*Pozakarpatszki*» – це онлайн-платформа, що функціонує в соціальних мережах, пов'язана із Закарпаттям і поширює контент угорською мовою, яку

можна знайти в *Instagram* та *Threads*. Перший пост в *Instagram* з'явився у грудні 2018 року, тож сторінка присутня в суспільній свідомості на цій платформі відтоді. Важливо зазначити, що раніше вона була доступна у *Facebook*, але оскільки він став платформою радше для вікової групи 30–40 років, вони перейшли на згадані поверхні задля інтенсивнішого залучення молоді. Сама назва ґрунтується на мовній грі: це стилізована форма виразу *po-zakarpatszki* (по-закарпатськи, із Закарпаття), що є одночасно регіональною самоназвою та іронічною самоідентифікацією.

Мета платформи – рефлексувати над повсякденням, соціальною та політичною ситуацією закарпатських угорців за допомогою гумористичного, іронічного та критичного контенту. Контентом часто є мему, сатиричні відео або пародійні дописи, які слугують для опрацювання регіональних подій, звичаїв, актуальної політичної ситуації, економічного стану тощо. З початку російсько-української війни вона ще більше відображає згуртованість закарпатських угорців, розсіяних по всьому світу. Дописи та відео представлено різними мовами, часто змішуються угорська, українська та російська мови, що призводить до створення специфічного, креативного дигілекту. Запозичення, перемикання кодів та стилістичні змішування, що з'являються на платформі, є не лише явищами міжмовних контактів, а й водночас інструментами формування ідентичності та поглядів. Таким чином, платформа стала важливим місцем опрацювання колективного досвіду та розбудови альтернативного дискурсу для закарпатських угорців.

Об'єктом дослідження є вивчення ролі українських лексичних запозичень як маркерів ідентичності в матеріалах онлайн-платформи «*Pozakarpatszki*». Ця платформа слугує свого роду регіональним обличчям громади, оскільки вона одночасно гумористична, іронічна та рефлексивна, що робить її чудовим полем для спостереження за мовною ідентичністю та мововживанням. Метою роботи є виявлення та інтерпретація ідентифікаційних функцій українських лексичних запозичень, що з'являються на платформі «*Pozakarpatszki*».

Для процесу дослідження були сформульовані гіпотези:

- українські лексичні запозичення, що зустрічаються на платформі «*Pozakarpatszki*», є не лише мовними засобами, а й функціонують як елементи ідентичності, що виражають регіональну та етнічну приналежність;
- використання запозичень на платформі є свідомою стратегією мововживання, яка рефлексує над соціальним становищем багатомовної громади;
- запозичення, що використовуються на онлайн-платформі, також відображають згуртованість закарпатських угорців;
- читачі платформи беруть участь у формуванні мовних норм, і в коментарях можна спостерігати прийняття або відхилення мовних інновацій.

Методологія дослідження є міждисциплінарною, поєднуючи інструменти лінгвістичної контактології, соціолінгвістики та дискурс-аналізу. Під час роботи застосовуються такі методи: спостереження, вивчення та опрацювання фахової літератури за темою, якісна теорія дискурсу та кількісний аналіз. Безпосереднім «місцем» дослідження є цифровий простір, а саме онлайн-платформа під назвою

«Pozakarpatszki», доступна в кількох соціальних мережах. Поверхня орієнтована на багатомовну регіональну громаду. Особливість віртуального світу полягає в тому, що він функціонує як символічний простір, де може розкриватися мовна та культурна ідентичність користувачів. Цей простір є водночас ареною вільного самовираження та дзеркалом суспільних норм, до яких пристосовуються індивіди. Отже, платформа «Pozakarpatszki» є не лише постачальником контенту, а й свого роду лінгвокультурною майстернею, де мовні елементи – включно із запозиченнями – отримують нове значення, переосмислюють свою роль і цінність.

Як уже згадувалося, автори онлайн-платформи «Pozakarpatszki» створюють гумористичні, іронічні та соціально-критичні матеріали на різноманітну тематику. Оскільки на сторінці представлені різні меми, надалі ми виділимо кілька категорій та наведемо приклади для ілюстрації. Серед контенту, наявного на платформі, можна знайти меми, що ґрунтуються на простому вживанні **лексичних запозичень**. Як на зображенні №1 можемо прочитати: *I разом зі мною сотні закарпатців знають, що я маю на увазі, коли кажу... |БУЛОЧКА|* (переклад з угорської наш). У цих мемах представлені такі запозичені слова, які закарпатські угорці охоче використовують у повсякденному спілкуванні. Крім того, значну групу становлять меми, що символізують **приналежність до закарпатського буття**. Ці матеріали часто відображають життєві ситуації, звичаї та спільний досвід із щоденного життя, виражаючи при цьому сильну емоційну прив'язаність та почуття спільноти.

Окрім цього, трапляються матеріали з **ідеалістичним зображенням**. На зображенні №2 написано *Коли я оглядаю тачку, якою приїхав*, коли місцеві реалії постають у позитивному світлі у зіставленні з аналогами в інших країнах суто через емоційну прив'язаність, навіть якщо з об'єктивного погляду вони не обов'язково належать до високоякісних благ.

Автори, звичайно, намагаються висловити свій погляд і на соціальну та політичну ситуацію, адже одним із джерел гумору є саме актуальність.

### Зображення №1.



### Зображення №2.



### Зображення №3.



Отже, тут можна знайти чимало мемів, які в гумористичному або ж серйозному тоні опрацьовують переживання, досвід, невпевненість та колективну травму, пов'язані з російсько-українською війною, що розпочалася у 2022 році. Наприклад, на зображеннях №3 написано: *24 лютого: Коли вирішуєш, що не можеш залишитися вдома і тебе везуть до кордону.*

На основі навіть цих кількох прикладів та категорій можна однозначно стверджувати, що онлайн-платформа «Pozakarpatszki» представляє надзвичайно різноманітну тематику через різні меми, кожен з яких у той чи інший спосіб слугує **засобом вираження ідентичності** – чи то через змістове наповнення, чи то через використання запозичень. Додані зображення чітко виконують ідентифікаційну функцію, оскільки навіть запозичення *булочка* > уг. *bulocska* на першому зображенні є таким мовним елементом, який, імовірно, невідомий носіям угорської мови в Угорщині. Натомість воно є широко вживаним і загальновідомим серед представників угорської громади Закарпаття, тому його використання, безперечно, слугує маркером ідентичності для місцевих жителів.

**Висновки.** Отже, «Pozakarpatszki» – це онлайн-простір спільноти, де завдяки мовній креативності, вживанню запозичень, а також саморефлексивному культурному контенту розкриваються нові форми ідентичності. Вислови, що з'являються тут, є виразами самосвідомості закарпатських угорців, а також символічними проявами реакції на соціальну та політичну реальність. Усе це сприяє формуванню такого суспільного дискурсу, в якому гумор, іронія та мовна гра водночас слугують зміцненню відчуття приналежності та інтерпретації зовнішніх суспільно-політичних процесів. Меми – це не лише розважальний контент, а й інструменти обміну та переосмислення колективного досвіду, за допомогою яких громада створює власний наратив про себе. Цей наратив одночасно відображає буденне життя меншини та стратегії адаптації, що впливають із цього.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Beregszászi A. 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi A. és Cserniczkó I. szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, Ungvár : PoliPrint. C. 36–43.
2. Cserniczkó I. 1997. A kárpátaljai magyarok kétnyelvűsége. In: *Szivárvány: irodalmi, művészeti és kritikai szemle*. 1997. október. XVIII. évfolyam, 52. szám. Pp. 117–124.
3. Cserniczkó I. 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest : MTA Kisebbségkutató Műhely.
4. Cserniczkó I. 2004. A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány*. 2004. № 4. C. 473–480.
5. Cserniczkó I. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest – Beregszász : MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Hodinka Antal Intézet. 2010.
6. Gazdag V. *Szláv elemek a kárpátaljai beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint: Termini Egyesület. 2021.
7. Márku A. «По Закарпáтські». Кétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: «Líra» Poligráfcentrum. 2013.
8. Veszelszki Á. Digiletus és netszótár. *Irodalomismeret*. 2013. № 1. C. 184–197.

**А. І. Гайдученко,**  
здобувачка Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Г. І. Гримашевич**)

**НОМІНАЦІЯ ЛЮДИНИ ЗА РОДИННИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ В КНИЗІ  
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ  
«КРИНИЧАР. ДІЯРІЮШ НАЙБАГАТШОГО ЧОЛОВІКА  
МУКАЧІВСЬКОЇ ДОМІНІЇ»**

Літературна спадщина Мирослава Дочинця становить значний інтерес для сучасної української філології, зокрема в аспекті дослідження діалектного мовлення, репрезентованого в художньому доробку письменника. Його творчість є яскравим прикладом художньої актуалізації говірок південно-західного наріччя, що дає змогу зберегти та популяризувати мовне багатство регіону. У доробку письменника – широкий спектр творів, лексичний складник яких наповнений елементами закарпатських говірок.

Високу художню та етнографічну цінність його прози було відзначено на державному рівні: у 2014 році за романи «Горянин. Води Господніх русел» та «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» автор був удостоєний Національної премії України імені Т. Г. Шевченка. Ці тексти слугують важливим джерелом для реконструкції світогляду, побуту та ментальності мешканців заходу України.

Особливої уваги заслуговує роман «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», який вирізняється високою щільністю діалектних одиниць, притаманних закарпатському ареалу. Письменник майстерно інтегрує діалектизми в канву оповіді, що надає твору особливого колориту та автентичності.

Важливе місце в лексико-семантичній системі роману належить назвам осіб за спорідненістю (лексика родинних зв'язків). Ця лексична група є ключовою для розуміння соціальної структури та традиційних сімейних цінностей описуваного регіону. Проблематика функціонування зазначеної групи лексики вже ставала предметом наукових розвідок на матеріалі творів українських письменників та усної народної творчості, зокрема в працях Н. Дяченко та Н. Барабаш [3], А. Андрущенко [1] та ін.

У цій книзі автор часто використовує назви на позначення родинних зв'язків. Для окреслення загальної назви сім'ї, тобто родини, письменник уживає кілька лексем. Наприклад, лексеми **родак** та **свояк**: *Тоді в селище прибився його далекий **родак**, що гендлював худобою* [2, с. 77]; *Я пояснив йому, що нагорі працює мій **свояк** і конче потребує поту* [2, с. 93]. Також у книзі фігурує така назва, як **кревняк**: *...бо так чинили його **кревники**, коли сходилися на пурим* [2, с. 75]. Вона також позначає рідню, кровних родичів, рідню по крові, проте в тексті вона полісемічна, оскільки автор також застосовує цю назву не тільки стосовно членів родини, а із семантикою тяжко зароблених грошей: *Гай-гай, виджу: це напrawdę твої **крєвні гроші*** [2, с. 20].

Також автор часто використовує різні лексеми для називання батька. Найчастіше письменник подає номен **няньо** або **нянько**: *Мій няньо, блаженної пам'яті Мордахеї, коли тестамент підписував...* [2, с. 27]; **Нянько** розрадив її, що я буду на ній молоко їм возити [2, с. 95]. Фігурують ще назви **отець** та **вітець**: *Його всі називали Божим Симком, лишень Жига — отцем Симеоном* [2, с. 33]; *А про вітця грішно й казати* [2, с. 8].

Лексеми на позначення матері теж фігурують у романі. Наприклад, лексема **мамка**, що позначає рідну матір: *Як співанка моєї мамки* [2, с. 23]; *Голим дитям привела тебе на світ мамка Природа...* [2, с. 119]. Проте в тексті також відзначаємо назву **маточка**. І. Сабадош у словнику закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району подає цю лексему із семантикою «хрещена мати» [4, с. 169]: *Ні, моя маточка Мавра провидить* [2, с. 87].

Лексеми на позначення дітей рідко згадано в тексті, оскільки фіксуємо тільки одну назву – **дітвак**: *...чи вже затих дітвак, чи вже посинів, чи вже щурі взяли за нього?* [2, с. 16].

На позначення рідного діда використано лексему **дідо**: *А чому зветься Диким Бродом – про це ліпше знає дідо Жига...* [2, с. 13], яка відома на теренах південно-західного наріччя.

Дядько в тексті номінований лексемою **вуйко**: *Затягнеться, як на псові, — воркував добрий вуйко* [2, с. 62].

Часто вживаною у творі є лексема **цімбор** на позначення друга: *Я зумисне шпетив його коло цімбора...* [2, с. 72]. Цікавим є те, що в книзі згадано пса, якого звати Цімбор. Тому його ім'я має досить вагоме значення: *Та й на це мав полегшу — пса Цімбора, що волочився тінню за мною* [2, с. 57].

На позначення брата в називному відмінку діалектних назв не виявлено. Проте у звертаннях відзначаємо діалектні лексеми: *Дурною роботою, братку, світ не здивуєш* [2, с. 58]; *Нам, братове, такий крам треба правити* [2, с. 184].

Ці лексеми зафіксовано в словниках. До прикладу, наповнення словника закарпатської говірки І. Сабадоша дає змогу стверджувати, що ці лексеми побутують на теренах південно-західного ареалу: **вуйко** – дядько по матері (материн брат), будь-який незнайомий чоловік, дядько, ведмідь [4, с. 42], **дідо** – чоловік похилого віку, дід, рідний дід [4, с. 65], **мамка** – мама [4, с. 167], **маточка** – хрещена мати [4, с. 169], **нянько** – ласк. до няньо [4, с. 210], **няньо** – батько, тато [4, с. 210], **отець** – батько [4, с. 215], **родак** – родич [4, с. 308], **цімборик** – товариш, друг [4, с. 409].

Отже, номінація людини за родинними зв'язками – важливий складник діалектного простору тексту автора. Мирослав Дочинець послуговується саме говірковими лексемами для називання самих жителів та зображення реалій їхнього життя. Письменник уміло використовує ці назви у творах і цим самим дає змогу краще зрозуміти побут і життя жителів цього ареалу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко А. С. Родинна лексика в ідіостилі Люко Дашвар. *Вісник студентського наукового товариства : збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів*. 2018. С. 110–112
2. Дочинець Мирослав. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Мукачево : «Карпатська вежа», 2012. 332 с.
3. Дяченко Н. М., Барабаш Н. Номінації позитивних жіночих образів за сімейним статусом у соціально-побутових та чарівних українських народних казках. *Студентські лінгвістичні студії*. 2015. № 6. С. 15–18.
4. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008. 478 с.

**І. Я. Глуховцева,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

### **ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ**

У сучасному освітньому просторі проєктна діяльність посідає важливе місце як ефективна форма організації навчання, орієнтована на активну, самостійну та дослідницьку роботу здобувачів освіти. При вивченні сучасної української мови проєктний підхід відкриває широкі можливості для формування професійних, мовнокомунікативних і дослідницьких компетентностей.

Відомо, що проєктне навчання методисти розглядають як один з варіантів продуктивного навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і не вивчення програмного матеріалу, а реальне використання, розвиток та збагачення власного досвіду здобувачів освіти, що розкриває їхнє уявлення про світ [3, с. 80]. Звичайно, проєктна діяльність сприяє глибшому засвоєнню мовного матеріалу, оскільки вона передбачає поєднання теоретичних відомостей із практичним їх застосуванням. Студенти-філологи мають змогу працювати над лінгвістичними, лексикографічними, стилістичними, фразеологічними та культурологічними проєктами, що передбачають аналіз мовних явищ у різних дискурсах, зокрема й укладання словників, створення навчальних матеріалів, дослідження мовної норми й мовної варіативності.

Важливою перевагою проєктної діяльності є розвиток критичного мислення, навичок академічного письма, командної роботи та публічного представлення результатів дослідження. Робота над проєктом стимулює пізнавальну мотивацію студентів, формує відповідальність за результат, уміння планувати й структурувати наукову працю. Проєкт – це сукупність певних ідей, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, репрезентації різного роду теоретико-практичного продукту [3, с. 81].

Проєкти в курсі української мови можуть виконуватися й індивідуально, й колективно, у групах, охоплюючи різні формати: мінідослідження, мультимедійні презентації, мовні кейси, цифрові ресурси, освітні блоги.

Особливої актуальності набуває використання цифрових інструментів, що дозволяє інтегрувати проєктну діяльність у дистанційне та змішане навчання.

Серед вимог до організації та проведення проєкту виділяємо такі: виконана робота є наслідком творчої ініціативи студента, але тему її може запропонувати й викладач; проєкт є важливим і для самих здобувачів освіти, і для їхнього оточення (однокурсників, студентів інших факультетів, викладачів мовознавчих дисциплін, учителів, працівників бібліотеки та ін.); дослідження має творчий характер, тому необхідно чітко визначити й обґрунтувати апарат дослідження; виконана праця мотивована навчальною метою мовознавчої дисципліни; проєкт чітко спланований і вибудований у тісній співпраці викладача й студента, він реально враховує можливості здобувача освіти [3, с. 82].

Досвід нашої роботи з майбутніми філологами свідчить, що тема проєкту **«Фразеологізми у мовленні молоді: традиція і новації»** зацікавлює другокурсників і сприяє виробленню навичок дослідницької роботи. Складові проєкту (1) проблема; 2) планування; 3) пошук; 4) продукт; 5) презентація, 6) портфоліо [1]) студенти обговорюють разом з викладачем. Зокрема, вони визначають коло респондентів, мовлення яких будуть досліджувати, вивчають особливості уживання загальноновживаних фразеологізмів у певній мовній спільноті, звертають увагу на можливе переосмислення стійких сполучень слів, ускладнення чи спрощення компонентного складу, заміну складників фразеологізму «новітніми» лексичними компонентами, а також форму звітності.

Мета проєкту: дослідити особливості функціонування загальноновживаних та okazіональних українських фразеологізмів у мовленні сучасної молоді, виявити тенденції їхньої трансформації, переосмислення та оновлення, а також визначити роль фразеології у формуванні мовної ідентичності молодіжного середовища.

Завдання проєкту: проаналізувавши теоретичні засади вивчення загальноновживаних та okazіональних фразеологізмів і їхніх трансформ у сучасному мовленні, визначити мовну спільноту, мовлення якої досліджуватиметься; зібрати фразеологізми, що побутують у середовищі учнів старших класів (студентів коледжів, університетів, що навчаються за різними освітніми програмами), беручи до уваги усне мовлення, соціальні мережі, месенджери, студентські блоги тощо; визначити частоту вживання загальноновживаних фразеологізмів у молодіжному мовленні; виявити основні типи трансформ фразеологічних одиниць (скорочення компонентного складу, семантичне переосмислення, контамінація, іронізація та ін.); проаналізувати функціонально-стилістичну роль фразеологізмів у комунікації молоді; зіставити експресивність загальноновживаних фразеологізмів і нових чи модифікованих мовних одиниць; узагальнити результати дослідження та оформити їх у вигляді наукового або навчального продукту.

Внаслідок виконання проєкту буде сформовано корпус фразеологізмів, що вживані у мовленні сучасної молоді; визначено провідні тенденції оновлення фразеологічного складу української мови в молодіжному середовищі; описано типові моделі трансформації традиційних фразеологізмів; поглиблено розуміння національно-культурної та оцінної семантики фразеологізмів; розвинено

навички лінгвістичного аналізу, академічного письма та дослідницької роботи студентів-філологів; створено презентацію, аналітичний звіт або тематичний мінісловник як підсумковий продукт проєкту.

Загальна тема наукового проєкту може бути конкретизована чи, навпаки, узагальнена. Тому пропонуємо здобувачам освіти теми, які можуть стати індивідуальними проєктами. Серед них апробовано такі:

**«Ідеографічний фразеологічний мінісловник».** На основі зібраного матеріалу один із студентів створює ідеографічний (тематичний) словник, у якому фразеологізми погруповано за спільними поняттями, ідеями або властивостями, що дозволяє вивчати фраземікон за семантичними полями, а це допомагає зрозуміти способи репрезентації людських знань про світ. Укладання такого словника фразеологізмів (емоції, праця, родинні стосунки, природа, мовна оцінка людини) сприяє виробленню навичок лексикографічного опису, зокрема добору ілюстративного матеріалу та формулювання дефініцій.

**«Зіставний аналіз українських і перекладних фразеологізмів у художньому дискурсі».** Оскільки фразеологізми відіграють роль носіїв не лише змістового, а й емоційного, естетичного та прагматичного потенціалу тексту, то їх переклад вимагає поєднання лінгвістичної точності та культурної адаптації. Проєкт передбачає зіставлення українських фразеологічних одиниць з відповідниками в інших мовах, аналіз труднощів перекладу та міжкультурних відмінностей, що пов'язано з аналізом найпоширеніших стратегій перекладу фразеологізмів, зокрема: еквівалентний переклад, описова передача стійкого сполучення слів, калькування, часткова адаптація, компенсація, парафраз та ін.

**«Фразеологізми як засіб мовної оцінки та експресії у сучасному медійному дискурсі».** Проєкт спрямований на аналіз оцінних фразеологізмів (позитивних, негативних), уживаних у ЗМІ, соціальних мережах, виявлення їхньої структури, конотативного значення та особливостей функціонування в різних типах текстів.

**«Фразеологічна картина світу в художньому дискурсі».** У межах проєкту здобувачі освіти аналізують фразеологізми, використані в прозових або поетичних творах окремого автора чи літературного напрямку. Особливу увагу здобувачі освіти приділяють національно-культурній семантиці, авторським модифікаціям та стилістичній ролі фразеологічних одиниць.

**«Паремії мовної спільноти як засоби соціалізації особистості».** Студенти укладають збірку прислів'їв, приказок, загадок, прикмет, які використовують у своєму спілкуванні, наприклад, члени однієї родини.

Під час обговорення виконаних робіт звертаємо увагу на тип проєкту (дослідницький, творчий, рольовий, інформаційний, прикладний, практично-організаційний), пам'ятаючи, що в основу *дослідницьких* робіт покладено наукову діяльність студента (вибір теми, визначення завдань, складання плану, висунення гіпотези, доведення її чи спростування). У *творчих проєктах* репрезентовано нетрадиційні інноваційні підходи до розв'язання проблеми. *Рольові* втілюються шляхом виконання певних ролей; *інформаційні* пов'язані з активним збором інформації та подальшим аналізом матеріалу, а також адаптацією його до аудиторії. *Прикладні* проєкти передбачають укладання

словників, методичних рекомендацій із графічним супроводом; *практично-організаційні* спрямовані на вироблення ефективних програм дій, укладання пам'ятки тощо [2, с. 5]. Уважаємо, що і *короткочасні* (підготовка невеликої презентації за темою заняття) і *довгострокові* (студенти планують вивчення певної мовної теми для учнів відповідного класу: аналіз чинної програми й підручника, розроблення календарно-тематичного планування, складання циклу планів-конспектів уроків із застосуванням інтерактивних технологій; добирання засобів навчання й тестових завдань із метою перевірки засвоєного матеріалу) проекти можу бути *монопредметним* і *міжпредметними*, що становить інтеграцію мовознавчих дисциплін.

При оцінюванні рівня виконання проекту звертаємо увагу на «актуальність і практичну значимість розробок; аналіз ефективності добору методів дослідження; рівень колективної співпраці й сумісного розв'язання проблем; культуромовний показник майбутнього фахівця; вміння аргументувати власну думку, доводити висунуті гіпотези й позицію» [4].

Отже, проектна діяльність у курсі української мови є дієвим засобом професійної підготовки студентів-філологів, оскільки сприяє формуванню мовної особистості майбутнього фахівця, здатного до творчої, аналітичної та науково-дослідницької роботи.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Голуб Н. Метод проектів у навчанні української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 15–19.
2. Горошкіна О. Оптимізація самостійної роботи студентів-філологів у процесі вивчення мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 10. С. 10–15.
3. *Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій* / автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
4. Нищета В. А. Технологія життєтворчих проектів на уроках української мови та літератури: навч. посіб. Харків : Основа, 2009. 153 с.

**Г. І. Гримашевич,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Житомирського державного університету імені Івана Франка

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПІДЛЯСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ РИС У  
ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНТОЛОГІЇ  
УКРАЇНОМОВНОГО ПИСЬМЕНСТВА ПІДЛЯШШЯ  
«КРАЇНА СВОЙОГО СЛОВА»)**

Підляські говірки з огляду на територію їхнього розташування, специфіку збереження в них діалектних рис та функціонування говіркових підляських елементів у художньому дискурсі впродовж ХХ ст. неодноразово ставали об'єктом дослідження як українських, так і польських мовознавців, зокрема Г. Аркушина, І. Бесараби, Ю. Бідношій, С. Вархола, О. Горбача, Ю. Грицевича, Ю. Громика, І. Ігнатюка, Г. Козачук, В. Курашкевича, М. Лесева, М. Саєвича, Я. Сятковського, М. Ткачук, Л. Фроляк, Ф. Чижевського, М. Янчука та ін., хоча найбільший внесок у дослідження підляських говірок II пол. ХХ – I чверті ХХІ ст. зробив Г. Аркушин.

Упродовж останніх десятиріч спостерігаємо розширення царини використання діалектизмів підляських говірок у різних стилях і жанрах, передовсім у стилі художньої літератури. З цього приводу М. Ткачук зазначає: «Локальна писемна традиція на Підляшші <...> є потужною, про що свідчить чимала кількість опублікованих текстів та широке коло авторів, які пишуть говіркою чи з орієнтацією на говірку» [8].

Підтвердження зазначеного вище – видання «Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя» [7] (2023), яке впорядкував Ю. Гаврилюк. У досліджуваній антології «Країна свого слова» вміщено творчість (поезію, прозу, драматичні твори, мемуаристику, усні історії, листування, переклади, спогади тощо) 77 письменників. Як зазначає у передмові до видання Ю. Гаврилюк, зібрані тут твори репрезентують усі літературні типи та більшість жанрів, а їхні автори прагнуть представити як власні емоції та переживання, так і факти та проблеми з життя своєї громади, інколи й ширші події історичного значення [1, с. 51].

Зауважимо, що досліджувана антологія вже була об'єктом нашого дослідження з огляду на актуалізацію в представлених у ній художніх поетичних і прозових текстах підляських рис на фонетичному та морфологічному рівнях [2; 3; 4; 5; 6], водночас видання привернуло увагу й М. Ткачук у контексті порушеної дослідницею проблеми щодо писемної традиції Північного Підляшшя [8], хоча багатство репрезентованого в антології говіркового матеріалу уможливило порушення низки інших, не менш важливих для мовознавства питань.

Поезія та проза, уміщена у виданні, уже привертала нашу увагу щодо актуалізації в її репрезентантах діалектних підляських рис, водночас драматичні твори досі не досліджено в контексті порушеної проблеми, що свідчить про актуальність запропонованої розвідки.

Зауважимо, що драматична творчість кількісно найменше репрезентована, оскільки в антології представлено лише два авторські тексти – п'єси «Вихованець» Миколи Янчука [7, с. 419–455], яку подано за виданням 1906 року [7, с. 495], та «Бувало і нині (Кліщелювська бувальщина)» Миколи Роценка [7, с. 328–352], що нагороджена першим місцем у категорії «Драма» в Підляському літературному конкурсі «Пішемо по-своєму» й надрукована 2023 року в часописі «Над Бугом і Нарвою» [7, с. 491–492].

Ю. Гаврилук у виданні подає біографічну та бібліографічну інформацію про всіх письменників, зокрема й про Миколу Янчука (1859–1921) як автора низки п'єс українською мовою («Пилип Музика», «Вихованець», «Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари», «Щербата доля або На чужині» (інший заголовок – «Чи заробиш, чи проробиш»), «Після ярмарку», «Святий вечір») [7, с. 495] та Миколу Роценка (1942 р.н.) як автора наукових та науково-популярних публікацій про історію Підляшшя, говірки, фольклор та етнографію регіону, відомого громадського діяча на Підляшші [7, с. 491–492].

Методика суцільного відбору дала змогу виявити релевантні діалектні риси в досліджуваних драматичних творах у мовленні персонажів, в авторському мовленні (у ремарках), виявити специфіку їхнього функціонування.

Передовсім зазначимо, що в п'єсі «Вихованець» переважна більшість ремарок як репрезентативів авторського мовлення представлена літературною мовою, крім кількох, у яких спостерігаємо фонетичні та морфологічні говіркові підляські риси (*Наталка йде **поволи** на двір* [7, с. 420]; *Завіса **поволи** спадає* [7, с. 445], *протирає **очи*** [7, с. 420]; *до **гостий*** [7, с. 435]; *Катерина стоїть в **дверях хати*** [7, с. 446]; *веселіше* [7, с. 450]. Найбільше діалектизмів представлено в мовленні Олесі, вихованки вдови Катерини, самої Катерини та значно рідше – свата Катерини та коханого Олесі Семена, натомість у мовленні інших дійових осіб, передовсім вихованця Омелька, говіркових елементів майже не відзначено, та й загалом увесь текст п'єси не рясніє діалектизмами. Зазначене дає підстави стверджувати, що незначана кількість підляських діалектизмів у цій п'єсі може бути зумовлена передовсім позицією самого автора у використанні діалектизмів та освітою Омелька, який із-поміж усіх дійових осіб має освіту. Водночас схарактеризуємо найбільш уживані діалектизми в тексті п'єси, із-поміж яких передовсім морфологічні, зокрема в царині іменника – відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду другої відміни (... *а ви ось тільки до **сніданя** сіли* [7, с. 421]; *Попереш, Олесько, отте **шматя*** [7, с. 422]; *А хай вам там з тим **жениханєм!*** [7, с. 425]; *Так от би разом, знаєте два **весіля!*** [7, с. 453] та водночас наявність у них закінчення -е (... *й **весіле** справлю таке, що й куди!* [7, с. 453]; ... *дайте там що-небудь хлопцям за **співанє*** [7, с. 438]; *Хоч би швидше **сніданє** зварити* [7, с. 419]), у прикметнику, рідше – у прислівнику – функціонування суфікса -**ійш**- для утворення форм вищого ступеня порівняння (...*та й не розберу, хто мені **милійший*** [7, с. 424]; *Певно, ти **міцнійший** за мене* [7, с. 427]; ... *що ти для мене **милійший** і дорожший над усе* [7, с. 428]; ... *як яка робота **труднійша** трапиться* [7, с. 435]; ...*я ось побіжу, **скорійше** покличу* [7, с. 420]; *Дай, Боже, **скорійше** побачитися* [7, с. 429]). З-поміж фонетичних рис спостерігаємо диспалаталізацію низки приголосних, передовсім [р] (... *тут мені*

дірку наскрізь **прошкрабаєш** [7, с. 427]; *Тіточко, як же я його буду ратувати?* [7, с. 447]; *Тільки уратуй мені Омелька!* [7, с. 447]; *І як ти мені його не виратуєш від нещастя, то й не попадайся мені на очі* [7, с. 447]; *Або вийми мені тимчасом з печі казана з водою* [7, с. 428]) та наявність початкового [и] в словах (... об чимсь **инишим** думаєш [7, с. 428]; *Се мабуть про Юдку, не **инакше*** [7, с. 431]). Спорадично в мовленні дійових персонажів відзначаємо інші фонетичні (*Аби день до **вечера*** [7, с. 420]; *Мабуть, **богатий*** [7, с. 424]; *А ось я **пійду** до коршми по мід* [7, с. 431]; *Горівки, кажу, не бачив* [7, с. 438], морфологічні (*Тепер частуватиму **гостий*** [7, с. 436]; *Потривайте, я ось **сватови** дам* [7, с. 443]; *Що ж вони там нароблять, як нікого **коло їх** не буде?* [7, с. 420]) та словотвірні (*Нікого не пропустять, щоб не **поглузувати*** [7, с. 421]; ...*поцілівала його в руку* ... [7, с. 423] говіркові риси.

Натомість зовсім по-іншому, значно виразніше репрезентовано підляський етномовний континуум у п'єсі Миколи Роценка «Бувало і нині (Кліщелювська бувальщина)» [7, с. 328–352], у якій навіть підзаголовки (I. Повоєнний час. II. За Герка. Виганяє жунку. Сварка з жункою. В господі. III. Дісейши часи. Пу-нашому гуворат. З кім женяться. Нувучесна культура. Новочесни внуки. Стареча доля) та авторські ремарки (*троє люди **сидит**, **удин чулувік** **приходить*** [7, с. 328]; *тесть, **тисцьова** і зять* [7, с. 338]; *зять **виходит*** [7, с. 339]; ***приходить** сусід* [7, с. 340]; *дві бабці, **приходить** внучка і чоловік* [с. 342]; *дві баби і **чулувік**, **приходить чулувік** **сусідкі*** с. 346; ***дид** і **три баби*** с. 349; ***баба** і **дид** – **лижит*** с. 351) насичені діалектизмами. Крім того, письменник навіть не подає імен дійових осіб п'єси, правда, подекуди зазначає їхню стать, вік, національність, кількість (навіть нумеруючи їх), назву спорідненості чи свояцтва тощо, і тільки в одній із ремарок називає персонажів (*два **мужчини**, **жид Йосько**, **дві баби** і **дядько Сидор*** [7, с. 334]). Очевидно, така репрезентація художнього драматичного тексту зумовлена тим, що письменник досконало сам володіє підляським діалектом, ґрунтовно його знає, оскільки захистив докторську дисертацію про українські говірки околиці Кліщель [7, с. 791], і свідомо для ідентифікації етнічної належності дійових осіб за допомогою їхнього мовлення максимально відтворює діалектний простір представлених теренів, адже людина на будь-яке ім'я, незалежно від віку, соціального чи сімейного статусу репрезентує себе через слово, усвідомлює завдяки йому свою окремішність й унікальність.

Саме в цій п'єсі фіксуємо значну кількість діалектизмів на різних мовних рівнях, насамперед на фонетичному рівні в царині вокалізму та консонантизму, із-поміж яких виокремлюємо як найбільш репрезентативні такі: наявність [у] на місці етимологічного [о], тобто так зване явище укання (***Вун** цілий місяць **їхав дудому*** [7, с. 328]; ***Вун** **пурадку** **пильнував*** [7, с. 329]; ...*колі в **їх рубилі** колхози* [7, с. 330]; поплутування [е] – [и]: ... ***вирнувся** з вуйни **Васька Поплавській*** [7, с. 328]; ***Нима** **типер** **голодних** і **оборваних**, **нима** вуйни, **ни** **ходять** банди* [7, с. 334–335]; наявність [е], який має здатність помякшувати попередній приголосний, здебільшого [л]: *але **вун** **раній** **вирнувся*** [7, с. 328]; ... *люде **їхали** в **поле** **орати**...* [7, с. 328]; ... *зустався ж сам як **палець*** [7, с. 336]; ... *що було **солодке**, то вже **гурке** стало* [7, с. 339]; *Старій **мусят** **вмирати** і **давати місце** **внукам** і **правнукам*** [7, с. 352]; заміна [и] – [і]: ... *... **колі** **людям** **льокиши** стало* [7, с. 334]; ...

*командіри вже не приказували* [7, с. 328]; [и] як рефлекс ятя (... *ричку трохи випростував* [7, с. 329]; *Грих було нарикати* [7, с. 328]; реалізація [є] як [е] в ненаголошеній позиції *Паметь ще добру має* [7, с. 352], як і в інших поліських говірках\$ ствердіння низки приголосних, насамперед [р], а також [т] в особових формах дієслів: ... *і до нової зустрічи* [7, с. 337]; ... *маленькій синок вратував мене уд вилікої біди* [7, с. 330]; *Бач, а кліщелювського аптекара Валенту люде вратували* [7, с. 330]; ... *але раній мусят ще договоритися...* [7, с. 333]; *Їх виганяют з палацув і забирают майонткі* [7, с. 331]; *Сльози гору не пуможут* ... [7, с. 334]; наявність протетичного [г]: *Вони для нас далі Христа, для гінших Маркса...* [7, с. 329]; ... *і машина на гуліци стоїт* [7, с. 336]; *Живе сама в кунці гуліци* [7, с. 352]; наявність звукосполучення [мн]: ... *дві доски в пудлозі троху ни рувни, треба вирумняти* [7, с. 340].

Водночас значною кількістю репрезентантів представлено морфологічні діалектизми. Зокрема, у царині іменника фіксуємо такі говіркові особливості: наявність флексії **-и** в родовому та місцевому відмінку однини (*А хто ж смерти ни боїться* [7, с. 329]; ... *я же ж нигде в світи ни була* [7, с. 336]; **-ові** – у давальному та місцевому відмінку однини іменників чоловічого роду назв істот і неістот (... *а можна ж було тільки одного в рокові* [7, с. 330]; *Даю німцьові папер* [7, с. 330]; *Люде давали по кускові хліба* [7, с. 345]; ... *але по куньові пзнав* [7, с. 341]; *Колісь, пу дуцові, ...* [7, с. 334], де водночас спостерігаємо вплив закінчення іменників твердої групи на м'яку та мішану; відсутність подовження в іменниках середнього роду другої відміни (... *там на висілях вже ни буваю...* [7, с. 345]) і водночас наявність у них флексії **-е** (... *учони ліпше жице мают* [7, с. 348]).

Прикметник (рідше порядковий числівник) теж позначений значним діалектним впливом, оскільки відзначаємо усічені форми в називному / знахідному відмінку однини чоловічого роду (*Бо твуй Міколайко неаправду хуроши хлопчик* [7, с. 330]; *Аби оно хтось був богатици* [7, с. 330], *На другі день приходит жандарм* [7, с. 330]) та водночас повні нестягнені форми прикметників (*Бо ж куму ж ми старіі потрібні* [7, с. 352]; *Типер всьо молодіі...* [7, с. 352]); наявність суфікса **-ійш** для утворення форм вищого ступеня порівняння (*Може, в Варшаві розумнійша власть...* [7, с. 333]; *А гінши то ще дурнійшу штуку придумав* [7, с. 346]). Крім прикметників, у повній нестягненій формі відзначаємо низку прикметникових займенників: ... *переночував трох молодих хлопцюв з України, якії втикалі додому* [7, с. 329]; *Шоб ни тамтиі люде, яких так само раній вивезлі в тую тайгу* [7, с. 330]; *Тож якаясь правда на тому світі повинна бути* [7, с. 331]; *Коли тиі німецькі танкісти пубилі їх тут* [7, с. 331]; *Такая вже мужицька доля* [7, с. 331]; *Померти то ни штука, штука вижити в такіі часи* [7, с. 333]; ... *а чия то такая хуроша дивчина на хорові співала* [7, с. 344]). Чвасто вживаним вживання особових займенників без протетичного [н] у поєднанні їх із прийменниками (... *а ми можем убуйтися і без їх* [7, с. 335]; ... *то добра уд його ни сподивайся* [7, с. 337]; ... *а тугди Сашка примусив її їхати з їм* [7, с. 342]; *Вун ду єї ходив* [7, с. 344]).

У царині прислівника найвиразнішою говірковою архаїчною рисою, яка об'єднує підляські говірки з іншими поліськими, є суфікс **-ій** (**-ий**): ... *вун раній*

*вирнувся* [7, с. 328]; *Там льокший* було господарувати [7, с. 329]; *Але притискают щораз муцній* [7, с. 333]; *Я вже уддохнув трохи, то й пуйду далій* [7, с. 335]; ... *як є добре, то не треба шукати лєній* [7, с. 335]; *Якось так цікавій і висилій* робиться в Кліщелях [7, с. 344]; ... *але хучий* всього знова п'янствує... [7, с. 351]

Усі зазначені вище діалектні риси підляських говірок функціують і в поетичних та прозових текстах антології. Натомість у п'єсі «Бувало і нині (Кліщелювська бувальщина)» спорадично відзначаємо інфінітив із суфіксом **-чи**, який досить часто вживаний у говорах південно-західного наріччя (... *ще грих в день лягчи* троху [7, с. 335]), якого в текстах інших родів літератури у виданні не зафіксовано.

Отже, автори драматичних творів, як і поетичних та прозових, уміщених в антології «Країна свого слова», для відтворення українського говіркового мовлення підляшуків використовують значну кількість діалектизмів, передовсім фонетичних і морфологічних, які демонструють віднесеність цього етномовного континууму до поліського наріччя української мови.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилук Ю. Прогулянка підляськими стежинами письменства. *Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя* / Упор. та вступ Юрій Гаврилук. Більськ на Підляшші, 2023. С. 7–60.

2. Гримашевич Г. Актуалізація діалектного мовлення Підляшшя в поетичному дискурсі: фонетичні риси. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури* : зб. матеріалів наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, 3–9 лют. 2025. Житомир : Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2025. С. 132–137.

3. Гримашевич Г. Актуалізація морфологічних рис підляських говірок (за матеріалами антології україномовного письменства Підляшшя «Країна свого слова»). *Українська мова в сучасному науковому вимірі : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (до 90-ліття від дня народж. д-ра філол. наук, проф, чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованця), 9–10 жовт. 2025 р. Луцьк : Мажула Ю. М., 2025. С. 75–79.

4. Гримашевич Г. І. Актуалізація діалектних рис підляських говірок у царині дієслова (за матеріалами антології україномовного письменства Підляшшя «Країна свого слова»). *Українське слово в науковому вимірі* : Всеукр. наук. конф., 29–30 жовт. 2025 р. Кривий Ріг, 2025. С. 20–25.

5. Гримашевич Г. І. Актуалізація підляського діалектного мовлення в прозовому дискурсі (на матеріалі антології україномовного письменства Підляшшя «Країна свого слова»). *Українська полоністика*. 2025. Т. 23. № 1. С. 28–40.

6. Гримашевич Г. Актуалізація фонетичних діалектних рис середньополіської говірки в збірці малої прози «Ангели в намистах» Олени Лотоцької : вокалізм. *Acta Academiae Beregsasiensis. Philologica*. 2025. Т. 4. № 1. С. 95–113.

7. Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя / Упор. та вступ Юрій Гаврилюк. Більськ на Підляшші, 2023. 512 с.

8. Ткачук Марина. Писемна традиція Північного Підляшшя : говірка чи літературна мікромова? URL : <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=1092> (дата звернення: 02.01.2026)

**В. С. Дерба,**  
аспірант Львівського національного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. ф. н., доц. **О. М. Костів**)

## **МІКРОТОПОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИФРОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Сучасна українська ономастика дедалі частіше працює з великими, різнотипними й слабо структурованими масивами польових матеріалів. Для мікротопонімії, яка фіксує локальні номінації мікрооб'єктів (урочищ, полів, лісових ділянок, частин поселення тощо), особливо актуальною є проблема оперативного впорядкування реєстрів без втрати філологічної точності. У межах цифрових гуманітарних студій поряд із корпусними інструментами [2] та лексикографічними платформами до первинної обробки матеріалу залучаються великі мовні моделі (LLM), здатні виконувати попередню розмітку, групування та формування гіпотез щодо походження й мотивації назв.

Мета тез – окреслити практичний досвід використання LLM для цифрової класифікації мікротопонімів у процесі формування електронної бази даних і показати, які переваги та ризики супроводжують автоматизоване сортування досліджуваного матеріалу. Завданнями є: (1) коротко представити етапи підготовки даних до машинної обробки; (2) описати принципи розмітки та контрольні категорії класифікації; (3) виявити типові помилки й обмеження ШІ-класифікації та запропонувати процедури їхнього подолання; (4) окреслити дослідницькі перспективи застосування такого підходу в ономастичних і стилістичних студіях.

Матеріалом слугують три масиви мікротопонімів, сформовані методом суцільної вибірки з архівів польових записів: АМЯЗ-2024 (с. Ясениця-Замкова Самбірського р-ну Львівської обл.), АМСк-2024 (с. Сокіл Луцького р-ну Волинської обл.), АМДан-2022 (с. Данилово Хустського р-ну Закарпатської обл.). Для матеріалу Львівщини релевантними є також попередні описи й узагальнення мікротопонімії регіону (див., зокрема, [3]). Первинні списки мають характер неструктурованих реєстрів (формат .docx) і містять як однокомпонентні, так і багатоконпонентні назви, зокрема прийменниково-відмінкові конструкції, типові для просторової орієнтації в локальному ландшафті [1, с. 44].

Підготовка даних до автоматизованої обробки включала кілька послідовних кроків: (а) нормалізацію написання й уніфікацію графічних варіантів (за можливості без нівелювання діалектних рис); (б) сегментацію

багатокомпонентних конструкцій та відокремлення прийменників як маркерів синтаксичної моделі; (в) формування мінімального набору метаданих для кожної одиниці (архів/локація, тип джерела, коментар польового записувача, варіант вимови). Саме на цьому етапі закладається якість подальшої III-класифікації: для діалектних онімів, особливо з затемненою внутрішньою формою, контекстні примітки істотно підвищують надійність інтерпретації.

Безпосередня цифрова класифікація виконувалася за допомогою мультимодальної великої мовної моделі Gemini (Google) як інструмента первинної структурно-семантичної розмітки. Ключову роль відіграло формулювання запитів (промптів): завдання формулювалися у вигляді чітких інструкцій із фіксованим набором категорій і вимогою подавати результат у табличній структурі, зберігаючи вихідну форму оніма. Щоб уникнути змішування критеріїв, класифікацію здійснювали у кілька проходів: спочатку – за структурою, далі – за походженням, потім – за мотивацією та лексико-семантичними групами.

У структурному вимірі застосовувалися категорії: однокомпонентні назви; двокомпонентні; назви з трьома і більше компонентами; прийменникові конструкції. За результатами попередньої розмітки найпродуктивнішими в усіх трьох масивах виявилися двокомпонентні утворення, тоді як синтаксично розгорнуті моделі (три й більше компонентів) частіше репрезентують сакральні та інституційні номінації (пор. типи на кшталт «Дуб коло старої церкви», «Парк у центрі»). Окремо виділялися прийменникові конструкції («під/коло/за/до/на» тощо), що фіксують напрям, межу або локалізацію в межах мікропростору.

Для демонстрації можливостей автоматизованого структурування наведу кілька типових прикладів із реєстрів. До однокомпонентних назв модель стабільно відносила одиниці на кшталт Лазівський, Роздоружжя, Пляж, Ропляна, Буркútне, Садорадогосп; до двокомпонентних – Переднє Озеро, Пальмєнний Сад, Центральна Площа, Малій Базарчик; до назв із трьома й більше компонентами – Дуб Коло Старої Церкви, Малі Орні Поля, Парк у Центрі. Окремо й достатньо надійно виокремлювалися прийменникові конструкції (До Дуброви, За Гачов, Під Тополі, Під Кобулицю, Біля Стрімчакá, На Ропі, Через Пóтук, На Золотарьово, На Крайниково, На Шáндрово), що є структурними маркерами просторової орієнтації та часто співвідносяться з локальними «маршрутними» моделями.

Розмітка мотиваційних і лексико-семантичних груп у базі даних здійснювалася за принципом керованої таксономії: кожній назві приписувався один основний мотив (за наявності – з уточненням підтипу) та, за потреби, додатковий тег для «суміжної» семантики. У групі назв, пов'язаних із землеробством і угіддями, виділялися номінації полів/ріллі та їхніх частин (напр., Малі Орні Поля), які у процесі III-класифікації нерідко отримують узагальнений ярлик «сільськогосподарські об'єкти». Щоб зробити розмітку аналітично корисною, такі одиниці уточнювалися вручну до рівня «угіддя/поле» або «ділянка поля» (за польовим коментарем), а для конструкцій із прийменниками («на/за/під/біля») окремо фіксувалася функція локалізації: межова, напрямна або орієнтаційна. Дорожньо-інфраструктурний сегмент

представлений, зокрема, назвами типу Роздоружжя (локус перетину шляхів) і «центральною» урбанонімічними маркерами на кшталт Центральна Площа, Малій Базарчик, які вказують на соціально значущі простори та можуть бути індикаторами стилістичної конкретизації в діалектному тексті.

Методологічно ключовим для стабільності результатів стало формулювання запитів (промптів). Завдання для LLM формалізувалися як інструкції з (1) фіксованим переліком допустимих категорій; (2) вимогою не змінювати вихідну форму мікротопоніма; (3) обов'язком позначати рівень упевненості (висока/середня/низька) і виносити сумнівні випадки в окремий блок; (4) заборонаю вигадувати етимології без підстав і вимогою формулювати етимологічні пояснення як гіпотези. Практично це реалізовувалося як кілька проходів: спершу структурна типологізація, далі – попередня атрибуція походження, потім — мотивація та лексико-семантична група; після цього «проблемне ядро» повторно оброблялося з доданими польовими примітками. Така багатокрокова схема зменшує «дрейф» класифікації та робить результат придатним для контрольованого експертного доопрацювання.

Найвиразніші помилки III-класифікації пов'язані з «галюцинаціями» та переінтерпретаціями, коли модель намагається заповнити прогалини знання переконливою, але нефактологічною реконструкцією [5, с. 5]. Так, назву Сош модель інколи трактує як аббревіатуру або помилку запису, тоді як у польовому контексті вона співвідноситься з усіченим варіантом апелєтива шосе (шосе → сош). Мікротопонім Пицерева демонструє інший тип збою: система продукує нерелевантні асоціації за фонетичною подібністю, не враховуючи локальної мотивації. У реєстрах із потенційно іншомовними елементами (напр., Таргевéгове, Гардагát, Вусюгát, Бензокантóра, Чайна, Шáндрово) модель коректно сигналізує «неслов'янськість», але часто потребує додаткових підказок для вибору між кількома можливими етимологічними сценаріями. Саме тому етимологічна атрибуція в базі фіксується як гіпотеза з обов'язковим довідниковим підтвердженням і не розглядається як остаточний результат машинної обробки [4, с. 616–617].

Перспективи застосування III-класифікації в ономастичних студіях пов'язані з масштабуванням бази даних та інтеграцією її з геоінформаційними інструментами (інтерактивними картами, візуалізаціями ареального поширення моделей найменування). Після верифікації розмічений масив мікротопонімів може слугувати основою для: (а) порівняльних досліджень між регіонами; (б) статистичного опису продуктивних словотвірних і синтаксичних моделей; (в) виявлення стабільних мотиваційних «профілів» локального простору та їхнього відображення в діалектному тексті; (г) стилістичних студій, у яких мікротопонімічні включення розглядають як маркери локальної ідентичності, наративної конкретизації та «прив'язки» дискурсу до ландшафту.

Отже, досвід цифрової класифікації мікротопонімів показує, що LLM є ефективним інструментом первинної обробки онімних масивів за умови чітких протоколів формулювання запитів (промптів) та обов'язкової експертної верифікації. Поєднання машинної швидкості й філологічної відповідальності дає змогу не лише оптимізувати рутинні етапи роботи, а й створити верифіковану

електронну базу як інфраструктуру для подальших ономастичних і стилістичних досліджень.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Торчинський М. М. (2008). *Структура онімного простору української мови.*: Авіст.

2. Шведова, М. О. (2019). Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) як інструмент дослідження лексико-граматичної варіативності. In *Людина. Комп'ютер. Комунікація* (с. 145–148). Видавництво Львівської політехніки.

3. Яніцька, Н. Р. (2012). *Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області* [Автореферат дисертації кандидата філологічних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка].

4. Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 610–623). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>

5. Ji, Z., Lee, N., Frieske, R., Yu, T., Su, D., Xu, Y., Ishii, E., Bang, Y., Chen, D., Dai, W., Chan, H. S., Madotto, A., & Fung, P. (2023). Survey of Hallucination in Natural Language Generation. *ACM Computing Surveys*, 55(12), Article 248. URL: <https://doi.org/10.1145/3571730> (дата звернення: 16.12.2025).

**В. Ю. Дроботенко,**

кандидат філологічних наук, доцент  
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

## ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КИСВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР

Фразеологічний склад української мови є одним із ключових носіїв культурної пам'яті, у якому закарбовано історичний досвід, систему цінностей і світоглядні орієнтири етноспільноти. Особливе місце в цьому корпусі посідають фразеологічні одиниці з власними назвами, зокрема топонімами, які функціують як культурно марковані знаки й виконують важливі стилістичні та прагматичні функції [2]. Онім *Київ* у складі фразеологізмів актуалізує образ столиці як символічного центру українського простору, що зумовлює підвищену експресивність і комунікативну значущість таких одиниць.

У сучасних українських лінгвістичних студіях фразеологізми розглядають як одиниці вторинної номінації, що здатні компактно репрезентувати складні смисли й виконувати функцію мовних конденсаторів культурної інформації [4]. Такий підхід ґрунтується на визнанні фразеології динамічною системою, що віддзеркалює етноментальні особливості народу [5]. У цьому контексті стилістичний підхід дозволяє зосередитися на функціюванні фразеологічних

одиниць у різних типах дискурсу та на їхній ролі в організації тексту, а не лише на внутрішній семантиці.

Розгляд фразеологічних одиниць із компонентом *Kiїв* у лінгвокультурологічному аспекті дозволяє трактувати їх як специфічні культурні коди. Онім *Kiїв* у мовній свідомості українців виступає не лише як адміністративний центр, а й як сакральний простір – «центр світу» в межах національної картини світу. Така семантична наповненість зумовлює формування цілого пласту фразеологізмів, де місто асоціюється з істиною, духовним орієнтиром та спільним корінням. Із погляду когнітивної лінгвістики, онімні фразеологізми функціонують як засоби економії мислення та стратегічні інструменти взаємодії [1]. Замість розлогіх описів історичної важливості чи культурної єдності, мовець використовує сталу формулу, яка автоматично активує в пам'яті реципієнта багатовіковий культурний шар.

Показовою для української мовної традиції є фразеологічна одиниця *язик до Києва доведе*, яка в сучасному мовленні реалізує значення активної комунікативної дії як засобу досягнення мети. У стилістичному плані ця одиниця розмовного походження, проте її активно використовують у публіцистичних текстах, де вона виконує експресивну й переконувальну функції. Уживання такого фразеологізму сприяє встановленню контакту з адресатом і звернення до спільного культурного досвіду.

Стилістична парадигма дослідження фразеології передбачає аналіз не лише нормативного вживання, а й заповнення фразеологізмами нових комунікативних ніш. Зокрема, ідеться про трансформацію традиційних сталих висловів у межах медійного та мережевого дискурсів. Онімні фразеологізми, пов'язані з Києвом, є не просто лексичними одиницями, а концептуальними вузлами, навколо яких вибудовується конотативний фон усього висловлення. Це дозволяє авторові тексту не лише передати інформацію, а й звертатися до колективного підсвідомого адресата, маркуючи текст як інтелектуальний і національно зорієнтований.

Фразеологічні репрезентації Києва вирізняються високою стилістичною мобільністю. У публіцистичному дискурсі вони часто слугують засобом оцінки й аргументації, у художньому – компонентом образної системи твору, у розмовному мовленні – інструментом емоційної експресії та ідентифікації «свого» культурного простору. Така функційна варіативність забезпечує активне вживання відповідних одиниць у сучасній мовній практиці, що підтверджено численними прикладами з сучасної художньої літератури та засобів масової комунікації.

Важливо зауважити, що стилістичний потенціал назви столиці у фразеологічних сполученнях часто посилюється через використання прийому дефразеологізації або авторського переосмислення. У сучасній публіцистиці ми спостерігаємо, як стійкі структури з компонентом *Kiїв* стають підґрунтям для створення заголовкових комплексів, що мають на меті створення іронічного, урочистого або заклично-агітаційного ефектів. Це свідчить про те, що фразеологія міста перебуває в стані постійної стилістичної динаміки, адаптуючись до запитів актуального мовного моменту.

На особливу увагу заслугове використання фразеологізмів з онімом *Київ* у медійному просторі. У заголовках, публічних виступах, аналітичних матеріалах вони виконують роль семантичних маркерів, які забезпечують швидке зчитування авторської позиції та підсилюють вплив тексту на адресата. У таких випадках фразеологізм функціонує як усталений стилістичний знак, що не потребує додаткового тлумачення [3]. Стилістичний потенціал фразеологічних репрезентацій Києва значною мірою зумовлений культурним авторитетом столиці як символу історичної тяглості й національної єдності. Використання назви Києва у складі фразеологізмів надає висловленню додаткової вагомості, актуалізує оцінні та ідентифікаційні смисли й посилює прагматичний ефект комунікації.

Окремої уваги в межах стилістичного аналізу потребує явище прагмастилістичної трансформації фразеологізмів із компонентом *Київ*. У сучасному динамічному медіапросторі традиційні сталі вислови часто піддаються авторській модифікації (деструкції або розширенню), що створює ефект «ошуканого очікування» в читача. Наприклад, трансформація класичного вислову у варіанти, на кшталт: «Язик до Києва доведе, а ЗСУ – до перемоги» або «Усі дороги ведуть до Києва» (як алюзія на латинське прислів'я про Рим) переводить онім із суто географічної площини в площину політико-ідеологічного центру тяжіння. Такі стилістичні інновації виконують роль когнітивних тригерів, які активують у свідомості реципієнта не лише пряме значення фразеологізму, а й широку мережу сучасних асоціацій. З погляду лінгвопрагматики, використання оніма *Київ* у трансформованих структурах дозволяє мовцєві: 1) економізувати мовні засоби, передаючи складні суспільні настрої через коротку, але впізнавану форму; 2) посилити іронічний або саркастичний модус висловлення, що є характерним для сучасного фейсбук-дискурсу та Telegram-каналів; 3) маркувати аксіологічні (ціннісні) вектори, де Київ постає не просто містом, а суб'єктом історичної дії.

Важливим аспектом стилістичного функціонування фразеологізмів із онімом *Київ* є їхня здатність до інтертекстуальної взаємодії. У сучасних інтелектуальних текстах назва столиці часто стає центром алюзічного поля, де фразеологічна одиниця вступає в діалог із історичними претекстами, художніми творами або фольклорними мотивами. Це створює багатошаровість смислу, коли за звичною стійкою формою прочитується глибинний зв'язок між минулим і сучасним статусом міста. Така лінгвокреативність авторів не лише увиразнює авторський стиль, а й спонукає реципієнта до активної дешифровки культурних знаків, що значно підвищує рівень прагматичного впливу тексту. Крім того, стилістична потужність фразеологічних репрезентацій Києва виявляється через їхню контекстуальну адаптивність. В умовах сучасних інформаційних викликів ми спостерігаємо явище семантичного збагачення традиційних висловів: нейтральні раніше фразеологізми набувають нових конотацій – від героїко-патріотичних до іронічно-критичних. Онім *Київ* у таких структурах починає функціонувати як ідеологема, що поєднує в собі географічну локацію та ціннісний орієнтир. Це дає змогу використовувати фразеологію не просто як прикрасу

мовлення, а як потужний інструмент формування суспільної думки й національної ідентичності в медіадискурсі.

Отже, стилістична функція оніма в структурі фразеологічних одиниць еволюціонує від статичного символу до динамічного інструменту смислотворення. Це підтверджує тезу про те, що фразеологія Києва є «живим» організмом, який чутливо реагує на екстралінгвальні чинники, збагачуючи стилістичну палітру сучасної української мови новішими конотаціями. Фразеологічні репрезентації Києва в українській мові є важливим елементом стилістичної організації мовлення, що поєднує експресивність, культурну пам'ять і комунікативну ефективність. Онім *Kiiv* у складі фразеологізмів виконує функцію стилістичного ядра, через яке актуалізуються ціннісні орієнтири й колективні уявлення. Аналіз таких одиниць у стилістичному вимірі дає змогу глибше зрозуміти механізми впливу фразеології на мовну свідомість і сучасний український дискурс.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія». 2004. 344 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.
3. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2010. 844 с.
5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посібник. Київ : Знання. 2007. 494 с.

**Н. В. Заруднюк,**  
здобувачка Житомирського державного  
університету імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. ф. н, доцент **О. О. Юрчук**)

### **ПСИХОЛОГІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»)**

Психологізм має значну естетичну та функціональну роль у формуванні якісного художнього тексту, який, за концепцією рецептивної естетики, активно залучає читача до співтворчості через проектування власного досвіду на внутрішній світ персонажів. Наразі розроблено вагомий теоретичний доробок, що окреслює сутність психологізму (зокрема, його класифікацію на подійно-динамічний, аналітико-інтроспективний та діалектико-синтетичний типи за М. Кодаком [2]), але менш дослідженим аспектом є комплексний та систематичний аналіз його сучасних проявів.

Найповніше теорію та термінологічну базу щодо психологізму в літературознавстві було розкрито в кінця ХХ – початку ХХІ століть. З цим працювали Т. Гундорова, Н. Зборовська, С. Павличко та інші. Дослідження літературознавців у цій сфері охоплювало розбір біографій письменників у психологічному вимірі (Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Агатангела Кримського) [3]. Але не менш важливим було й дослідження творчості зазначених письменників, адже йдеться про початки модернізму в українській літературі, тобто напряму, що зосереджувався на прихованому, на внутрішньому світі людини та її психологічних особливостях.

Метою статті є систематизація теоретичних засад психологізму в літературознавстві та аналіз специфіки його функціонування в сучасній українській літературі.

За Р. Бартом, якісний художній текст має бути осмислений, зрозумілий читачеві. Насправді якісний твір сприймається автором та читачем на психологічному рівні, дозволяє читачу доєднувати до прочитаного власний досвід. Частково це пов'язано з концепцією рецептивної естетики, у межах якої читач стає співтворцем твору.

Художня література може осмислити те, що людині важче помітити в реальному, повсякденному житті. У контексті психологізму це розкриття внутрішнього світу людини. Л. Козубенко зазначає, що «За твердженням представників психологічного напрямку, один із секретів довгого історичного життя літератури минулого визначається тим, що, кажучи про душу людини, вона говорить із кожним читачем про нього самого» [3]. Дослідник окреслює психологізм як «свідомий і визначальний естетичний принцип» [2]. Тобто, це явище може бути метою художньої творчості, головним об'єктом зображення якої є психологія особистості, а суспільно-естетична цінність визначається тим, наскільки психологічно складна та духовно багата людина.

Психологізм у літературі також допомагають розкрити композиція твору та його подієво-розповідна форма, оповідь від першої чи другої особи [2]. Найглибшим проникненням у свідомість героя вважається оповідь від першої особи, за якої почуття, особливості своєї свідомості персонаж «розкриває» читачу сам. З-поміж недоліків оповіді від «Я» можна виділити неможливість повноцінно передати внутрішній світ кількох персонажів одразу та лише один психологічний аспект, оприянений протягом всього твору. Оповідь від третьої особи так само дозволяє зображати внутрішній світ персонажа, але при цьому в творі присутній голос автора, що інтерпретує поведінку, може давати оцінку вчинкам чи подіям, надає коментарі, що глибше розкривають психологізм у тексті. У таких творах може бути застосовано внутрішні монологи, епістолярні чи щоденникові уривки, сни, мрії, видіння тощо [2]. Окрім зазначених способів оповіді, існують також ті, до яких автори звертаються не так часто. Насамперед це оповідь від другої особи, яка передбачає розкриття внутрішнього світу персонажа наратором, іншим персонажем, на якому зосереджено менше уваги та який має роль оповідача історії. Недоліком або ж цілеспрямованим художнім прийомом цього способу може бути ненадійний оповідач, що приховує від себе

або читача власний внутрішній світ і суб'єктивно аналізує внутрішній світ персонажа, до якого звертається.

Яскравим прикладом застосування психологізму в сучасній українській літературі є творчість Марії Матіос. Аналізуючи творчість письменниці в цьому контексті О. Івашина використовує як основу думку Л. Козубенка про те, що психологізм наявний у художньому творі тоді, коли має «пряме зображення процесів внутрішнього життя» і деталізує ті внутрішні процеси в свідомості людини, які вона приховує й не озвучує іншим персонажам [1]. Також дослідниця вважає, що до аналізу одного з романів Марії Матіос, «Майже ніколи не навпаки», може бути застосовано психоаналітичний підхід, тому що роман акцентує на несвідомому в психіці героїв [1].

У «Майже ніколи не навпаки» наявні декілька персонажів, на внутрішньому світі яких акцентує авторка. Насамперед це Василина, яка тяжко переживає дорослішання синів, зокрема те, що всі троє створили власні родини. Жорстокість до однієї з невісток Василина виправдовує перед чоловіком тим, що її свекруха чинила з нею так само, але у внутрішніх роздумах з'являється інша причина: «Свекруха не дуже святкувала першу невістку. І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого і найдобрішого сина Павла» [5, с. 11]. У заздощах до молодого подружжя Василина зізнавалася тільки собі, приховуючи від інших персонажів справжні причини.

Також у родині Василини крізь внутрішній світ персонажів розкрито скорботу за одним із синів, Дмитром. У родині Чев'юків не говорять уголос про загиблого, не говорить навіть Одокія, що перед смертю Дмитра дізналася від нього про стосунки із заміжною жінкою й помсту її чоловіка. Батько Кирило «добрий за доброго, але міг би закатрупити своїми руками кожного, кому закортіло б обернути язик навиворіт про найменшого його сина...» [5, с. 14]. Та коли гине сам Кирило, скорботу за ним авторка передає за допомогою зовнішніх подій, і читач не знає думок Василини, яка після смерті чоловіка втратила здоровий глузд.

Зображено й інше ставлення до смерті – цілковиту байдужість до того, чи загинув чоловік на війні, у Петруні, що з самого початку не хотіла виходити заміж за Івана. У цьому випадку жінка так само не показує справжніх думок оточенню: «Живий буде – вона його зустріне. Неживий – пом'яне. Але очі її не заплачуть за ним ніколи. Це вона знає напевне. Лиш не сміє нікому показати» [5, с. 106].

Окремі внутрішні переживання персонажів розкриваються тільки тоді, коли герой уже не в змозі тримати в собі те, за що мучить совість. Так стається із Грицьком, який допоміг скалічити Дмитра, а потім і підіграти одному з синів Чев'юків Андрію незаконно забрати спадок у Павла, чоловіка Доці. І тільки згодом Грицько зізнається про обидві події самій Одокії: «Я міг відказати Варварчукові, коли той сказав, що треба розправитися з Дмитриком за Петруню... Але я не зробив того. Бо я прийшов з війни. У мене тоді своя злість була...»; «...А по тому вже, коли не стало Дмитрика, коли осліпла моя мама й треба було годувати цілий кагал дітей, я відказати Андрієві вже не міг. Бо він міг

продати, що то я з Іваном місив вашого Дмитрика... І так було зле, і так недобре» [5, с. 79]. Таким чином зображено результат тривалого внутрішнього відчуття провини Грицька.

Отже, твердження Л. Козубенка щодо художніх творів, де є вагомим психологічний аспект, можна застосувати до роману «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос. Поза тим, роман має цілісну фабулу, при цьому увагу зосереджено на внутрішніх психологічних процесах персонажів. Зображено спроби приховати справжню мотивацію, думки, причини ставлення до інших персонажів, але попри це саме внутрішній світ героїв впливає на зовнішні події та сюжет.

Підсумуємо, що психологізм у сучасній українській літературі є вільним виявом, не обмеженим цензурою чи літературним напрямом, що вимагає дотримання норм. Його застосування може мати різні цілі, наприклад зображення позачасової проблематики, психіки людини, травматичного досвіду українців у вимірі окремої особистості або колективної травми, або ж як додаткова сюжетна лінія до подієвої частини твору. Це підтверджує його важливість як засобу художнього осмислення складних психічних процесів та травматичного історичного й соціального контекстів, що робить подальше вивчення новітніх форм прояву психологізму в сучасній українській літературі вкрай актуальним.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Матіос : теоретичні та прикладні аспекти. URL : <https://surl.li/owpbfo> (дата звернення: 06.12.2025).
2. Козубенко Л. Концепція психологізму у художньому творі як літературознавча проблема. URL : <https://surl.li/phdbvk> (дата звернення: 06.12.2025).
3. Козубенко Л. Явище психологізму в художній літературі. URL : <https://surl.li/aknoed> (дата звернення: 07.12.2025)
4. Ливицька І. «В лабіринтах людської душі» (історія дослідження художнього психологізму української літератури). URL : <https://surl.li/tqtvvy> (дата звернення: 07.12.2025)
5. Матіос Марія Майже ніколи не навпаки. Київ : видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2024. 192 с.

**К. Я. Климова,**  
доктор педагогічних наук, професор  
Поліського національного університету

## **МОВОЗНАВЧА ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНА СПАДЩИНА ГАННИ КОНТОРЧУК У ПЛОЩИНІ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Коли згадую про початок викладацької діяльності у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (майже сорок років тому), яскравою сторінкою постають у пам'яті роки роботи асистентом кафедри української мови, колектив якої виховав багатьох мовознавців та лінгводидактів. Кожному з моїх колег-Учителів варто присвятити окрему публікацію – то був період розвою української філології на теренах пробудження національної самосвідомості та мовного самоусвідомлення громадян незалежної України.

Ця стаття – данина пам'яті кандидату філологічних наук, доценту Ганні Кирилівні Конторчук, яка тоді першою відвідала моє «відкрите заняття» із практикуму з української мови, компетентно проаналізувала його зміст та методику проведення і написала у кафедральному журналі схвальний відгук, – а це вже була «маленька перемога», яка надихала, давала впевненість у подальшому

Крізь час і простір ми обираємо для себе професійні авторитети – їх науковий доробок дає нам змогу підвищувати власний теоретичний рівень, наслідувати мовний стиль, обирати оптимальні методичні підходи до викладання. Ганна Кирилівна вочевидь вдало поєднала риси теоретика-мовознавця і креативного педагога-практика: вона могла доступно і доказово пояснити найскладніший мовний матеріал як майбутнім учителям української мови, так і студентам нефілологічних спеціальностей або школярам. Особливу вагу для мене (як і для багатьох) становлять лінгвістичні та лінгводидактичні праці Г. К. Конторчук – декілька з них маю на полиці домашньої бібліотеки і використовую дотепер під час підготовки до занять із ділової української мови, із основ культури мовлення та ораторської майстерності фахівців, працюючи у Поліському національному університеті. Які ж із цих книг варто рекомендувати вчителям-словесникам та викладачам української мови ЗВО?

Насамперед доцільно звернутися до навчально-методичного посібника «Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи», виданого у 2001 році, авторами якого були провідні викладачі кафедри української мови — Микола Михайлович Богдан (книгу присвячено його пам'яті), Володимир Васильович Власенко та Ганна Кирилівна Конторчук [1]. Ці відомі у теоретичному мовознавстві науковці віддавали належне навчальній книзі як основному дидактичному засобу формування мовної компетентності.

Наскрізною думкою цього видання є теза щодо значення *аналізу мовного матеріалу* для здобуття теоретичних знань з української мови та успішного їх використання у мовленні. Мовний розбір як вид тренувальних вправ у ЗВО та

школі формує систематизовані навички роботи з фонетики, лексики, фразеології, словотвору, граматики. Особливу цінність для учителів, викладачів-словесників та здобувачів освіти становить науково обґрунтований теоретичний виклад, а також уміщені у посібнику лінгвометодичні коментарі щодо специфіки виконання кожного із видів мовного аналізу. Не менш важливе місце у структурі видання посідають додатки, які ми використовуємо як текстову основу під час навчання української мови першокурсників філологічних і нефілологічних спеціальностей університетів у змішаному форматі. Так, у додатках знаходимо: 1) перелік слів, у яких найчастіше спостерігаються помилки в наголошуванні; 2) список слів, у яких вимовляється проривний [г]; 3) порядок фонетичного аналізу слів (зі зразками); 4) порядок морфемного, словотвірного й морфологічного аналізу слова; 5) порядок синтаксичного аналізу словосполучення і речення; 6) складні речення різних типів для аналізу; 7) висловлювання видатних людей про українську мову (М. Грушевський, Л. Булаховський, М. Драгоманов, Б. Грінченко, Б. Антоненко-Давидович, В. Сухомлинський, В. Шевчук, Л. Костенко, Д. Кононенко, О. Гончар, Ю. Рибчинський, С. Плачинда та ін.). Отже, видана майже чверть століття тому книга досі є зразком ретельного та виваженого підходу до навчання української мови, а також прагнення *формувати національно свідомих громадян засобом роботи із мовним матеріалом, вміщеним у добірних українськомовних текстах.*

Вивчення синтаксичних (і відповідно пунктуаційних) норм літературної мови на нефілологічних факультетах університетів закономірно спирається на знання, сформовані у шкільний період. Систематизації та поглибленню цих знань сприяє ґрунтовна одноосібна лінгвометодична праця Ганни Кирилівни Конторчук — «Сучасна українська літературна мова. Практикум із синтаксису: навчальний посібник», що вийшла друком у 2008 році [3]. Сучасним методистам, які працюють у площині підручникотворення, варто взяти за приклад *тематичний принцип побудови* цього навчального видання: кожна тема містить теоретичні питання, практичні завдання, перелік ключових понять, схему аналізу синтаксичної одиниці, зразки аналізу, пояснення до схеми, вправи (розроблені на основі фрагментів із української класики), завдання для самостійного опрацювання та матеріали для контрольної роботи (по 22-25 варіантів), питання для самоперевірки та список основної і додаткової літератури з теми. Імпонують теоретична глибина та беззаперечна логіка викладу, які у поєднанні з методичною довершеністю взагалі притаманні усім навчальним книгам Г. К. Конторчук.

Один із навчальних модулів у курсі ділової української мови для нефілологічних спеціальностей університетів присвячено науковій комунікації як складнику фахової діяльності. Тут розглядаємо тему «Стилі сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні». Із-поміж інформаційних джерел до теми привертає увагу ще один посібник Ганни Конторчук — «Стилістика української мови : Практичний курс» (2009 р.), призначений для студентів вищих навчальних закладів, — мала за честь бути рецензентом цього видання [2]. У передмові автор зазначає, що книгу присвячено «світлій пам'яті Вчителя — Аллі Петрівні Коваль». Беручи до уваги

вагомість наукового доробку Г.К. Конторчук у площині стилістики української мови, зокрема досліджень текстів газетних жанрів, мовного стилю творів І. Франка, О. Гончара, В. Земляка, М. Рильського, В. Стуса, В. Шевчука та ін., можна вважати практичний курс стилістики української мови однією з найкращих лінгводидактичних праць ученої – інформаційно насиченою, теоретично виваженою, логічно структурованою та актуальною у сучасному освітньому процесі.

Насамкінець зазначу, що не тільки мовознавча та методична спадщина залишилися як пам'ять про цю людину – уся багаторічна науково-педагогічна діяльність Ганни Кирилівни була плідною. Цьому сприяла її виняткова добродішність: порядність, працьовитість, почуття справедливості, принциповість і водночас толерантність у спілкуванні зі студентами та викладачами. Добрі спогади про спілкування з улюбленою Викладачкою і Колегою не підвладні рокам.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Богдан М.М., Власенко В. В., Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи : навчально-методичний посібник. Житомир : Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. 135 с.
2. Конторчук Г. К. Стилiстика української мови : Практичний курс: посiбник для студентiв фiлологiчних спецiальностей. Житомир : ПП «Рута», 2009. 212 с.
3. Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Практикум із синтаксису : навчальний посібник. Житомир : ПП «Рута», 2008. 348 с.

**Є. Л. Комарі,**

здобувачка Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II  
(науковий керівник: к. п. н., доцент **А. А. Певсе**)

### **ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СТИЛІСТИКА: СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

#### **1. Вступ та обґрунтування проблеми**

На сучасному етапі розвитку гуманітарної освіти лінгводидактика еволюціонує від репродуктивної методики викладання граматики до комплексної стратегії формування комунікативної компетенції. У центрі цієї трансформації стоїть стилістика як дисципліна, що вивчає мову в її живому функціонуванні. Взаємодія лінгводидактики та стилістики зумовлена потребою навчити учня не просто «правильній» мові, а мові «доречній», яка відповідає ситуації, меті та адресату спілкування [1, с. 112].

Традиційно лінгводидактика спиралася на системно-структурний підхід, де стилістика розглядалася як другорядний розділ. Проте сучасні дослідники стверджують, що стилістичний компонент має бути наскрізним у процесі всього

навчання. Він виступає своєрідним «фільтром», який дозволяє відбирати мовний матеріал відповідно до суспільних запитів. Основним об'єктом навчання стає текст як найвищий рівень реалізації стилістичних ресурсів мови [8, с. 45].

## 2. Концепція стилістичної компетенції

У межах сучасної дидактики стилістична компетенція розглядається як багатогранна структура. Вона включає не лише знання про систему функціональних стилів, а й здатність відчувати емоційно-експресивні відтінки мовних одиниць.

Структурні компоненти стилістичної компетенції

Окрім знання функціональних стилів та емоційного інтелекту, стилістична компетенція охоплює такі аспекти:

1. Когнітивно-дискурсивний рівень: розуміння того, як вибір слова впливає на формування образу автора та сприйняття тексту адресатом. Це здатність прогнозувати прагматичний ефект висловлювання.

2. Стилiстичне чуття (мовна інтуїція): підсвідоме розрізнення доречності використання певної лексеми в конкретному контексті. Це дозволяє уникати стилістичного дисонансу (наприклад, використання канцеляризмів у дружній розмові).

3. Трансформаційна здатність: уміння передати одну й ту саму думку різними мовними засобами залежно від мети спілкування (парафраз). [6, с. 18].

Дослідники виділяють такі рівні володіння стилістикою:

### 1. Когнітивний компонент

Мовна системність: знання лексичних норм (пароніми, синоніми) та граматичних структур, що дозволяють будувати складні речення без логічних помилок.

Стилiстична диференціація: розуміння не лише типів мовлення (розповідь, опис, роздум), а й специфіки підстилів (наприклад, різниця між суто науковим та науково-популярним текстом).

Теоретичний базис: знання правил мовного етикету як знакової системи. [7, с. 34].

### 2. Операційний компонент

Кодифікація та декодування: вміння не лише «спрощувати» офіційні новини, а й навпаки — переводити побутовий запит у формат офіційної заяви чи ділового листа.

Дискурсивна гнучкість: здатність до перефразування (парафразу), якщо співрозмовник не зрозумів змісту з першого разу.

Компресія та розгортання: вміння стиснути текст до тези (анотування) або розгорнути коротку думку в повноцінний виступ.

### 4. Аксіологічний компонент

Емпатійність мовлення: здатність обирати тональність, що відповідає емоційному стану співрозмовника (втішання, підтримка, конструктивна критика).

Мовна стійкість: свідоме використання державної мови та уникнення суржику як вияв ціннісної позиції особистості.

Екологічність комунікації: фільтрація мовного «сміття» та зайвих запозичень, що не несуть змістового навантаження, але засмічують культурний простір [4, с. 56].

### 3. Функціональні стилі в дидактичному вимірі

Для досягнення обсягу доповіді необхідно детально розглянути методiku роботи з ключовими стилями:

- Офіційно-діловий стиль: навчання фокусується на термінологічній точності та використанні сталих мовних зворотів (кліше). Головна мета — підготувати учня до професійної діяльності та документообігу [9, с. 124].
- Науковий стиль: лінгводидактика спрямована на засвоєння логіки викладу, методів аргументації та академічного етикету [5, с. 89].
- Публіцистичний стиль: є базою для розвитку критичного мислення та аналізу маніпулятивних технік у медіапросторі.

### 4. Методичні стратегії та система вправ

Ефективна лінгводидактика неможлива без активних методів навчання. Важливо впроваджувати вправи, що базуються на стилістичному аналізі:

1. Метод стилістичного експерименту: заміна ключових слів у тексті синонімами іншого стилю для спостереження за зміною сприйняття тексту (Трансформаційні вправи: завдання на зміну реєстру мовлення (formal/informal).

2. Аналіз авторських стратегій: вивчення того, як метафори та епітети допомагають досягти комунікативної мети в художньому або публіцистичному тексті [5, с. 142].

5. Практичний кейс: Технологія стилістичного аналізу в лінгводидактичному процесі

Для глибокого розуміння взаємодії лінгводидактики та стилістики варто розглянути алгоритм роботи з текстом, який дозволяє учневі перейти від пасивного спостереження до активного використання мови. На думку методистів, стилістичний аналіз є містком між вивченням граматичної теорії та живою мовленнєвою практикою [6, с. 145].

### 6. Виклики сучасної комунікації

Цифрова епоха вимагає від лінгводидактики уваги до нових явищ, таких як «мережевий стиль». Вивчення специфіки спілкування в месенджерах та соціальних мережах стає частиною сучасної стилістики. Важливо навчити учнів розрізняти межі між приватним та публічним дискурсом, що є запорукою успішної соціалізації [2, с. 88].

### 7. Висновки

Інтеграція лінгводидактики та стилістики дозволяє створити цілісну систему мовної освіти, де знання граматики підкріплюється вмінням її практичного застосування. Стилiстика надає мові функціональної гнучкості, а лінгводидактика розробляє шлях до її ефективного засвоєння.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.

2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
3. Васенко Л. А. Фахова українська мова. Харків : Новий світ, 2008. 272 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови : Навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
6. Мацько Л. І., Сидоренко Г. В. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ : Алерта, 2011. 696 с.

**М. М. Кулешір,**  
викладач

Київського національного лінгвістичного університету

### **СУРЖИК ЯК ХУДОЖНІЙ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗАСІБ У СЕРІАЛІ «СПІЙМАТИ КАЙДАША»**

Суржик як мовне явище посідає помітне місце в українській соціолінгвістиці та культурології, оскільки є результатом тривалої мовної контактності, історичних обставин та соціальних трансформацій. Упродовж тривалого часу суржик сприймався як відхилення від мовної норми, ознака низького освітнього рівня або культурної маргінальності. Проте в сучасному гуманітарному дискурсі, зокрема в медіапросторі, він дедалі частіше осмислюється як природний продукт мовної взаємодії та ефективний художній інструмент.

Серіал «Спіймати Кайдаша» (2020), створений за мотивами повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», є показовим прикладом такого переосмислення. У ньому суржик відіграє ключову роль у формуванні мовної картини світу персонажів і стає одним із засобів актуалізації класичного сюжету в сучасному соціокультурному контексті. Земляна С. зазначає: «Телесеріал «Спіймати Кайдаша» під режисерською постановкою Н. Ворожбит є інтерсеміотичним перекладом літературного твору І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»» [2, с. 94].

У телесеріальному дискурсі мова персонажів виконує не лише комунікативну, а й художню функцію, оскільки саме через мовлення глядач отримує уявлення про соціальне середовище, психологічний стан і світогляд героїв. У серіалі «Спіймати Кайдаша» суржик використовується свідомо й послідовно, що дозволяє говорити про нього як про стилістично вмотивований

засіб. Він відтворює реальні мовні практики українського села і створює ефект максимальної достовірності.

Змішане мовлення в серіалі не доведене до гротеску і не виконує функції мовної пародії. Навпаки, воно звучить природно, що сприяє глибшому зануренню глядача в зображувану реальність. Суржик стає засобом емоційної інтенсифікації та важливим компонентом трагікомічної тональності твору.

Однією з найважливіших функцій суржику в серіалі є формування психологічно переконливих образів персонажів. Мовлення кожного героя має індивідуальні риси, які корелюють з його характером, поведінкою та соціальною роллю.

Так, мовлення Карпа вирізняється грубістю, синтаксичною простотою та значною кількістю русизмів і просторічних форм. Такий суржик відображає його імпульсивність, схильність до агресивної комунікації та низький рівень емпатії. Мотря, навпаки, використовує емоційно насичений і нестабільний суржик, який змінюється залежно від її психологічного стану. У моменти афекту її мовлення стає різким і хаотичним, що підкреслює конфліктність і внутрішню напругу образу.

Мовлення Марусі є більш варіативним. Вона здатна переходити від суржику до наближених до літературної норми форм, що свідчить про її мовну гнучкість і прагнення контролювати комунікативну ситуацію. У конфліктах її мовлення спрощується й огрублюється, тоді як у моменти внутрішньої вразливості воно набуває м'якшого, майже книжного звучання. Омелько ж послуговується мовленням, близьким до традиційного народного, з діалектизмами, прислів'ями та інтонаційними повторами. Його суржик має побутовий характер і не несе агресивного навантаження, що відповідає образу добродушного, дещо наївного персонажа.

У серіалі суржик виконує важливу соціолінгвістичну функцію, виступаючи маркером географічного походження, соціального середовища та освітнього рівня персонажів. Він відтворює мовні практики сільського населення центральної України та водночас демонструє залежність мовної поведінки від віку, професії й життєвого досвіду героїв.

Особливу увагу привертає те, що суржик у серіалі не подається як мовна вада. Навпаки, він постає як жива форма повсякденного спілкування, властива значній частині українського суспільства. У цьому контексті суржик стає способом репрезентації сучасної української мовної ідентичності, у якій поєднуються прагнення до літературної норми та реальні комунікативні практики, сформовані історією двомовності. Сама режисерка Ворожбит Н. зізнається: «Мені люди різних поколінь пишуть – і ті, кому 17, і ті, кому 70. Вони всі впізнають себе. І розказують: «Це в наші часи було таке село», «У нас так розмовляли». Я читала ці листи й ридала. Плакала тричі на день. Якись такі були тексти, сповіді цілі» [1].

Суржик у «Спіймати Кайдаша» є важливим інструментом прагматики конфлікту. Саме в моменти сварок, образ і емоційного напруження персонажі найчастіше вдаються до змішаного мовлення, яке є менш контрольованим і

більш експресивним. Це дозволяє передати внутрішній стан героїв і посилити драматургічний ефект сцен.

Водночас суржик активно працює на створення комічного ефекту. Невідповідність мовних форм, несподівані синтаксичні поєднання та зміна мовного регістру викликають сміх, але цей комізм не має принизливого характеру. Він спрямований не на висміювання персонажів, а на оголення абсурдності побутових конфліктів і замкненості родинного кола.

Використання суржику в серіалі є ключовим чинником осучаснення класичного тексту І. Нечуя-Левицького. Літературна мова кінця ХІХ століття не могла б органічно функціонувати в сучасному серіальному форматі, тоді як суржик дозволяє перенести сюжет у теперішній час, зберігаючи його соціальну напругу та універсальність. Таким чином, мовна гібридність стає засобом інтертекстуального зв'язку між класикою й сучасністю, підкреслюючи циклічність родинних конфліктів незалежно від історичної епохи.

Отже, суржик у серіалі «Спіймати Кайдаша» постає як багатофункціональний художній і соціолінгвістичний засіб. Він формує реалістичний мовний простір, сприяє створенню психологічно переконливих персонажів, відтворює соціокультурні особливості українського сільського середовища та підсилює емоційно-комічну складову наративу. Серіал демонструє, що суржик може бути не лише об'єктом мовної критики, а й повноцінним елементом художнього мислення, здатним відобразити складність і багатшаровість української мовної ідентичності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Друзюк Я. (2021). Наталка Ворожбит – про феномен «Спіймати Кайдаша», новий фільм «Погані дороги» та суржик. *The Village Україна*. URL : <https://www.village.com.ua/village/podcasts/simple-words-ua/308617-mincultpryvit-s02e10-vorozhbyt-pohani-dorohy-spiymaty-kaydasha> (дата завершення: 18.12.2025).

2. Земляна С. (2024). Сучасне телепрочитання роману І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»: семіотичний аспект. *Питання літературознавства*. № 109. С. 92–116. DOI: <https://doi.org/10.31861/pytlit2024.109.092>

**І. М. Кульбіда,**

здобувач Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького  
(науковий керівник: д. ф. н., професор **Л. В. Шитик**)

## СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ СТРАВ ТА НАПОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ЛЬВІВ. ВИШНІ. ДОЩІ»)

На формування лінгвокультурної моделі світу та культурно маркованих смислів суттєво впливають кулінаризи як окремий лексико-семантичний прошарок. Цілком логічним є звернення до спостережень В. В. Ніколенка, який зазначає, що гастрономійна культура як складник загальної культури людства глибоко інтегрована в суспільне життя, поєднуючи фізіологічні та

соціокультурні функції. Дослідник розглядає цей феномен переважно в соціальному й соціокультурному вимірах та наголошує, що питання гастрономічних практик і кулінарних норм залишаються недостатньо опрацьованими в українському науковому просторі [1, с. 75].

Функціонування кулінаризмів виходить далеко за межі номінування харчових реалій, адже аналізована лексика бере активну участь у процесах комунікації, концептуалізації досвіду й формуванні етнокультурних символів. Збірка «Львів. Вишні. Дощі» є показовою в цьому аспекті, адже кулінарна лексика в ній органічно вписана в урбаністичний, емоційно насичений текстовий простір і стає одним із засобів моделювання художньої картини світу. На лексичному рівні значущість функціонування кулінаризмів у художній прозі виявляється в широкому використанні назв харчових реалій, що створює сприятливі умови для аналізу лінгвокультурних особливостей цієї лексики в межах художнього стилю. Ураховуючи активне використання глутонімів і сучасних культурних тенденцій, літературознавці все частіше звертають увагу на формування нового напрямку, який отримав назву «кулінарна проза» [5, с. 141], та досліджують різні вияви «кулінарної складової» в структурі літературного тексту [2, с. 401–402].

Л. Ю. Скубіда, досліджуючи особливості гастрономічного коду турецької культури, наголошує, що харчову традицію будь-якого народу формують під впливом природно-географічних та історичних умов розвитку спільноти. За її висновками, соціальне середовище впродовж життя людини значною мірою визначає її харчові вподобання та смакові орієнтири [4, с. 177]. У своїй праці дослідниця окреслює ключові функції гастрономічного коду, складником якого є кулінаризми: *інформаційна*, що дає змогу простежити особливості й географію поширення національних страв; *історична*, яка вможлиблює реконструювання процесу формування традиційних страв залежно від регіону; *ономасіологічна*, пов'язана зі спостереженням за змінами в назвах національних страв; *культуротвірна* – гастрономічний код сприяє становленню цілісного культурного пласта харчових традицій [4, с. 181]. На переконання Л. Ю. Скубіди, саме харчові традиції є важливим етнокультурним маркером, що виразно розрізняє представників «свого» та «чужого» культурного простору [4, с. 177].

Мета дослідження – проаналізувати специфіку функціонування назв страв та напоїв на матеріалі збірки «Львів. Вишні. Дощі».

Функційний підхід до аналізу лексики на позначення кулінаризмів дає змогу простежити, яку роль вони відіграють у мовній системі. Поглиблений аналіз кулінарної лексики виходить за межі фіксації назв страв чи продуктів і спонукає звернутися до ширшого поняття – *глутонімів*. С. М. Руденко зауважує, що ядро глутонімійного поля становлять власне глутоніми: терміни для позначення сировини, кулінарних заготовок, готових страв, харчових продуктів, консервованих виробів і напоїв. Периферійні зони формують різноманітні підтипи: глутоніми-локативи та інструментативи, персоналії, кваліфікатори, перцептиви, кваліфікативи й емотиви, а також глутоніми-ідеологеми, естетиви, гендерні маркери, знаки самоідентифікації, культурні домінанти та директивні

процесиви (зокрема дескриптори, коментативи, регулятиви, пермісиви й лімітатори) [3, с. 31]. Сукупно всі ці елементи реалізують чотири основні комунікативні функції, специфіку яких простежуємо на матеріалі збірки «Львів. Вишні. Дощі».

1. **Іконічна (денотативна)** функція позначає реальні об'єкти гастрономійної сфери: продукти, страви, технології приготування їжі, кулінарні процеси. У цьому аспекті вони забезпечують точну й однозначну номінацію предметів матеріальної культури, формуючи власний термінологійний мікропростір. Денотативна функція ґрунтована на безпосередньому зв'язку слова з позначуваним референтом, відображаючи практичний досвід суспільства у сфері харчування. Автори збірки «Львів. Вишні. Дощі» послідовно використовують прямі, предметні найменування страв, напоїв та інгредієнтів, як-от: *канапки, печиво і червоне вино* (1, с. 10), *келих вина* (1, с. 12), *тістечка* (1, с. 16), *вишні з торбини* (1, с. 20), *банки з помідорами* (1, с. 23), *розсада суниці безвусої* (1, с. 24), *бульба чи цибулька, морква* (1, с. 24), *велике паперове горня з чорною кавусею* (1, с. 29), *солодощі* (1, с. 33), *камамбер* (1, с. 33), *сирник* (1, с. 33), *запіканка* (1, с. 35), *львівський сирник з родзинками* (1, с. 35), *домашні штруделі* (1, с. 36), *часник* (1, с. 37), *мед з кульбаб, жовті кульки фізалісу, варення з руж, настоянка на горіхах, на смородині, женьшені та лимоні* (1, с. 36), *ласоці* (1, с. 43). Фіксуємо фрагмент з додатковим культурно-референтним відтінком: «*віденська кава, за рецептом самого Кульчицького*» (1, с. 2). Зазначену функцію виконує і відповідний уривок, у якому зазначено процес приготування: «*бульбочку...начистити і зварити*» (1, с. 23).

2. **Директивна (інструктивна)** – притаманна кулінарним рецептам, технологійним картам, фаховим кулінарним текстам. Через неї кулінаризм передають інформацію, що регламентує дію: указують на спосіб оброблення продуктів, послідовність приготування, часові та кількісні параметри. У цьому разі кулінаризм постають засобами комунікативної організації практичної діяльності, забезпечуючи точність і стандартизованість кулінарних інструкцій. У збірці «Львів. Вишні. Дощі» натрапляємо на рецепт вишнівки: «*Забрати кісточки з великих чорних морелей, пучками пальців занурюючись в оксамитову вологу серцевину, перекласти в слоїчок, залити розбавленим спиртом. Розбити кісточок з двадцять, покласти в марлю й опустити до вишень на десять днів. Потім витягнути кісточки, чекати ще місяць – і настоянка готова. А як цукру досипати – вийде лікер: такий, що пальчики оближеш. Випити натщесерце чайну ложечку чорної густої рідини й самій себе вишнею відчутти: сильною, могутньою й здоровою*» (1, с. 36).

3. **Кваліфікативно-оцінна** – пов'язана зі здатністю кулінаризмів відображати смакові, якісні та емоційні характеристики їжі. Лексеми на позначення страв часто мають оцінне забарвлення, символізують ситість, достаток, різноманіття, гостинність або, навпаки, бідність, простоту, суворість побуту. Завдяки цьому кулінарна лексика стає засобом передавання культурних асоціацій та суб'єктивних смакових уявлень, формуючи емоційно-експресивний фон тексту. У збірках зафіксовано такі приклади: *добра кава, смоляний гіркий трунок, пахучий напій* (1, с. 2), *кошик стиглих морель* (1, с. 8), «*Райські морелі*»

(1, с. 11), соковиті, кислувато-солодкі плоди (1, с. 20), схолола кава (1, с. 31); запах квасних яблук (1, с. 37), пекучий перець (1, с. 39), свіжозварена кава (1, с. 40), кисло-солодкі ягоди (1, с. 43). Простежено й цілі фрагменти оцінної функції: «сльози морелі були прозорими, буриштинового відтінку» (1, с. 17); «приємно пахнуло свіжою випічкою і доброю кавою» (1, с. 18); «мариновані помідори... а які ж вони файні вдалися! Це ж із тих, із херсонських! Спеціально їх на ринку тамтого літа вишукувала, бо ж вони по-особливому смачні, солодкі-солодкі. Ех, а через нинішню погоду не знати, чи й будуть добрі помідори цього року» (1, с. 23); «чорної та гарячої, мов смола з пекла, кави» (1, с. 29); «густо пахло товченою шипшиною, вересом та гвоздикою» (1, с. 34); «запах імбиру та барбарису» (1, с. 34); «солодкий аромат кориці й ванілі» (1, с. 34). У наступному уривку згадану функцію реалізовано через смакові, ароматичні й візуальні властивості наливки, а також через її емоційне сприйняття, пов'язане з теплом і спогадами про літо: «добра наливка – вишнівочка. Терпкувато-солодка з ледь відчутною кислінкою. Неймовірно ароматна, густувата, з насиченим темно-бордовим кольором. Такий собі шматочок літа, що холодними зимовими вечорами грів душу й тіло спогадами» (1, с. 20). Зафіксовано фрагмент, що передає смакові якості та емоційне сприйняття кондитерського виробу: «Хочу одне маленьке тістечко. Я з'їм тільки половинку! Малесенький шматочок, аби відчутти смак – неперевершений смак вершків і вишень. А якщо я з'їм лише вишні з поверхні? Хоча б одну вишню?» (1, с. 16).

4. **Презентаційна** – кулінаризм в художньому та публіцистичному дискурсі виконують роль засобів образної репрезентації побутових ситуацій, соціальних практик, національних традицій і культурних кодів. Презентаційна функція робить кулінарну лексику потужним інструментом художнього моделювання світу. Показовими є фрагменти: «аромат щойно змеленої кави на площі Ринок» (1, с. 1); «довгі розмови у Львові воліють проводити не за філіжанкою кави, а за кухлем пива» (1, с. 5); «Після зливи Львів пахнув не кавою і не марципанами, він пахнув весною» (1, с. 6); «Зібралися такі хвацькі кобіти вишні рвати, а драбини нема» (1, с. 24); «будуть пристрасті з тими вишнями» (1, с. 24); «Резонанс вишневого вигойдкування!» (1, с. 25); «не просто пила – глушила каву» (1, с. 27); «І до сьогодні у нас у Львові люблять приказувати: “Цукор зробить каву несмачною, якщо забудеш його туди покласти”» (1, с. 2). Останній вислів має оцінний компонент (несмачною), який апелює до суб'єктивних смакових уявлень і колективного досвіду, однак ця оцінність не є основною. Вона репрезентує локальний культурний код, іронічне ставлення до смаку кави та характерної львівської мовної гри. Натрапляємо й на унікальний ритуал «кавування»: «Граційно заходила з маленькою срібною тацею і вручала її йому. Вправними рухами застеляла столик мереживною скатертиною. Брала з полиці громіздкий старезний – теж срібний – підсвічник зі свічкою. Ставила по центру столика й запалювала. Затим брала з його рук тацю і старанно розставляла кавник, цукорницю, глиняні філіжанки й мініатюрні срібні ложечки – усе бабусин спадок. Клала серветки, вмикала музику й сідала навпроти нього. Розливала з кавника запашний напій, насипала цукор. І починалось неспішне і приємне кавування. Смакували гіркувато-солодким тягучим напоєм» (1, с. 18). У

наведеному уривку кулінарна лексика (*таця, кавник, цукорниця, філіжанки, срібні ложечки, запашний напій, кавування*) слугує засобом художньої репрезентації побутового ритуалу кавування, що має виразне культурне й символічне навантаження. Кулінаризми тут інтегровані в опис жестів, предметів інтер'єру та послідовності дій, формуючи церемоніальну картину родинної пам'яті («*усе бабусин спадок*»).

Багатопланове функціонування кулінаризмів зумовлене тим, що ця лексика лежить у площині матеріальної культури, побутової практики та духовних цінностей. Кулінарні одиниці не лише інформують про реалії харчування, але й актуалізують значущі фрагменти етнічної пам'яті, традиційної символіки та колективного досвіду. Аналіз кулінаризмів у сучасному художньому дискурсі, зокрема в збірці «Львів. Вишні. Дощі», засвідчує, що ця лексика становить багатоаспектний мовний інструментарій, який репрезентує культурні й соціальні виміри гастрономійної картини світу. Функційний підхід до дослідження глютонімів, запропонований та обґрунтований С. М. Руденко, виявляє їхню комплексну роль у мовленні: від точного номінування реалій матеріальної культури (іконічна функція) до організації практичної кулінарної діяльності (директивна функція) [3, с. 31].

Отже, кулінаризми в аналізованих фрагментах постають як функційно багатогранний лексичний пласт, що поєднує номінативні, регулятивні, оцінні та репрезентативні можливості. Вони не лише фіксують реалії харчової культури, а й слугують засобом передавання емоцій, культурних смислів та етнічної ідентичності, формуючи цілісну гастрономійну картину світу в художньому дискурсі

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ніколенко В. В. Українська гастрономічна культура як соціальний феномен. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2016. Вип. 36. С. 75–81.
2. Остроушко О. А. Структурні типи назв страв у «Практичній кухні» Ольги Франко. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту*: зб. наук. праць. Вип. 16. Кривий Ріг, 2017. С. 399–412.
3. Руденко С. М. Лінгвістичні знаки-кваліфікативи у складі глютонічного дискурсу. *Мова і культура*: наук. журнал Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. Вип. 10. Т. X (110). С. 30–38.
4. Скубіда Л. Ю. Гастрономічний код культури в турецькій народній літературі: особливості та специфіка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 177–182.
5. Філоненко С. О. Література плюс кулінарія: формування нового жанру масового письменства. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту.* Бердянськ, 2014. Вип. 1. С. 141–151.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Львів. Вишні. Дощі : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.

**Т. А. Кумейко,**

кандидат філологічних наук, доцент  
Київського національного економічного університету  
імені Вадима Гетьмана

### СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ДВОВАЛЕНТНИХ ПРЕДИКАТІВ ОБРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

Предикат як центральний елемент реченнєвої структури, що моделює мовну репрезентацію дійсності й визначає типологічні властивості речення, і надалі залишається в полі активної уваги мовознавців. У сучасному українському функціональному синтаксисі семантико-синтаксичній організації речення та її компонентному складу присвятили наукові праці І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Т. Є. Масицька та інші. Л. М. Гмиря дослідила закономірності формування семантико-синтаксичної структури речень на основі реалізації сполучуваності двовалентних дієслівних предикатів.

Семантико-синтаксична структура предиката відображає найзагальніші закономірності функціонування речення як одиниці мови та слугує підґрунтям для формування його валентної організації. Актуальним у цьому аспекті є аналіз двовалентних предикатів оброблення інформації, які активно функціонують у текстах суспільно-політичного дискурсу. Лексична семантика таких предикатів, їхній валентний потенціал і сполучувальні можливості зумовлюють не лише формально-синтаксичну будову речення, а й специфіку семантичного наповнення його компонентів. Предикати оброблення інформації репрезентують когнітивні, інтерпретаційні та оцінні дії суб'єкта, що особливо виразно виявляється в публіцистичних текстах аналітичного спрямування.

Семантична структура двовалентних предикатів визначає характер обов'язкових позицій суб'єкта й об'єкта, а також способи їх формального вираження в реченні. Саме лексичне значення предикатного компонента зумовлює варіанти семантичних і синтаксичних моделей реченнєвих конструкцій, які реалізуються в суспільно-політичних текстах. Семантика предиката, його валентні характеристики формують реченнєву структуру, визначають семантичне навантаження компонентного складу та дають змогу простежити типові моделі подання інформації в журналістському дискурсі.

З огляду на це особливої актуальності набуває дослідження семантичних типів двовалентних предикатів оброблення інформації на матеріалі суспільно-політичного журналу «Український тиждень» (далі – УТ), оскільки такі предикати відіграють важливу роль у формуванні аналітичності, аргументованості й інтерпретаційного характеру публікацій.

Метою статті є виявлення та аналіз семантичних типів двовалентних предикатів оброблення інформації, що функціонують у текстах суспільно-політичного журналу «Український тиждень».

Дієслова інформаційної діяльності визначаємо як діяльність людини, пов'язану з процесами пошуку (*винаходити, вишукувати, дізнаватися, добирати, запитувати, знаходити*), збирання (*анкетувати, виписувати, добирати, каталогізувати спостерігати, тестувати*), передачі (*агітувати, відказувати, заявляти, консультувати, рекламувати, шептати*), отримання (*бачити, дискутувати, заслуховувати, полемізувати, розуміти, чути*), оброблення (*аргументувати, вираховувати, обмірковувати, підсумовувати, систематизувати, членувати*) і збереження (*вивчити, друкувати, занотувати, засвоїти, опублікувати, фіксувати*) інформації, а також технічного оброблення інформації (*блокувати, копіювати, маршрутизувати пересилати, форматувати, вводити*).

Підгрупа дієслів оброблення інформації містить дієслова, що позначають розумові, або інтелектуальні дії, виконувані у свідомості суб'єкта інформаційної діяльності. Словом-ідентифікатором є дієслово *оброблювати*, яке в запропонованому науковому дослідженні позначає виявлення внутрішніх зв'язків представленої інформації за допомогою операцій мислення. Також варто зазначити, що в інших підгрупах дієслів і зазначеній є спільні лексеми, що можна пояснити семантичною близькістю дієслів. Тільки за контекстуальним оточенням ці дієслова можна віднести до конкретної групи. Лексико-семантична група двовалентних дієслів оброблення інформації становить 69 лексем. **Напр.:** *І тут, на жаль, французька дослідниця теж іде шляхом тих, хто витлумачує Хартію на свій лад* (УТ, 16.10.2024); *..системи електронної протидії аналізують спектр у реальному часі* (УТ, 30.12.2025) [3, с. 43].

На основі структурно-семантичного принципу виділяємо семантичні групи двовалентних дієслівних предикатів оброблення інформації:

1) пізнавально-аналітичні предикати — спрямовані на осмислення, аналіз, виявлення властивостей об'єкта: *аналізувати, досліджувати, вивчати, осмислювати, обмірковувати, інтерпретувати, витлумачувати, роздумувати, розмірковувати, мислити, міркувати, збагнути, усвідомлювати, уявляти, з'ясовувати, вчитуватися, вдуматися*. **Напр.:** *Законодавець скаржиться, що написаний їм закон митники неправильно інтерпретують* (УТ, 13.10.2025); *Тарас Шевченко розмірковує про це у вірші «І золотої, й дорогої»*. (УТ, 13.10.2025);

2) операційно-логічні предикати — раціональні інтелектуальні дії з інформацією, обчислення, логічні операції: *обчислювати, рахувати, вираховувати, вимірювати, класифікувати, диференціювати, систематизувати, згруповувати, членувати, узагальнювати, конкретизувати*. **Напр.:** *На урядовому рівні робоча група узагальнює висновки експертів з різних міністерств, передусім Міністерства внутрішніх справ і Міністерства закордонних справ* (УТ, 26.09.2024); *..національною грошовою одиницею є гривня, але стаття Конституції не конкретизує назву її розмінної частини* (УТ, 15. 10. 2025);

3) результативно-висновкові предикати – спрямовані на отримання підсумку, рішення, висновку: *вирішувати, висновувати, підсумовувати, визначати, кваліфікувати, ідентифікувати*. **Напр.:** *...президент **вирішив**, «попереставляти людей, змінити рівні впливу, прийняття рішень, але залишити систему в форматі президентської вертикалі»* (УТ, 06.01.2026); *Меморандум <...> **класифікує** партію як «підтверджену правоекстремістську організацію»* (УТ, 21.08.2025);

4) інтерпретаційно-оцінні предикати – пояснюють, оцінюють, надають певного значення: *трактувати, інтерпретувати, спростовувати*. **Напр.:** *А хто **спростовує** його брехню?* (УТ, 23.10.2025); *Користувач епохи діджимодернізму вже не просто **інтерпретує** текст — він формує, редагує та доповнює його* (УТ, 20.11.2025);

5) пам'яттєво-відтворювальні предикати – актуалізують інформацію з пам'яті: *пригадувати, згадувати, відгадувати, розгадувати*. **Напр.:** *Але я **пригадав** правило двох стін* (УТ, 02.05.2025); *Тарас Шевченко **згадує** в повісті «Близнята» про «салдатські приказки та їхні невтішно-сумні пісні* ..(УТ, 08.01.2026);

6) творчо-конструктивні предикати – зі значенням створення нових ментальних об'єктів: *вигадувати, придумувати, фантазувати, моделювати, проєктувати, вимислювати*. **Напр.:** *Термін «вайб-кодинг» **вигадав** Андрей Карпати, колишній директор з ІІІ в Tesla та один із засновників OpenAI:* (УТ, 08.01.2026); *Діти алкоголіків часто **фантазують** про втечу з дому...*(УТ, 29.10.2024);

7) інформаційно-трансформаційні предикати – змінюють, перетворюють та уточнюють інформацію: *редагувати, трансформувати, удосконалювати, переосмислювати, перепланувати, деталізувати, схематизувати*. **Напр.:** *Водночас Марія Миколаївна **редагує** десятитомне видання творів Бориса Грінченка (1926–1927)* (УТ, 26.12. 2025); *Ми часто говоримо про майбутнє, але ми його не **деталізуємо*** (УТ, 23.02. 2023);

8) комунікативно-дискурсивні предикати — передають, фіксують та оформлюють інформацію: *формулювати, конспектувати, реферувати, рецензувати, фальсифікувати, шифрувати, зашифровувати*. **Напр.:** *Париж дедалі частіше **формулює** власні геополітичні візії від «європейської автономії у сфері безпеки» до концепції «стратегії рівноваги» (puissance d'équilibres)...* (УТ, 02.09. 2025);

9) навчально-засвоювальні предикати – оволодіння знанням або інформацією: *засвоювати, опанувати, опрацьовувати*. **Напр.:** *Саме в грі людина найлегше переймає незвичні для себе ролі та статуси, **засвоює** інформацію швидше, ніж в інших сферах діяльності* (УТ, 20.06. 2023); *Лора якраз **опановує** фортепіано в Берліні..* (УТ, 11.11.2025);

10) ідентифікаційно-виокремлювальні предикати – зі значенням відділення, розрізнення, встановлення меж: *виокремлювати, вирізняти, ідентифікувати, ототожнювати*. **Напр.:** *Автори звіту, використовуючи індуктивний підхід, дослідили тактичний і оперативний рівні бойових дій в Україні, **виокремили** нові чи малодосліджені явища...* (УТ, 03.07.2025); *Проте*

*часто такі інструменти помиляються й ідентифікують абсолютно легітимні знімки як штучно згенеровані, тобто фейкові (УТ, 16.10.2023).*

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що предикати оброблення інформації є важливим складником семантико-синтаксичної організації публіцистичного дискурсу й відіграють визначальну роль у моделюванні аналітичного, інтерпретаційного та аргументативного характеру журналістських публікацій. З'ясовано, що двовалентні предикати оброблення інформації передбачають обов'язкову реалізацію суб'єктної та об'єктної позицій. Лексична семантика цих предикатів зумовлює як характер семантичних ролей компонентів, так і способи їх формально-синтаксичного вираження. У межах дослідження встановлено, що лексико-семантична група двовалентних дієслів оброблення інформації налічує 69 лексем й охоплює широкий спектр інтелектуальних, когнітивних та інтерпретаційних дій суб'єкта інформаційної діяльності. На основі структурно-семантичного принципу виокремлено низку семантичних груп таких предикатів, зокрема пізнавально-аналітичні, операційно-логічні, результативно-висновкові, інтерпретаційно-оцінні, пам'яттєво-відтворювальні, творчо-конструктивні, інформаційно-трансформаційні, комунікативно-дискурсивні, навчально-засвоювальні та ідентифікаційно-виокремлювальні. Кожна з окреслених груп репрезентує специфічний різновид розумової діяльності й має власні семантичні та функціональні особливості.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що межі між окремими підгрупами предикатів не є абсолютно жорсткими, а віднесення конкретної лексеми до тієї чи іншої семантичної групи значною мірою залежить від контекстуального оточення. Це зумовлено семантичною близькістю дієслів інформаційної діяльності та їхньою здатністю реалізовувати різні семантичні відтінки в конкретних дискурсивних умовах.

Отримані результати поглиблюють уявлення про семантико-синтаксичну природу двовалентних предикатів оброблення інформації та їхню роль у формуванні структурно-сислової організації публіцистичного тексту. Перспективним вважаємо подальше дослідження функціонування цих предикатів у зіставному аспекті, а також аналіз їхніх валентних і семантичних особливостей в інших типах дискурсу.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Гмиря Л. В. Семантико-синтаксична структура речень з двовалентними дієслівними предикатами: дис. ... канд. філол. наук : 10. 02.01. Київ, 2008. 206 с.
3. Кумейко Т. А. Синтаксична структура речень з дієсловами інформаційної діяльності : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02.01. Київ, 2015. 271 с.
4. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності. Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 208 с.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Ч. 1. Київ : Вища школа, 2005. 285 с.

**Є. С. Куценький,**  
здобувач Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського  
(наук. керівник: к. ф. н., доцент **І. В. Гороф'янюк**)

## **ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ФОНЕТИЧНОЮ ПОЕТИКОЮ ВІКТОРА КРУПКИ**

Упродовж останніх років особливо інтенсивно в стилістиці художньої мови досліджують ідіостиль митця з орієнтацією на окремі елементи художньої системи письменника, перш за все на розгляд мовних засобів, що виконують естетичну функцію та вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших.

Серед багатьох відомих підходів до вивчення ідіостилу письменника сучасний напрям лінгвістичних студій акцентує розуміння мовної діяльності як одного із модусів когніції, що становить вершину айсберга, в основі якого лежать когнітивні здібності особистості. Дослідження втілення у художньому дискурсі концептуальної картини світу творчої особистості автора, його ідіодискурсу наразі стає все більш актуальним [1].

Чи не найвиразніше концептуальна картина світу митця втілюється в поетичному слові. «Поетичний текст має свою специфіку, зумовлену архітектонікою віршованої мови та її інтонаційно-змістовою цілісністю. Оскільки основними «організаторами» поетичної мови виступають ритм, рима, графічна своєрідність тексту, то саме на цих явищах варто зосередити увагу при аналізі», – зауважує дослідниця М. Крупа [3, с. 359].

Нашу увагу привернув ідіостиль сучасного поета з Вінниччини – Віктора Крупки [5], віршам якого притаманна висока ритмізація тексту, сконденсованість і велике смислове навантаження поетичного слова, емоційно-інтелектуальне осягнення дійсності. На сьогодні В. Крупа має у своєму доробку 6 поетичних збірок. Лінгвістичний аспект творчості поета вже привертав увагу дослідників. Зокрема, О. М. Похилук проаналізувала синтаксичний рівень поетичних творів поета [6; 7]. Натомість фонетична поетика митця не стала наразі предметом системного дослідження.

Ми ставимо за мету в цій розвідці зробити перші спроби аналізу фонетичного рівня поетичних текстів Віктора Крупки, головно – на матеріалі збірки «Хліб для янгола» [4]. Зауважимо, що такі стрижні поетичного тексту, як метр і ритм, залишимо для аналізу фахівцям-літературознавцям. С. Єрмоленко вичерпно характеризує обшири фонетичної поетики, або фоностилістики, – дослідження ролі звукових повторів (алітерацій, асонансів, звуконаслідування), використання ритмомелодики фрази для відтінювання її логічного та емоційного змісту, прийомів звукового увиразнення мови, відтінків індивідуальних особливостей у сприйманні та актуалізацію звукових типів у їх проєкції на змістовий план висловлення [2, с. 264–265].

Постання художнього твору, особливо поетичного, неможливе без інтуїції, внутрішнього чуття мовно-національних ритмів, образів, підтекстів. Такий стан творчості Юрій Шевельов називав «пульсацією підсвідомого» [8, с. 115]. У

поетичній творчості вона знаходить реалізацію в ритмах, римах, звукотворчості, ритмомелодиці, котра є першоосновою поетичного тексту.

Віктор Крупка послуговується системою звукового інструментування задля створення звукового образу. Одним із таких інструментів в руках митця стає музична метафора: ... *слова [...] сповідуються у розкриленості травневій грозі* [4, с. 39], *чуючи відлуння тиші стебел* [12], *читай одкровення крику поміж дерев і трав* [4, с. 54], *дощі як струни – і німий кобзар надсадно грає на хисткім гіллі* [4, с. 74], *чуєш голос дощу, що завмер на пелюстці* [4, с. 38]. З музичними асоціаціями у поета часто перегукується природа. Уживання таких метафор дозволяє зобразити словом, уявою живий поетичний світ, зробивши його більш відчутним та багатим духовно. Із цією ж метою В. Крупка вдається і до вживання звукової антитези: *стихії. артерії. тиша. спомини дні. вже й дзвони почули* [4, с. 25], *шепотом не оскверняв тишу* [4, с. 39], *я бентежно мовчатиму, німо кричатиму: «Мамо!..»* [4, с. 31]. Через антитезу поет протиставляє такі поняття як «тиша» та «звук». Звукова антитеза майстерно переплітається із звуковим оксюмороном: *закляк у тиші повній слів* [4, с. 95], *слова мовчазні, як собори* [4, с. 39].

Звукопису В. Крупка досягає також, майстерно використовуючи звукові повтори, найбільше – алітерацію, паронімичну атракцію.

Прикметним для ідіостилю В. Крупки є повторення шиплячих і свистячих приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку:

*...ваше тіло я сном перехрещу і місяця вірою,  
попрошу ще й у тиші торкнутися  
зморшок лиця.  
не чекайте.  
упасти б, як згук, у криничне єство,  
умочити шаленство прозоре й таке невблаганне... [4, с. 31];  
...витерти между між дощем  
і черешнею,  
зазирнувши у відчуття крапель,  
випростуєшся  
і дзеркально ростеш  
у білизни щемної химери і натовпи.  
розрізаєш передчуття сонця густого... [4, с. 40].*

Особливий художній ефект поетичного мовлення досягається при сполученні паралельних алітерацій *ж, ш, ч – з, с, ц*:

*знаєш, а може, й не знаєш, тобі лиш дано відчувати  
зорі і зерна, тлін і пророслість, оману і літування,  
інколи сам собі ставиш в зіниці щонайміцніші грати,  
інколи... бо занедбав майже затерті/затерплі рани... [4, с. 38].*

Звукові повтори приголосних у поетичному тексті виконують різні функції, зокрема творять звукообраз, що підсилює художню ідею поезії. Так, в поезії «За асфальт руками» алітерація звукосполук *гр, тр, рд, бр* у рядках

*будь-який гріх у цьому театрі абсурду гусне,*

*обрій здирає наче й ніколи його не було* [4, с. 51]

служує для створення звукового образу міста. Такий повтор приголосних звуків підсилює тематичне поле «почуття неспокою, різкості». Пізнання реального світу митцем відбувається крізь призму його власного сприйняття, власних почуттів та асоціацій, а іноді й навіть настрою.

Звуковий повтор у вірші підтримує не лише лексичну семантику, а й синтаксичні зв'язки між словами, як-от: *неприручені почуття від порогу до хвіртки. скрип та хлип... хлип та скрип...* [4, с. 29], *серце по серцю. не шкіра... не шкіра...* [4, с. 57], *краєш серце, легко-легко краєш зовсім-зовсім ... лезом вітру цього.* [4, с. 91], *більш нічого у травах медових ... більш нічого* [4, с. 102], *яблук зі смаком дитинства хочеться, хочеться... хочеться...* [4, с. 33], *ще не зовсім весна, ще не зовсім страх, ще не зовсім дощ* [4, с. 54]. Анафоричний повтор також підвищує інтонаційну виразність вірша:

*аби не забути,  
аби залишити по собі,  
аби пам'ятати, що щастя в тиші як винах –  
густа насолода...* [4, с. 62].

Яскраві звукові образи створюється і шляхом нагромадження однакових звукосполучень на початку поетичного рядка:

*живі новели...  
скільки їх було?!  
порізаних,  
покоцаних,  
подертих... [4, с. 73];  
у нас  
немає  
нас.  
в мені  
нема  
мене. [4, с. 75];  
не-ре-ко-ти-ві-тер...  
не-ре-ко-ти-ти-ша...  
не-ре-ко-ти-ко-рінь... [4, с. 88].*

В. Крупка подекуди вдається й до звукових повторів з метою поетичної семантизації слів, зіставлених на основі глибокої звукової подібності. До поетичної семантики в паронімічній атракції піднімається на перший погляд випадкова звукова подібність слів, але саме вона породжує потрібні поетові асоціації: *шибку розмалював знову зором-прозоро: бачити – наче чути – чути – як відчувати* [4, с. 106].

Повтор звукової групи в рамках загальної мовної евфонії сприймається як порушення норм частотності вживання звука й естетичною та смисловою інформацією привертає до себе увагу, активізуючи фонетичну форму лексики та синтаксису, підпорядковує їх авторському задумові, передачі почуттів та емоційного стану поета.

Інтонаційний малюнок вірша окреслюється пунктуацією, яка типово структурує текст. Характерною рисою поезики В. Крупки є конвергенція мовленнєвих засобів та концептуальних образів. Відбувається це через небажання поета дотримуватися рими та правильних синтаксичних структур речень. Натрапляємо в аналізованій збірці на поетичні тексти, позбавлені жодного розділового знаку: «Склянка світла», «Дірка». Ритміці тексту сприяють повтори на початку строф, як-от: *у тебе немає мені... у тебе немає тіні... у тебе немає думки...* [4, с. 105]. Інший засіб – парцеляція, коли окремі слова чи словосполучення розділені крапками, наприклад: *приходить... лягає на пальчики... упізнаю* [4, с. 107].

Досліджуючи фонетичну поезику Віктора Крупки, ми не випадково зосередили увагу на збірці віршів «Хліб для янгола», адже наскрізним звуковим образом її є кореляційна пара «мовчання і тиша». З рядків поезії постає розуміння мовчання як брак слів, а тиша – відсутність думок, лише споглядання. Поет художнім словом накреслює ланцюжок перетворень: мовчання, німота → тиша як кульмінація → безтямність: *...раю, що почавсь із грому, обернувши мовчання на тишу* [4, с. 66], *... аби ні слова, аби ні думки, ні спалаху, ні кровотечі...* [4, с. 52]. Та щастя ліричний герой знаходить лиш у тиші: *аби пам'ятати, що щастя у тиші як винах* [4, с. 62], *... тиша де гінка й тямуща* [4, с. 97]. Образ тиші вебалізовано через образи природи: *тиша-янгол ніч леліє на плечі* [4, с. 22], *вітри нестишені ховаю в пазуху. цей день затих, на пів сльози завмер...* [4, с. 73], *ростуть сніги, ростуть у тиші серця* [4, с. 44], *тиша залишиться, а може, вона й утече у драну самотність, у пізні спокути осені* [4, с. 52], *десь німує ще сонце* [4, с. 65], *зростав із сонцем і знав, що тиша, наче фантом, у мені росте* [4, с. 68], *у листопадах мерхлих павутин німую до зірок* [4, с. 101].

Отже, попри те, що звук є найменшою одиницею мови, фонічний компонент здатен максимально впливати на зміст, естетичне оформлення та емоційно-експресивне забарвлення висловлення. Звуковий малюнок поетичних текстів В. Крупки – це не лише зовнішня оболонка-прикраса, насамперед – проєкція на смислове сприйняття, декодування емоцій ліричного героя. Поет довершено володіє майстерністю звукопису, що свідчить про розуміння ним тонкої матерії слова.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/0159a101-63df-48a9-84ea-21f18e0bf833/content> (дата звернення: 05.11.20)
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності / Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 496 с.
4. Крупка В. Хліб для янгола [текст] : поезії / худ. І. З Токарська. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2020. 112 с.

5. Крупка Віктор Петрович URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BA%D0%B0\\_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80\\_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BA%D0%B0_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87) (дата звернення: 01.11.2025).

6. Похилюк О. М. (2025). Фрагментарність світосприйняття та синтаксичні інновації: парцеляція в поезії. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Вип. 2 (214), 155–160. URL : <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-20> (дата звернення: 16.12.2025).

7. Похилюк О., Касіяненко О. Синтаксична компресія в поетичному мовленні Віктора Крупки. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 92–97. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.4.14>

8. Шерех Ю. Про двох поетів з княжими іменами. *Сучасність*. 1992. № 4. С. 105–123.

**О. А. Кучерук,**

доктор педагогічних наук, професор  
Житомирського державного університету імені Івана Франка

## **АНАЛІЗ СТИЛЬОВИХ МАРКЕРІВ МЕДІАТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ**

В умовах розвитку інформаційно-цифрового суспільства, його різновекторної медіатизації особливої актуальності набувають уміння працювати з медіатекстами. У сучасному інформаційному просторі вони стають домінуючим типом текстів. Ознакою сьогочасся є зміна читацьких орієнтирів учнівської молоді: від художніх текстів до новин, текстів у соціальних мережах, блогах. Медіатексти, характерні для новітніх медіа, мають більший вплив на учнівство, порівняно з медіатекстами традиційних ЗМІ, завдяки цифровим ефектам, яскравому дизайну, доступності, діалогічності й швидкому поширенню інформації.

З часів пандемії COVID-19 у науково-педагогічному дискурсі особливо активно обговорюється ідея про необхідність імплементації медіаосвітніх практик у шкільний курс української мови для формування інформаційно грамотних громадян. Відповідно в Державному стандарті профільної середньої освіти (2024) для мовно-літературної освітньої галузі до базових знань блоку «Інформація» вміщено «медіа», а в блок «Текст» – «медіатекст» (додаток 1 зазначеного документа) [4].

У контексті сказаного аналіз праць лінгводидактів (Н. Бондаренко, Н. Грона, О. Семенов та ін.) свідчить про пошуки шляхів розв'язання проблеми навчання української мови на засадах медіаосвіти. При цьому труднощі зумовлюються, з одного боку, тим, що технології створення медіатекстів постійно розвиваються, а з іншого, – як зазначають С. Бирик і Т. Коць, відбувається «зміна стильових норм, зокрема норм засобів масової інформації, медій, які перебувають під впливом глобалізаційних процесів продукування й

поширення інформації, а також зворотного процесу – збереження національно-культурних принципів інформування» [1, с. 8].

**Мета публікації** – теоретично обґрунтувати та методично окреслити освітній потенціал аналізу стильових маркерів медіатекстів у процесі навчання української мови старшокласників.

З погляду медіалінгвістики, медіатекст – це складне соціально-мовленнєве та комунікативне утворення, яке певним чином структурує реальність для сприйняття її індивідом та відіграє важливу роль у формуванні принципово іншої психофізичної реальності – концептуальної картини світу, що виконує функцію соціальної корекції та регуляції поведінки реципієнта всіма видами своєї діяльності [7, с. 101–102].

Лінгводидакти тлумачать медіатекст як інтегративний багаторівневий текст, що поєднує різні семантичні коди (вербальні, невербальні, медіа). Прикметними ознаками медіатексту визначають гіпертекстуальність, інтерактивність, нелінійність, усунення бар'єрів фізичної відстані тощо [3, с. 70]. Важливо підкреслити, що медіатекст становить собою повідомлення через певний канал ЗМК, орієнтоване на масового споживача (наприклад, стаття в газеті, новини в інтернет-виданні, інфографіка в блозі, пост у соціальній мережі, рекламний ролик на телебаченні, карикатура в журналі, відео в ТікТок та ін.).

Н. Бондаренко з позиції мовної освіти слушно зазначає: «карта предметного змісту української мови може природно збагачуватися й оновлюватися за рахунок наявної в медіатекстах найрізноманітнішої інформації. Це відкриває можливості для доповнення, оновлення змісту підручника цікавою і корисною актуальною інформацією, щойно оприєвненими науковими відкриттями і фактами, які спонукають до дискусії, а інколи навіть спростовують подані в підручнику відомості. А наявні в медіатекстах ситуації відкритого типу дадуть змогу ефективно інтегрувати здобуті знання в щоденне життя здобувачів освіти та їх оточення» [2, с. 16]. На уроці української мови медіатекст – це дидактичний засіб, що уможливорює досягати запроєктовані освітні цілі – навчальні, розвивальні, виховні. Крім того, використання медіатекстів в освітньому процесі є актуальним засобом стимулювання множинної мотивації учнів. А навчальна робота з медіатекстом – сучасний спосіб формування різних видів грамотності здобувачів шляхом пошуку, аналізу, інтерпретування готових медіатекстів та створення власних медіатекстів різних жанрів.

Зазвичай медіатекст набуває впливовості, доступності, атрактивності значною мірою завдяки своїм стильовим ознакам – властивим йому мовним, структурним, комунікативним особливостям, які формують спосіб подання інформації в медіапросторі. За енциклопедичним джерелом, традиційно мову медій (ЗМІ) характеризують як публіцистичний стиль, якому властивий популярний, чіткий виклад, орієнтований на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації; цей стиль об'єднує писемну й усну форми літературної мови, виробляє лексичні, граматичні засоби стилістичного увиразнення мови, властивий суб'єктивно-вольовому оцінному висловлюванню, співвідноситься з полемічністю, використовує і книжні, і розмовні елементи, образні засоби художньої мови, особливі стилістичні прийоми [6, с. 539-540].

С. Бибик і Т. Коць на матеріалі мови сучасної друкованої преси та мови радіо в Україні диференціюють мовні засоби медіатекстів на блоки: 1) блоки ядерних мовних засобів (суспільно-політичний, соціально-економічний, культурно-історичний лексикон), які в сучасних медійних текстах відбивають стабільність комунікативно-прагматичних функцій і стильових норм (співвідношення «мовна одиниця – функція») мови публіцистики й виразну соціальну детермінованість інформації; 2) блоки периферійно-центробіжних мовних засобів, що актуалізуються під тиском глобалізованої інформаційної системи, виявляючи соціокультурні особливості національних текстів ЗМІ [1, с. 9]. Аналіз медіатекстів у просторі мовної освіти з урахуванням цих блоків потенційно збагачує національно-мовну свідомість учнів НУШ, розвиває предметну компетентність та медіаінформаційну грамотність.

Як зазначає Т.Коць, мова медіа (публіцистичний стиль) виконує інформативну, кумулятивну функції та функцію впливу на масову свідомість [5, с. 14]. У відповіднимо до цих функцій стильові ознаки медіатекстів і маркери як індикатори, показники, аналіз яких у процесі мовної освіти може допомогти здобувачеві розпізнати намір автора. Ознаками інформативної функції є: повідомлення фактів, новин про суспільно значущі події, актуальність нової інформації, її доступність, зрозумілість, оперативність і швидка реакція на події. Дослідження сучасних медіатекстів свідчить, зокрема, про такі типові маркери цих ознак: факти, дати, цифри, посилання на події, джерела, тематичні загальноживані слова, суспільно-політична, наукова, культурно-мистецька, релігійна, офіційно-ділова лексика. Функція впливу на масову свідомість, зокрема, в аспекті переконання, спонукання, корелює з такими характерними ознаками, як емоційність і експресивність, діалогічність і відкритість до взаємодії. У медіатекстах простежуються типові показники цих ознак: оцінна лексика, епітети, метафори, емоційно забарвлені заголовки, книжні елементи (терміни, складні синтаксичні конструкції), розмовні слова, запитання, звернення, заклики до дії, запрошення до дискусії в коментарях блогу чи соціальних мережах, поєднання слів з інфографікою, цитатами, фото, відео, гіперпосиланнями, маніпулятивні прийоми тощо. Ознаками кумулятивної функції є: збереження знань, принципів інформування, популяризація ідей, передавання досвіду, традицій, цінностей, структурованість інформації. Типові маркери цих ознак у медіатекстах: баланс думок, цінностей, послідовна структура (заголовок, часто інтригуювальний, короткий вступ (лід), основна частина, цитати, коментарі експертів, висновок) тощо.

Відповідно до сказаного, у процесі опанування української мови в старших класах із використанням сучасних медіатекстів учні можуть вчитися аналізувати мовні засоби і мовні норми, це дасть змогу усвідомити особливості функціонування їх в інформаційному просторі. Аналіз стильових маркерів медіатексту передбачає розбір здобувачами освіти, крім мовних засобів, також візуальних, голосових елементів, маніпулятивних технік для розуміння контексту, мети і впливу медіатексту. Алгоритм відповідної роботи має передбачати такі дії учнів:

- 1) з'ясування мети медіатексту (поінформувати, переконати, розважити, викликати емпатію до тих, хто цього потребує, маніпулювати);
- 2) визначення й обговорення стильових ресурсів як маркерів медіатексту (позитивно/ негативнооцінної лексики – насамперед прикметників, дієприкметників, прислівників, які виражають ставлення; емоційно-забарвлених слів, фразеологічних засобів, що викликають почуття; застарілої лексики, сленгізмів, жаргонізмів, клішованих висловів; тропів; риторичних фігур; повторів; інверсії; парцеляції; інтертекстуальних елементів; кольористики; відеомонтажу; музики; титрів; маніпулятивних технік – перекручування фактів, зайвої інформація, цитування експертів без доказів, виривання цитати з контексту, змішування фактів і думок, апеляції до емоцій, заклику до дії та ін.);
- 3) аналіз функції стильових ресурсів у медіатексті (як впливає ресурс, яке враження створює);
- 4) порівняння конкретного медіатексту з іншими (для усвідомлення, як різні медіа подають ту саму інформацію);
- 5) генерування власного медіатексту з доцільним використанням стильових ресурсів.

Цінність окресленої аналітичної роботи на основі медіатекстів під час мовної освіти в тому, що вона розвиває в учнів не лише предметну компетентність, а й водночас критичне мислення, розуміння прихованих смислів, інформаційну й медійну грамотність. Відповідно навчальна робота на медійній текстовій основі потребує ретельного добирання медіатекстів із урахуванням таких критеріїв: **урахування вікових особливостей, інтересів учнів та їхнього рівня інфомедійної грамотності**; відповідність чинній програмі з української мови; **урахування соціокультурної тематики**, передбаченої в програмі з української мови; урізноманітнення форматів медіатекстів, належна якість медіатекстів. Тека дидактичних медіатекстів має постійно оновлюватися.

Отже, аналіз стильових маркерів медіатекстів – важливий аспект сучасного навчання української мови старшокласників, що уможливорює не лише споживати інформацію, а й критично її осмислювати через призму того, як використання оцінної лексики, експресивних мовних засобів, відхилень від мовної норми та інших мовно-стильових прийомів у поєднанні з медійними елементами (візуальними, звуковими) стає основою для впливу на свідомість, емоційний стан, думки, поведінку реципієнтів. Заглиблюючись у стильові елементи сучасних медіатекстів, учні можуть збагнути зв'язок їх змісту і форми, як їх тематика, проблематика, зміст відображають реалії світу, цінності, актуальні наративи та ін. Відповідна робота, поза іншим, спонукає до роздумів, діалогів, дискусії, а також може надихати учнів на власну творчість.

У перспективі варто розширити дослідження різних жанрів медіатекстів, щоб краще зрозуміти мовний, соціокультурний, а також цифровий потенціал їх для шкільної українськомовної освіти сучасних учнів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бибик С. П., Коць Т. А. Соціальна детермінація стильових норм засобів масової інформації : причини і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2021. № 49. Том 1. С. 8–11.
2. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. № 27. С.15–23.
3. Голуб Н., Горошкіна О., Попова Л. Методика навчання української мови. Термінологічний словник» / за ред. О.Горошкіної. Словник-довідник. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 155 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740961/1/> (дата звернення 12.11.2025).
4. Державний стандарт профільної середньої освіти. 2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>. (дата звернення 12.11.2025).
5. Коць Т. А. Поняттева парадигма публіцистичного стилю в академічному проєкті «Українська стилістика: енциклопедія». *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 13–26. URL : [https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1\\_20/4.pdf](https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1_20/4.pdf) (дата звернення: 01.11.2025).
6. Українська мова : енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.; вид 2-е, випр. і доп. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
7. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.

**Ю. Б. Лебедь,**

кандидат філологічних наук, викладач

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

## МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

Метафора посідає одне з провідних місць у мовній системі, оскільки відіграє суттєву роль у формуванні індивідуального сприйняття дійсності. Вона не лише надає мовленню образності й експресивності, а й сприяє осмисленню та концептуалізації різноманітних явищ і понять. У зв'язку з цим дослідження метафоричних одиниць є важливою складовою лінгвістичних і когнітивних студій. Актуальність обраної проблематики визначається низкою чинників. По-перше, зіставний аналіз метафор у різних мовах дає змогу глибше пізнати культурні, історичні та соціальні характеристики, відображені в мовній картині світу. Це, зі свого боку, сприяє розкриттю взаємозалежності між мовою, культурою та способом світосприйняття. По-друге, у контексті лінгводидактики та перекладознавства аналіз метафоричних виразів є важливим для вдосконалення методик навчання іноземних мов і розроблення адекватних

перекладацьких стратегій. З огляду на складну природу метафори, усвідомлення її функціонування в різних мовах є необхідним для студентів-філологів, перекладачів і всіх, хто прагне поглибленого розуміння мовних процесів. По-третє, з позицій когнітивної науки дослідження метафори робить вагомий внесок у вивчення механізмів мислення та взаємодії мови й психіки, дозволяючи простежити, яким чином мовні засоби структурують людський досвід і сприйняття світу.

Англійська мова належить до найбільш поширених і досліджуваних мов сучасності, функціонуючи як засіб міжнародної комунікації, науки, бізнесу та цифрового простору. Культура передається через мову, яка забезпечує тісний зв'язок між освітою й культурою, між особистістю та суспільством, між індивідуальною і колективною свідомістю, а також між культурою окремої людини та культурою соціуму [1, с. 20]. У зв'язку з цим проблема дослідження соціокультурних особливостей народу, мова якого вивчається, набуває особливої актуальності [11, с. 48]. Відтак аналіз метафоричних виразів англійської мови дає змогу глибше усвідомити способи використання та інтерпретації метафор представниками різних культурних і соціальних середовищ. Залучення української мови як другого об'єкта дослідження відкриває можливості для зіставлення з мовою, що має відмінну структурну організацію та культурний ґрунт. Українська мова вирізняється власною лінгвістичною традицією й культурним багатством, у яких відображено специфіку національного світобачення. Це дозволяє виявити як спільні, так і відмінні особливості метафоричного мислення в обох мовах та розширити уявлення про метафору як універсальне, водночас культурно детерміноване явище. Вибір англійської й української мов є також практично значущим для сучасного українського освітнього простору, де англійська мова посідає провідне місце як друга іноземна мова.

Опанування метафоричних одиниць в обох мовах сприяє підвищенню ефективності навчального процесу та перекладацької діяльності. Отже, зіставне дослідження англійської та української мов створює підґрунтя для комплексного аналізу метафори, що уможливлює глибше осмислення її сутності, функцій і значення в різних мовно-культурних контекстах.

Лінгвокогнітивний підхід до аналізу метафоричних виразів широко представлений у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток цієї галузі зробили Дж. Лакофф і М. Джонсон, які розробили теорію концептуальної метафори, згідно з якою метафора не зводиться до стилістичного засобу, а є базовим механізмом організації мислення та сприйняття дійсності; також вони розглянули метафору як основу поетичного мислення, проаналізувавши її роль у створенні смислових асоціацій та емоційної виразності художнього тексту [9; 10]. Р. В. Гіббс-молодший дослідив відображення когнітивних процесів у метафорах літературного дискурсу [7]. Подальший розвиток теорії концептуальної метафори представлено у працях З. Кевечеша [8].

В. Остапченко трактує метафору як засіб когнітивної реконструкції реальності, зосереджуючись на її ролі у формуванні поетичних образів і смислів [3]. Т. Пастернак аналізує функціонування метафори в політичному дискурсі,

підкреслюючи її вплив на формування політичних уявлень, образів і ідеологічних настанов [4].

Метафора визначається як синтетичне утворення, засноване на подібності двох або кількох об'єктів спостереження, що поєднуються в єдиний домінуючий образ, репрезентований у мові цілісною й внутрішньо врівноваженою структурою [6]. На відміну від прямого порівняння, властивого символам чи епітетам, метафора ґрунтується на перенесенні значення, коли одне явище осмислюється через інше. Механізм метафоризації дає змогу вербалізувати складні, абстрактні або маловідомі поняття за допомогою конкретніших і доступніших образів.

Отже, метафора є не лише важливою складником мовної системи, а й потужним когнітивним інструментом. Вона відіграє значну роль у мовленнєвій і мисленнєвій діяльності, сприяючи осмисленню абстрактних концептів через знайомі образи. Метафори підвищують комунікативну ефективність мовлення, даючи змогу передавати складні ідеї та емоційні стани в лаконічній і водночас виразній формі, активізуючи уяву й емоційну реакцію реципієнта.

Структури метафор української та англійської мов загалом є подібними: *Три кити деокупації та черепаха бюрократі; Гривня заплуталась: надто багато різноспрямованих чинників тиснуть на курс; Вирватися з ведмежого кута; Green tail is wagging SNP dog; Boeing Hits Grand Slam with Four DoD Deals; Airline foots the bill for delays and cancellations.*

Метафори, що функціонують у засобах масової інформації, характеризуються різним функціональним навантаженням. Залучення журналістами різних типів концептуальних метафор дає змогу впливати на інтерпретацію подій і явищ аудиторією, формувати її світоглядні орієнтири, упорядковувати мислення та стимулювати прогнозування можливих шляхів розв'язання суспільно-політичних проблем [5].

Кожна метафора, використана в журналістському тексті, має відповідати специфіці медійного мовлення, оскільки основною метою діяльності ЗМІ є вплив на реципієнта та формування певних установок і поглядів. Л. Одинецька зауважує, що для сучасного медіадискурсу характерні такі типи метафор [2, с. 39–40]:

1. Антропоморфна метафора, джерелом якої є сфера людського життя. До її різновидів належать соціоморфна метафора, що репрезентує дійсність за аналогією до соціальних відносин, а також мілітарна метафора, яка подає реальність у координатах війни тощо. Наприкладми є: *щорічне загострення в газових стосунках, заручниця парламентських торгів, hypersensitive response, silent mutation.*

2. Природоморфна метафора, що походить зі сфери природи. Вона охоплює зооморфні, фітоморфні та ландшафтні образи, як-от: *муркотять камерами, гніздитись у підсвідомості, some monsters of the isle with four leg, the ocean roader.*

3. Артефактна метафора, джерелом якої є предметний світ. У її межах виокремлюють архітектурні метафори та метафори механізмів. До цього типу

належать вислови: *закласти фундамент стабільності, розпочати будівництво майбутнього, an indicator of disagreement, the most powerful tool.*

Найбільш продуктивним різновидом концептуальної метафори в мові масмедіа є соціоморфна метафора, у якій навколишній світ осмислюється як система соціальних взаємин і форм людської діяльності.

У медіатекстах метафора переважно виконує евристичну функцію, слугуючи засобом осмислення нових суспільно-політичних реалій, а також аргументативну функцію, спрямовану на переконання аудиторії. Водночас поширеним прийомом є ефект обманутого очікування, який виникає у випадках, коли початкове уявлення читача, сформоване заголовком, не відповідає подальшому змісту тексту. Це може відбуватися тоді, коли метафоричний заголовок інтерпретується буквально; неметафоричний заголовок сприймається як метафоричний; або ж значення метафори змінюється після ознайомлення з основним текстом. Такий прийом спонукає реципієнта до глибшого осмислення авторського задуму та пошуку прихованих смислів, як у прикладах: *Дістали косу: конфлікт загострився до краю; Залили олією вогонь: слова лише розпалили суперечку; Cut the Gordian knot in trade negotiations; Hit the ground running in the new quarter.*

Розглянемо спільні та відмінні риси метафоричних виразів англійської й української мов. До спільних характеристик належать:

Метафора як універсальний когнітивний механізм. В обох мовах метафора виступає основним засобом образності та креативності мовлення, забезпечуючи перенесення значень і створення нових смислів шляхом аналогій між різними концептуальними сферами.

Спільність тематичних доменів. Англійська й українська мови активно використовують метафори, пов'язані з такими сферами, як війна, любов, подорож, боротьба тощо. Наприклад, український вислів *битися як лев і англійський fight like a lion* однаково репрезентують ідею мужньої, наполегливої боротьби.

Водночас простежуються й суттєві відмінності. Культурна зумовленість. Метафоричні образи відображають специфіку національної культури. Так, в англійській мові поширенішими є метафори морської тематики, що зумовлено історичним розвитком англословних країн, тоді як в українській мові домінують метафори, пов'язані з аграрною сферою та природою. Кожна з мов також має унікальні метафори, пов'язані з важливими історичними подіями, зокрема терактами 11 вересня у США чи російсько-українською війною.

Лінгвістичні особливості. Формальна організація метафоричних конструкцій відповідає граматичній системі кожної мови. Зокрема, в українській мові частіше використовуються метафори з рефлексивними дієсловами та займенниками, які не мають прямих відповідників в англійській.

Семантичні розбіжності. Навіть за наявності подібних метафоричних моделей семантичні відтінки й конотативні значення в англійській та українській мовах можуть істотно різнитися.

Метафори є невід'ємною складовою концептуальної системи людського мислення, оскільки вони визначають характер наших думок і дій. За допомогою

метафор людина вибудовує власну модель реальності, структурує уявлення про світ і формує способи взаємодії з ним. Вони уможливають наочне представлення складних ідей, передачу глибоких емоцій, а також відіграють важливу роль у формуванні культурних і соціальних контекстів.

Водночас спільні риси метафоричних виразів англійської та української мов відображають універсальний характер людського досвіду, що лежить в основі метафоричного мислення.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Киливник В. В., Лебедь Ю. Б. Соціокультурні аспекти компетентності майбутніх учителів іноземної мови. *Молодий вчений*. 2023. № 1.1 (113.1). С. 19–22.
2. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової інформації. Київ 2017. С. 44–48. URL : <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0486aee8-f1ac-4c97-9213-93913de9e4ed/content> (дата звернення: 12.12.2025)
3. Остапченко В. О. Лінгвокогнітивні та прагмастилістичні властивості лірико-поетичного дискурсу Р. М. Рільке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Харків. 2019. 20 с.
4. Пастернак Т. А. Метафоричність у політичному дискурсі. *Філологічні студії*. 2023. 28 (1). С. 140–145.
5. Романюха М. В. Основні функції метафори в економічному медіа дискурсі. *Мова і засоби масової комунікації*. 2013. URL : <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/2566> (дата звернення: 12.12.2025).
6. Чернова Ю. В., Алієва Ф. С. Особливості перекладу метафор (на прикладі українських перекладів романів Агати Крісті). *Вчені записки*. 2022. №1. Ч. 2. С. 125–129.
7. Gibbs R. W. *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. New York : Cambridge University Press. 1994. 527 p.
8. Kövecses Z. *Extended conceptual metaphor theory*. Cambridge : Cambridge University Press. 2020.
9. Lakoff G., & Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press. 1980. 242 p.
10. Lakoff G., & Turner, M. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago : University of Chicago Press. 2009. 244 p.
11. Lebed Iu., Kylyvnyk V. Use of literary texts in learning a foreign language. *Молодий вчений*. 2024. № 1. (125.1). С. 47–51.

**Н. А. Лібак,**  
доктор філософії, доцент  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II;  
**К. М. Калинич,**  
здобувачка Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II  
(науковий керівник: д-р філософії, доцент **Н. А. Лібак**)

## **НЕОЛОГІЗМИ ТА МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК ІНДИКАТОРИ ДИНАМІКИ МОВНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Мова є багаторівневою системою, у якій кожен рівень виконує свою специфічну функцію. Одним із найважливіших рівнів виступає лексичний, адже саме він пов'язаний зі змістом мовлення, передачею смислів та відображенням суспільного досвіду. Лексика становить основу будь-якої комунікації, адже через слова людина не лише називає предмети чи явища, а й виявляє своє ставлення до них, демонструє культурну належність і соціальні орієнтири.

Сучасна українська мова функціонує в умовах інтенсивних суспільних змін, зумовлених глобалізацією, цифровізацією, війною, активізацією медіапростору та міжкультурної комунікації. У цих умовах мовна система демонструє високу динамічність, що насамперед виявляється на лексичному рівні. Саме лексика є найбільш чутливим до змін компонентом мови, оскільки оперативно реагує на нові реалії життя. Поява неологізмів і поширення молодіжного сленгу слугують яскравими індикаторами цих процесів.

Дослідження неологізмів та молодіжного сленгу дозволяє простежити не лише мовні, а й соціокультурні трансформації, зміну цінностей, комунікативних стратегій і мовної свідомості носіїв української мови.

Основною рисою швидкого розвитку будь-якої мови є процеси архаїзації та неологізації. Це природний процес, коли на зміну старим словам приходять нові. В енциклопедії «Українська мова» О. О. Тараненко пропонує таке визначення поняття «неологізм» – це «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [5, с. 408].

Лексика сучасної української мови динамічна, постійно в русі – змінюється, оновлюється. Виникають нові поняття, а разом з ним і нова лексика. Це і є джерелом збагачення мови. Як зазначає Н. Семен та К. Тополок, активно поширюється інноваційна лексика у мові засобів масової інформації. Це пов'язано з тим, що журналісти швидко реагують на зміни, які відбуваються в житті, а також на появу нових понять [2, с. 207]. На думку дослідниць, поява неологізмів має як позитивний бік, так і негативний. Передусім через те, що не всі представники старшого покоління володіють іноземною мовою чи орієнтуються у процесах науково-технічного процесу. Відтак відбувається

викривлення змісту інформації через непорозуміння її з боку аудиторії [2, с. 205]. Ми цілком погоджуємося з авторами, тому адже більшість неологізмів – це слова іншомовного походження, здебільшого, запозичення з англійської мови.

Сьогодні творцями сучасних неологізмів є молоде покоління. Наприклад, англійський суфікс *-holic*, що є частиною слова *alcoholic*, використовується у TikTok для створення слів на кшталт *CocaColaholic*, *Netflixholic*, *Sleepaholic*. Також молодь адаптує англійські слова у дієслова: *рофлиту* (ROFL), *чїлиту* (chill), *гуглиту* (Google), *репоститу* (repost), *хейтиту* (hate).

У сучасній українській мові особливо продуктивними є такі шляхи неологізації:

- лексичні запозичення (*фейк*, *стартап*, *хейт*);
- словотвірні інновації на національному ґрунті (*безпековий*, *волонтерити*);
- семантичні неологізми, тобто переосмислення вже наявних слів (*фронт* у значенні «інформаційна сфера боротьби»).

Молодіжний сленг як соціолінгвістичне явище характеризується підвищеною експресивністю, емоційністю та прагненням до мовної гри. Як зазначає О. Кондратюк, «досі в наукових колах почасти домінує розуміння молодіжного соціолекту як «мовного хуліганства» [1, с. 2005]. Сленг виконує функцію соціальної ідентифікації, допомагаючи молоді відмежуватися від «офіційної» мови старших поколінь.

Для сучасного українського молодіжного сленгу характерні:

- активні англломовні запозичення (*краш*, *вайб*, *чїл*);
- гібридні словотвірні моделі (*зачекінитись*, *заскріпити*);
- метафоризація та іронізація мовлення (*крінж*, *заішквар*).

Термін «молодіжний соціолект» є найбільш вдалим і позначає соціальний різновид мови, що відображає стиль життя, інтереси та світогляд молоді. Він слугує засобом комунікації та самовираження, дозволяючи об'єднувати молодь у певні групи.

Молодіжний сленг існує як різномірний соціальний жаргон, що швидко розвивається. Спочатку сленг був відомий як лексика простолюдинів та маргіналів. Слово «сленг» широко відоме з 1850-х років, що означає розмовну, скорочену лексику. Приблизно у першій половині ХХ століття слово «сленг» набуло сучасного значення – слова та висловлювання, нові або вживані раніше в інших значеннях, у міру їх появи у мові людей певного віку, суспільства, професійних груп чи груп за інтересами [3, с. 46]. Залежно від групи людей, які використовують сленг, автори виокремили молодіжний, професійний, комп'ютерний, кримінальний, пов'язаний з хобі та деякі інші різновиди, назвали джерела поповнення та етимологічні особливості. Основне джерело поповнення – це інформаційні технології, Інтернет та іншомовні запозичення. Іншомовні запозичення, в основному, англіцизми, часто вживаються у мові сучасної молоді. Їх використовують як варваризми (у написанні передаються українськими літерами, транслітеруються) [3 с. 47]. Науковці зазначають, що неможливо однозначно позитивно чи негативно визначити вплив сленгу на розвиток сучасної української мови. Сленг робить мову більш яскравою, лаконічною,

дозволяє найповніше і вільно висловлювати думки та емоції, тобто намагається уникнути нудного світу дорослих, батьків, вчителів. Головні переваги сленгу – виразність та лаконічність [3, с. 48].

Дослідники вважають, що сленг підриває мовні норми та знижує рівень спільності мови та мовної культури. Надмірне використання молодіжного сленгу може спричиняти зниження культури мовлення, утруднювати комунікацію між поколіннями й витіснити питомі українські слова.

Матвійчук Т. та Житар І. В. зазначили, що сучасний молодіжний сленг не лише інструмент неформального спілкування, а й індикатор соціокультурних змін у сучасній Україні [4, с. 57]. Автори виокремили та описали чотири функції сленгу (комунікативна, ідентифікаційна, експресивна, інноваційна), розглянули соціокультурні фактори формування молодіжного сленгу (глобалізація та культурний обмін, цифровізація та Інтернет-комунікація, медіа та інфлюенсерська культура, соціальна ідентичність, воєнний котекст). Разом ці фактори засвідчують, що український молодіжний сленг – не просто лінгвістичне явище, а й дзеркало сучасних суспільних змін [4, с. 57–58].

Взаємодія неологізмів і сленгу з літературною нормою є дискусійною: надмірне проникнення сленгових одиниць у публічне мовлення може сприйматися як загроза мовній культурі, але водночас вони сприяють оновленню та демократизації мовної системи.

Неологізми та молодіжний сленг виступають важливими індикаторами сучасних мовних процесів, відображаючи соціокультурні трансформації, технологічний розвиток, зміни у медіа- та повсякденному спілкуванні, а також актуальні суспільні практики. Вони демонструють відкритість і гнучкість української мови, її здатність швидко реагувати на нові комунікативні потреби та виклики часу, сприяють оновленню й демократизації мовної системи. Аналіз цих явищ дозволяє виявляти закономірності розвитку мовної системи, оцінювати межі взаємодії між інноваційною та нормативною складовими мови, формувати обґрунтовану мовну політику та педагогічні стратегії.

Крім того, неологізми та сленг відображають когнітивні моделі, емоційні стани й соціальні ролі сучасного покоління, стимулюють мовну креативність, розширюють словниковий запас і формують нові способи вираження ідентичності. Завдяки цьому вони стають цінним матеріалом для соціолінгвістичних, психолінгвістичних та лексикографічних досліджень, а також для розуміння закономірностей мовного розвитку та формування мовної картини світу сучасного українця.

У підсумку, неологізми й молодіжний сленг виступають динамічним механізмом оновлення мови, що поєднує інноваційність зі збереженням мовної культури та нормотворчих традицій.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кондратюк О. *Молодіжний сленг як мовне явище*. Ї: незалежний культурологічний часопис. № 38. 2005. URL : <https://www.ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm> (дата звернення: 05.06.2026).

2. Семен Н., Тополук К. Інноваційна лексика в мові сучасних веб-медіа (на прикладі інтернет-варіанту газети «День»). Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія : Журналістські науки. Випуск 4. 2020. С. 205–210.

3. Степаненко О., Заєць В., Степчук Ю. Сучасний молодіжний сленг української молоді. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький, 2022. № 24. С. 45–49.

4. Матвійчук Т., Житар І. Молодіжний сленг у сучасному українському комунікативному просторі: соціокультурний вимір. *Закарпатські філологічні студії*. (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»). 2025. Випуск 42. Том 1. С. 56–60.

5. Тараненко О. О. Неологізм. Енциклопедія «Українська мова». Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 408–409.

**Н. І. Лісняк,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Київського національного економічного університету  
імені Вадима Гетьмана

## **МІКРОТОПОНІМІЯ СЕЛА ЗАЛАВ'Є ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

В українській ономастичній науці існує чимало праць з мікротопонімії різних регіонів. У цих дослідженнях неодноразово наголошувалося на науковій цінності фіксації мікротопонімів. Сьогодні відомі праці, що студіюють пропріативи зі структурного, семантичного, словотвірного, діакронійного та лінгвокультурологічного погляду. Наукові розвідки В. Баньої, О. Василик, М. Габорака, О. Котович, З. Купчинської, Н. Лісняк, О. Лужецької, О. Михайльчук, О. Мосур, Т. Поляруш, Н. Пуряєвої, Н. Сокіл-Клепар та багатьох інших є важливим кроком у дослідженні регіональної ономастики.

Мікротопоніми, як відомо, – оніми, створені людиною, мають вузьку сферу вживання, функціонують лише в межах мікротериторії, знані вузькому колу людей.

Ономасти зауважують, що «динаміка мікротопонімів може виражатися як хронологічно раннім виникненням (а це відбувається іноді okazіонально), так і часто-густо подальшими транспозиційними процесами тієї чи іншої назви мікрооб'єкта, тобто закономірним переходом певного оніма з одного фізико-географічного об'єкта на інший локально близький» [12, с. 327].

Поодинокі мікротопоніми с. Залав'є вже згадувалися в дисертаційній праці «Мікротопонімія Західного Поділля». Але ці мікротопоназви не дають цілісної картини семантичних і структурних особливостей назв мікрооб'єктів згаданого села. Отож такий стан студіювання теми спричиняє її актуальність.

Мета нашого дослідження здійснити лінгвістичний аналіз мікротопонімів села Залав'є Тернопільської області, записаних від Івана Панця (1947 р.н.) та Ганни Чури (1938 р.н.).

**Адаськова** [ада'с'кова]: частина села. Назва є посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Адасько (Адам), вказує, що тут / поблизу жив Адасько.

**Джавалова долина** [джава'лова доли'на]: долина. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є апелятив долина 'рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами' [1, с.236]. Атрибутивним членом є назва з посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Джавало, вказує, що тут / поблизу жив Джавало чи певним чином був причетний до йменування об'єкта.

**Вигін** [ви'гін]: пасовище. Назва утворена семантичним способом від апелятива вигін 'вигон, пасовище за селом' [3, 1, с. 152].

**Велика Вільшина** [вели'ка в'ільши'на]: поле. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є апелятив вільшина 'зарості вільхи' [10, I, с. 676], місце, де ростуть вільхи' [8, с. 362], атрибутивним членом – прикметник велика, що вказує на розміри мікрооб'єкта, пор. Мала Вільшина (див. нижче).

**Мала Вільшина** [мала' в'ільши'на]: поле. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є апелятив вільшина зі значеннями 'зарості вільхи' [10, I, с. 676], 'місце, де ростуть вільхи' [8, с. 362], атрибутивним членом – прикметник мала, що вказує на розміри мікрооб'єкта, пор. Велика Вільшина (див. вище).

**Гарбузівка** [гарбу'зі'ўка]: кут села. Складений формант -ів-к-а з посесивним афіксальним компонентом -ів вказує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від ОН Гарбуз).

**Глухівка** [глу'хі'ўка]: кут села. Складений формант -ів-к-а з посесивним афіксальним компонентом -ів вказує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від ОН Глух).

**Грабовиско** [грабо'виско]: місце розваги, місце купання. Назва утворена семантичним способом від апелятива грабовиско 'місце, де колись росли граби' (власні матеріали).

**Зарічка** [зарі'чка]: кут села. Назва утворена семантичним способом від апелятива зарічка 'місцевість за річкою', вказує на місце розташування кутка.

**Зеленецка** [зелене'цка]: вулиця, кут села. Назва утворена шляхом суфіксальної трансонімізації від ойконіма Зеленче.

**Калабаня** [калаба'ня]: кут села. Назва утворена семантичним способом від апелятива **калабаня** 'калюжа' [7, II, с. 345], 'баюра' [9, I, с. 335], вказує на наявність заглиблення, наповненого водою.

**Касперові рови** [ка'сперові рови']: пасовище. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є плуральний апелятив рови, атрибутивним членом є назва з посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Каспер, вказує, що поблизу жив Каспер чи певним чином був причетний до йменування об'єкта.

**Кемпи** [ке'мпи]: поле. Назва утворена семантичним способом від плурального апелятива кемпи, що від кемпа 'горбик на рівній поверхні, невелике підняття' [6, с. 44].

**Кляпітурівка** [кл'ап'іту'ріўка]: кут села. Складений формант -ів-к-а з посесивним афіксальним компонентом -ів указує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від прізвища Кляпітура)

**Когутівка** [когу'тіўка]: кут села. Складений формант -ів-к-а з посесивним афіксальним компонентом -ів указує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від прізвища Когут).

**Кирни'чка** [кирни'чка]: пасовище. Назва утворена семантичним способом від апелятива кирничка (діалектне) / криничка, демінутив від криниця; указує на наявність на ділянці джерела. Криниця '1. Глибока, викопана й захищена цямринками від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь. 2. Джерело' [10, IV, с. 348].

**Коло Коперати'ви** [ко'ло коперати'ви]: кут села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивної моделі, що складається з прийменника коло та апелятива коператива 'магазин' у родовому відмінку, указує на місце розташування кутка.

**Коло Церкви** [ко'ло це'ркви]: куток села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивної моделі, що складається з прийменника коло та апелятива церква 'будівля, у якій відбувається християнське богослужіння' [10, XI, с. 202] у родовому відмінку, указує на місце розташування кутка.

**Коло Юстинки** [ко'ло јусти'нки]: кут села, вулиця. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-онімного комплексу, що складається з прийменника коло та антропоніма – імені Юстинка (Юстина) у родовому відмінку, указує на розташування біля садиби господині Юстинки.

**Копаківа стінка** [копа'кова сті'нка]: куток села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є плуральний апелятив стінка (див. нище), атрибутивним членом є назва з посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Копак, указує, що поблизу жив Копак чи певним чином був причетний до йменування об'єкта. Тут варто зауважити, що прізвище Копак згадується в назві хутора **Коло Копака**, який уже не існує. Мешканці пояснюють, що тут проживали перевізник на поромі Копак зі сім'єю та ще кілька родин.

**Лозина** [лози'на]: чагарник. Назва утворена семантичним способом від апелятива лозина 'місце, де росли лози'.

**Луг** [луг]: пасовище. Назва утворена семантичним способом від апелятива луг 'заросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать' [10, IV, с. 552], 'низовина, на якій ростуть гарні трави' [8, с. 359], 'пасовисько біля річки' [9, I, с. 418].

**Мартинова** [марти'нова]: вулиця. Назва є посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Мартин.

**Могила** [моги'ла]: горб. Назва утворена семантичним способом від апелятива могила 'підвищення, насип, штучне земляне підвищення' [3, III, с.297].

**Перелоги** [перело'ги]: урочище. Назва утворена семантичним способом від апелятива перелоги 'тип угідь (в сільському господарстві) або група біотопів

(в екології), які являють собою землі, що були в сільськогосподарському вжитку, під ріллею, проте покинуті' [11, с.1327].

**Під Лісом** [під лі'сом]: пасовище. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивних комплексів, що складається з прийменника під та апелятива ліс в орудному відмінку, указує на місце розташування пасовища.

**Підстінка** [підсті'нка]: поле, урочище. Назва утворена за допомогою префікса під- та мікротопоніма **Стінка** (див. нище) , під якою розкинулося урочище.

**Помірки** [помірки']: частина села. Назва утворена способом плюралізації та онімізації апелятива помірок, 'присадибна земля, яка щороку засівається; вимір землі' [3, III, 297], 'міра землі (смуга землі) шириною 2 м; ділянка; поперечно орані смуги землі в місцях з'єднання наділів' [9, II, с.110], 'шмат городу, поля, що є додатковим наділом' [10, VII, с.125].

**Синожитка** [синож'итка]: пасовище. Назва утворена семантичним способом від апелятива синожитка 'сіножать' [3, 4, с.127], пор. сіножать 'місце, відведене для косіння трави на сіно' [10, IX, с.227]. Базова назва вказує на те, що на ділянці косили траву на сіно.

**Ставок** [ставо'к]: ставок. Назва утворена семантичним способом від апелятива ставок 'невеликий став', демінутив від став '1) штучна чи природна водойма, 2) 'мокра заболочена низина'[6, с.90],

**Стінка** [сті'нка]: чагарник. Назва утворена семантичним способом від апелятива стінка 'підвищення, що покрите лісом' [8, с.359], чагарник (власні матеріали).

**Центро** [це'нтро]: куток села. Назва утворена семантичним способом від апелятива центр 'частина населеного пункту, де розміщені основні установи: сільрада, магазин тощо' (власні матеріали), 'осереддя, середня частина чогось' [7, VI, с.238].

**Хамраївка** [хамра'їїўка]: пасовище. Складений формант -ів-к-а з посесивним афіксальним компонентом -ів указує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від ОН Хамрай).

**Шваби** [шва'би]: вулиця. Назва утворена шляхом плюралізації ОН / етноніма Шваб.

**Ямиска** [ја'миска]: місце купання, пасовище. Назва утворена способом плюралізації та онімізації апелятива ямиско 'місце, де були ями'. Вона вказує на особливості поверхні місцевості.

Мікротопоніми — облюбовані назви місцевими мешканцями. Нерідко такі назви фіксуємо й у народних співанках цього ж села, де йменування мікрооб'єктів персоніфікуються. Наприклад:

**Хамраївка, Синожитка** було собі сестри,

**Хамраївка Синожитку** не вмiла заплести.

На основі зібраного матеріалу можемо зауважити, що мікротопоніми села Залав'є Тернопільської області є безперечно важливим матеріалом для подальших студій не лише ономастів, а й діалектологів, істориків, фольклористів, географів тощо.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голова. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Тереховлянщини. Відбитки з «Наукових Записок» Українського Технічно-Господарського Інституту. Т. XIX (1969). С. 147–182; Т. XX (1970). С. 148–94. Мюнхен 1971.
3. Грінченко Б. Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Т.1–4
4. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Київ – Кіровоград, 1999. 221 с.
5. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ, 1958. 300 с.
6. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів / НАН України, Інститут української мови. Луцьк: Надстир'я, 1997. 108 с.
7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Т. 1–5. Київ: Наук. думка, 1982–2006.
8. Лісняк, Н. І. Географічна термінологія в мікротопонімії Західного Поділля. *Studia Slavistica : науковий збірник*. 2009. Випуск 10. С. 357–363.
9. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. 1–2.
10. Словник української мови / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Т.1–11. Київ, 1970–1980.
11. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : У 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1962.
12. Яцій В. Лінгвістичний коментар до деяких західнополіських мікротопонімів. Оними Західного Полісся. С. 327–333. URL : <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/12772> (дата звернення: 17.12.2025).

**М. С. Літгін,**  
магістр психології Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

## ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Інтерпретація художнього тексту є складним когнітивно-афективним процесом, у якому взаємодіють різні рівні психічної організації людини: від перцептивного сприйняття мовних одиниць до інтеграції особистісних смислів у структуру індивідуального досвіду. У сучасній психології читання розглядається не як пасивне декодування знаків, а як активна реконструкція авторського задуму в межах власних когнітивних схем, емоційних станів і соціокультурних установок реципієнта. Художній текст постає особливим середовищем міжособистісної взаємодії, у якому комунікативна інтенція автора трансформується в особистісно забарвлену інтерпретацію читача, що робить процес розуміння принципово суб'єктивним і багатовимірним [1].

Психологічний аналіз інтерпретації тексту передбачає вивчення взаємодії таких базових механізмів: когнітивних, емоційних, мотиваційних, соціально-перцептивних та особистісно-сміслових. На когнітивному рівні відбувається операціоналізація лінгвістичних структур — перехід від лексико-граматичних одиниць до концептуального змісту. Сюди належать процеси антиципації (очікування подальших подій за попереднім контекстом), селективної уваги (виділення значущих деталей), когнітивного структурування (об'єднання інформації у смислові цілісності) та інтеграції (створення узагальненої картини подій). Дослідження у межах психолінгвістики (Т. Ван Дейк, В. Кінч) доводять, що інтерпретація спирається на когнітивні схеми — ментальні моделі, які задають напрямок розуміння тексту, дозволяючи заповнювати пропуски, узгоджувати контекст і прогнозувати смислові наслідки [22].

Важливу роль у процесі інтерпретації відіграють емоційні механізми, які забезпечують емпатійне залучення до художнього світу. Емоційна реакція не лише відображає естетичну оцінку, а й виконує функцію семантичного маркера, спрямовуючи увагу на ключові елементи оповіді. Емоції сприяють глибшому кодуванню інформації в довготривалу пам'ять і створюють умови для катарсису (важливої складової психотерапевтичного потенціалу художнього сприйняття). Згідно з даними когнітивної психології емоцій (Р. Лазарус, П. Екман, К. Ізар), інтерпретація завжди поєднує когнітивну оцінку та афективний відгук, тому розуміння тексту неможливе без актуалізації емоційних переживань [3; 13].

Мотиваційний аспект інтерпретації визначається системою потреб і ціннісних орієнтацій особистості. З позицій гуманістичної психології (основоположники К. Роджерс, А. Маслоу) читання художнього твору є актом самоактуалізації: через співпереживання героям, пошук смислів і моральних орієнтирів читач реалізує потребу в саморозумінні. Психодинамічні підходи (за З. Фройдом і К. Юнгом) трактують інтерпретацію як форму сублімації несвідомих імпульсів: символічний зміст тексту стає «дзеркалом» внутрішніх конфліктів, архетипів і тіньових аспектів «Я». Отже, художній текст функціонує як проєктний матеріал, який активує внутрішні психологічні процеси та дозволяє їх усвідомити [6; 10; 14; 18].

Соціально-перцептивні механізми інтерпретації відображають роль комунікативного контексту. Розуміння тексту опосередковується соціальними стереотипами, нормами, очікуваннями та культурними сценаріями, що формують колективні способи осмислення дійсності. Психологічні дослідження показують, що ідентифікація з персонажем чи автором залежить від подібності цінностей і соціальних ролей, а отже, інтерпретація є одночасно актом соціальної категоризації. У цьому сенсі художній текст виступає інструментом соціалізації, адже через нього індивід засвоює моделі поведінки, моральні норми та способи емоційного реагування, характерні для певної культури [21].

Особистісно-смісловий рівень інтерпретації пов'язаний із внутрішнім досвідом суб'єкта. У концепції В. Франкла смисл розглядається як інтегруюча одиниця свідомості, що забезпечує узгодження між зовнішнім змістом тексту і внутрішнім світом особистості. У процесі інтерпретації читач здійснює смислову трансформацію: художні образи, метафори та конфлікти набувають

індивідуального значення, що сприяє рефлексії власного життєвого досвіду. У межах сучасної когнітивної психології цей процес описується як переосмислення, тобто реконструкція емоційно значущих подій через новий когнітивний контекст, що потенційно має терапевтичний ефект [5; 7].

Інтерпретація художнього тексту активізує також механізми уяви, проєкції та ідентифікації, які забезпечують занурення у вигаданий світ. Уява виступає посередником між текстом і переживанням, дозволяючи візуалізувати смисли, а проєкція — несвідомо переносити власні риси на персонажів або ситуації. Ідентифікація формує емпатійну участь, яка підсилює афективну компоненту розуміння. Ці процеси утворюють своєрідну динаміку між «Я» і «іншим» у художньому досвіді, завдяки чому інтерпретація стає засобом самопізнання [8].

Психологічні дослідження читання (Р. Розенблатт, У. Айзер) підтверджують, що інтерпретація є діалогічною: вона передбачає взаємодію між текстом, автором і читачем у межах певної культурно-історичної парадигми. Кожен акт розуміння є унікальним, адже базується на індивідуальному досвіді, установках і попередніх знаннях. Відтак, інтерпретація художнього тексту не є фіксованою, вона змінюється залежно від психологічного стану, віку, життєвих подій та соціальних обставин [9; 19].

Отже, психологічні механізми інтерпретації художнього тексту становлять багаторівневу систему, що поєднує когнітивні операції аналізу смислу, емоційно-мотиваційні реакції, соціально-комунікативні установки та особистісно-смыслову рефлексію. Їх взаємодія визначає глибину, адекватність і трансформаційний потенціал розуміння. Інтерпретація не лише сприяє пізнанню змісту тексту, а й виконує психотерапевтичну функцію, стимулюючи розвиток рефлексії, емоційної чутливості та здатності до смислотворення. Таким чином, художній текст постає не лише естетичним об'єктом, а й психологічним простором, у межах якого особистість може здійснити глибинну роботу над власними переживаннями, цінностями та ідентичністю, перетворюючи акт читання на акт внутрішньої комунікації зі своїм «Я».

Розширення розуміння психологічних механізмів інтерпретації потребує звернення до проблеми метакогнітивного контролю, тобто усвідомлення читачем власних процесів розуміння, оцінки і тлумачення. У сучасній когнітивній психології (Д. Флавелл, Дж. Вайнгертнер, К. Станович) метакогніція розглядається як здатність людини відстежувати ефективність своїх когнітивних операцій та коригувати їх відповідно до контексту завдання. Під час інтерпретації художнього тексту метакогнітивний контроль проявляється у здатності читача розпізнавати неоднозначність, ставити запитання до змісту, шукати додаткові смислові зв'язки та співвідносити власні уявлення з потенційним авторським задумом. Це забезпечує гнучкість мислення, дозволяє переходити від поверхневого розуміння до глибинного осмислення підтекстів і символічних структур [4; 20].

Особливу роль у цьому процесі відіграє рефлексивність свідомості, яка є центральним компонентом психологічної інтерпретації. Рефлексія дає змогу людині не лише зрозуміти текст, а й усвідомити власне ставлення до прочитаного, тобто здійснити акт подвійного розуміння — тексту і себе в тексті.

У межах феноменологічного підходу (Е. Гусерль, М. Мерло-Понті, А. Камю) та екзистенційної психології (В. Франкл, Р. Мей) це тлумачиться як рух від зовнішнього сприйняття до внутрішнього осмислення, коли художній твір стає засобом екзистенційної саморефлексії. Саме завдяки рефлексії відбувається трансформація смислів: з об'єктивного текстового рівня вони переходять у суб'єктивно-особистісний, формуючи нові значення, що інтегруються в структуру «Я-концепції» читача [15].

З психологічної позиції інтерпретація художнього тексту також невіддільна від механізмів мовленнєвого мислення. Слово є не лише одиницею мови, а й одиницею мислення. Художній текст через систему мовних засобів створює особливу форму «опосередкованої свідомості», у якій читач мислить не власними словами, а засвоює логіку авторського мовлення. Відтак процес інтерпретації можна розглядати як співмислення — внутрішній діалог між свідомостями, що відбувається за допомогою мови. У цьому контексті значення мають також механізми семантичної асоціації та когнітивного переносу, які забезпечують розширення смислового поля через зв'язки між лексичними елементами, символами та особистими уявленнями. Не менш суттєвими є психофізіологічні аспекти інтерпретації. Дані нейропсихологічних досліджень (М. Жюст, П. Карпенгер, С. Жванія) свідчать, що процес читання художнього тексту активує як ліву півкулю мозку, відповідальну за аналітичну обробку мовних структур, так і праву — пов'язану з образністю, інтонаційною цілісністю, емоційним тоном і розпізнаванням метафор. Взаємодія цих систем створює нейронну синергію, яка забезпечує цілісність художнього сприйняття. Таким чином, інтерпретація є не лише когнітивним, а й нейрокогнітивним процесом, що включає одночасне залучення логіко-аналітичних і образно-емоційних компонентів свідомості [11].

У контексті когнітивно-дискурсивної психології важливим чинником інтерпретації виступає наративна компетентність — здатність структурувати інформацію у формі оповіді, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, відстежувати розвиток сюжетної лінії та інтерпретувати мотивацію персонажів. За Д. Полкінгхорном і Дж. Брунером, наратив є базовою формою організації досвіду, тому інтерпретація тексту завжди має характер «переповідання світу». У цьому сенсі художній твір виконує функцію психологічного тренажера емпатії: під час співпереживання героям читач моделює внутрішні стани інших людей, що стимулює розвиток «теорії розуму» і соціального інтелекту. Застосування ідей когнітивної психології дозволяє окреслити рівні інтерпретаційної глибини:

- 1) поверхневий рівень – розуміння фабули та сюжетної послідовності;
- 2) інференційний рівень – побудова причинно-наслідкових зв'язків, визначення мотивів;
- 3) рефлексивний рівень – співвіднесення подій тексту з власним досвідом;
- 4) смислотворчий рівень – інтеграція інтерпретації у світоглядну систему особистості.

Саме перехід до останнього рівня забезпечує глибинну психологічну дію художнього тексту, роблячи його джерелом внутрішньої трансформації [2; 17].

Не можна оминати також психологічні бар'єри інтерпретації, які можуть деформувати процес розуміння. До них належать когнітивні упередження, надмірна раціоналізація, проєкція власних установок на текст, недостатній рівень емоційної компетентності або когнітивна переважаність. Наприклад, читач із високим рівнем тривожності схильний до катастрофізації змісту, тоді як людина з розвинутою емпатією швидше сприйме підтекст емоційної напруги. Подолання цих бар'єрів можливе завдяки розвитку читанневої саморефлексії, тобто усвідомленню власних когнітивних і емоційних реакцій під час взаємодії з текстом [12].

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що інтерпретація художнього тексту є мультикомпонентним психічним процесом, який інтегрує різні рівні людської діяльності: нейропсихологічний, когнітивний, афективний, соціальний і смислотворчий. Саме завдяки їх взаємодії художнє читання набуває статусу особливої форми пізнання, у якій інтелектуальне розуміння поєднується з емоційним переживанням і особистісною рефлексією. Відтак, вивчення психологічних механізмів інтерпретації художнього тексту має важливе значення не лише для філології і теоретичної психології, а й для практичних галузей: психотерапії, педагогіки, психології творчості, де текст виступає як засіб формування ідентичності, розвитку критичного мислення та емоційної зрілості [16].

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Harvard University Press.
2. Bruner, J. (1991). *The Narrative Construction of Reality*. *Critical Inquiry*, 18, 1–21.
3. Ekman, P. (1999). *Basic emotions*. In T. Dalgleish and M. Power (Eds.), *Handbook of Cognition and Emotion*. Sussex: John Wiley & Sons.
4. Flavell, J. H. (1979). *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry*. *American Psychologist*, 34 (10), 906–911.
5. Frankl, V. E. (1963). *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*. New York: Washington Square Press.
6. Freud, S. (1953). *The interpretation of dreams* (J. Strachey, Ed. & Trans.). *Basic Books*.
7. Gross, J. J. (1998). *The emerging field of emotion regulation: An integrative review*. *Review of General Psychology*, 2 (3), 271–299.
8. Holland, N. N. (1975). *Five readers reading*. Yale University Press.
9. Iser, W. (1978). *The Act of Reading : A Theory of Aesthetic Response*. The Johns Hopkins University Press.
10. Jung, C. (1964). *Man and his symbols*. London: Aldus Books Ltd.
11. Just, M. A., & Carpenter, P. A. (1980). *A theory of reading : From eye fixations to comprehension*. *Psychological Review*, 87(4), 329–354.
12. Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
13. Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. Oxford University Press.
14. Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed.). D. Van Nostrand.

15. May, R. (1958). The origins and significance of the existential movement in psychology. *American Journal of Psychoanalysis*, 18 (1), 12–23.
16. Oatley, K. (2016). Fiction : Simulation of social worlds. *Trends in Cognitive Sciences*, 20(8), 618–628.
17. Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. State University of New York Press.
18. Rogers, C. R. (1961) *On Becoming a Person : A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin, Boston.
19. Rosenblatt, L. M. (1978). *The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work*. Carbondale, IL : Southern Illinois University Press.
20. Stanovich, K. E. (2009). *What intelligence tests miss: The psychology of rational thought*. Yale University Press.
21. Tajfel, H. and Turner, J.C. (1986) *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*. In : Worchel, S. and Austin, W.G., Eds., *Psychology of Intergroup Relation*, Hall Publishers, Chicago, 7–24.
22. Van Dijk, T. A., & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York : Academic Press.

**Т. А. Мазур,**  
старший викладач Комунального закладу вищої освіти  
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

## **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

З урахуванням нового підходу до освіти, зокрема дистанційного навчання, зросла потреба в оновленні методики навчання. Основним завданням забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей є високий показник сформованості особистості, загальний розвиток, удосконалення мовної й комунікативної компетентностей. Рівень професіоналізму молодого спеціаліста залежить не лише від базових знань з обраного фаху, а й від уміння комунікувати, грамотно висловлювати думки, володіти на високому рівні фаховою терміною лексиною, бути конкурентоспроможними. Актуальною залишається проблема формування лексичної компетентності для розвитку фахового мовного іміджу майбутнього спеціаліста. Особливої уваги заслуговує вибір діяльності викладача, методів і прийомів, інструментів дистанційного навчання.

Проблемам мовної лексичної підготовки здобувачів вищої освіти присвячені роботи науковців В. Вашуленка, Н. Голуб, С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Нагребельної, С. Омельчука, Н. Остапенко, М. Пентелюк, О. Семенов, І. Хом'яка та інших. Питання формування лексичної компетентності в процесі мовної підготовки здобувачів освіти були предметом дослідження С. Амеліної,

І. Білодіда, А. Богуш, М. Греб, Н. Горбунової, В. Виноградова, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, О. Кучерук, Т. Симоненко, В. Тихоші та інших.

Аспектам формування фахової термінологічної лексики присвячені роботи Н. Артикули, І. Гуменюк, Г. Крохмальної, І. Харченко та інших. У наукових педагогічних студіях О. Анісімова, Ю. Бикова, У. Дудки, Г. Козлакової, Т. Косенко, Т. Коваль, Н. Морзе, Т. Пилаєвої С. Сисоєвої, О. Сиротенко, Д. Чернілевського та інших висвітлено питання використання сучасних електронних засобів навчання, дистанційних інструментів.

На основі аналізу наукових студій можна стверджувати, що процес формування лексичної компетентності студентів-нефілологів в умовах дистанційного навчання є недостатньо дослідженим. В умовах війни змінюються засоби діяльності викладача, тому беззаперечні переваги надаються інструментам дистанційного навчання, водночас відбувається переосмислення педагогічних вимог, принципів, загальнонаціональних цінностей. Сформованість лексичної компетентності є одним з основних складників професійної мовної компетентності.

Т. Симоненко у своїй дисертації доводить, що процес формування професійної мовно-комунікативної компетенції залежить від практичної моделі навчального процесу, в основу якого входить використання активних методів навчання, оскільки вони створюють мовленнєво-діяльнісну комунікативну спрямованість, удосконалення мовлення. За реалізації активних методів здобувач освіти активно введений у процес навчання, здатний не тільки сприймати інформацію, а й переосмислювати, відтворювати, переробляти самостійно, продукувати нові ідеї. Лінгводидактика пропонує використовувати проблемні, дискусійні, ігрові, неігрові методи навчання [7].

Зміст професійної мовленнєвої компетентності охоплює знання про правильне використання мовних засобів. Для досягнення сформованості професійної мовленнєвої компетентності виокремлюють такі завдання: сприяння засвоєнню мовних одиниць, категорій, норм, наукових знань фахового спрямування; удосконалення навичок орієнтування в складних професійних мовленнєво-комунікативних задачах; формування стійкої мотивації й моральної готовності до вирішення складних ситуацій фахового рівня; розвиток пізнавальних, наукових інтересів у галузі майбутньої професії [4].

В. Новосьолова розглядає лексичну компетентність як здатність свідомо, умотивовано, уміло використовувати лексичні засоби залежно від ситуації спілкування [6]. Дослідниця О. Кучерук аналізує лексичну компетентність як синтез знань, навичок, досвіду, набутого особистістю, що уможливорює використання лексичних засобів в умовах соціального спілкування. Формування лексичної компетентності – як складний процес, що уможливорює створення сприятливих умов для збагачення словникового запасу, удосконалення досвіду, вивчення лексичних норм, навичок розуміння та ідентифікації лексичних одиниць у тексті, уміння спілкуватися, розвивати емоційне сприйняття слова [5].

Лексична компетентність, на нашу думку, це узагальнене поняття взаємодії мислення і мовлення, можливість свідомо здійснювати комунікативну діяльність, формувати мовний імідж, підвищувати рівень культури, загальний

розвиток особистості. До лексичних елементів відносимо знання лексичних норм, термінологічної лексики, вміння працювати з лексикографічними джерелами, розуміння фразеологічних зворотів, оперування професійною термінологією, вибір лексичного запасу слів до проблемної ситуації мовлення.

Сучасна лінгводидактика при вивченні сучасної української мови з практикумом керується компетентісним, функціонально-діяльнісним, особистісно-діяльнісним підходами. При формуванні лексичної компетентності використовують основні дидактичні принципи: науковість, системність, доступність, свідомість, логічність. Сформованість лексичної компетентності залежить від оволодіння майбутнім фахівцем професійним мовленням. Під професійним мовленням розуміємо термінологію, фразеологію фахового спрямування, «набутий лексичний словник», необхідний для здійснення професійної комунікації в усній і писемній формах.

Одним з дієвих методів у формуванні лексичної компетентності в студентів-нефілологів є метод проєктів. Метод проєктів лінгводидакти (З. Бакум, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, О. Копусь) характеризують як самостійну діяльність здобувачів освіти, орієнтовану на вміння обирати оптимальні самостійні рішення, шляхи реалізації ідей, гіпотез, інформаційні інструменти [3].

Сучасні мовознавці пропонують використовувати для сформованості мовної особистості студента інтерактивні методи. О. Січкарук класифікує інтерактивні методи за двома категоріями: за спільної участі викладача й здобувачів освіти (дискусії, проблемні лекції, сайт-курси, інтерактивні семінари, відеолекції тощо); за участі лише студентів (круглі столи, дискусії, кейсові методи, ділові ігри, проєктні технології) [8].

Наукові студії потрактовують поняття «інтерактивні технології» по-різному. Нам імпонує визначення Н. Волкової, яка розглядає інтерактивні технології як синтез методів, засобів, форм організації навчання, активну взаємодію суб'єктів навчального процесу, орієнтовану на спільну творчу діяльність у досягненні дидактичної мети. [2].

Вважаємо, що використання інтерактивних методів сприяє творчому пошуку здобувачів освіти, засвоєнню лексичних норм, активному використанню лексичних одиниць, слів іншомовного походження, синонімів, антонімів, фразеологічних зворотів, фахової термінології відповідно до ситуації спілкування. З-поміж інтерактивних методів виокремлюємо кейс-метод, в основі якого ситуація, пов'язана з практичною діяльністю людей. Кейс-метод активізує практичну діяльність, сприяє вирішенню проблем, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю і може використовуватися для вдосконалення комунікативних навичок.

На сучасному етапі дистанційне навчання зберігає переваги, оскільки забезпечує неперервний процес здобуття фахової вищої освіти. Формування лексичної компетентності в процесі дистанційного навчання є малодослідженим явищем та зберігає можливість оновити методіку викладання української мови за професійним спрямуванням та здобути унікальний досвід.

Мовознавці трактують дистанційне навчання як особливу форму навчання, за якої взаємодія суб'єктів навчання здійснюється на відстані із збереженням

основних компонентів навчального процесу (мета, зміст, форми, засоби), за реалізації спеціальних дистанційних інструментів. Визначальною ознакою дистанційного навчання є уникнення безпосереднього контакту між суб'єктами освітнього процесу та з використанням нових інформаційних технологій [3].

Інструментами дистанційного навчання називаємо освітні платформи, інформаційні системи програмного забезпечення. У практиці викладання сучасної української мови з практикумом у ЗВО прослідковується достатній вибір дистанційних засобів навчання. Найчастіше у системі навчання вищих освітніх закладів використовують такі дистанційні інструменти: Moodle, Google Classroom та Google Meet, Padlet, Google Docs, Miro, Canva, Quizlet, MS Team, Youtube, Skype, Zoom тощо.

Освітня платформа Moodle належить до найбільш використовуваних, оскільки має простий інтерфейс, містить достатню кількість інформаційних ресурсів і дозволяє розміщувати навчальні курси.

Дистанційний курс містить «сукупність навчальних модулів, проходження яких можливе у будь-якому порядку залежно від контексту використання курсу, який визначається або методами, або особливостями навчання» [3]. Термін «дистанційний курс» у системі навчання української мови розглядають як навчальний курс, що містить складники: підручник, опорні конспекти, лекції, хрестоматії, методичні рекомендації (путівник курсу), практичні, семінарські заняття. Необхідними у системі формування лексичної компетентності є глосарій (розтлумачення основних понять), лінгвістичні словники.

Активно можна використовувати й інші вебресурси та застосунки для формування лексичної компетентності при вивченні української мови за професійним спрямуванням. Інструментами здійснення комунікаційної діяльності під час дистанційного навчання можуть бути такі онлайн-ресурси: електронна пошта, форум, чат, відеоконференція, блог, соціальні спільноти, соціальні мережі, тематичний контент Youtube, відеододатки, онлайн-сервіси, хмарні сервіси. Проаналізуємо деякі, що можуть використовуватися в процесі формування лексичної компетентності під час занять з сучасної української мови за практикумом.

**Форум** – форма спілкування суб'єктів дистанційного навчання, присвячена одній проблемі чи темі, за якої модератор (викладач) проводить обговорення, дискусію тощо. Програмне забезпечення форумів уможливорює об'єднувати кілька форумів в один, створювати окремі групи учасників. Має необмежені можливості обмінюватися файлами, відеоматеріалами, успішно використовується в проєктній діяльності [1].

**Чат** – ресурс для спілкування в режимі реального часу через інтернетну мережу. Розрізняють такі різновиди чату: текстовий, голосовий, аудіочат, відеочат.

**Блог** – форма спілкування із наданням права адміністрування одній особі чи групі учасників. Може активно використовуватися під час написання творчих робіт, есе для загального чи групового ознайомлення, сприяє розвитку лексичних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних навичок. Успішно

використовується під час опрацювання теми «Ділові папери», написання ділової документації.

**Відеоконференція** – конференція, що проводиться в онлайн-режимі, що дозволяє репрезентувати виступи, обговорення, дискусії, захист проєктів віддалено в режимі реального часу. Потребує попередньої підготовки, надсилання попередньо запрошення. Викладач і студенти можуть використовувати під час виступів відеосупровід.

**Youtube** – контент, що має потужний інформаційний ресурс, успішно дозволяє застосовувати відео, фрагменти фільмів, канали, інфографіку, аудіокниги, підкасти, інтерв'ю, блоги інших користувачів.

Платформа **LearningApps.org** – сервіс, що використовується для створення інтерактивних вправ, завдань, а також завантажувати готовий дидактичний матеріал. Дозволяє працювати викладачеві із власного акаунта, надає інформацію про профілі студентів.

Зміст завдань щодо формування лексичної компетентності має організовуватися на матеріалі, що є дотичним до майбутнього фаху студента і умовно відображає майбутню професійну діяльність. Систему вправ для розвитку лексичних навичок у студентів-нефілологів поділяємо на такі типи: комунікативні (за усною формою мовлення, розуміння, сприймання, побудова конструктивних діалогів, розуміння тексту); вправи за видами мовленнєвої діяльності (робота з текстами наукового стилю, офіційно-ділового тощо); за мовними рівнями (лексичні, граматичні, лексикографічні, фразеологічні); за етапами навчання (тренувальні, за рівнем контролю і самоконтролю); за рівнем складності (групування лексичних одиниць, творчі, добирання прикладів, за зразком); люстративні (робота зі словниками, лексикографічними джерелами).

Важливе місце відведено роботі з попередження лексичних помилок: порушення лексичної норми; лексичному аналізу тексту; встановлення ролі явища в науковому тексті; лексико-стилістичний аналіз тексту; порушення лексичної сполучуваності; робота з термінологічною лексикою; термінами іншомовного походження; неологізмами професійного спрямування; невинуватене вживання фразеологізмів; уживання слів в неправильному значенні; невинуватена заміна українських слів іноземними; попередження помилок щодо явища інтерференції; уживання зайвих слів; робота з лексичними діалектизмами; робота з суржиком, сленгом; помилки при перекладі слів тощо.

Особливістю формування лексичної компетентності в здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей є здатність до мотивації, рефлексії, лексичної діяльності, свідоме використання лексем, володіння достатнім запасом лексики, на належному рівні оперування професійною термінологією. Формування лексичної компетентності відбувається в системних зв'язках з фонетикою, граматику, орфографією, стилістикою. Успішне засвоєння лексичного рівня може відбуватися з урахуванням сучасних підходів, методів і прийомів навчання, із застосуванням інтерактивних технологій та інструментів дистанційного навчання.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Використання онлайн-ресурсів при організації дистанційного навчання під час карантину в закладах освіти м. Суми. URL : <http://ssh25.sumy.ua/wp> (дата звернення 31.07.2022).
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Горошкіна О. М., Караман С. О., Бакум З. П. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посіб. / за ред. О. М. Горошкіної, С. О. Карамана. Київ : АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.
4. Колодій Н. В. Сутність професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи. Освітні обрії. 2018. Т. 47. № 2. С. 53 – 56.
5. Кучерук О. А. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проєктів. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 1. С. 26–31.
6. Новосолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 3 (113). С. 19–23
7. Симоненко Т. В. Формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 394 с.
8. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі. Київ, 2006. 86 с.

**Д. А. Надточій,**  
здобувачка Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького  
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **А. А. Таран**)

## ОЦІНКА ЯКОСТІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Автоматизований переклад кримінальної термінології з англійської на українську має важливе значення, проте під час постредагування виникають проблеми, пов'язані із граматиною і культурними відмінностями. Для підвищення якості перекладу застосовують спеціалізовані моделі, глосарії, нейронні технології.

Кожна наука виробляє власну спеціальну, штучну мову, створену на основі природної. Для лінгвістичних термінів та символів, запозичених із різних галузей науки, характерна точність й однозначність. Натомість мову процесуального права, кримінології і загальної теорії судової експертизи, всупереч науковим вимогам, не можна назвати строгою й однозначною. Вона є симбіозом багатьох наук і за своєю природою інтегрованим явищем, що поєднує терміни й визначення природничих, технічних, економічних, мистецьких, хімічних та інших наук, збагачуючи їх правовими положеннями і нормами [2, с. 46].

Автоматизований переклад у сучасному глобалізованому світі поступово перетворюється на один із засадничих інструментів міжмовної комунікації. Наприклад, сервіс Google Translate забезпечує можливість перекладу більш ніж ста мовами, однак досягнення високого рівня точності перекладеного тексту й досі залишається проблемою. Платформа DeepL, заснована у 2017 році, ґрунтується на використанні сучасних технологій нейронного машинного перекладу та наразі підтримує понад двадцять п'ять мов. Система eTranslation своєю чергою також надає широкий спектр перекладацьких послуг, застосовуючи інструменти штучного інтелекту та алгоритми машинного навчання.

Автоматизований переклад з англійської мови на українську має як переваги, так і недоліки. Основною проблемою залишається точність відтворення змісту, оскільки системи машинного перекладу не завжди коректно інтерпретують контекст, що призводить до помилок та втрати смислових відтінків. Рівень якості перекладу може бути недостатнім, адже сучасні технології машинного перекладу ще не досягли рівня, притаманного професійному людському перекладу. Крім того, культурні й мовні відмінності між англійською та українською мовами часто ускладнюють процес перекладу, а спеціалізована термінологія не завжди має прямі відповідники в українській мові [1, с. 98–99].

Судово-експертна термінологія в сучасному суспільстві досить важлива. Вона розвивається, з'являються нові явища, а відтак відбувається формування нових термінів, а також переосмислення й трансформація вже наявних терміноодиниць. Виокремлюємо основні тенденції розвитку мови криміналістики: розширення кола вживаних дефініцій, зміну дефініцій, їх диференціацію, уніфікацію криміналістичної термінології, розвиток знакових (символічних) систем криміналістики [4, с. 183–184].

Термінологічна лексика сфери кримінального права охоплює значний обсяг термінів, що виражають систему правових понять, пов'язаних із визначенням видів злочинів і покарань, передбачених за їх учинення, розслідуванням злочинів, боротьбою зі злочинністю та її запобігання. Тому класифікація термінологічної лексики в цій галузі має важливе значення, адже саме завдяки класифікації можна дослідити структуру цієї сфери, повніше розкрити її ознаки та специфіку [6].

Під час перекладу слід ураховувати основні характеристики термінів «транскрипція» та «транслітерація», чітко розмежовуючи їх. Транскрипція передає звуки іншомовного слова за допомогою літер українського алфавіту, тоді як транслітерація відтворює літери іншомовного слова літерами українського алфавіту. Транскрипція тісно пов'язана як із графічними системами, так і з фонетичними кодами відповідних мов. Вона передбачає введення до тексту перекладу позначення певної реалії графічними засобами мови перекладу з максимально можливою фонетичною наближеністю до вихідної форми, наприклад: *burglary* – беглери, *felony* – фелонія, *misdemeanour* – місдиміноур, *barratry* – баратрія, *robbery* – робери, *Bill* – Біль.

Порівнюючи термінологічні системи, застосування транскрипції є доцільним лише в тих випадках, коли обсяг кримінально-правових понять у двох мовах суттєво відрізняється, тобто коли в одній із систем відсутнє відповідне аналогічне поняття.

Запозичення терміна є активним процесом, у межах якого мова-реципієнт не пасивно сприймає іншомовне слово, а трансформує його та зараховує до системи власних внутрішніх мовних зв'язків. Одним із таких способів є калькування – переклад шляхом відтворення структури першоджерела через заміну його складових частин – морфеми або слова (якщо це сталі словосполучення), їхніми лексичними відповідниками мовою перекладу. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або сталого словосполучення, що копіює структуру оригінальної лексичної одиниці. Воно збагачує й розширює словниковий склад однієї мови за рахунок запозичень з іншої, однак має суттєвий недолік – неосвоєні запозичення є складними для сприйняття.

Прикладами найбільш уживаних термінів з їх українськими відповідниками, утвореними шляхом калькування, є такі: *abandoned child* – *покинута (залишена) дитина*, *abandoned duties* – *залишені обов'язки*, *abandoned luggage* – *залишений багаж*, *abandoned intent* – *відмова від наміру (умислу)*, *abandonment* – *залишення (жінки, дитини, поста); покидання; абандування; припинення; абандон; незаконне заволодіння власністю до вступу спадкоємця у володіння; відмова від задуму вчинити злочин*.

Структурний аналіз досліджуваних терміноодиниць у кримінальному провадженні засвідчив, що за співвідношенням кількості компонентів серед них виокремлюємо:

- однокомпонентні терміни (*crime*);
- двокомпонентні (*corruption crime*);
- трикомпонентні (*criminal mercenary crime, crime of terrorist origin*);
- багатоконпонентні (*crime in the area of narcotic drugs circulation, psychotropic substances, their analogues*).

Навіть поверхневий аналіз засвідчує значне домінування двокомпонентних термінів у цій сфері через їхню лаконічність, наприклад: *juvenile crime* – *злочинність неповнолітніх*, *violent crime* – *насильницька злочинність*, *economic crime* – *економічна злочинність*, *terrorist crime* – *терористична злочинність*, *organized crime* – *організована злочинність*.

Досить часто виникає необхідність поєднання перекладацького прийому та транскрипції, наприклад, у терміні *misdemeanour*, значення якого зводиться до «категорії найменш небезпечних злочинів, що межують з адміністративними правопорушеннями». Прикладами поєднання перекладу і транскрипції складних термінів із компонентом *misdemeanour* є: *misdemeanour by statute law* – *місдиміно́р за статутним правом*, *misdemeanour at common law* – *місдиміно́р за загальним правом*, *misdemeanour in office* – *місдиміно́р за посадою*.

Особливим є випадок, коли в словосполученні використано не транскрибований компонент, а переклад-інтерпретація, наприклад: *private nuisance* – *джерело небезпеки для будь-якої особи*, *public nuisance* – *джерело*

небезпеки для всіх оточуючих, де компонент *nuisance* не транскрибується, а тлумачиться.

Інтерпретація є одним із перекладацьких прийомів і застосовується тоді, коли інші способи не можливі, а саме – коли поняття, що не має відповідника, передано описово. Наприклад: *praemunire* – *посягання на владу королеви (короля)*, *white-collar crime* – *злочинна махінація, вчинена службовцем або особою, яка займає високе суспільне становище* [2, с. 46–47].

Для підвищення точності машинного перекладу у сфері кримінальної термінології можна застосувати низку ефективних стратегій.

По-перше, створення спеціалізованих моделей перекладу, навчання яких проводиться на великих масивах текстів із кримінально-правовою термінологією, може значно покращити здатність системи коректно розпізнавати та точно перекладати терміни цієї галузі.

По-друге, інтегрування баз знань і глосаріїв, орієнтованих на конкретні галузі права, сприяє усуненню двозначності і забезпечує послідовність і узгодженість перекладу.

По-третє, постредагування текстів професійними перекладачами, які володіють як юридичною термінологією, так і мовою перекладу, дає змогу вдосконалити машинний переклад і виправити помилки, що залишаються непоміченими автоматизованою системою.

По-четверте, застосування сучасних досягнень у сфері обробки природної мови, зокрема нейронних архітектур машинного перекладу, здатне забезпечити більш тонкий, контекстно орієнтований переклад кримінальної термінології.

Для успішного пошуку відповідного еквівалента в українському законодавстві необхідно мати ґрунтовні знання української правової термінології, а також розуміння особливостей правової системи країни. Крім того, під час вибору відповідника важливо враховувати контекст і ціль оригінального тексту [3, с. 224].

Системи машинного перекладу не завжди можуть враховувати контекстуальні відтінки, що підвищує ризик хибного тлумачення; граматичну складність кримінальної термінології, для якої характерна специфічна структура речень; а також культурні відмінності, що впливають на зміст правових термінів і можуть мати різне значення в різних країнах. Отже, у процесі машинного перекладу текстів кримінального права особливу увагу варто звертати на дефініцію, контекст та враховувати культурно-правові особливості мови.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець К. Оцінка якості автоматизованого перекладу у сфері цивільного захисту за допомогою систем Google Translate, Deepl, Etranslation. *Мовний простір сучасного світу* : тези доповідей VIII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2024. С. 97–102.

2. Притиченко Г., Ільченко Т. Професійно-орієнтований переклад та роль перекладача в кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2002. Випуск 11 (111). С. 45–48.

3. Рябова К. Окремі аспекти впливу нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі права. *Мовознавство. Літературознавство. Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 78. Т. 2. 2024. С. 220–225.
4. Шумило І. І. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 266–272.
5. Law Dictionary. Barron's educational series, inc. 1996. 561 p.
6. Oxford Dictionary of Law. Oxford University Press. 2003. 281 p.

**Н. А. Осипишина,**  
здобувачка освіти Комунального закладу вищої освіти  
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»  
(Науковий керівник: к. ф. н., старший викладач **О. М. Похилюк**)

### **ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Креативний тип мислення не є вродженою властивістю обраних особистостей, а становить когнітивну здатність, формування та розвиток якої можливі в кожній людині за умови цілеспрямованого тренування. Як зазначає С. Сисоева, «креативність особистості не є сталою характеристикою, вона формується в освітньому процесі та піддається систематичному розвитку завдяки спеціально організованій діяльності» [5, с. 43]. Для активізації творчого потенціалу не обов'язковою є наявність спонтанного натхнення, адже креативне мислення, подібно до логічного, може розвиватися шляхом регулярного застосування спеціальних методів і вправ. За висновком М. Ткачук, «результативність розвитку креативності забезпечується не емоційними імпульсами, а систематичним використанням цілеспрямованого комплексу творчих завдань» [7, с. 411].

Концептуальні засади такого підходу були обґрунтовані мальтійсько-британським письменником і психологом Едвардом де Боно, який увів у науковий обіг поняття латерального мислення як альтернативи традиційному лінійно-логічному осмисленню проблем. Учений визначав латеральне мислення як особливий тип інтелектуальної діяльності, основою якого є «навмисний відхід від стандартної логіки задля відкриття нових, часто провокативних, але ефективних рішень» [1, с. 6]. Латеральне мислення не спирається винятково на готові алгоритми чи усталені схеми пошуку відповіді, а передбачає активізацію асоціативності, інтуїтивних механізмів і здатності до альтернативного бачення. Як підкреслює В. Антонішева, «латеральні стратегії мислення формують у здобувачів освіти вміння виходити за межі шаблонів, пропонувати варіативні підходи до розв'язання навчальних проблем та продукувати інноваційні ідеї» [2, с. 113].

Застосування латерального мислення передбачає відмову від прямолінійних алгоритмів розумової діяльності та перехід до пошуку альтернативних шляхів осмислення проблемних ситуацій, що, у підсумку,

сприяє виявленню нових, оригінальних та ефективних способів їх розв'язання. За результатами досліджень І. Воронюк та О. Лоюк, «розвинене креативне мислення характеризується здатністю бачити кілька можливих шляхів подолання проблеми та обирати неочевидні, але продуктивні стратегії її розв'язання» [3, с. 53]. Подібною позиції дотримується й Ю. Лимар, який наголошує, що «ознаками креативності є швидкість продукування нестандартних ідей, гнучкість мислення та готовність до порушення звичних схем інтелектуальної діяльності» [4, с. 89].

За концепцією Едварда де Боно, ключові принципи латерального мислення полягають в усвідомленні наявних домінуючих ідей і стереотипних підходів; пошуку альтернативних способів осмислення явищ та проблемних ситуацій; послабленні надмірного впливу суто логічного мислення, оскільки творчий пошук часто має позараціональний характер; використанні ситуаційної випадковості як стимулу для продукування нових ідей; визнанні множинності поглядів, де кожна думка розглядається як один із можливих варіантів інтерпретації дійсності; формулюванні власних оцінних суджень та ініціюванні генерації інноваційних підходів до розв'язання завдань [1].

Е. де Боно наголошував на необхідності впровадження навчання креативного мислення в освітній процес закладів загальної середньої освіти поряд із розвитком логіко-аналітичних умінь, підкреслюючи, що «латеральне мислення має викладатися так само цілеспрямовано, як і традиційне логічне мислення, оскільки воно піддається систематичному формуванню й удосконаленню» [1, с. 42]. Відповідно до його наукової концепції, будь-який тип мисленнєвої діяльності спирається на певні алгоритми та принципи, що підлягають педагогічному конструюванню: «творче мислення не є спонтанним актом інтуїції, а результатом керованого процесу навчання, заснованого на конкретних інтелектуальних стратегіях» [1, с. 58].

Подібну позицію поділяють і сучасні українські науковці. Так, С. Сисоєва зазначає, що «креативність формується не як випадковий спалах натхнення, а як системна властивість особистості, що розвивається під впливом цілеспрямованої педагогічної діяльності» [5, с. 74]. У педагогічній практиці процес розвитку креативного мислення обґрунтовано порівнюють із формуванням фізичних умінь, адже натхнення не виникає стихійно, а є наслідком регулярних інтелектуальних тренувань. За словами М. Ткачук, «здібність до творчого мислення активізується й удосконалюється завдяки систематичному виконанню спеціально відібраних творчих вправ, спрямованих на формування дивергентного й образного мислення» [7, с. 410].

Метафорично цей процес співвідноситься з функціонуванням лампочки, яка спершу вмикається й лише згодом нагрівається: аналогічно й у мисленнєвій діяльності необхідно насамперед активізувати «креативні м'язи» через спеціально організовану інтелектуальну діяльність, а вже потім з'являється стан творчого натхнення. На думку В. Антонішевої, «регулярне застосування методів латерального мислення створює сприятливі умови для самостійного продукування ідей, розвитку гнучкості розумових операцій та стійкої установки на творчу діяльність» [2, с. 113]. Отже, педагогічно скеровуваний розвиток

креативності забезпечує не лише появу інноваційних задумів, але й формує здатність учнів систематично й усвідомлено здійснювати творчий пошук.

Одним із ефективних засобів розвитку творчого мислення є метод «Шести капелюхів», запропонований Е. де Боно. Сутність методики полягає в організації рольового обговорення проблемної ситуації з позицій шести типів мислення, кожен з яких символічно позначений кольором капелюха. Білий капелюх спрямовує увагу на об'єктивні факти та інформаційні дані й репрезентує аналітичний підхід; жовтий орієнтує учасників на пошук позитивних аспектів ситуації та оптимістичних прогнозів; чорний зумовлює критичну оцінку можливих ризиків, труднощів і негативних наслідків; червоний активізує емоційно-інтуїтивне сприйняття проблеми та апеляцію до почуттів; зелений стимулює процеси творчої генерації нових ідей і нестандартних рішень; синій виконує координувальну функцію, організовуючи хід обговорення, регулюючи час виступів та здійснюючи узагальнення напрацьованих результатів.

Зазначений метод може реалізовуватися як у груповій формі роботи, коли здобувачів освіти розподіляють за ролями відповідно до кольорів капелюхів із подальшим колективним узагальненням напрацьованих позицій, так і в індивідуальному форматі, коли один учень послідовно опрацьовує проблему з усіх шести мисленнєвих позицій. Такий підхід сприяє формуванню комплексного бачення проблеми й дозволяє оцінити її з різних точок зору.

Іншим продуктивним прийомом розвитку креативного мислення є метод РМІ (plus – minus – interesting), що передбачає триаспектний аналіз ситуації шляхом виокремлення її позитивних сторін (плюсів), негативних характеристик (мінусів) та пошуку цікавих можливостей і перспектив подальшого розвитку. На відміну від традиційного дуального мислення «добре – погано», метод РМІ розширює пізнавальний простір за рахунок виявлення творчого потенціалу явищ і ситуацій, стимулюючи нестандартний пошук рішень.

Ефективними в освітній практиці є також вправи, спрямовані на формування парадоксального мислення. Вони передбачають пропонування учням незавершених або трансформованих візуальних образів, з яких вилучено ключові елементи. Школярі мають висловлювати власні версії можливого змісту зображення, не обмежуючись логічними припущеннями, а віддаючи перевагу фантазійним, навіть абсурдним інтерпретаціям. Подібні завдання сприяють подоланню автоматизованих мисленнєвих схем та активізують творче бачення.

Значним потенціалом для розвитку латерального мислення, на думку М. Титаренко, володіє робота з креативними текстами, прикладом яких може слугувати Конституція Республіки Ужупісу, побудована у художньо-іронічній формі, однак водночас юридично легітимізована [6]. Аналіз подібних матеріалів відкриває можливості для створення учнівських варіантів «конституцій» від імені дитини або вигаданого персонажа, що стимулює мовленнєву творчість та уяву.

Корисним прийомом М. Титаренко також називає стилістичну трансформацію текстів: учням пропонується використовувати один і той самий змістовий матеріал у різних мовних стилях, що сприяє формуванню стилістичної чутливості та гнучкості мовлення. Не менш продуктивним є створення текстів

від імені неживих предметів або вигаданих істот (картини, рослини, тварини, речі побуту тощо), що забезпечує розвиток емпатійного та образного мислення [6].

Для актуалізації творчого потенціалу учнів доцільно залучати фразеологічний фонд мови, пропонуючи завершувати прислів'я й приказки парадоксальними або авторськими варіантами, а також тлумачити усталені вислови, що сприяє переосмисленню звичних мовних конструкцій. Додатково можна використовувати вправи на заповнення афоризмів пропущеними словами із власною інтерпретацією змісту чи створення неологізмів із дотриманням мовних норм.

Вагоме значення у формуванні креативного мислення надається роботі з метафоричними образами. Так, запропонований учням об'єкт (наприклад, парасоля) може слугувати основою для створення несподіваних метафоричних описів та цілих художніх історій. Мінімізація жанрових обмежень стимулює індивідуальну мовленнєву свободу й сприяє розвитку оригінальності висловлювання.

Дієвими є також вправи, що передбачають «вербальне малювання» картин або сюжетів через добір синонімічних дієслів, які допомагають створювати різні смислові та емоційні відтінки одного й того самого образу. Паралельно розвивається сенсильність – здатність актуалізувати відчуття різних органів чуття у мовленні, що реалізується через звукопис, кольоропис та інші форми мультисенсорного текстотворення.

Серед нестандартних творчих завдань для учнівської практики М. Титаренко виділяє ведення «щоденника вигадки», створення промов від імені вигаданих персонажів, авторських молитов, «вербальних натюрмортів», добір «найдивніших слів», звукових партитур побутових предметів тощо [6]. Провідним дидактичним принципом при виконанні таких вправ є надання учням права на експеримент і помилку. Творчий текст розглядається як гнучка структура, яку можна редагувати, переписувати та доповнювати, що підсилює усвідомлення мови як динамічного інструмента самовираження.

Систематичне виконання подібних вправ сприяє формуванню індивідуального стилю мовлення, виробленню навичок творчого письма та розвитку креативного мислення як важливої компоненти загальної мовнокомунікативної компетентності особистості здобувачів освіти.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. De Bono E. *Lateral Thinking: Creativity Step by Step*. London : Penguin Books, 2015. 176 p.
2. Антонішева В. О. Латеральне мислення як засіб формування креативності учнів в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 28. С. 110–115.
3. Воронюк І. В., Люк О. В. Формування здатності до альтернативного мислення в учнів початкової школи. *Психолого-педагогічний вимір сучасної освіти*. 2020. № 2. С. 50–56.
4. Лимар Ю. М. Креативне мислення як чинник інтелектуального розвитку учнів початкової школи. *Актуальні проблеми сучасної освіти*. 2021. № 3. С. 86–91.

5. Сисоєва С. О. Креативність як педагогічна проблема: теорія і практика формування творчої особистості : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2019. 256 с.
6. Титаренко М. Тренуємо креативне мислення в учнів : добірка вправ. *Новини «Нова українська школа»*. 17 серпня 2024 р. URL: <https://nus.org.ua/2024/08/17/trenuyemo-kreatyvne-myslennya-v-uchniv-dobirka-vprav-vid-mariyi-tytarenko/> (дата звернення: 07 грудня 2025 р.).
7. Ткачук М. В. Розвиток креативного мислення молодших школярів у процесі навчання української мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 6 (110). С. 407–417.

**А. А. Певсе,**  
кандидат педагогічних наук, доцент  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II;  
Ніредьгазького університету;  
**Є. Л. Комарі,**  
здобувачка Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II  
(науковий керівник: к. п. н., доцент **А. А. Певсе**)

## **СТИЛІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УСНОМУ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОМУ БІЛІНГВАЛЬНОМУ МОВЛЕННІ ЖИТЕЛІВ ЗАКАРПАТТЯ**

У статті досліджено стилістичні трансформації, що виникають в усному українсько-угорському білінгвальному мовленні мешканців Закарпаття в умовах тривалого мовного контакту. Проаналізовано основні типи стилістичних змін, зумовлених мовною інтерференцією, перемиканням кодів та міжкультурною взаємодією. Особливу увагу приділено лексико-стилістичним, фразеологічним та прагматичним трансформаціям, які формуються в повсякденній комунікації білінгвів. Методологічну основу дослідження становлять праці з білінгвізму, контактної лінгвістики, перекладознавства, міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики, зокрема сучасні українські й угорські наукові розвідки.

Закарпаття є унікальним поліетнічним і полілінгвальним регіоном України, у якому українська та угорська мови перебувають у стані постійної взаємодії. Багатовікова історія співіснування двох мовних спільнот зумовила формування специфічного типу усного білінгвального мовлення, що характеризується високим ступенем варіативності та гібридності. У повсякденному спілкуванні мешканців регіону активно поєднуються елементи двох мовних систем, що виявляється не лише на лексичному, а й на стилістичному, прагматичному та інтонаційному рівнях.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу стилістичних трансформацій як закономірного результату тривалого мовного контакту, соціокультурних чинників і специфіки комунікативних практик у

двомовному середовищі. У сучасних умовах глобалізації та посилення міжкультурної взаємодії проблема мовної варіативності набуває особливої значущості, адже стилістичні трансформації відображають не лише мовні, а й культурні та ідентифікаційні процеси.

Науковий інтерес до проблем білінгвізму та міжкультурної комунікації простежується у працях, присвячених навчанню української мови угорськомовних здобувачів закладів освіти, аналізу мовної політики, а також формуванню міжкультурної компетенції. Водночас стилістичні аспекти усного мовлення закарпатських білінгвів залишаються недостатньо описаними, оскільки більшість досліджень зосереджені на нормативних, дидактичних або соціолінгвістичних проблемах.

Проблеми функціонування української мови в умовах українсько-угорського білінгвізму на Закарпатті розглянуто в працях, присвячених освітньому аспекту міжмовних контактів. Зокрема, А. Певсе, аналізуючи стан викладання української мови в школах з угорською мовою навчання, наголошує на тривалому впливі домінантної мови середовища на мовну компетенцію та мовленнєву практику здобувачів закладів середньої освіти. Дослідниця підкреслює, що мовне середовище істотно впливає на формування комунікативних навичок, які згодом проявляються в усному мовленні українською мовою [2, с. 215]. Такі спостереження є важливими для розуміння соціолінгвістичних передумов виникнення стилістичних трансформацій у мовленні закарпатських білінгвів.

Соціолінгвістичні аспекти міжмовних контактів у закарпатській спільноті детально досліджували Є. Барань та С. Черничко, акцентуючи увагу на мовних явищах в угорськомовному середовищі регіону як результат українсько-угорських міжмовних контактів [1, с. 74]. Дослідники відзначають, що мовна практика закарпатських угорців формується під впливом двох мовних систем, що зумовлює появу гібридних форм мовлення.

Результати вимірювання мовної компетентності закарпатських угорськомовних студентів засвідчили наявність труднощів у розумінні письмових текстів, що свідчить про неоднорідність мовної компетентності в білінгвальному середовищі. Ці дані підтверджують необхідність дослідження не лише граматичних, а й стилістичних аспектів мовлення, оскільки стилістична варіативність є важливим компонентом комунікативної компетентності білінгвів [5, с. 27].

Поняття стилістичної трансформації в білінгвальному мовленні розглянуто як результат адаптації мовних засобів до конкретної комунікативної ситуації під впливом другої мови. У контексті українсько-угорських міжмовних зв'язків такі трансформації охоплюють лексичні запозичення та калькування, фразеологічні зсуви, а також прагматичні й інтонаційні зміни, пов'язані з мовленнєвим етикетом.

Значну роль у формуванні стилістичної варіативності відіграють фразеологічні одиниці, які в умовах білінгвального мовлення нерідко калькують з угорської мови або зазнають структурної та семантичної модифікації відповідно до граматичних і синтаксичних моделей української мови. Подібні

трансформації тісно пов'язані з проблемами перекладу стійких сполук, описаними в українсько-угорських перекладознавчих дослідженнях, де наголошується на ролі культурної специфіки та семантичної асиметрії між мовами [3, с. 390]. Ці положення є релевантними й для аналізу усного мовлення, оскільки фразеологізми активно функціонують у повсякденній комунікації та є носіями культурної інформації.

В усному мовленні закарпатських білінгвів поширеним явищем є використання угорських лексем у структурі українських висловлень. У процесі комунікації такі одиниці можуть зазнавати стилістичної нейтралізації або, навпаки, набувати додаткового експресивного забарвлення. Подібні трансформації зумовлені частотністю їх уживання, соціальною маркованістю та прагненням мовців до економії мовних засобів у ситуаціях неформального спілкування.

Окрім лексичних і фразеологічних змін, усне мовлення білінгвів характеризується прагматичними та інтонаційними зрушеннями. Вони виявляються у варіаціях інтонаційних моделей, темпу мовлення, виборі формул ввічливості та комунікативних стратегій. Такі явища відображають міжкультурний вплив і сприяють формуванню гібридних моделей мовленнєвої поведінки, що узгоджується з основними положеннями теорії міжкультурної компетентності.

Українсько-угорські міжмовні зав'язки на території Закарпаття створюють умови не лише для стилістичних, а й для фонетичних трансформацій запозичених одиниць. Аналіз адаптації запозичень демонструє типові модифікації фонетичних систем мов у процесі взаємного впливу. Як зазначають Є. Барань та В. Газдаг, фонетична адаптація запозичень українізмів у угорській мові та угорських лексичних вкраплень в українській мові відображає взаємодію двох різних фонетичних систем і є важливою складовою контактної лінгвістики [4, с. 205].

Стилістичні трансформації в усному українсько-угорському мовленні Закарпаття не слід розглядати як мовні помилки або відхилення від норми. Вони є закономірним результатом двомовності, тривалого культурного співіснування та адаптації мовців до багатомовного середовища.

Отже, усне українсько-угорське білінгвальне мовлення жителів Закарпаття характеризується складною системою стилістичних трансформацій, зумовлених мовною інтерференцією, перемиканням кодів і міжкультурною взаємодією. Лексико-стилістичні, фразеологічні та прагматичні зміни формують особливий регіональний мовний варіант, який потребує подальшого комплексного й міждисциплінарного дослідження.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барань Є., Черничко С. Вивчення української мови у школах з угорською мовою навчання. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Випуск 8. Львів. С. 72–78.
2. Певсе А. Сучасний стан викладання української мови в школах Закарпаття з мовами національних меншин // *Міжкультурна комунікація: мова –*

культура – особистість : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2019). С. 213–218. URL : <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/3233> (дата звернення: 22.12.2025).

3. Певсе А. Особливості перекладу фразеологізмів з української мови угорською. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія»)*. Київ, 2024. Випуск № 4. (22). С. 388–396.

4. Bárány E., Gazdag V. A másodnyelvi kölcsönszavak fonetikai adaptációja a kárpátaljai magyar és ukrán nyelvváltozatokban. *Magyar Nyelv*. 2024. № 120 (2). С. 203–209.

5. Beregszaszi A., Dudics Lakatos Katalin, Híres László K. & Pösze A. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola első évfolyamos hallgatóinak körében végzett szövegértési kompetenciavizsgálat eredményeiből. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2023. II. évfolyam, 1. szám. Pp. 26–43.

**А. А. Плечко,**

кандидат філологічних наук, доцент  
Поліського національного університету;

**Н. В. Сущенко,**

вчитель української мови та зарубіжної літератури  
Малинського ліцею № 4

## **ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЛІСУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

З давніх-давен ліс посідав вагоме місце у житті українського селянина, який завжди намагався бути спостережливим до лісової фауни та флори. Життєдіяльність серед лісистій місцевості глибоко позначилася на побуті та звичаях українців, водночас ліс та його мешканці нерідко ставали об'єктом етнографічних розвідок Г. Булашева, В. Войтовича, митрополита Іларіона, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, В. Скуратівського тощо. Дослідник Р. Вінтонів зазначає: «Оспівані у народних піснях, переказах, казках, легендах, міфах, загадках, наші зелені супутники [дерева] є вічним джерелом краси, незамінним об'єктом у системі естетичного осмислення дійсності» [2, с. 14]. Окрім того, проблематика співіснування людини і лісу, а також його роль у житті громади часто ставали предметом художнього осмислення в українській літературі. Педагогиня А. Михайличенко підкреслює, що кожний видатний український письменник є, як правило, чудовим пейзажистом, котрий дуже любить природу рідної землі: «немає жодного сумніву, що така зацікавленість природою визначається національною ментальністю, бо українські поети й прозаїки завжди ставилися до природи з особливою увагою» [8, с. 1]. Оскільки образ лісу в українській мовній картині світу є джерелом як етнографічної лексики, так і національної символіки, такі дослідження незмінно викликають інтерес науковців. Зокрема, аналізу семантичного та функціонального аспекту дендронімів (деревних рослин) у поетичних творах I половини XX століття в українській літературі присвячено дисертаційне дослідження Дмитра Лісничого,

мовні образи лісу у творчості Івана Франка досліджувала Тетяна Бавус, Ліни Костенко – Аліна Михайліченко, Лесі Українки – Роман Вінтонів, Михайла Коцюбинського – Світлана Жила, Ольги Кобилянської – Олена Литвин, мотив відображення образів лісорубів та сплавників Українських Карпат у творах письменників ХІХ – поч. ХХ ст. проаналізував Василь Чоповський.

У сучасній українській школі на уроках літератури десятикласники досліджують мовні образи лісу за творчістю М. Коцюбинського («Тіні забутих предків») та Лесі Українки («Лісова пісня»), семикласники – вивчаючи історичну повість І. Франка «Захар Беркут». Мета цієї розвідки – аналіз особливостей вербальної репрезентації образів лісу в межах шкільної програми на прикладі творів І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського тощо.

Іван Франко – представник письменства, у творчості якого тема природи, зокрема й лісу, посідала важливе місце. Життя, прожите письменником серед рідної природи Українських Карпат, та постійна увага до навколишнього світу великою мірою позначились на літературному доробку Каменяра. Дослідник В. Чоповський підреслював, що особливою заслугою І. Франка було те, що «він перший із етнографів почав висвітлювати соціально-економічне, політичне та культурне життя горян. Значною мірою І. Франко спричинився до активізації збирацької і дослідницької роботи на полі етнографії бойків, ...у побуті яких збереглося багато архаїчних елементів матеріальної та духовної культури» [10, с. 220]. Науковиця Т. Бавус щодо творчості І. Франка відзначає наступне: «Картина світу І. Франка пов'язана з природою Українських Карпат, що змальована детально і побіжно у багатьох його творах, одним із яких є повість «Захар Беркут». Образ природи, як її невід'ємний фрагмент, показує Франкове сприйняття довкілля і охоплює широку систему елементів: земля, флора, фауна, водна та небесна стихії тощо» [1, с. 80]. Проаналізуємо мовні особливості образу лісу в історичній повісті Каменяра «Захар Беркут», яку школярі вивчають у 7 класі. У художньому творі лексема *ліс* (в однині, множині та різних відмінкових формах), а також похідні від неї слова: *лісисті, лісові, перелісок, лісничий* – налічують 73 слововживання. Автор конкретизує ботанічні назви дерев та кущів, притаманних Тухольщині: *смерека, бук, липа, ялівець, дуб, верба, груша, рябина, ожина* тощо, згадує рослини (*напороть, живиця*) та лісових мешканців – тварин: *тури, медведі, олені-рогачі*. Дослідниця Т. Бавус, аналізуючи вищезазначену повість Франка, зіставляє семантику лексеми *ліс* у лексикографічних джерелах із її вживанням безпосередньо в художньому тексті. На основі цього вона виокремлює такі аспекти семантичного наповнення лексеми *ліс* у творі: 'частина простору'; 'ділянка землі, що вкриває певну поверхність'; 'місце для господарської діяльності'; 'територія, яка є чиясь власністю'; 'живий організм', підкріплюючи ці значення відповідними цитатами з тексту повісті: «...залунав по горах і лісах роговий вереск... В лісах довкола села паслися корови і воли...Високі стрімкі береги тухольської китловини покриті були темним смерековим лісом...Другим головним джерелом достатку тухольців були ліси...Але ж се землі й ліси громадські!...Ліс почав оживати денним життям...» [1, с. 81]. Варто додати до семантики лексеми *ліс* у повісті ще одне значення 'місце отримання ресурсів, необхідних для життєдіяльності'. На

підтвердження цього в тексті натрапляємо на таку цитату: «Не говорячи вже про дрова, котрих мали безоплатно і на топливо, і на всякі будинки, – ліси доставляли тухольцям звірини, лісових овочів та меду...» [9, с. 12].

Важливим елементом в аналізі мовних образів лісу у повісті І. Франка є атрибутивна характеристика. Мовознавиця Т. Бавус виокремлює такі ознаки прикметників, що допомагають виразніше описати природу Тухольщини: *характер рельєфу* (...на стрімкім пригірку, порослім густо величезними буками та смереками, покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне леговище ведмедів...), *колір та зовнішній вигляд* (темні ліси, зелений ліс), *наявність і характер рослинності* (ліси густі і непрохідні), *відношення до місця розташування, приналежності* (ліс тухольський, синевідський, дооколичний, доокружний, околичний, громадський) [1, с. 82]. Дослідниця звертає нашу увагу на цікаву сполучуваність лексеми *ліс* із дієсловами, у такому зв'язку *номен* (ліс) виступає *суб'єктом / об'єктом стану або дії*, що «...створить персоніфікований образ лісу та яскраво репрезентує національний тип мислення українців, які були зачаровані красою і силою природи і бачили у ній живу істоту...» [1, с. 82–83]. Ліс як *суб'єкт дії* виявляється в прикладах тесту: «Залунали ліси й полонини хрипливим ревом зубрових рогів... Темні смерекові ліси довкола Тухлі шептали тихо, таємничо...», як *об'єкт дії*: «Мені князь дарував той ліс...». На підтвердження пошанування лісу в українській традиції в тексті повісті є опис величезної липи поблизу села Тухля: «Ніхто не зтямив, коли її засаджено і коли вона розрослася така здорова та конариста. ...Тим то й не диво, що тухольський народ уважав її найдавнішим свідком давнини і оточував великою пошаною. Тухольці вірили, що тота липа – дар їх споконвічного добродія, царя велетнів, який засадив її власноручно на тухольській долині на знак своєї перемоги над Мораною Се було місце копних зборів тухольських, місце сільського віча...» [9, с. 20].

У 10 класі на уроках української літератури школярі знайомляться з творчою перлиною драматургії Лесі Українки – драмою-феєрією «Лісова пісня». Дослідник творчості поетеси Р. Вінтонів зауважує: «Для художньої літератури початку ХХ століття притаманне концентроване вираження думки, гранична узагальненість та алегоризм. У реалізмі тих днів помітно посилюється тенденція до лірико-філософського осмислення світу, підносяться загальнолюдські моральні цінності. Подано спроби поєднати конкретно-історичне і загальнолюдське за допомогою умовних форм і міфології, по-філософськи осмислити символіку дерева. І тут чи не найяскравішим прикладом є поетична творчість Лесі Українки» [2, с. 15]. У драмі-феєрії «Лісова пісня» оживають поліські легенди та звичаї, а містичні істоти співіснують із людьми на тлі непереборної сили природи та вічних цінностей – Добра й Любові на противагу Злу й Зраді. У творі лексема *ліс* (в однині, множині, відмінкових формах) і похідні від неї слова (*лісовий, поліський, Лісовик, узлісся*) налічують понад 100 слововживань; лексема *дерево* та похідні від неї слова (*деревий, деревина*) – 16 слововживань. Поетеса розкриває розмаїття назв дерев та кущів, що ростуть у старезному, густому, предковичному лісі на Волині: *береза, верба, глід, дика рожка, дуб, калина, клен, осика, терен, ясен, явір* тощо; а також назви квітів:

латаття, лілеї, ряс, проліски, сон-трава. Кожне дерево у драмі персоніфіковане – живе, говорить та має свою вдачу, тому саме з вуст головної героїні Мавки лунає пояснення щодо дерев та кущів: «..А я не знаю нічого ніжного, окрім берези, за теж її сестрицею взиваю, але вона занадто вже смутна, така бліда, похила і журлива.... От вільхи не люблю – вона шорстка. Осика все мене чогось лякає; вона й сама боїться – все тремтить. Дуби поважні надто. Дика рожа задирлива, так само й глід, і терен. А ясен, клен і явір – гордовиті. Калина все хизується красою, що байдуже їй до всього на світі...» [5, с. 32]. Аналізуючи семантику лексеми *ліс* у драмі «Лісова пісня», до переліку значень, виявлених у повісті «Захар Беркут», вважаємо за доцільне додати ще одне значення: *ліс – місце проживання флори, фауни та міфологічних істот, лісових духів (Водяник, Лісовик, Мавка, Перелесник, Потерчата, Русалка; Той, що греблю рве)*. Науковець Р. Вінтонів, аналізуючи символіку дерев у «Лісовій пісні», зазначає: «Кожне дерево наче дзеркало людських натур, характерів, стосунків. Ми бачимо в драмі розквіт почуттів, дівочу недолю, тугу за молодістю, подружньою вірністю й злагодою. Все це асоціюється з деревами, заступниками й хранителями людського співтовариства, захисниками від грізних стихій» [2, с. 19]. Лексику, пов'язану з лісом, у «Лісовій пісні» можемо поділити на 2 групи: ботанічні назви дерев, кущів, квітів та міфологічна лексика (найменування лісових духів, міфічних істот). У драмі-феєрії образ Лісу є персоніфікованим та одухотвореним; натомість у повісті «Захар Беркут» він постає насамперед як життєвий простір тухольців, які шанують природу та прагнуть гармонії з нею. У творі Лесі Українки дерева уособлюють людей, вони проживають немовби символічний цикл життя (дитинство – молодість – зрілість – старість): прокидаються навесні після зимового сну, розквітають, буяють, восени сповільнюють свій ритм, скидають листя і знову завмирають у зимовому сні. Леся Українка презентує намір, що Ліс потрібен людині для гармонійного життя, Ліс є прихильним до Людини, потрібно лише, щоб людина була мудрою та доброзичливою, дбайливою та шанобливою до Лісу. За стилістичним аналізом лексем, пов'язаних з лісом, у драмі-феєрії виокремлюємо епітети, які відображають *колір та зовнішній вигляд* (старезний предковичний ліс, чорні хащі, плачуча береза), *наявність і характер рослинності* (густий ліс), *відношення до місця розташування, приналежності* (лісовий струмок, лісове озеро, поліська краса, соснові бори, Мавка лісова, гірські русалки), *людські риси характеру притаманні дендронамам* (дуби поважні, дика рожа задирлива, ясен, клен та явір гордовиті, береза смутна, похила і журлива). Спостерігаємо в тексті сполучуваність лексики, пов'язаної з лісом, з дієсловами: «Оглянься, подивись, яке Тут свято! *Вдяг* ясень-князь кирею золоту, а дика рожа буйнії корали... Стара верба, смутна береза навіть у златоглави й кармазини *вбрались* на свято осені...Ще й Водяник *стіжка* їм *подмочив*, а Потерчата *збіжжя погноїли*, Пропасниця їх досі *б'є* за те, що озеро коноплями згидили. Не буде їм добра тепер у лісі! Вже тут навколо хати й Злидні *ходять*....», де дерева та різні лісові духи, міфічні істоти виступають *суб'єктами дії*. Таким чином, можемо стверджувати, що в «Лісовій пісні» поетеса використовує образ лісу, зокрема дерев, не просто

як пейзажне тло, а як сукупність індивідуальностей із власними характеристиками, що відображають людські вдачі та глибоку психологію природи.

Також проаналізуємо повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», з якою школярі знайомляться в 10 класі на уроках української літератури. Високу оцінку цьому твору дав М. Рильський, зауваживши: «Ця надзвичайна річ якимось перегукується з геніальною драматичною казкою Лесі Українки «Лісова пісня» [3, с. 2]. Схожість цих двох творів спостерігаємо через проживання лісових духів та міфічних істот у лісі: «Знав, що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку [діалект, гуцул. худоба]: оленів, зайців, серн; що там блукає веселий чугайстир [міфічний володар карпатських лісів, захисник людей від злих духів], який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки [лісові духи, душі померлих дівчат] ...» [4]. Ця соціально-побутова повість М. Коцюбинського відображає особливе світосприйняття гуцулів крізь призму буття родин Палійчуків та Гутенюків. Автор висвітлює життя головного героя, Івана Палійчука, в нерозривній гармонії з карпатською природою та в контексті складних родинних стосунків. Письменник змальовує культ краси природи через внутрішній світ головного героя, який уміє помічати найтонші нюанси життя лісу та гір. У творі М. Коцюбинського лексема *ліс* (в однині, множині, відмінках) та похідні від неї слова: *лісовий, лісовик* налічує близько 80 слововживань; лексема *дерево* (в однині, множині та відмінках української мови) і похідні від неї слова: *дерев'яний, деревина* – 17 слововживань. У творі фіксуємо назви дерев та кущів, трав, що росли в гуцульських лісах: *смереки, бук, дуб, ожина, малина, папороть*; діалектна назва смереки – *гаджуга*; назви міфічних істот, лісових духів: *лісовики, ариадник, нявки, чугайстир*.

За допомогою складних синтаксичних конструкцій автор майстерно передає настрій гуцульського лісу, поєднуючи з тривожним передчуттям якоїсь біди у лісовому повітрі: «...Тихо дзвонить хвоя смерек, тихо шепчуть ліси холодні сні літньої ночі, плачуть дзвінки коров, і гори безперестанку спускають сум свій в потоки. З лускотом й зойком летить десь в долину зрубане дерево у лісі, аж гори одвітно зітхають, – і знову плаче трембіта. Тепер вже на смерть...» [4]. Насиченість тексту повісті місцевою гуцульською говіркою надає тесту більшого увиразнення: «... З-за *галузки* смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тіней од хмар, що вже стирали бліду усмішку *царинок*. Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась *царинка*, хмурился ліс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчя гір, так трудно було дитині спіймати химерну мелодію пісні, що вилясь, тріпала крильцями коло самого вуха і не давалась. Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий *грунь* (верх)...» [4]. У тексті повісті багато місцевої говірки: *афіни, ватра, гачі, гаджуги, гогози, кичері, маржинка, острива, трембіта, челядь, царинка* та інші [4]. За стилістичним аналізом лексем, пов'язаних з лісом, у повісті виокремлюємо епітети, які відображають *колір та зовнішній вигляд* (чорні смереки, повзучі смереки, чорний ліс, руді мхи, кучерява зелень, ), *наявність і характер рослинності* (густий ліс), *відношення до місця розташування, приналежності* (смерековий ліс, буковинські верхи, вовк лісовий, лісовий шепіт, лісовий дух, лісовий чоловік), *людські риси характеру притаманні дендронамам*

(самотній ліс, тихий ліс, хмурий ліс, плакучі трави). Сполучуваність лексики, пов'язаної з лісом, з дієсловами у тексті повісті увиразнює одухотворення природи, Ліс виступає *суб'єктом дії*: «...гаджуги кивали над ним галузками..., сміялась царинка, хмурився ліс..., тихо шепчуть ліси..., співають ліси і сіножаті..., зашуміла смерека...зеленим сміхом засміялися трави...». Таким чином, у повісті «Тіні забутих предків» автор створює «складний художній образ гуцульського субетносу, показує його у складних взаємовідносинах із дійсністю: людини з природою, людини з мистецтвом, людини з громадою, людини з іншими людьми і з самою собою» [3, с. 1].

Підсумовуючи нашу розвідку, зауважимо, що в мові творів І. Франка, Лесі Українки та М. Коцюбинського образ лісу перестає бути лише візуальною ілюстрацією природного середовища, а стає багатограним образом-символом. На основі проведеного аналізу ми виокремили такі значення лексеми *ліс* у творах – ‘*частина простору*’; ‘*ділянка землі, що вкриває певну поверхність*’; ‘*місце для господарської діяльності*’; ‘*територія, яка є чимось власністю*’; ‘*живий організм*’, ‘*місце отримання ресурсів, необхідних для життєдіяльності*’; ‘*місце проживання флори, фауни та міфологічних істот, лісових духів*’. Для повноти розкриття образу лісу автори використовують широкий пласт лексики: ботанічні назви дендронімів та фітонімів; назви тварин; міфологічні найменування, діалектизми. Широка сполучуваність лексеми *ліс* із прикметниками та дієсловами увиразнює та персоніфікує цей образ в українській літературі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бавус Т. Мовні образи лісу та гір у повісті Івана Франка «Захар Беркут». *Українське літературознавство*. 2015. Випуск 79. С. 79–84. URL: [http://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/2016/11/79\\_10.BAVUS\\_.pdf](http://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/2016/11/79_10.BAVUS_.pdf). (дата звернення: 15.12.2025).
2. Вінтонів Р. В. Символ дерева в поетичній творчості Лесі Українки. *Науковий вісник НЛТУ України : Символ дерева у світовій культурі та художній творчості*. Львів: НЛТУ України. 2006. Вип. 16 (4). С. 14-19. URL: [https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16\\_4/index.htm](https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16_4/index.htm). (дата звернення: 15.12.2025).
3. Жила Світлана. Тіні забутих предків – повістевий шедевр Михайла Коцюбинського. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5609/1/«Тіні%20забутих%20предків»%20–%20повістевий%20шедевр%20Михайла%20Коцюбинського.pdf>. (дата звернення: 02.01.2026).
4. Коцюбинський Михайло. Тіні забутих предків. Текст. Укрліб. Бібліотека української літератури. URL: [https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1058#google\\_vignette](https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1058#google_vignette). (дата звернення: 03.01.2026).
5. Леся Українка. Лісова пісня (текст). Укрліб. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/>. (дата звернення: 30.12.2025).
6. Литвин О. О. Образ лісу в мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2017. Випуск 77. С. 107-110.

URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL\\_2017\\_77\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_77_25). (дата звернення: 20.12.2025).

7. Лісничий Д. В. Дендроніми у поетичних текстах першої половини ХХ ст. (семантичний і функціональний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Д.В. Лісничий. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2007. 24 с. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/782>. (дата звернення: 22.12.2025).

8. Михайличенко А. Концептуальність образу лісу в поезії Ліни Костенко «Мене ізмалку люблять всі дерева...», «Цей ліс живий». URL : <https://vseosvita.ua/library/kontseptualnist-obrazu-lisu-v-poezii-liny-kostenko-mene-izmalku-liubliat-vsi-dereva-tsei-lis-zhyvyi-696049.html>. (дата звернення: 22.12.2025).

9. Франко Іван. Захар Беркут (текст). URL : [http://ukrlit.org/faily/avtor/franko\\_ivan\\_yakovych/franko-zakhar\\_berkut.pdf](http://ukrlit.org/faily/avtor/franko_ivan_yakovych/franko-zakhar_berkut.pdf). (дата звернення: 01.01.2026).

10. Чоповський В. Лісоруби та сплавики лісу Українських Карпат у творах письменників (XIX – 20–30-ті рр. ХХ ст.). *Народознавчі зошити*. 2011. № 2. С. 215–235. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo\\_2011\\_2\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2011_2_6). (дата звернення: 28.12.2025).

**Н. Ю. Сарган,**

доктор філософії, молодший науковий співробітник  
Інституту української мови НАН України

## **МІКРОТОПОНІМИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ, МОТИВОВАНІ ГІДРОНІМАМИ**

Полісся вважають одним із найархаїчніших в етнічному, а отже, і в мовному та культурному аспектах осередків східних слов'ян. «Завдяки багатомітній етнічній стабільності цієї зони України, яка підтверджується археологами, ономастикон цього терену може розглядатися як результат творчої активності мінливих у часі поколінь давньослов'янської формації» [4, с. 7]. Саме тому поліський онімний матеріал надзвичайно цінний для дослідження процесів формування та розвитку власних географічних назв. Із цього погляду особливо привертають увагу гідронімні основи мікротопонімів, адже гідроніми належать до найдавнішого класу власних географічних назв та вирізняються з-поміж інших топонімів своєю стійкістю. Аналіз відгідронімних мікротопонімів дає змогу вивчити систему локальних просторових зв'язків та істотно розширити джерельну базу для історико-лінгвістичних реконструкцій.

Мета дослідження – визначити основні способи творення відгідронімних мікротопонімів Полісся, схарактеризувати типові словотвірні моделі, виявити семантичну та структурну специфіку назв, утворених на базі гідронімів.

Характерна риса відгідронімних мікротопонімів – їх мотивація назвою контактного об'єкта. Поширеними способами творення є типові для всіх топонімів морфологічний спосіб і трансонімізація.

Морфологічний спосіб ілюструє група мікротопонімів, виражених прикметником, утвореним за допомогою суфікса *-ськ-*: *Берестський-Бродокъ* (брід (1846–1863), с. Вигів Горщ.) [9, 20,6] < назви р. *Бересть* [9, 20,6]; *Метлиценське* (торф. (1959), 8 км на півн. схід від смт Олевськ) [3, с. 156] < комп. *Метлице* гелоніма *Болото-Метлице* (бол. (1846–1863), с. Тепениця Олев.) [9, 20,6]; *Прилуцьке* (бол. (1846-1863), с. Покалів Овр.) [9, 20,7] < назви р. *Прилука* [9, 20,7]; також із додатковими складниками: *Тонильській Лъсь* (уроч. (1846–1863), с. Кам'яна Гірка Лугин.) [9, 21,6] < гелоніма *Тонило* (бол. (1846–1863), с. Кам'яна Гірка Лугин.) [9, 21,6] + комп. *Лъсь* тощо; мікротопоніми-орієнтири, утворені з використанням префіксів, що вказують на розміщення одного об'єкта щодо іншого: *Зав'юнище* та *Падъ-В'юнищем* (уроч. (1846–1863), с. Хочине Олев.) [9, 20,6], зафіксовані обабіч ВГН *Бродъ-В'юнище* (бол. (1846–1863), с. Хочине Олев.) [9, 20,6]; *Загуйва / Надгуйва* (х. (1906, 1956) Жит.) [5, с. 282, 372] < гідроніма *Гуйва* [6, с. 161], або від ойконіма *Гуйва* [5, с. 256], що, своєю чергою, мотивований однойменним гідронімом; *Заясинец* (уроч. (1846–1863), с. Слобода Овр.) [9, 20,7] < назви суміжної р. *Ясенець* [9, 20,7] з фонетичною зміною *и* > *е*; *Підбрачівка* (х. (1926), Обиходівської с. р. Чоп.) [5, с. 404] < назви р. *Брочевка* [9, 21,7] з фонетичною зміною *о* > *а*; *Подкалита* (уроч. (1846–1863) побл. сучас. с. Білокоровичі Олев.) [9, 21,6] < гелоніма *Калита*, зафіксованого поруч [9, 21,6].

Відгідронімні мікротопоніми утворено за допомогою так званої «чистої» трансонімізації (наприклад: *Вершки* (уроч. (1846–1863), с. Червона Воля Грдн.) [9, 21,6] < назви р. *Вершки* [6, с. 100; 9, 21,6]; *Лозниця* (уроч. (1846–1863), с. Яблонець Н-В.) [9, 21,6] < назви р. *Лозниця* [6, с. 319; 9, 21,6]; *Перга* (бол. (1846–1863), с. Білокоровичі Блкр.) [9, 21,6] < назви р. *Перга* [6, с. 414; 9, 21,6]; *Плотниця* (бол. (1846–1863), с. Червонка Слов.) [9, 20,6] < назви р. *Плотниця* [9, 20,6]; *Тризна* (уроч. (1846–1863), с. Покровське Олев.) [9, 20,6] < назви р. *Тризна* [6, с. 571; 9, 20,6]; *Тростець* (уроч. (1846–1863), с. Бовсуни Лугин.) [9, 21,7] < назви р. *Тростець* [9, 21,7]; *Туринь* (уроч. (1846–1863), с. Мала Глумча Ємлч.) [9, 21,6] < назви р. *Туринь* [6, с. 575; 9, 21,6] тощо); і трансонімізації в комплексі з додаванням розрізнявальних компонентів *великий – малий, старий – новий*, що вживаються для вираження відношення «частина – ціле» чи вказують на хронологію виникнення об'єктів (*Мала Глумча* (х. (1946) Ємлч.) [7, с. 171] < комп. *Глумча*, що спільний для ойконімів *Мала Глумча* та *Велика Глумча* (с. (1946) Грдн.) [7, с. 168], й раніше існував, очевидно, як самостійна назва, мотивована гідронімом *Глумча* [6, с. 138]; *Мал. Язвинка* (потік (1846–1863), с. Червона Воля Грдн.) [9, 21,6] < *Язвинка* (р., л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра) [6, с. 634], пор. гідронім *Вел. Язвинка* [9, 21,6] тощо).

Тематика гідронімів в основах досліджуваних мікротопонімів закономірно відображає риси локального ландшафту та рослинного покриву, наприклад:

*Берестський-Бродокъ* (брід (1846–1863), с. Вигів Горщ.) [9, 20,6] < назви р. *Бересть* [9, 20,6]. Апелятив *б'ересть* (< *берест* 'листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень' [1, I, с. 160]) в основі ВГН, очевидно, вказує на сукупність дерев *бересту*;

*Дубровка* (уроч. (1846–1863), с. Нова Рудня Слов.) [9, 20,7] < назви р. *Дубровка* [9, 20,7]. Лексема *дубровка* в основі ВГН – дериват від *дуброва* ‘листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб’ [1, II, с. 296];

*Жалобниця* (бол., с. Селезівка Овр.), *Жолобниця* (бол., с. Пояски Олев.) < *Жолобниця* (пот. (1846–1863), с. Селезівка Овр.) [9, 20,6]. ГТ *жолобниця*, відображений в основі ВГН, функціонує із семантикою ‘продовгувата й вузька заглибина’ [2, I, с. 490];

*Криваль* (х. (1846–1863), Грдн.) [9, 21,6] < назви р. *Криваль* [9, 21,6]. Гідронім виник за ознакою конфігурації об’єкта (< *кривий* ‘непрямий, вигнутий, покручений’ [1, IV, с. 339], пор. також численні гідроніми з основою *Крив-* [6, с. 288–288]). На обстежуваній території також зафіксовано назву урочища *Кривці* (1935, с. Зелена Діброва Курн.) [5, с. 327] на місці колишнього поселення. Назва поселення *Кривці*, своєю чергою, виникла на основі суміжного гідроніма *Кривець*, зазнавши впливу моделі так званих множинних топонімів;

*Роги* (уроч. (1846–1863), с. Болярка Ємлч.) [9, 21,6] < назви р. *Роги* [9, 21,6]. Апелятив *роги* в основі ВГН, найімовірніше, вказує на конфігурацію гідрооб’єкта, що підтверджує його відображення на карті. Пор. ГТ *рогати* ‘місце злиття двох рік’ [8, с. 196].

У гідронімах можуть бути законсервовані зниклі слова. У цьому контексті серед наявних мотиваторів досліджуваного мікротопонімікону привертають увагу ВГН, що мають архаїчні основи, зокрема:

*Безудь* (уроч. (1846–1863), с. Рясне Бараш.) [9, 21,6] < назви р. *Безудь* [9, 21,6]. Серед мовознавців немає одностайної думки щодо походження оніма *Безудь*. Поділяємо позицію О. П. Карпенко, яка вважає назву *Безудь* префіксальним утворенням від псл. *\*идь* із загальним значенням «частина (тіла), репіс», що можливо, пов’язано з ідеєю запліднення [4, с. 18];

*Корма* (уроч., с. Озеряни Олев.) та *Корма Городецькая* (уроч. (1846–1863), с. Переброди Слов.) [9, 20,6] < назви оз. *Корма* [9, 20,6]. Апелятив *корма* в основах ВГН походить від псл. *\*кърта* ‘згин, виступ, кривизна, заокруглення’ [10, с. 147–148];

*Туринь* (уроч. (1846–1863), с. Мала Глумча Ємлч.) [9, 21,6] < назви р. *Туринь* [9, 21,6]. В. П. Шульгач наголошує, що онімна база *Тур-* багатопланова. Відомі зоонімна (< *тур* < *\*turь* ‘*Vos primigenius*’) та теонімна (в образі *тура* давні слов’яни уособлювали воду) теорії мотивації назв із основами *Тур-* [10, с. 303].

Аналіз відгідронімних мікротопонімів Полісся засвідчує їх продуктивність у мотивації назв інших, найчастіше – суміжних, об’єктів. Відгідронімні мікротопоніми досліджуваного регіону утворено морфологічним способом (передусім суфіксацією та префіксацією) і за допомогою трансонімізації («чистої») та з додаванням розрізнявальних компонентів). Типові словотвірні моделі мікротопонімів, мотивованих гідронімами, відображають взаємозв’язки об’єктів та їх локалізацію.

Семантика твірних основ значної частини досліджуваних назв пов’язана з природними особливостями ландшафту та рослинного покриву. Стійкість і довготривалість гідронімів, зміни ландшафту та інші мовні й позамовні чинники зумовлюють затемнення первинної мотивації назв. Тому дослідження деяких

архаїчних основ потребує комплексного підходу до аналізу із залученням історичних джерел, картографічних матеріалів і тощо.

Результати дослідження підтверджують важливість відгідронімних мікротопонімів як джерела для реконструкції історично-лінгвальних процесів на території Полісся.

Список скорочень: бол. – болото; ВГН – власна географічна назва; вел. – великий; ГТ – географічний термін; км – кілометр; комп. – компонент; л. – ліва притока; мал. – малий; п. – права притока; півн. – північ; побл. – поблизу; пор. – порівняємо; пот. – потік; р. – річка; с. – село; смт – селище міського типу; с. р. – селищна рада; сучас. – сучасний; торф. – торфовище уроч. – урочище; х. – хутір.

Скорочення назв адміністративно-територіальних одиниць: ОТГ, сільські та міські ради, райони (вказано за попереднім адміністративно-територіальним устроєм, до 2020 р.), волості, повіти: Бараш. – Барашівськ(ий); Блкр. – Білокоровицька; Горщ. – Горщиківська; Грдн. – Городницьк(ий); Ємлч. – Ємільчинськ(ий); Жит. – Житомирськ(ий); Курн. – Курненська; Лугин. – Лугинськ(ий); Н-В. – Новоград-Волинськ(ий); Овр. – Овруцьк(ий); Олев. – Олевськ(ий); Слов. – Словечанськ(ий); Чоп. – Чоповицьк(ий).

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білодід І. К., Горецький П. І., Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Швидка Н. І., Доценко П. П., Головащук С. І. (ред.). Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
2. Грінченко Б. Д. (упоряд.). Словарь української мови. Київ : Наукова думка, 1907–1909. Т. 1–4.
3. Железняк І. М., Карпенко О. П., Лучик В. В., Поляруш Т. І., Стрижак О. С., Шульгач В. П. Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина. Київ : Видавництво «Обереги», 2004. 448 с.
4. Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся : монографія. Київ: КИЙ, 2003. 318 с.
5. Кондратюк Р. Ю., Самолюк Д. Я., Табачник Б. Ш. (упоряд.). Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини: 1795–2006. Житомир : Видавництво «Волинь», 2007. 620 с., 11 схем.
6. Непокупний А. П., Стрижак О. С., Цілуйко К. К. Словник гідронімів України. Київ : Наукова думка, 1979. 779 с.
7. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ: на 1 вересня 1946 року. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1947. 1062 с.
8. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы : СГПИ им. А. С. Макаренка, 1984. 275 с.
9. Шуберт Ф. Ф., Тучкова П. А. Военно-топографическая карта Российской Империи 1846–1863 гг. 1915. Масштаб : 3 версти на дюйм (1: 126 000).

10. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). Київ: Інститут української мови НАН України, 1998. 399 с.

**Н. І. Скрипник,**

Комунальний заклад вищої освіти  
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»  
(кандидат філологічних наук)

**М. І. Скрипник**

Комунальний заклад вищої освіти  
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»  
(здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)

## **СТИЛІСТИКА ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ВИКЛАДАННІ МОВИ**

Цифровізація суспільства суттєво вплинула на всі сфери людської діяльності, зокрема на мовну комунікацію. Інтернет, соціальні мережі, месенджери та інші цифрові платформи сформували нові умови спілкування, у межах яких виникли специфічні мовні та стилістичні явища. Це зумовлює потребу осмислення стилістики цифрової комунікації не лише як об'єкта лінгвістичних досліджень, а й як важливого компонента сучасного викладання мови.

Цифрова грамотність педагога – це система базових знань, навичок та установок у сфері повсякденного використання цифрових технологій, як і в інших професіях [1].

Актуальність дослідження полягає в необхідності адаптації мовної освіти до реальних комунікативних практик здобувачів освіти, більшість з яких активно використовує цифрові канали спілкування. Адже *цифрові комунікації* включають використання різноманітних інструментів, таких як електронна пошта, соціальні мережі, мобільні додатки, відеоконференції та платформи для управління проектами [4]. Цифрові компетентності містять навички ефективного використання, відбору, аналізу, створення, проектування та розповсюдження цифрових освітніх матеріалів.

Проблеми мовної комунікації та дискурсу висвітлено в працях Ф. Бацевича, О. Селіванової тощо. Водночас питання інтеграції стилістики цифрової комунікації в практику викладання мови потребує подальшого науково-методичного опрацювання.

Термін «цифрові комунікації» є багатограним. Цифрові комунікації – це процес передачі інформації через цифрові канали, що включають Інтернет, мобільні платформи, соціальні медіа та інші цифрові технології. Цей підхід підкреслює важливість інтеграції новітніх медіа-технологій з традиційними комунікаційними процесами для досягнення ефективного інформаційного обміну. Також цифрові комунікації дозволяють зворотний зв'язок та двосторонню взаємодію [4].

Відповідно до державних вимог щодо рівня володіння комп'ютерними технологіями, розрізняють три основні види цифрової компетентності: *методична*: здійснення усвідомленого вибору освітніх технологій, у тому числі інформаційних, а також здійснення вибору електронних освітніх ресурсів; *організаційно-педагогічна*: реалізація контрольної-оцінювальної діяльності в освітньому процесі з використанням сучасних способів оцінювання в умовах інформаційнокомунікаційних технологій; *діяльнісна*: знання основ роботи з текстовими редакторами, електронними таблицями, електронною поштою та браузерами, мультимедійним обладнанням [2].

Ми вважаємо, що цифрова комунікація може розглядатися як різновид дискурсу, що поєднує риси усного й писемного мовлення. Для неї характерні оперативність, діалогічність, мультимодальність та висока ступінь неформальності. У межах стилістики цифрової комунікації дослідники виокремлюють такі особливості: скорочення слів і речень; використання емодзі, мемів, гіф-анімацій (*це растровий формат зображень, що дає змогу об'єднувати серію кадрів в одному файлі, створюючи короткі зациклені анімації без звуку. Його часто використовують для передачі руху, емоцій і наочного пояснення складних ідей. Формат широко поширений в інтернеті, месенджерах та рекламних матеріалах*) як паралінгвістичних засобів; поєднання елементів різних функціональних стилів; активне вживання розмовної та жаргонної лексики. Отже, ці риси формують новий тип мовної норми, який не завжди збігається з традиційними уявленнями про літературну мову, але є функціонально виправданим у цифровому середовищі.

Збільшення швидкості науково-технічного прогресу впливає на зростання уваги до творчої та креативної особистості, яка може критично мислити, обробляти різну інформацію, використовувати почерпнуті знання та навички, щоб розв'язати проблеми швидким способом [3].

Цифрові тексти вирізняються гібридністю та варіативністю. Вони можуть одночасно виконувати інформативну, експресивну й фатичну функції. Значну роль відіграє візуальний компонент, що впливає на інтерпретацію тексту та його емоційне забарвлення.

Важливою стилістичною ознакою є інтертекстуальність, яка реалізується через посилання, хештеги, цитати та алюзії на популярні культурні явища. Усе це зумовлює необхідність формування у здобувачів освіти навичок критичного читання та аналізу цифрових повідомлень.

Таким чином, уключення цифрової комунікації до процесу викладання мови сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти та наближенню навчального матеріалу до реального мовного досвіду. Аналіз повідомлень із соціальних мереж, блогів або чатів дозволяє: розвивати стилістичне чуття; формувати навички доречного використання мовних засобів залежно від ситуації спілкування; усвідомлювати відмінності між нормативним і ненормативним уживанням мови.

Водночас важливо підкреслювати межі застосування цифрового стилю та формувати відповідальне ставлення до мовної норми в офіційному й академічному спілкуванні. Адже цифрова культура майбутнього педагога – це

здатність ефективно користуватися сучасними цифровими пристроями та опанувати актуальні інформаційно-комунікаційні технології. Отже, до цифрової культури можна віднести володіння вчителем такими компетентностями: 1. Інформаційна грамотність. 2. Комп'ютерна грамотність. 3. Комунікаційна грамотність. 4. Медіаграмотність. 5. Ставлення до технічних інновацій [1].

У процесі викладання мови цифрові тексти можуть слугувати ефективним дидактичним матеріалом. Наприклад, повідомлення з месенджерів або дописи в соціальних мережах, коментарі, блоги, онлайн-оголошення та електронні листи дають змогу аналізувати стилістичну доречність мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Методично доцільними є вправи на стилістичний аналіз цифрових текстів (завдання полягає у визначенні: типу комунікативної ситуації; стилістичних особливостей тексту; мовних засобів, характерних для цифрового спілкування), їх трансформацію з неформального стилю в офіційний (мета вправи – усвідомлення стилістичних відмінностей і норм уживання мови), редагування з урахуванням мовної норми (здобувачі освіти аналізують цифровий текст із погляду мовної норми та редагують його відповідно до заданого стилю (академічного або офіційного), зберігаючи зміст повідомлення) та створення власних цифрових повідомлень (завдання передбачає написання допису, коментаря або повідомлення з урахуванням конкретної комунікативної мети та адресата. Після виконання здійснюється колективне обговорення стилістичних рішень). Такі завдання сприяють формуванню мовної рефлексії та усвідомленого ставлення до стилістичного вибору.

Отже, запропоновані приклади та вправи сприяють розвитку мовної рефлексії, критичного мислення та комунікативної компетентності. Вони допомагають усвідомити, що цифрова комунікація не заперечує мовної норми, а функціонує за власними стилістичними правилами, які мають бути об'єктом цілеспрямованого навчання.

Стилістика цифрової комунікації є важливим напрямом сучасної лінгвістики та невід'ємною складовою викладання мови в умовах цифрового суспільства. Її вивчення сприяє формуванню комплексної комунікативної компетентності, що охоплює як традиційні, так і новітні форми мовлення. Інтеграція цифрових текстів у освітній процес дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними навичками та підготувати здобувачів освіти до ефективної комунікації в різних соціальних і професійних контекстах.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61. Вип. 5. С. 1–14.

2. Павленко В. В., Петровська О. Ю. Цифрова компетентність майбутнього учителя як чинник забезпечення якості педагогічної діяльності. *Актуальні проблеми в системі освіти: заклад загальної середньої освіти –*

доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти : зб. наук. пр. Київ, 2022. С. 636.

3. Павленко В. В. Теорія і практика розвитку креативності школярів у системі загальної середньої освіти Польщі : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2023. 571 с.

4. Осокін М. Г., Осокіна А. В. Цифрові комунікації в системі управління бізнесом. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4233/4159> (дата звернення: 02.01.2026).

**Л. М. Соколовська,**

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист  
Житомирського агротехнічного фахового коледжу

### **ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ**

Упродовж останніх десятиріч світ зазнав істотних змін, зумовлених стрімким розвитком технологій, цифровізацією суспільства, глобалізаційними процесами та зростанням ролі інформаційної економіки. Ці процеси істотно трансформували ринок праці, поставивши перед класичними освітніми системами низку викликів. Особливо гостро це відчувається в сфері гуманітарної освіти, зокрема філологічної, яка стикається з необхідністю переосмислення своєї місії, структури та результатів.

Філологія традиційно асоціювалася з академічним середовищем, викладацькою діяльністю або літературною критикою. Проте сучасний ринок праці вимагає нових форматів знань і навичок, орієнтованих на практичне застосування, міждисциплінарність та здатність працювати в динамічному цифровому середовищі. У цьому контексті актуалізується проблема недостатньої інтеграції філологічної освіти в сучасну соціально-економічну реальність, що призводить до професійної дезорієнтації випускників, зниження престижу філологічних спеціальностей та втрати гуманітарного потенціалу в розвитку суспільства.

Розвиток економіки знань, посилення конкуренції на глобальному ринку праці, зростання попиту на універсальні навички створюють нові умови для реалізації філологічних компетентностей. Водночас система вищої освіти в Україні лише частково відповідає цим запитам, часто зберігаючи традиційно академічну модель підготовки фахівців, віддалену від практичних потреб ринку. Цей розрив між академічною теорією та реальними вимогами працедавців є ключовим викликом, що потребує наукового аналізу та пошуку нових векторів адаптації.

Актуальність теми також зумовлена необхідністю формування нової парадигми філолога – комунікатора, аналітика, медіаграмотного фахівця, здатного ефективно працювати в сфері креативних індустрій, інформаційних технологій, перекладацької справи, PR, маркетингу тощо. Дослідження

можливостей інтеграції філологічної освіти в сучасну професійну реальність є важливим кроком до оновлення освітньої політики, модернізації навчальних програм та підвищення конкурентоспроможності випускників.

Філологічна компетентність є багатовимірним поняттям, яке охоплює знання мовної системи та літературного процесу, здатність до глибокого аналізу, інтерпретації текстів, критичного мислення та ефективної комунікації в усній і письмовій формах. Традиційно її трактували як сукупність лінгвістичних, літературознавчих і культурознавчих знань, необхідних для професійної діяльності в сфері освіти, науки або перекладу. Проте в умовах інформаційного суспільства це поняття значно розширюється і модернізується.

Сучасні дослідники розглядають філологічну компетентність у контексті міждисциплінарного підходу, акцентуючи увагу на її гнучкості, креативному потенціалі та адаптивності до нових соціальних запитів. Вона передбачає оперування мовним матеріалом, здатність аналізувати дискурс у різних соціокультурних і професійних контекстах, працювати з текстами різного типу та жанру, створювати нові смисли, адекватно реагувати на виклики цифрового середовища [2, с. 24].

У межах цього підходу важливим стає формування таких компонентів філологічної компетентності, як: комунікативна (вміння ефективно спілкуватися в різних ситуаціях); лінгвістична (знання граматичних, лексичних, стилістичних норм мови); текстуальна (уміння створювати й аналізувати тексти); інтеркультурна (здатність до діалогу між культурами); цифрова (вміння використовувати технології для обробки й створення контенту).

Отже, сучасна філологічна компетентність виходить за межі академічної діяльності й може ефективно реалізовуватись у широкому спектрі професій, пов'язаних із комунікацією, культурною взаємодією, медіа та інформаційними технологіями.

Інформаційна епоха суттєво змінила структуру економіки, в якій знання, інновації, креативність і гнучкість набули стратегічного значення. Концепція економіки знань, яка активно розвивається в науковому дискурсі, передбачає, що успішність індивіда на ринку праці визначається не стільки обсягом здобутих знань, скільки здатністю ці знання застосовувати, переосмислювати, інтегрувати в нові контексти.

Згідно з цією логікою, освіта повинна формувати компетентнісну модель фахівця, здатного до навчання протягом життя, адаптації до змін і роботи в міждисциплінарному середовищі. Для філологічної освіти це означає необхідність трансформації – від акценту на академічну підготовку до формування широкого спектру прикладних навичок, релевантних для сучасного ринку [1, с. 127].

Сучасний ринок праці вимагає від системи освіти – зокрема філологічної – нових підходів до підготовки фахівців. Вищі навчальні заклади мають реагувати на виклики інформаційної доби, інтегруючи у свої програми такі компоненти, як цифрова грамотність, практичні курси з креативного письма, редагування, медіаграмотності, основ підприємництва, проєктного менеджменту тощо. Сучасна філологічна освіта повинна адаптуватися до нових умов, щоб

забезпечити випускникам професійну мобільність та конкурентоспроможність [3, с. 60].

Хоч філологи володіють знаннями з мови, літератури, перекладу, текстової інтерпретації тощо, досить часто вони змушені шукати роботу, далеку від їхнього профілю. Наприклад, багато хто змушений працювати репетитором, перекладачем або займатися іншими нетиповими для університетських програм видами діяльності. Це часто пов'язано з тим, що традиційні університетські програми не дають практичних навичок, які затребувані на ринку: робота з цифровими платформами, редагування, локалізація, робота з медіаконтентом тощо.

Роботодавці часто очікують від кандидатів навичок, які філологічні спеціальності рідко прямо формують у навчальних програмах: цифрової грамотності, роботи з ІТ-інструментами, швидкого адаптування до різних форматів роботи (онлайн/офлайн), міждисциплінарності. Також важливий досвід роботи, який не завжди може бути напрацьований під час навчання.

Навіть там, де вакансії відповідають профілю філолога, часто пропозиція щодо оплати праці не є конкурентоспроможною. Малий заробіток при великій вимозі навичок або великій кількості виконаної роботи знижує мотивацію оволодівати такими професіями або навіть залишатися в них.

Багато філологів не мають чітких уявлень про те, куди вони можуть рухатися після завершення навчання. Академічна кар'єра або викладання – це далеко не єдині варіанти, але альтернативи (наприклад, копірайтинг, локалізація, UX writing, медіа-редагування) часто не представлені достатньо в навчальних курсах і не мають чітких механізмів входу на ринок.

Філологи, які проживають у менших містах або віддалених регіонах, мають менше можливостей для працевлаштування в галузях, де потрібні високі комунікаційні та мовні навички, або обмежений доступ до інтернет-ресурсів, дистанційної роботи чи професійних контактів.

Сьогодні існує значний дисбаланс між кількістю випускників філологічних спеціальностей і кількістю вакансій, які реально відповідають їхній спеціалізації й очікуванням. Ринок схильний до затребування прикладних мовних компетентностей (переклад, усні/письмові переклади, редагування текстів), ніж глибоких академічних знань. Заробітна плата на профільних позиціях може бути дуже різною – від низьких до високих, але середня та мінімальна частини діапазонів часто залишаються невисокими, особливо в регіонах. Дистанційна та часткова зайнятість стає важливим елементом філологічних можливостей, але часто супроводжується нестандартними умовами, високими вимогами або неповною зайнятістю.

За останні 6 місяців у Житомирі наявні лише поодинокі вакансії з чітким перекладацьким профілем, інші – викладацькі, репетиторські або позиції суміжні (методика, навчальний центр). Це свідчить про малий локальний попит на «чистих» філологів. Є потенційні вакансії з високими зарплатами, але вони рідкісні і часто вимагають специфічних навичок або досвіду. Більшість кандидатів змушені орієнтуватись на середній або нижній діапазон, або на неповну зайнятість. Кандидати часто вказують, що можуть працювати не лише у

викладацькому/перекладацькому полі, але й в інших сферах (support, акаунти, менеджмент). Це показує, що філологи в Житомирі адаптують свої очікування та навички до того, що доступно на ринку. Школи мов, приватні центри, репетиторство забезпечують більшість доступних можливостей. Цей сектор не завжди дає високу зарплату або стабільність, але є основним полем зайнятості для філологів [4].

З огляду на трансформацію ринку праці та виклики, які постають перед випускниками філологічних спеціальностей, постає нагальна потреба реформувати філологічну освіту в напрямку її адаптації до сучасних соціально-економічних реалій. Основні пропозиції можна згрупувати в кілька напрямів:

1. Навчальні програми філологічних факультетів мають включати більше практичних модулів: курси з перекладацької майстерності, локалізації програмного забезпечення, контент-мейкінгу, цифрового редагування тексту, копірайтингу, SMM, UX/UI-текстування. Це дасть змогу студентам отримувати навички, які мають попит на сучасному ринку.

2. Важливо поєднувати філологічні знання з основами маркетингу, менеджменту, ІТ, цифрових комунікацій. Це створює нові професійні траєкторії для філологів: менеджер із контенту, редактор сайтів, фахівець із PR, спеціаліст із цифрової гуманітаристики.

3. Запровадження системи обов'язкових практик і стажувань у партнерстві з бізнесом, редакціями, ІТ-компаніями, медіа дасть змогу студентам раніше познайомитись із ринком праці й адаптуватися до його вимог. Також це підвищить їхню конкурентоспроможність одразу після закінчення університету.

4. Важливо впроваджувати в навчальні курси інструменти обробки тексту, лінгвістичного аналізу, штучного інтелекту, машинного перекладу (Google Translate, DeepL, Trados Studio тощо), що набувають поширення в роботі сучасних перекладачів і контент-фахівців.

5. Окрім фахових знань, філологи мають опановувати навички комунікації, роботи в команді, управління часом, креативного мислення та презентаційних умінь – усе це значно підвищує цінність фахівця для роботодавця.

Успішна адаптація філологічної освіти до вимог ринку праці можлива лише за умови системного підходу: співпраця університетів з бізнесом та громадськими організаціями; гнучкість програм і швидке реагування на запити ринку; активна позиція студентів у розвитку своїх компетентностей через позаосвітню діяльність (фріланс, волонтерство, мікропроекти).

Таким чином, модернізована філологічна освіта здатна стати повноцінною стартовою платформою для успішної та різнопрофільної професійної реалізації.

Проведене дослідження виявило критичну проблему – недостатню інтеграцію філологічної освіти в сучасний ринок праці, що особливо гостро проявляється в регіонах, зокрема в Житомирській області. Незважаючи на фундаментальність і глибину філологічних знань, які здобувають випускники, ринок праці демонструє обмежений попит на спеціалістів з вузькофілологічним профілем, натомість віддаючи перевагу мультифункціональним, цифрово-компетентним та практично орієнтованим кадрам.

Філологія сьогодні стоїть на перехресті – між класичною академічністю та вимогами інформаційного суспільства. Ця межа – це початок нового етапу трансформації філологічної освіти. Освітні програми мають зберігати гуманітарну цінність, але й активно відповідати на запити часу, інтегруючи цифрові, міждисциплінарні та прикладні компоненти [5, с. 71].

Майбутнє філології – у гнучкості, адаптивності та переосмисленні ролі слова в новій економіці знань. Успішна модернізація філологічної підготовки сприятиме формуванню фахівців нового типу – здатних інтерпретувати текст, ефективно комунікувати, аналізувати інформацію, працювати в команді, впливати на культурні, освітні та інформаційні процеси в суспільстві.

Отже, переосмислення філології в умовах трансформації ринку праці – це стратегічна вимога для збереження її актуальності, соціальної значущості та перспектив розвитку.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус В. В. Сучасна філологічна освіта в контексті трансформації суспільства. Київ : Наукова думка, 2020. 178 с.
2. Гончаренко І. М. Філологічна компетентність: теоретичні основи та практичні виміри. *Вісник філології*. 2018. № 2 (45). С. 23–31.
3. Ковальчук О. П. Виклики ринку праці для гуманітарних спеціальностей в Україні. *Економіка і суспільство*. 2021. Вип. 10. С. 56–63.
4. Вакансії та резюме за спеціальністю «філологія» в Житомирській області. URL : <https://www.work.ua> (дата звернення: 03.01.2026).
5. Шевченко О. В. Інновації у філологічній освіті в умовах цифрової трансформації. *Проблеми сучасної освіти*. 2021. № 5. С. 67–74.

**В. М. Титаренко,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Житомирського державного університету імені Івана Франка

### СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Метод проєктів уже тривалий час є предметом опису багатьох науковців. Аналізували такий підхід у навчанні в різних аспектах Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Кратасюк, О. Кучерук, О. Садовнікова, Н. Солодюк, О. Полінок та інші лінгводидакти.

У цій публікації зосередимося на описі застосування методу проєкту на власному досвіді, зокрема під час проведення уроків української мови в 10-х класах Наукового ліцею Житомирського державного університету імені Івана Франка.

**Мета** – описати, як за допомогою методів проєктного навчання навчити учнів послуговуватися мовою в суспільстві для задоволення практичних потреб та досягнення власних інтересів у різних комунікативних ситуаціях.

В основі методу проєктного навчання формулюється проблема, яка залежить від кінцевого результату проєкту; також важливо правильно добирати ключові, тематичні та змістові питання. О. Кучерук зазначає: «Проектна діяльність вимагає продуманого підходу: ретельно розробити план проєкту, критерії оцінювання діяльності учня і готового продукту, підібрати методичний матеріал у допомогу учневі, опрацювати варіанти усунення можливих труднощів, спланувати форми проміжного оцінювання і самооцінювання учня та багато іншого» [3, с. 11–12]. Проєктні технології навчання мають «випереджальний, винахідницький, дослідницький, творчий характер... Їх доцільно застосовувати в оптимальному поєднанні з іншими методами навчання за наявності в учнів необхідної теоретичної бази для самостійного виконання проєктних завдань і отримання конкретного позитивного результату» [7, с. 193].

Нижче наведемо приклади кількох застосувань проєктної діяльності на уроках української мови в 10-х класах.

Застосовані в нашій практиці види завдань спрямовані на те, щоб учні аналізували мову не лише як окремі складники на різних рівнях, задекларовані в підручниках, а як мовні явища, взаємопов'язані процеси, які відбуваються в суспільному середовищі, усвідомили лінгвальну залежність від вибору усвідомленого чи неусвідомленого мовця, зумовленими різними чинниками, тощо. Здобувачі мають змогу вибрати завдання за власними вподобаннями, рівнем складності, за способом організації – індивідуальний / груповий. Такий підхід у майбутньому дозволить краще орієнтуватися в сучасному мовному просторі, а найважливіше сприятиме усвідомлення залежності функціонування й розвитку мови від ставлення до неї носіїв.

Одним із таких **проєктів** є «**Мовний ландшафт моєї території**», у якому учні характеризують назви, поширені в їхній місцевості – мікрорайони, по дорозі від дому до ліцею тощо. Завдання – описати найменування написів, вивісок, табличок, реклам, офіційних оголошень тощо. В основі такої роботи представлено не лише опис назв, а й критичне осмислення: аналіз суспільно-історичних обставин у формуванні мовної свідомості користувачів, результат якої відображений у навколишніх назвах. Увагу загалом зосереджено на тому, що в більшості досліджень переважають запозичені назви, а почасти навіть і нетранслітеровані. У такий спосіб ще й формуємо критичне мислення, оскільки спонукаємо до аналізу, а саме: що лежить в основі імені – питомий / запозичений відповідник, чи відповідає системі української мови, чи є помилки в назвах тощо. Наголошуємо на характеристиці соціального чинника – чому обрано саме таку назву, чим вона мотивована; найчастіше залежить від мовних уподобань власників / мешканців і т. ін. Можна й глибше проводити дослідження: спілкування (усне / анкетування) з авторами назв (наприклад, чому власник приватного закладу обрав саме таке найменування, зокрема власні вподобання, на догоду суспільству тощо). Також обговорюємо низку проблемних питань про мовну політику й мовне будівництво: чи має право й чи зобов'язана влада контролювати такі назви в державі, підтверджуємо законодавством, аналізуємо, на скільки втілювалася така діяльність на державному рівні раніше й зараз;

порівнюємо з іншими розвиненими країнами, зокрема Польщею Чехією. Такий проєкт можна виконувати індивідуально й у парах / групах.

Цікавим і тривалим у часі є **проєкт «Мовні анормативи навколо мене»** про спостереження над побутованням мовних помилок у громадських місцях (у назвах вивісок, різноманітної інформації в магазинах, ЗМК (радіо, телебачення), соцмережах; про особливості використання мови носіями різної вікової категорії; суржик, англізми в побуті, неформальному спілкуванні учнів тощо. Найбільше здобувачі зосереджуються на написаних помилках, менше – на виявлених в усному мовленні. Цей проєкт, з одного боку, показує недосконале володіння нормами мови носіїв, а з іншого, що важливо для усвідомлення учнями, – особливості функціонування мови як суспільного феномену, що на функціонування мови впливають не лише знання / незнання правописних норм, а й мовна ситуація, мовна політика, мовна мода, звичка, національна приналежність, байдуже ставлення до культури мови, вік носіїв, історична пам'ять тощо.

Цінним досвідом для учнів є підготовка **проєкту про самопрезентацію** – цей вид діяльності доцільний на початку 10-го класу, оскільки учні приходять з різних навчальних закладів і переважно не знають один одного. Проблемне завдання – представитися в цікавій формі, змогти за кілька хвилин привернути увагу до себе, показати свою неповторність за допомогою мовних засобів й ораторських здібностей. Такий проєкт спонукає учнів аналізувати свої сильні сторони, таланти, вподобання, допомагає отримати визнання в учнів, розвиває комунікативну впевненість, навчає розуміти емоційну реакцію аудиторії тощо.

Практикуємо на уроках також **підготовку презентацій на обрану тему**, цікаву для учня-доповідача – зазвичай, такий проєкт утілюється під кінець навчального року. Здобувачі добре знають один одного, тому тут ставимо проблемне завдання – проявити себе як красномовця, спеціально добираючи мовні засоби, продумовуючи пози, жести, міміку. У такому різновиді діяльності учні також демонструють уміння створювати презентації, ураховуючи мовні параметри. Такий проєкт дає змогу учням продемонструвати не лише знання, а й рівень комунікативної грамотності, навички добирати мовні засоби, структурувати інформацію, захопливо її подавати, удаю поєднувати усне мовлення з візуалізацією тощо. Публічне представлення роботи розвиває навички ораторського мистецтва, уміння активно добирати мовні засоби й користуватися ними задля досягнення конкретної мети в процесі спілкування.

Компонентом проєктного навчання, важливого надалі для активної соціалізації учня, є **дискусія**. Перед учнями ставляться завдання – зуміти виявити соціально важливі й неоднозначні проблемні питання, спровокувати дискусію, змогти переконати, визнати свою хибну позицію тощо. Найчастіше учні пропонують теми для обговорення про вільне володіння зброєю, дозвіл і заборону абортів, важливість зовнішнього вигляду в соціально значущих місцях, межі добродесного використання ІІІ тощо. Пропоновані теми ілюструють соціально важливі аспекти для здобувачів у певний період. Активна участь під час дискусій розвиває в учнів соціальні навички, гнучкість мислення, емоційний самоконтроль, активне слухання, а в лінгвальному плані – добір мовних засобів

для переконання, активізує мовленнєву діяльність, зокрема застосування лексики, граматики в реальних ситуаціях, розвиває критичне мислення, сприяє подоланню мовного бар'єру, передовсім через швидке та спонтанне мовлення, формує культуру спілкування через дотримання регламенту, повагу до опонентів, пристосування до живого мовлення тощо.

Описані вище проекти дають змогу відпрацьовувати мовленнєві навички, необхідні для послуговування мовою в соціумі: окрім умінь вільно говорити, правильно будувати різноструктурні речення, добирати лексичні відповідники, уникати суржику, непотрібних англізмів, учні вчаться змінювати та розширювати світогляд не лише власний, а й своєї аудиторії, відповідати на запитання, ставити запитання, контролювати свої емоції та керувати емоційним станом співбесідників, тренуються переконувати, сприймати думку опонента як альтернативну, застосовують на практиці доцільні тактики й стратегії задля досягнення мети тощо. Останні проекти також дають змогу тренувати навички оратора, працювати з голосом, жестами, мімікою тощо.

Метод проєктного навчання в процесі навчання української мови допомагає учням набути компетентностей, необхідних для використання мови в соціумі, передовсім для практичних потреб; дозволяє розвивати соціальні навички – відповідальність, взаємодію в групі, критично оцінювати ситуації, у яких перебуває мовець, активно впливати на співрозмовника та розв'язувати конфліктні ситуації, добираючи відповідні мовні засоби.

Отже, за нашими спостереженнями, застосування проєктного навчання на уроках української мови дозволяє учням зрозуміти, що розвиток мови залежить від свідомого ставлення до неї в суспільстві, а також використовувати мову як активний інструмент у соціальній взаємодії, критично оцінювати власне мовлення з метою уникнення помилок, контролювати власні емоції та за допомогою мови впливати на стан співрозмовника, розв'язувати складні комунікативні завдання, формувати активного мовця-лідера, здатного переконувати та вправно вести дискусію, будувати конструктивний діалог.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Голуб Н. Б. Метод проєктів у навчанні української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 15–19.
2. Кратасюк Л. М. *Інтерактивні методи в навчання учнів 5–6 класів створювати тексти різних типів : монографія*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 271 с.
3. Кучерук О. А. Принципи розвивального навчання і методи реалізації їх у шкільному курсі української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 1. С. 8–13.
4. Ницета В. А. Технологія життєтворчих проєктів на уроках української мови та літератури : [навч. посібник]. Харків : Основа, 2009. 153 с.
5. Попова Л. Метод проєктів на уроках української мови в старших класах: проблеми і перспективи оцінювання. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 4. С. 50–53.

6. Сагайдак Н. М. Перспектива використання методу проєктів як ефективного засобу навчання на уроках української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»*. Вип. 1. Рівне : О. Зень, 2024. С. 191–198.

7. Теорія і практика проектного навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Монографія / В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, Г. М. Романова, М. М. Шимановський та ін.; за заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. Житомир: «Полісся», 2019. 208 с.

**Т. М. Тищенко,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Уманського державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини;  
**Н. В. Кухаренко,**  
викладач-стажист  
Уманського державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини

## **ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ В ЗБІРЦІ Оповідань О. ПАВЛЕНКО «БРАТ ПРИЇДЖАВ»**

Сучасні східноподільські говірки репрезентує Ольга Павленко в збірках оповідань «Мальви на причілку», «Кого Бог любить», «Брат приїжджав». Її персонажі говорять мовою рідного села Бабанки Уманського району Черкаської області.

Різномірневу діалектну структуру однієї з уманських говірок досліджували Т. Тищенко («Мальви на причілку» та «Кого Бог любить») [7], І. Алаєва та О. Притула («Мальви на причілку») [1], О. Лимар («Кого Бог любить») [3].

Фонетичні та морфологічні особливості східноподільської говірки, уміщені в оповіданнях збірки «Брат приїжджав», були предметом нашого дослідження [6]. Лексичний рівень залишається недослідженим, хоча він репрезентує говіркові особливості інших мовних рівнів. О. Лимар стверджує, що «східноподільська діалектна лексика у творах Ольги Павленко є тим мовним засобом, який надає художнім текстам особливого колориту, виконує вагому експресивну функцію, відзначається стилістичною вмотивованістю, є помітним і повноцінним компонентом мови художнього твору» [3].

Мета цієї розвідки – виявити особливості лексичного рівня східноподільських говірок у збірці Ольги Павленко «Брат приїжджав» [4].

Серед зафіксованої у збірці «Брат приїжджав» діалектної лексики виокремлюємо кілька лексико-семантичних груп (ЛСГ). Кожна з них має різну наповнюваність.

*ЛСГ назв рослин: вакація* ‘назва кількох видів посухостійких дерев або кущів з білими чи жовтими квітками’, *бараболя* ‘картопля’, *кабак* ‘гарбуз’, *гоїрочки* ‘огірки’.

*ЛСГ назв одягу і взуття: опорки* ‘старі, зношені чоботи, від яких відрізано халяви’, *мештики* ‘взуття (переважно туфлі або черевики)’, *гумовці* ‘чоботи гумові’, *штаньки* ‘холоші штанів’.

Лексема *опорки* з таким же значенням зафіксувала Г. Березовська у «Словнику назв одягу і взуття у східноpodільських говірках» [2], а лексема *мешти* у східноpodільських говірках невідома, ремарка СУМ [5] про те, що це слово діалектне, очевидно, відсилає до інших говорів південно-західного наріччя.

*ЛСГ назв транспорту: лісапед, ровер* ‘велосипед’.

*ЛСГ назв рис людини: бухарик* ‘п’яниця’, *доскотський* ‘сварливий, противний (про людину)’, *задерикуватий* ‘1. Який часто вдається до бійки, сварки, глузування з інших; задирливий; протилежне спокійний, урівноважений. 2. Запальний, завзятий’; *збитошний* ‘той, хто приносить збитки, шкоду’, *кабаняк* ‘великих розмірів чоловік’, *кишкомот* ‘людина, яка когось постійно нервує своїми вчинками’, *кодло* ‘група соціально неблагополучних людей’, *нахрапистий* ‘настирливий, який будь-якою ціною досягає того, що хоче’, *партньор* ‘партнер, співмешканець’, *ночувальник* ‘коханець’, *пошкодерник* ‘шибеник, той, хто, інколи не бажаючи, робить збитки (про дитину)’, *п’янделига* ‘п’яниця’, *розстроєна* ‘людина, незадоволена результатом якоїсь дії’, *технічка* ‘прибиральниця’, *тлуслий* ‘товстий’, *хадзяїн* ‘вищий ступінь господарника’, *янголиця* ‘покірна жінка’.

Лексема *тлуслий* запозичена із польської мови, звукосполучення [дз] у лексемі *хадзяїн* вказує на історичний польський вплив на східноpodільські говірки.

*ЛСГ назв процесів: вибатькувати* ‘висварити’, *вилігуватися* ‘довго спати’, *вичворити* ‘витворити’, *вродити* ‘народити’, *забульбашити* ‘напитися самогонки’, *загризатись* ‘бути з кимось в неприязні, сварках’, *замурзати* ‘забруднити’, *заталепати* ‘забруднити’, *затуркати* ‘заморочувати когось чимось, доводячи до отупіння’, *здибати* ‘зустріти кого-небудь’, *марудити* ‘нервувати, бути неспокійним’, *набражитися, нализатися* ‘багато напитися самогонки’, *надибати* ‘1. Знайти. 2. Зустріти по дорозі, на шляху кого-, що-небудь’, *нахвалятись* ‘обіцяти’, *нравитися* ‘подобатися’, *нюшити* ‘тертися біля когось, втиратися в довіру, підслуховувати’, *оприходувати* ‘використати, забрати’, *освинячитися* ‘осоромитися, зганьбитися, напитися алкоголю’, *паняти* ‘пиняти на себе, бути відповідальним за щось’, *паскудити* ‘говорити образливо, лихословити, зводити наклеп або поширювати плітки’, *перехнябитися* ‘перекосятися’, *помастити* ‘покрити вапном або білою глиною’, *поталувати* ‘витоптати’, *поторгати* ‘потрогати’, *поштрахувати* ‘оштафувати’, *прибембати* ‘прийти’, *розкутурхати* ‘пробудити від сну’, *слабувати* ‘хворіти’, *спосудити* ‘1. Звільнити посудину від вмісту. 2. Вкрасти’, *тирлуватися* ‘товктися’, *факати* ‘різко займатись (про вогонь, сірники тощо)’, *шапкобрання*

‘етап завершення будь-чого, коли всі розходяться, розбираючи свої шапки’, *шурувати* ‘іти’.

*ЛСГ назв на позначення предметів побуту: балія* ‘широка і низька посудина для прання’, *баньочка* ‘скляна невелика банка’, *баняк* ‘посуд, чавунний горщик, казан’, *бухвет* ‘буфет, меблі, шафа для збереження посуду, столової білизни’, *карафка* ‘графин’, *стілниця* ‘стільний, кришка столу’.

*ЛСГ назв їжі та напоїв: первак* ‘перша самогонка міцної якості’, *самжене* ‘самогонка’, *сахар* ‘цукор’, *сказюка* ‘міцна горілка’, *чемергес* ‘самогонка’, *чикилда* ‘самогонка низької якості’.

*ЛСГ назв мір: партика* ‘великий шматок чогось’, *сороківка, цуцик, чекушка* ‘міра самогонки’, *тлумак* ‘мішок, клумак’, *шматюра* ‘великий шматок чогось’.

*ЛСГ назв обрядовості: бабка* ‘бабуся стосовно своїх внуків’, ‘старенька жінка’, *баярин* ‘баярин, старший товариш молодого на весіллі’, *вісіля, свайба* ‘весілля’, *кухарка* ‘головна жінка на весіллі серед жінок, які готують весільні страви’, *празник, празники* ‘свято, свята релігійні’.

*ЛСГ назв традиційного будівництва: граса* ‘будівельний матеріал, глина із соломною чи половиною’, ‘болото’, *гуральня* ‘ірон. підприємство з виготовлення самогонки’, *кирниця* ‘криниця’, *ленія* ‘вулиця’, *пивниця* ‘погріб’, *репина* ‘тріщина’.

*ЛСГ назв часових проміжків: вторік* ‘торік’, *сьодні* ‘сьогодні’, *завше* ‘завжди’.

Окремі лексеми стоять поза лексико-семантичними групами, наприклад, *балухи* ‘знев. очі’, *бомага* ‘папір’, *бордух* ‘пухир, міхур’, *вавка* ‘рана’, *вibriком* ‘із задоволенням, із радістю щось робити’, *вроки* ‘уроки’, *жданики* ‘очікування’, *ломацюра* ‘зруб. ломака, велика палиця’, *розборки* ‘зауваження, вияснення причин’.

Отже, лексичне багатство збірки Ольги Павленко «Брат приїжджав» становить систему, що об’єднує ЛСГ назв рослин, ЛСГ назв одягу і взуття, ЛСГ назв транспорту, ЛСГ назв рис людини, ЛСГ назв на позначення предметів побуту, ЛСГ назв їжі та напоїв, ЛСГ назв мір, ЛСГ обрядовості, ЛСГ назв традиційного будівництва, ЛСГ назв часових проміжків. Найбільш наповненими є ЛСГ на позначення рис людини, процесів, їжі й напоїв. Частина лексем не класифіковано, оскільки належать до різних лексико-семантичних груп. Лексика репрезентує насамперед фонетичні риси східноподільських говірок, наприклад, протетичні приголосні у лексемах *гоїрочки, вакація*, метатезу в лексемах *кирниця, поторгати*, звукосполучення [хв] на місці фонем /ф/ у лексемах *бухвет, поштрахувати* та ін., що є типовими східноподільськими явищами. Частина лексем відома українській мові і зафіксована у Словнику української мови з ремаркою *діалектне* або ж має відмінне від літературної мови значення.

Перспективним вбачаємо вивчення фразеологізмів у збірці оповідань Ольги Павленко «Брат приїжджав».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алаєва І., Притула О. Східноподільська говірка у творах Ольги Павленко. *Філологічні студії*. Вип. 10. Вінниця 2012. С. 226–231.
2. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.
3. Лимар О. Східноподільська говірка у творах Ольги Павленко. *Філологічні студії*. Вип. 12. Ч. 3. Вінниця, 2014. С. 256–261.
4. Павленко Ольга. Брат приїжджав. Черкаси. 2020. 601 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
6. Тищенко Т., Кухаренко Н. Діалектизми у збірці Ольги Павленко «Брат приїжджав». *Філологічний часопис*. Вип. 2 (26). Умань, 2025. С. 84–89.
7. Тищенко Т. М. Східноподільська говірка в збірках Ольги Павленко «Мальви на причілку» та «Кого Бог любить». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2025. Вип. 1 (102). URL: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/304957/296725> (дата звернення: 15.12.2025).

**О. І. Фірук,**  
здобувачка Волинського національного університету  
імені Лесі Українки  
(науковий керівник: д-р філософії, доцент **І. М. Дружук**)

## **СИСТЕМА ПРИЙОМІВ САМООЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ**

Одна з основних засад Нової української школи – застосування формульованого оцінювання як сучасного підходу до аналізу навчальної діяльності учнів. Реалізація цього принципу зумовлює актуалізацію проблеми використання прийомів самооцінювання, адже вони важливий інструмент формульованого оцінювання, сприяють розвитку особистості школяра та підвищенню якості освіти.

Мета – проаналізувати систему прийомів самооцінювання, ефективних для використання на уроках української мови під час вивчення лексикології в Новій українській школі.

У науково-методичних працях Г. Тиць, О. Пасічник, І. Унгурян, І. Хворостяного відзначено ефективність застосування прийомів самооцінювання та рефлексії в процесі мовної освіти, зокрема шляхом використання мовних завдань, щоденників, карт самооцінки та інтерактивних технік. Особливу увагу звернуто на уроки з розділу «Лексикологія» як сприятливе середовище для впровадження таких прийомів, що стимулюють осмислення лексичних значень і контексту.

У міжнародних енциклопедичних і лексикографічних виданнях поняття *self-assessment* трактоване по-різному, але із загальним акцентом на усвідомлену

оцінку власних здібностей і результатів діяльності. Зокрема, у тлумачних словниках термін *self-assessment* визначено як:

- оцінювання власних можливостей і недоліків [4].
- власне судження, іноді з офіційною метою, щодо своїх умінь, якостей або дій [3].

У працях українських дослідників це поняття також отримало наукове осмислення. К. Буряк визначає самооцінювання навчальної діяльності як «діяльність особистості, спрямована на усвідомлення та оцінку процесу й результатів власного навчання. Підсумком цього процесу є самооцінка, яка відображає рівень розвитку рефлексивних умінь і здатність до самокорекції» [1, с. 43].

Отже, самооцінювання розглядають не лише як інструмент оцінювання, а також як важливий чинник розвитку особистості учня, що забезпечує формування здатності до осмисленого навчання.

Результат систематичного впровадження самооцінювання – формування в учнів адекватного уявлення про власні досягнення та можливості, що проявляється в становленні збалансованої самооцінки – без її завищення або заниження. Така форма рефлексивної діяльності сприяє розвитку відповідальності, самоконтролю й упевненості у власних силах, що є основними складовими компетентнісного підходу в освіті [2, с. 13].

Зважаючи на актуальність проблеми, розроблено систему прийомів самооцінювання, адаптована до уроків з розділу «Лексикологія» в 5 класі в Новій українській школі. Система містить такі методичні інструменти:

1. «Світлофор» – швидке самооцінювання розуміння теоретичного матеріалу через візуальну шкалу. Доречно застосувати цей прийом під час вивчення теми «Групи слів за значенням»: учні визначають тип поданих пар слів, а потім за допомогою кольорової схеми (зелений – розумію, жовтий – частково, червоний – потребую допомоги) оцінюють рівень власного засвоєння матеріалу.

2. «Сходишки успіху» – оцінювання рівня засвоєння знань з подальшим плануванням індивідуального розвитку. Наприклад, у межах теми «Групи слів за походженням» доцільно застосовувати прийом «Сходишки успіху», що допомагає учням оцінити рівень сформованості знань і обґрунтувати власні результати.

3. «Щоденник рефлексії» – фіксація учнем нових знань, труднощів і освітніх потреб після кожного уроку. Даний прийом доцільно використовувати після завершення уроків або тематичних блоків з лексикології для самооцінювання засвоєного матеріалу, аналізу труднощів і формування освітніх цілей. Для полегшення роботи рекомендуємо в кінці робочого зошита розмістити таблицю-матрицю, яку учень зможе заповнити самостійно.

4. Завдання на платформі LearningApps – поєднання інтерактивних вправ із рефлексивним блоком для розвитку критичного мислення. Уроки лексикології доцільно доповнювати інтерактивними вправами на платформі LearningApps, які поєднують перевірку знань і самооцінювання. Завдання на зразок «Розподіл синонімів та антонімів» із подальшим рефлексивним блоком стимулюють учнів

до аналізу результатів, формують навички самоспостереження та сприяють усвідомленому навчанню.

Отже, система прийомів самооцінювання на уроках лексикології української мови – важливий інструмент реалізації принципів формувального оцінювання в Новій українській школі. Вона забезпечує розвиток рефлексивної компетентності, сприяє усвідомленню учнями власних досягнень і труднощів, формує відповідальність за результати навчання. Застосування прийомів «Світлофор», «Сходишки успіху», «Щоденник рефлексії» та інтерактивних інструментів LearningApps дозволяє зробити процес оцінювання відкритим, мотивувальним і сучасним.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Буряк К. В. Самооцінювання навчальної діяльності учнями початкової школи : сутність, види та функції. *Педагогічний альманах*. 2023. № 54. С. 42–49.
2. Фідкевич О., Бакуліна Н. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа : теорія і методика формувального оцінювання у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти». Київ : Генеза, 2019. 64 с.
3. Self-assessment. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-assessment> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Self-assessment Collins Dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/self-assessment> (дата звернення: 15.12.2025).

**Т. С. Чонка,**  
доктор філософії, доцент  
Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II;  
**С. А. Егрешій,**  
здобувачка Закарпатського угорського університету  
імені Ференца Ракоці II  
(науковий керівник: д-р філософії, доцент **Т. С. Чонка**)

### **СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ ВАСИЛЯ КУЗАНА**

Мова художнього твору є складною багатопшаровою системою, у якій відбивається не лише індивідуальний стиль автора, а й духовний світ народу, його історична пам'ять і національний світогляд. Художній текст функціонує передусім у слові, за допомогою якого митці формують образність, передають емоційність та здійснюють естетичний вплив на читача. Саме мовна організація тексту забезпечує розкриття авторської концепції твору, його ідейно-сміслового наповнення та художньої цілісності.

Особливе місце в структурі художнього мовлення посідають стилістично марковані одиниці, зокрема діалектизми. Їх використання зумовлене прагненням

автора передати мовну специфіку певного регіону, відтворити локальний колорит і максимально наблизити художній текст до живого народного мовлення.

У цьому контексті показовою є творчість Василя Кузана, сучасного закарпатського поета та прозаїка, у якій діалектна лексика є однією із провідних елементів мовностилістичної організації творів. Літературний доробок письменника налічує понад двадцять прозових і поетичних книжок, причому домінантне місце посідає поезія. У мовостилі Василя Кузана органічно поєднуються народні традиції, філософські мотиви, оспівування краси рідного краю та гумор, за яким нерідко приховуються актуальні суспільні проблеми. Автор майстерно синтезує літературну мову з елементами закарпатської говірки, перетворюючи територіальне мовлення на повноцінний художній засіб.

Об'єктом дослідження стала творчість Василя Кузана. У романі «Експрес-наречений» та поетичній збірці «12:12:12» виявлено 307 діалектних одиниць. Наведемо кілька прикладів із роману «Експрес-наречений»: *косиця* 'квітка' [1, с. 51], *колач* 'пиріг' [1, с. 51], *файний* 'гарний' [1, с. 51], *лингарь* 'юнак' [1, с. 81], *безалаберний* 'недбалий, неохайний' [1, с. 170]. Вони не лише збагачують мовну тканину твору, а й підкреслюють регіональну самобутність Закарпаття, формуючи відчуття мовної автентичності.

Поряд із лексичними діалектизмами важливу стилістичну роль у романі відіграють фонетичні діалектні форми. Автор послідовно використовує їх для відтворення живого народного мовлення. Заміна нормативних форм на діалектні варіанти (*будеме* замість *будемо*, *дрива* замість *дрова*, *мні* замість *мені*, *хлопчак* замість *хлопчик*) сприяє мовній індивідуалізації героїв і створює ілюзію усного спілкування.

Системність використання діалектної лексики підтверджується її тематичною класифікацією. У процесі аналізу мовостилію письменника виявлені діалектизми згруповано за тематичним принципом, це дає підстави стверджувати, що найчисельнішу групу становлять назви осіб (*дівка* 'дівчина', *шмаркач* 'молода, недосвідчена, невміла людина, яку не поважають', *дівчак* 'хлопчик', *маточка* 'хрещена мама дитини чоловіка/жінки', *жона* 'жінка, дружина', *лингарь* 'юнак', *шовгор* 'брат дружини, шурина', *цімборка* 'подруга', *кум* 'хрещений батько сина або доньки чоловіка/жінки') та їхніх характеристик (*валовшен* 'здатний, спроможний', *файний* 'гарний', *неволяшний* 'бідолашний', *обарзілий* 'нахабна людина, яка немає поваги до інших', *сегіняшний* 'бідолашний', *хибашний* 'людина з певними вадами', *хлюпик* 'фізично слабка людина, слабак, несміливий'). Чисельною є група на позначення назв побутових предметів (*бігарь* 'дерев'яна палка', *кошильок* 'гаманець', *погар* 'келих', *фотель* 'крісло') та назв одягу (*ногавиці* 'штани', *одіж* 'одяг', *будютови* 'жіночі труси'). Окрім номінативної, діалектизми у романі виконують і виразну емоційно-експресивну функцію, мають оцінне забарвлення, їх часто використовують для передачі емоційних станів людини, наприклад *виделуватися* 'намагатися повернути до себе увагу', *випендрьож* 'поведінка, яка спрямована на самовихваляння', *гойкати* 'кричати', *упадати* 'захоплюватися жінкою,

намагатися привернути її увагу', *увиватися* 'ходити навколо когось, залищатися', *учудувати* 'здивувати', *фіглювати* 'жартувати'.

Діалектна лексика роману характеризується й різноманітністю частиномовної належності, що є важливим чинником стилістичної організації художнього тексту. Використання діалектизмів різних частин мови забезпечує природність мовлення персонажів і формує цілісну мовну картину світу. Найчисельнішою є група іменників, які виконують передусім номінативну та образотворчу функції. З їхнім використанням письменник окреслює соціальні ролі, побутове середовище, предметний світ і духовну сферу героїв. Діалектні іменники на зразок *косиця* 'квітка', *варош* 'місто', *хижа* 'хата', *черевко* 'шлунок', *варош* 'місто' не лише називають реалії, а й несуть додаткове стилістичне навантаження.

В аналізованому романі виявлено 126 діалектних іменників. Другою за кількістю є група дієслів (87 одиниць). Саме через діалектні дієслівні форми *вповісти* 'сказати', *изкорчити* 'підвернути', *зазвідати* 'запитати', *киватися* 'рухатися', *никати* 'дивитися', *чинити* 'робити', *подейкувати* 'говорити, розповідати про когось, щось', *уповісти* 'сказати, розповісти' передано вчинки персонажів, особливості їхньої поведінки та внутрішні переживання. Вони поживляють оповідь, посилюють психологічну переконливість образів. Менш чисельними, проте стилістично вагомими, є прикметники (25 одиниць), які виконують оцінно-експресивну функцію, зокрема *валовшен* 'здатний, спроможний', *ізтіганий* 'зношений', *неволяшній* 'бідолашний', *цуравий* 'порваний'. Чисельну групу складають діалектні прислівники (виявлено 31 одиницю), наприклад: *утки* 'звідки', *дораз* 'зараз', *товди* 'тоді', *типирь* 'тепер', *фурт* 'постійно', *нигда* 'ніколи', *нині* 'сьогодні', *віссо* 'назад', *нигде* 'ніколи', *даколи* 'колись', *домів* 'додому', *ги* 'як' *горі* 'високо, наверху', *задарь* 'дарма', *курто* 'коротко', *много* 'багато', *удсі* 'звідси', *ищи* 'ще', *нужен* 'потрібен', *мож* 'можна'. Важливу стилістичну функцію відіграють діалектні займенники (виявлено 17 одиниць), зокрема *исе (се)* 'це', *нич* 'нічого', *ня* 'мене', *го* 'його', *сим* 'цим', *тя* 'тебе', *тото* 'те, оте', *вто* 'то', *тот* 'той', *му* 'йому', *мні* 'мені', *всьо* 'все', *тот* 'той', *сьої* 'цієї', сполучники (4 одиниці): *оби* 'щоб', *кить* 'якщо', *киби* 'якби', *вби* 'аби, щоб', частки (6 одиниць): *най* 'хай', *лиш* 'тільки', *лем* 'тільки', *айно* 'так', числівники (*еден* 'один', *една* 'одна', *вба* 'обидва') та модальні слова *мусай* 'потрібно', *ачий* 'мабуть'.

Важливим складником мовної організації роману є паремійний фонд, який функціонує у тісному зв'язку з діалектною лексикою. Уведені в мовне середовище прислів'я набувають природного звучання та органічно вписуються в мовлення персонажів: «*Дурний спить – дурне му ся снить*», «*Із пса солонини не буде*», «*Сон причинився та й забувся. Най іде з ніччю*».

Поряд із прислів'ями у романі зафіксовано 22 фразеологічні одиниці, які конкретизують емоційні стани та поведінку персонажів. На відміну від прислів'їв із узагальненим повчальним змістом, фразеологізми тісніше пов'язані з конкретною мовленнєвою ситуацією: *бути на сьомому небі* [1, с. 17], *коту під хвіст* [1, с. 42]. Їх використання робить мовлення героїв живим, образним і переконливим.

Проаналізувавши й поетичний доробок митця виявлено, що тут домінантною є унормована літературна мова. Винятком є окремі поетичні тексти, зокрема у поезії «Крила за ґратами» зі збірки «12:12:12» [2] виявлено діалектні одиниці у *'питу* 'випити, *палиночка* 'горіл(оч)ка', *оби'м* 'щоб я', *файний* 'гарний', *долі* 'внизу', *ото* 'ось це', *най* 'нехай'.

Отже, порівняльний аналіз прозових і поетичних текстів Василя Кузана засвідчує, що в прозі автор активно використовує територіально марковану лексику, тоді як у поезії надає перевагу унормованій літературній мові. Наявність діалектної лексики у його творах є вагомим компонентом мовостилю, що зумовлює індивідуальну авторську манеру та забезпечує мовну виразність художнього тексту.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кузан В. Експрес-наречений. Роман. Київ : Український пріоритет, 2016. 272 с.
2. Кузан В. 12:12:12. Вибрані поезії. Мукачєво : Карпатська вежа, 2012. 185 с.

**М. В. Шарапа,**

кандидат філологічних наук, доцент  
Житомирського державного університету

імені Івана Франка;

**В. Р. Натальчук,**

здобувачка Житомирського державного університету  
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент **М. В. Шарапа**)

### **ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ НОРМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Сучасні медіатексти є ефективним інноваційним дидактичним ресурсом на уроках української мови, зокрема й в процесі здобуття, узагальнення знань старшокласників про мовні норми та формування навичок їх правильного вживання в різних комунікативних ситуаціях. Робота із медіатекстами на уроках української мови сприяє підвищенню мотивації навчання, розвитку критичного мислення та творчих здібностей, формуванню медіаграмотності, вдосконаленню мовної та мовленнєвої компетентностей тощо.

Сучасний освітній простір активно трансформується в умовах цифровізації та зростання ролі медіакомунікації. Учні щодня занурені в інформаційні потоки, що активно впливає на формування мовленнєвої компетентності, стилю спілкування та мовної культури загалом, тому вважаємо, що питання використання медіатекстів у процесі навчання української мови, зокрема й

засвоєння мовних норм, із поєднанням традиційного й інноваційного підходів, є досить актуальним та своєчасним.

Вивчення мовних норм передбачає цілеспрямовану роботу з різними типами текстів, однак медіатексти часто бувають більш актуальними, динамічними та наближеними до реального мовлення [1], що, безперечно, зацікавлює учнів, сприяє активному та ефективному опануванню знань про особливості мовної системи, стимулює розвиток критичного мислення. Медіатексти є дієвим засобом формування мовної особистості, здатної орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Питання інтеграції медіаосвіти в навчальний процес досліджували Л. Найдьонова, Б. Потятиник, О. Волошенюк, які наголошували на важливості формування інформаційної та медійної грамотності школярів. У галузі методики навчання української мови М. Пентилюк, Л. Мацько, О. Караман, Н. Голуб та інші науковці акцентують на застосуванні сучасних текстових джерел для формування комунікативної компетентності учнів.

Водночас питання особливостей використання медіатекстів у процесі вивчення мовних норм потребує більш детального опрацювання та систематизації. Дослідники вказують на значні можливості медіа у формуванні критичного мислення учнів, однак методичні аспекти їхнього застосування для засвоєння норм української літературної мови потребують подальших розробок.

Мета статті – проаналізувати дидактичний потенціал медіатекстів у процесі вивчення мовних норм та обґрунтувати ефективність їх використання на уроках української мови.

У сучасному інформаційному середовищі медіатексти розглядають як специфічний тип текстів, які поєднують вербальну, візуальну та аудіальну інформацію. Активне функціонування у медіапросторі сприяє їхній інтерактивності, оперативності, варіативності форм та має значний вплив на мовні практики молоді. У методичній практиці медіатексти як важливий засіб комунікації є ефективним дидактичним інструментом, здатним формувати критичне мислення, навички аналізу інформації та мовну компетентність учнів.

Активне використання медіатекстів у навчальному процесі відповідає компетентнісному підходу за концепцією Нової української школи, оскільки сприяє розвитку функціональної грамотності та комунікативної компетентності учнів. Особливе значення медіатексти мають у контексті вивчення мовних норм, адже вони демонструють реальне функціонування мови, зокрема коливання, порушення або контамінацію норм, що часто виникають у публічному мовленні. Це створює можливості для формування в учнів свідомого ставлення до мовних явищ та вміння розрізняти нормативні й ненормативні форми.

Вивчення мовних норм у старшій школі має особливе значення, оскільки на цьому етапі в учнів інтенсивно формуються власна мовленнєва культура, розуміння системності мовних явищ, мовна грамотність. Саме в цьому віці школярі здатні усвідомлено сприймати мову як інструмент впливу, засіб професійної та соціальної взаємодії [2]. За допомогою медіатекстів можна створити природне освітнє середовище, у межах якого учні можуть спостерігати

живе функціонування лексичних, граматичних, стилістичних і орфоепічних норм у публічному просторі.

На відміну від традиційних текстів медіаконтент відзначається динамічністю, актуальністю, впізнаваністю; у ньому є як яскраві зразки нормативного мовлення, так і приклади порушень, що дозволяє старшокласникам поглиблено аналізувати мовні явища. Робота з автентичними матеріалами формує в учнів компетенції, необхідні для орієнтації в інформаційному середовищі: уміння відрізнити достовірну інформацію від маніпулятивної, визначати мовні помилки, аналізувати функцію мовних засобів.

Для старшокласників особливо важливим є розвиток критичного мислення та навичок рефлексії щодо мовного матеріалу. Учні вже здатні оцінювати якість мовлення; помічати стилістичні, логічні й граматичні огріхи; аргументувати власні висновки. Саме тому медіаконтент (новини, інтерв'ю, подкасти, соціальна реклама, блоги тощо) є оптимальним матеріалом для формування відповідальної мовної поведінки.

Залучення різних видів медіатекстів дозволяє здійснювати міжпредметні зв'язки з громадянською освітою (аналіз суспільно важливих сюжетів), інформатикою (створення власних медіапродуктів), мистецтвом (аналіз мультимодальних текстів). Це сприяє інтеграції навчальних результатів і забезпечує цілісний розвиток різних компетентностей [3].

Окремої уваги потребує мультимодальний аналіз сучасного медіатексту, який поєднує текстову, аудіо- та візуальну інформацію, тому учні мають навчитися системно працювати з усіма компонентами. Важливо формувати в них вміння визначати, як невербальні елементи (графіка, інтонація, колір, композиція тощо) впливають на сприйняття інформації, чи підсилюють зміст, чи суперечать мовним нормам.

Використання медіатекстів активізує мотивацію до навчання, оскільки учні працюють з матеріалом, часто пов'язаним з їхніми інтересами. Старшокласники активно користуються соціальними мережами, блогами, відеоплатформами, тому робота з медіаконтентом сприяє емоційній залученості та забезпечує практичну значущість уроків української мови.

Ефективне використання медіатекстів у вивченні мовних норм передбачає дотримання низки педагогічних умов. Насамперед учитель має здійснювати цілеспрямований добір медіаматеріалів, орієнтуючись на вікові особливості учнів, їхні інтереси та рівень сформованості компетентностей. Важливим є забезпечення навчальної безпеки: медіатексти повинні бути етично прийнятними, не містити маніпулятивних елементів або інформації, що може негативно вплинути на психоемоційний стан здобувачів освіти.

У роботі з медіатекстами суттєвим є також діяльнісний підхід, оскільки передбачено виконання учнями аналітичних, творчих і практикоорієнтованих завдань – від класифікації мовних явищ до створення власних текстів [1]. Оптимальними формами є індивідуальна, групова та проектна робота, що сприяє розвитку навичок спілкування та взаємодії. Значно підвищує ефективність навчання рефлексивна діяльність учнів. Обговорення виявлених порушень мовних норм, формулювання висновків, ведення мовних щоденників або

цифрових портфоліо сприяє глибшому усвідомленню мовної системи та формує практичні навички грамотного мовлення.

Отже, в умовах зростання інформаційних ризиків інтеграція медіаграмотності в навчання української мови набуває особливої актуальності. Опрацювання медіатекстів допомагає учням розвивати вміння критично оцінювати інформацію, розрізняти факти й судження, виявляти маніпулятивні мовні конструкції. Такі навички є невід'ємними складниками сучасної мовленнєвої культури та громадянської компетентності.

Поєднання вивчення мовних норм із формуванням медіаграмотності відповідає провідним європейським підходам до мовної освіти, що передбачають підготування учнів до активної участі в суспільному житті. Медіатексти на уроках української мови є не лише навчальним матеріалом, а й засобом соціалізації, розвитку мовної особистості, формування відповідального ставлення до інформації, удосконалення умінь аргументовано та доцільно комунікувати.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–26. URL : <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-15-26> (дата звернення: 12.12.2025).
2. Бондаренко Н. В. Норми української літературної мови в курсі старшої школи. *Українська мова і література в школі*. 2018. Вип. 3 (138). С. 8–13. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714004>.
3. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с. Режим доступу: <https://www.aup.com.ua/uploads/momg.pdf>.
4. Потятиник Б. В. Медіа : ключі до розуміння. Львів : ПАІС, 2004. 312 с.

**Л. В. Шитик,**

доктор філологічних наук, професор  
Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького;

**С. О. Вдовіна**

здобувачка Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького  
(науковий керівник: д-р ф. н., професор **Л. В. Шитик**)

### **НОВІТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК МАРКЕР СУЧАСНОСТІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРАВОПИС ІМЕННИКІВ З ІНШОМОВНИМ КОМПОНЕНТОМ**

Сучасний етап розвитку української літературної мови позначений активними процесами оновлення лексичного складу, що зумовлене насамперед

глобалізацією, інтенсивними міжкультурними контактами, розвитком цифрових технологій, масовою комунікацією та трансформаціями суспільно-політичного й економічного життя. Одним із найбільш динамічних джерел поповнення словникового фонду є іншомовні запозичення, які не лише слугують засобом номінації нових реалій, а й істотно впливають на внутрішні механізми мовної системи, зокрема на словотвір, морфологію, орфографію та графіку. Особливо виразно ці процеси репрезентовано в мові медіа, де новітні іншомовні одиниці часто з'являються раніше, ніж їх фіксують словники, що спричинює варіантність написання та неусталеність мовної норми.

У цьому контексті актуалізовано дослідження специфіки функціонування складних слів з іншомовними компонентами, адже саме вони демонструють найвищий ступінь орфографічної нестабільності. У сучасному українському мовознавстві відсутня повна однастайність стосовно їх кваліфікації, що зумовлює труднощі визначення нормативного написання. Зовнішню подібність значної частини таких утворень до юкстапозитів можна пояснити передовсім дефісним написанням, однак далеко не всі слова з іншомовними компонентами відповідають структурно-семантичним ознакам юкстапозитних конструкцій. Це потребує чіткого розмежування складних слів, складноскорочених утворень і власне юкстапозитів, що особливо важливо з огляду на положення чинного «Українського правопису» 2019 року [7].

Як зауважують В. М. Терещенко й А. О. Панченков, зафіксована в правописі тенденція до зменшення кількості дефісних написань у складних словах відображає загальний курс на системність та уніфікацію орфографічних норм [7, с. 66]. Водночас мовна практика, зокрема мова медіа, часто демонструє інерційне збереження попередніх моделей написання, що призводить до розбіжностей між нормою та вживанням. Це особливо помітно в іменниках з іншомовними компонентами, які активно входять до мовного обігу й швидко формують нові словотвірні гнізда.

Мета статті – проаналізувати специфіку функціонування та правопис складних іменників з іншомовними компонентами.

Сучасні динамічні процеси в усіх сферах життя потребують номінації багатьох реалій і понять, що спричинює відставання їх лексикографічної фіксації та правописного обґрунтування. Попри наявність низки праць, у яких реалізовано норми «Українського правопису» 2019 року [1; 2; 3; 7], існує чимало лакун, які потребують удосконалення чинного правопису.

У межах дослідження зосереджено увагу на складних іменниках з іншомовними компонентами, які різняться за походженням, структурою, написанням та ступенем адаптованості до української мовної системи. В «Українському правописі» 2019 року уточнено написання разом та з дефісом, унесено низку змін до їх правопису [8, с. 48–51].

**Разом** пропонувано писати такі складні слова:

1) регулярно вживані іншомовні компоненти: *абро-*, *авіа-*, *авто-* (‘само’, ‘автоматичний’), *агро-*, *аеро-*, *аква-*, *алко-*, *арт-*, *астро-*, *аудіо-*, *біо-*, *боди-* / *боді-* (перед голосним), *веб-*, *геліо-*, *гео-*, *гідро-*, *дендро-*, *екзо-*, *еко-*, *економ-*, *етно-*, *євро-*, *зоо-*, *ізо-*, *кібер-*, *мета-*, *метео-*, *моно-*, *мото-*, *нарко-*, *нео-*, *онко-*, *палео-*,

*пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-,* напр.: *агрокомбінат, аудіокнига, бодибілдинг, вебдизайн, екосумка, економклас, попмузика, пресреліз, пресслужба, фіточай;*

2) слова з першим іншомовним компонентом *анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, унтер-, штабс-,* напр.: *антирекорд, віцепрезидент, ексчиновник, контрнаступ, оберофіцер;*

3) слова з іншомовними компонентами, що мають кількісне значення (інтенсифікаторами ознаки): *архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-,* напр.: *бліцінтерв'ю, гіперзвук, макроекономіка, преміумклас, суперпропозиція, топпосадовець, флешінтерв'ю;*

4) слова з незмінними основами іншомовного походження на *-о, -а:* *аудіо-, вело-, відео-, диско-, кіно-, медіа-, радіо-, стерео-, фото-,* напр.: *велоспорт, відеогра, кінотеатр, медіалінгвістика, радіопередача, фотокореспондент.*

Написання з **дефісом** охоплює такі групи слів:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних одиниць, між якими немає сполучного голосного звука, напр.: *бізнес-проєкт, гугл-клас, інтернет-послуга, компакт-диск, піар-акція, фан-клуб, фітнес-клуб* (перший складник визначає «прикмету, особливість предмета, особи, явища, названих другим іменником» [8, с. 53]); *альфа-частинка, бета-проміння, дельта-функція* (перший компонент є буквою грецького алфавіту); *генерал-майор, прем'єр-міністр* (найменування військового звання, державної посади); *мі-бемоль, соль-дієз* (узвичасні музичні поняття), *норд-вест, норд-ост* (проміжні сторони світу);

2) власні назви або аббревіатури, першим складником яких є:

– іншомовний компонент із кількісним значенням, напр.: *Супер-Шмідт, мікро-ЕОМ, міні-ПК, флеш-ВІОС;*

– частини *анти-, екс-,* напр.: *«Анти-Дюринг», екс-Чехословаччина; анти-АВН, екс-НДР;*

– інші запозичені складники, напр.: *пан-Європа, псевдо-Фауст; веб-API, псевдо-ФОП;*

3) складні іменники, першим компонентом яких є ініціальна аббревіатура, написана великими або малими літерами кирилиці чи латиниці, напр.: *ВІЛ-інфекція, ДНК-експертиза, пін-код* (пор.: *штрихкод*), *PIN-код, sms-повідомлення.*

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що значна частка відхилень від орфографічної норми в медіадискурсі зумовлена не лише недостатніми знаннями чинних правописних рекомендацій, а й відсутністю усталеної традиції написання новітніх запозичень. Це особливо відчутно в умовах стрімкого оновлення лексики, коли мовна практика випереджає лексикографічну фіксацію. Упроваджені правописні новації не відображені в словниках, оскільки в сучасних лексикографічних працях не зафіксовані всі новітні запозичення або написання багатьох лексем не корелюють із правилами «Українського правопису» 2019 року.

Неусталеність норм написання слів іншомовного походження демонструють численні дискусії, що відбуваються в науковій і публічній сферах

[<https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/rok-hurt-folkhurt/#138-3>], та активізація роботи над удосконаленням чинного правопису. Нечіткість визначених критеріїв написання запозичених складників, поява нових (не зафіксованих у правописі та в більшості лексикографічних праць) слів для позначення суспільних реалій, випадки аналогії з іншими лексемами, лексикографічне закріплення написань за чинними до введення новацій 2019 року правилами спричинюють труднощі правопису багатьох слів. Зокрема, дискусійним є написання лексеми *компакт-диск*: у правописі закріплено написання з дефісом з огляду на семантичну автономію компонентів і лексикографічне закріплення першого складника; водночас *компакт* має кількісне значення аналогічно до інших компонентів – *бліц-*, *екстра-*, *мульти-*, *топ-*, *флеш* – або його можна вважати усіченою формою прикметника *компактний*. Аналіз словотвірної природи інших лексем із першим іншомовним складником (*бізнес-*, *інтернет-*, *медіа-*, *онлайн-*, *піар-* тощо) дає мовознавцям підстави стверджувати, що в більшості випадків ці компоненти не є повноцінними іменниками, а становлять усічені прикметникові основи іншомовного походження. На потребі заміни таких «означальних» іменників прикметниками, які «відповідають граматичній нормі і традиції української літературної мови виражати ознаку спеціалізованим засобом – прикметником» [1, с. 139], наголошує К. Г. Городенська, пропонуючи вживати сполучення прикметника з іменником на кшталт: *бізнесові кола*, *інтернетні послуги*, *медійна підтримка*, *піарівська акція*, *онлайнова школа*. Подібні трансформації засвідчують процеси адаптації іншомовних елементів, але водночас й актуалізують проблему дотримання мовної норми.

Спричинює дискусії і правопис лексем, що запозичені з інших мов як цілісні номінативні комплекси, чії компоненти не набули самостійного статусу в українській мові, напр.: *бігборд* / *білборд*, *бігбэнд*, *дрескод*, *колцентр*, *масмедіа*, *нюзмейкер*, *плейоф*, *секондхенд*, *сушеф*, *токшоу* та ін. Такі слова не відповідають критеріям юкстапозиції, оскільки їхні складники не функціують автономно, а тому нормативним має бути написання разом, хоч словники часто фіксують правопис із дефісом (зокрема, *біг-бэнд* [4; 5], *дрес-код* [6], *кол-центр* [4], *секонд-хенд* [6] та ін.).

Спостережено різне написання слів з однаковим іншомовним компонентом у «Словнику новітніх англізмів» [5], напр.: *постправада*, *посткросинт*, але *пост-рок*; *бекфлай*, *беклайнер*, *беклог*, але *бек-офіс* та ін.

Фактичне перетворення регулярно вживаних іншомовних формантів на словотвірні елементи, що активно поєднуються з різними частинами мови, свідчить про їхню повну інтеграцію в мовну систему [7, с. 66].

Отже, аналіз складних слів з іншомовними компонентами засвідчує, що сучасна українська мова перебуває в стані активної динаміки. Варіантність написання – закономірне явище, яке, однак, потребує системного наукового осмислення і чіткої кодифікації. Дотримання норм «Українського правопису» 2019 року, послідовне впровадження його положень у мовну практику та подальше лексикографічне опрацювання новітніх запозичень сприятимуть стабілізації орфографічної норми й забезпеченню цілісності мовної системи.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.
2. Омельчук С., Блажко М. Правописний практикум з української мови. Норми нової редакції «Українського правопису»: навч. посібник. Київ : Грамота, 2020. 224 с.
3. Омельчук С., Климович С. Мовмо й пишмо поправно : 33 посутні зауваги з українського правопису, граматики і слововживання для фахівців. Одеса : Олді+, 2024. 80 с.
4. Словник іншомовних слів / уклад. В. Лук'янюк. URL : <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml> (дата звернення: 20.12.2025).
5. Словник новітніх англійзмів / укл. Л. Белей, А. Гончаренко, М. Ківу, І. Олександрук ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ : Наукова думка, 2022. 320 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/1EUFAKfLLF-wrhkujkHYO9waijmHFjUqi/view> (дата звернення: 10.12.2025).
6. Словник української мови у 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 11.12.2025).
7. Терещенко В. М., Панченков А. О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посібник. Харків : Соняшник, 2019. 256 с.
8. Український правопис. НАН України. Київ : НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 392 с.

**О. О. Юрчук,**

доктор філологічних наук, доцент  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка;

**О. В. Чаплінська,**

кандидат філософських наук, доцент  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка

## ХУДОЖНЯ РЕФЛЕКСІЯ ГОЛОДОМОРУ В РОМАНІ НАТАЛКИ ДОЛЯК «ЧОРНА ДОШКА»

Осмислюючи історію України перших десятиліть ХХ ст., знову й знову опиняємось у ситуації апорії, що зумовлена питанням Едвінса Шноре: «Як могло щось настільки потворне статися у ХХ столітті, в центрі Європи?» [3]. Адже йдеться про терор голодом, найбільш тотальним актом якого став Геноцид 1932–1933 рр. [2, с. 246], про цілеспрямоване нищення українців, придушення їх політичної волі. Репресивні дії советів були націлені на всі верстви українського населення. Жорстокість і безжальність режиму підтверджують насамперед події 1930-х рр., оскільки саме вони «запустили» руйнівні для української ідентичності процеси: «Форсована колективізація, ліквідація “куркульства” та

фізичне виморювання голодом – усе це разом спричинило штучне формування зовсім нового українського суспільства» [3]. І хоча політика терору голодом засвідчена в офіційних документах, проте вже в 1930-х рр. були ті, хто «заплющили очі» на Голодомор (до прикладу, Бернард Шоу або Ромен Роллан) і воліли його не бачити. Водночас були й ті, хто намагалися розповісти правду про те, що діється в Україні, різними способами. Маємо на увазі світлини (наприклад, знімки австрійського інженера Александра Вінербергера або чернігівського фотографа Миколи Боканя) і художню літературу (наприклад, твори Василя Барки чи Уласа Самчука). У них зафіксовано час, у якому цінність життя витіснено виживанням, у якому деформовано етичні цінності й втрачено соціальну активність, у якому набуто травму, що впливатиме на майбутні покоління. Трагічний досвід українців, котрі пережили цей період, за радянських часів або замовчувався, або заперечувався.

Зауважимо, що в українській літературі початку ХХІ ст. художня репрезентація теми голоду не втратила своєї актуальності. У літературних творах щоразу детальніше оприявнюються антигуманні дії советів, їх методи боротьби з українцями. Акція «чорних дошок» советами вперше була запроваджена в січні 1928 р. на Харківщині. Вона набула комбінованого характеру й дуже швидко поширилась в інших областях України. У романі Наталки Доляк із однойменною назвою зображено як соціальна ізоляція та терор голодом застосовуються на Вінниччині до села Веселівка. Примусові страждання селян від голоду – наслідок політик радянської влади, що поєдналися з помстою-покаранням. На позір видається, що причина полягає у тому, що селяни не хотіли вступати до колгоспів чи віддавати свій хліб, проте насправді вона значно глибша й влучно артикульована Михайлом Злотником, який говорить Гафії, що мстяться вони «за те, що ми – українці. І що пам'ятаємо це. І що не забуваємо мови й традицій» [1, с. 242]. Часопростір роману складний. У ньому без дотримання хронологічного принципу поєднано часові зрізи за роками «32-й», «33-й», «80-ті» і «2000-ні». Дванадцять розділів часових маркерів відтворюють сферу реального, а ірреальне презентовано сімома розділами «Сновиддя».

Структуротворчим для тексту став сімейний наратив, що концентрується навколо Олесья Мефодійовича Тернового, який пережив голод 30-х років, який «умів описувати до ладу, хоча вже давно цим ремеслом не займався – після злиденного тридцять третього року зарікся брати до рук олівець та блокнот» [1, с. 32]. У його записнику-щоденнику зафіксовані всі страхіття голодного повсякдення села, де «червоні мітли» вимели в селян все для колгоспу «Заповіти Ілліча». Травматичний досвід старшого Тернового ігнорується його трьома синами, які «були членами партії, і не просто пересічними її гвинтиками» [1, с. 31], будували світле комуністичне майбутнє, не визнавали голодомору: «Що значить голодомор? Ніхто нікого не морив. Врожаю не було, по всій державі, от дехто від недоїдання хворів. Життя було нелегке, тут погодитись можна. Та хіба воно зараз легке? Поки тих дефіцитів дістанеш. Але ж не скиглимо. Таке придумати – голодомор!» [1, с. 33].

Дід Олесь повільно оповідає онучці трагедію української нації, свідком якої він був, дає їй час на усвідомлення і прийняття: «Із двадцятих почалось

велике винищення українського народу! <...> Це був не просто голод, бо не вродило. Нас повільно й жахливо вбивали. <...> Там земля ворушилась від ще живих людей, яких кидали в спільну могилу. А тепер на тому місці росте пшениця. А мало б бути кладовище. Кладовище, яке вони зробили з мого рідного села. Веселівки. Було колись таке село» [1, с. 32]. В двадцятих роках «як лишайний пес на мотузку, голод» [1, с. 147] слідом за комунією, продзагонами, ревкомівцями прийшов у село вперше, щоб за кілька років повернутись, щоб заволодіти дітьми й дорослими, які б пхали до голодних ротів усе, що знайшли чи зловили. Тоді він нелюдськими думками снував у хворому мозку голодної жінки, чортякою шепотів їй на вухо план власного збереження: «Ти не їла десять днів, Гафіє, <...> Подивись, це ж не дитина, це ж кролик. Його можна їсти» [1, с. 344], і вона «тулила до себе Людочку, пестила її, лизала пошерхлим язиком її м'якенькі долоньки» [1, с. 344].

Хоча крихти генетичної пам'яті забриніли спочатку у свідомості Лідиної матері, проте для старшого Тернового саме Ліда «єдина, хто не викине на смітник те, що він збирав у той страшний час, час своєї молодості» [1, с. 31], вона «мала успадкувати цю правду, заховати її на дні свого ества й удавати, що нічого не чула» [1, с. 30], вона повинна передати її наступному поколінню. Правнук діда Олеся про трагічно-жахливий досвід нищення сільських родин голодом дізнається із дідового блокнота та п'яти загальних зошитів записів мами.

За кінематографічним принципом «нанизуються» страшні історії селян. Прочитане Сашком оприявнюється у снах, йому «незважаючи на нічні прокидання в поту, як оце зараз, сновидіння подобаються непересічними сюжетами й символічними образами. Він їх записує в зошит. Колись згодяться. Сни про мертвих, а подеколи й про ненароджених, липнуть до нього, як оця звечора чиста й попросована футболка до його змокрілого від нервового напруження тіла» [1, с. 14]. Сашко уособлює покоління тих, хто народились уже в незалежній Україні, він емпатує і «проживає» трагічний досвід голодомору, а не заперечує, не нівелює його. Чуттєвий досвід старшого Тернового та його свідчення, зібраний Лідою матеріал про жертв голодомору, страшні сни про жахіття голоду трансформуються Сашком у кіносценарій «Минулому не помстишся», який пробуджував від сну-безпам'ятства, який збурював генетичну пам'ять і «багато хто зробив перший крок – запалив свою свічку у вікні власної тихої та теплої оселі» [1, с. 220] наприкінці листопада.

Отже, Наталка Доляк у романі «Чорна дошка» поєднала кілька часових вимірів, що дало їй змогу зобразити час набуття травми й подальші дії щодо неї – замовчування чи о-мовлення трагічного досвіду.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Доляк Н. Чорна дошка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 368 с.
2. Тарапон О. Голодомори в Радянській Україні: соціокультурні та морально-етичні виміри. *III Дунайські наукові читання : Голод 1946–1947 рр. : історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти* : Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2017 року). Ізмаїл : РВВ ІДГУ; «СМІЛ», 2017. С. 246–251.

3. Шноре Едвінс. «Без Голодомору Україна зараз була б заможною європейською національною державою – як Франція»: [розмова з латвійським політологом та кінорежисером, автором фільму «Радянська Україна»]. *Країна*. 2013. № 45 (198). URL : <https://surl.li/dcwppp> (дата звернення: 26.12.2025).

**Л. В. Ящук,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка

### **ПРИЗВИЩА ЖИТОМИРЩИНИ, ПОХІДНІ ВІД НАЗВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ СПРАВОЮ ТА РЕЛІГІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ. ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ»)**

Прізвища різних теренів України вивчали Г. Є. Бучко, С. Є. Панцьо, Ю. К. Редько, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаш, П. П. Чучка, В. П. Шульгач та багато інших науковців.

Мета пропонованої розвідки – описати відапелятивні прізвища Житомирщини науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією. Житомирська область» (2006–2015 рр.), похідні від особових назв, що пов'язані з військовою справою, релігією та церковним життям. Джерелом дослідження слугують 7 книг 27-томного науково-документального видання «Реабілітовані історією», присвяченого «вшануванню пам'яті та відновленню історичної справедливості щодо мільйонів громадян колишнього Радянського Союзу, які стали жертвами тоталітарного режиму» [3, с. 7]. На Житомирщині за попередніми неповними підрахунками репресовано понад 85 тисяч осіб, з яких понад 16 тисяч розстріляно [3, с. 5].

У складі прізвищ досліджуваних книг «Реабілітовані історією» лежать назви, пов'язані з обслуговуванням різних ланок суспільного життя, з-поміж яких:

**1) назви осіб, пов'язані з військовою службою:** *Гетьман*, *Гетьманов* (РІ 2, с. 325), *гетьман* 'у ХVІ ст. – виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, із ХVІІ ст. до 1764 р. – начальник козацького війська та верховний правитель України', 'головнокомандувач збройними силами Польсько-Литовської держави в ХVІ–ХVІІІ ст.' [6, II, с. 58]; *Гетьманенко* (РІ 2, с. 325) < *гетманенко* 'син гетьмана' [1, с. 97; 5, I, с. 281] або < *Гетьман* + суфікс *-енк(о)*; *Гетьманчук* (РІ 2, с. 325–326) < *гетманчук* 'маленький гетьман; гетьманчик' [1, с. 97] або < *Гетьман* + суфікс *-чук*; *Гусар* (РІ 2, с. 512), *Гусаревич*, *Гусарчук* (РІ 2, с. 513), *гусар* 'у царській і деяких іноземних арміях – військовий із частин легкої кінноти, що носив форму на угорський зразок' [6, II, с. 197]; *Дейнега* (РІ 2, с. 548), *Дейнека* (РІ 2, с. 548–549), *Дейнека-Колошва* (РІ 2, с. 549), *Дейнеко* (РІ 2, с. 549–550; РІ 7/2, с. 280–281) < *дейнеки* 'піхотний полк Пушкаря' [7, I, с. 203;

5, I, с. 366], *дейнека* ‘народний повстанець’ [2, II, с. 25], іст. ‘у другій половині XVII ст. – селянин, озброєний дрючком, довбнею, рогатиною або іншим народним зряддям, що брав участь у повстанні на Лівобережній Україні’ [6, II, с. 232]; *Джура* (PI 2, с. 580; PI 7/2, с. 281) < *джура* ‘нестройовий слуга при війську’ [7, I, с. 207], ‘козацький слуга-товариш, зброєносець, який ходив разом з козаком у походи й битви’ [5, I, с. 377], ‘в Україні в XVI–XVIII ст. – зброєносець у козацької старшини’ [6, II, с. 263]; *Джус* (PI 2, с. 580) < *джус* ‘джура’ [2, II, с. 54]; *Жовнер* (PI 3, с. 176), *Жовнір* (PI 3, с. 177), *Жовнерчук* (PI 3, с. 177), *жовнерь* ‘регулярний, європейський, кінний або піший солдат’ [1, с. 139], *жовнір* ‘солдат’ [5, I, с. 488], іст. ‘солдат польської армії’, діал. ‘солдат’ [6, II, с. 539]; *Запорожець* (PI 7/2, с. 426) < *запорожець* ‘козак, який належав до товариства Дніпровського Запоріжжя’ [1, с. 147], ‘козак Запорізької Січі’ [5, II, с. 83], мн. *запоріжці* / *запорожці* іст. ‘українські козаки, які жили в пониззі Дніпра за порогами в XVI–XVIII ст.’ [6, III, с. 274]; *Капітан*, *Капітанчук* (PI 3, с. 386), *капітан* ‘капітан у війську’, ‘капітан корабля’ [5, II, с. 217], *капітан* ‘офіцерське звання або чин в армії, що надається після звання старшого лейтенанта (у дореволюційній армії – після штабскапітана), а також особа, яка має це звання’, ‘командир корабля’ [6, IV, с. 94]; *Козак* (PI 3, с. 539–542; PI 7/2, с. 308), *Козакевич* (PI 3, с. 542), *Козаков* (PI 3, с. 542–543), *Козачук* (PI 3, с. 546–547; PI 7/2, с. 308), *козак* ‘воїн, лицар’ [5, II, с. 264], одне зі значень у «Словнику української мови» – ‘в Україні в XV–XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини’ [6, IV, с. 209]; *Козаченко* (PI 3, с. 543–544; PI 7/2, с. 428) < *козаченко* ‘син козака’ [1, с. 188] або < *Козак* + суфікс *-енк(о)*; *Козачок* (PI 3, с. 544–546; PI 7/2, с. 308) < *козачок* ‘зменш.-пестл. до *козак*’ [6, IV, с. 210] або < *Козак* + суфікс *-ок*; *Кошовий* (PI 3, с. 686), *Кошовенко* (PI 3, с. 686), *кошовий* у зн. ім. ‘вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі’ [6, IV, с. 317]; *Курінний* (PI 4, с. 203) < *курінний*, у знач. ім., іст. ‘те саме, що *курінний отаман*’ [6, IV, с. 409], тобто ‘керівник частини запорозького війська’ [5, II, с. 380]; *Матросов* (PI 7/1, с. 585), *матрос* [5, II, с. 411] ‘моряк, що не належить до командного складу судна; у військовому флоті – рядовий’ [6, IV, с. 653]; *Низовець* (PI 5, с. 198) < *низовець* ‘запорізький козак’ [5, II, с. 563]; *Отаманчук* (PI 5, с. 343–344), *Отаманчук* (*Атаманчук*) (PI 5, с. 343), *Отаманюк* (PI 5, с. 344), *Отаманюк* (*Атаманюк*) (PI 5, с. 344), *атамань* ‘отаман, ватажок козаків, керівник’ [7, I, с. 37], ‘отаман’, ‘урядник; керівник’ [1, с. 46], *атамань* ‘чин у запорозькому війську та колишньому малоросійському’ [1, с. 266], *атаман* ‘= *атамань*’, тобто ‘ватажок у війську’, ‘загалом особа, старша за чином у групі людей, об’єднаних спільною справою, староста в артілі’ [5, I, с. 11; 5, III, с. 74], *атаман* іст. ‘виборний або призначений ватажок козацького війська’, заст. ‘ватажок, керівник’ [6, V, с. 801]; *Отаманенко* (*Атаманенко*) (PI 5, с. 343) < *отаманенко* / *атаманенко* ‘син отамана’ [1, с. 266, 46], *отаманенко* ‘син отамана’ [5, III, с. 75] або < *Отаман* / *Атаман* + суфікс *-енк(о)*; *Полковников* (PI 5, с. 525), *полковник* ‘полковник, командир полку в одному чи обох значеннях’ [5, III, с. 285], ‘офіцерське звання або чин в армії на ранг нижчий від генерал-майора’, заст.

‘командир полку’ [6, VII, с. 86]; **Пушкар** (РІ 5, с. 603), *Пушкарук* (РІ 5, с. 603–604), *Пушкарчук* (РІ 5, с. 604), *пушкарь* ‘канонір’ [7, II, с. 259], ‘артелерист’, ‘стрілець’ [5, III, с. 503], *пушкар* іст. ‘майстер, який виготовляв і обслуговував гармати; гармаш’, заст., розм. ‘артилерист, гарматник’ [6, VIII, с. 412]; **Рекрутчук** (РІ 5, с. 666), *некруть* ‘зіпсоване слово: *рекрут*’ [1, с. 242], *рекрут* ‘= некрут’ [5, III, с. 11; 5, II, с. 549], іст., розм. ‘те саме, що *рекрут*’, тобто іст. ‘солдат-новобранець’ [6, V, с. 329; 6, VIII, с. 497]; **Сердюк** (РІ 6, с. 266; РІ 7/2, с. 437) < *сердюкь* ‘солдат гетьманської сторожі’ [7, II, с. 318], ‘піший воїн гетьманської гвардії’ [1, с. 242], *сердюк* іст. ‘на Лівобережній Україні кінця XVII – початку XVIII ст. – козак найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду; охоронець гетьмана’ [6, IX, с. 133]; **Солдачук** (РІ 6, с. 386), *солдат* ‘рядовий військовослужбовець сухопутних військ’ [6, IX, с. 441]; **Сотник** (РІ 6, с. 399; РІ 7/2, с. 387), *Сотников* (РІ 6, с. 399), *сотникь* ‘керівник над сотнею козаків і над ділянкою землі із сотенним містом і селами, з котрих та сотня складається’ [1, с. 336], з-поміж значень слова *сотник* у «Словнику української мови» – ‘в Україні в XVI–XVIII ст. – особа, яка очолювала сотню, обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем’, ‘те саме, що сотенний’ [6, IX, с. 472]; *Сотниченко* (РІ 6, с. 399; РІ 7/2, с. 387) < *сотниченко* ‘син сотника’ [1, с. 336; 5, IV, с. 170] або < *Сотник* + суфікс *-енк(о)*; **Хоруженко** (РІ 7/1, с. 223) < *хоруженко* ‘син хоружого’ [1, с. 378; 5, IV, с. 170] або < *Хоружий* + суфікс *-енк(о)*, *хоружий* (*хорунжий*), тобто ‘прапороносець’ [1, с. 378; 5, IV, с. 411] і под. Ю. К. Редько підкреслює, що «хронологічно давніші прізвища, які відображають організацію українських козацьких військ; пізніше з’явилися назви ... пов’язані зі службою в російській та австрійській арміях» [4, с. 118–119];

**2) назви осіб, пов’язані з релігією та церковним життям:** **Гуменюк** (РІ 2, с. 496–501; РІ 7/1, с. 577), *Гуменюк-Хробуст* (РІ 2, с. 501), *гумен* ‘ігумен’ [5, I, с. 339], *ігумен* ‘у православній церкві – управитель чоловічого монастиря’ [6, IV, с. 10]; **Дяк** (РІ 2, с. 677), *Дяк-Ролль* (РІ 2, с. 677), *Дячук* (РІ 2, с. 679–680), *Диякевич* (РІ 2, с. 590), *дяк* ‘дячок’ [1, с. 127; 5, I, 462], ‘служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик’ [6, II, с. 450]; *Дяченко* (РІ 2, с. 678–679, РІ 7/1, с. 579, РІ 7/2, с. 287, 425) < *дяченко* ‘син дяка’ [1, с. 127; 5, I, с. 463] або < *Дяк* + суфікс *-енк(о)*; *Дячок* (РІ 2, с. 679) < *дячок* розм. ‘те саме, що *дяк*’ [6, II, с. 451]; **Дякон** (РІ 2, с. 677–678), *Дяконов* (РІ 2, с. 678), *дякон* ‘диякон’ [5, I, с. 462, 386], *диякон* церк. ‘помічник священика у відправі церковної служби; нижчий духовний чин’ [6, II, с. 293]; < *Дякон* + суфікс *-ов*; *Дякончук* (РІ 2, с. 678) < *Дякон* + суфікс *-чук* або < *Дяконча* + суфікс *-ук*, *дяконча* ‘дитина дякона’ [5, I, с. 462]; **Євангеліст** (РІ 3, с. 142) < *євангеліст* ‘член євангельської громади або секти’, ‘кожен з чотирьох, визнаних церквою, укладачів євангелія’ [6, II, с. 494]; **Звонарж** (РІ 3, с. 270), *дзвонарь* ‘дзвонар’ [5, I, с. 377], *дзвонар* ‘служитель, який дзвонить у церковні дзвони’ [6, II, с. 265]; **Ксендзик**, *Ксендзук* (РІ 4, с. 157), *Ксензук* (РІ 7/2, с. 319), *Ксендзюк*, *Ксенжик* (РІ 4, с. 157), *ксьондз* ‘католицький священник’ [5, II, 317]; **Мних** (РІ 4, с. 635), *Монахов* (РІ 4, с. 652), *мнихь* ‘монах’ [1, с. 227], *монах* ‘те саме, що чернець’ [5, II, 445; 6, IV, с. 794]; **Паламаренко** (РІ 5, с. 373–374; РІ 7/2, с. 434) <

*паламаренко* ‘син паламаря’ [1, с. 270; 5, III, с. 88; 2, IV, с. 259] або < *Паламар* + суфікс *-енк(о)*, *паламар* ‘служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник’ [6, VI, с. 20]; *Паламарчук* (РІ 5, с. 374–377; РІ 7/1, с. 588; РІ 7/2, с. 358), *Поломарчук* (РІ 5, с. 526; РІ 7/2, с. 365, 435) < *паламарчукъ* ‘прислужник паламаря’ [1, с. 270], *паламарчук* ‘молодий паламар’ [5, III, с. 88], ‘син паламаря’ [2, IV, с. 259] або < *Паламар* + суфікс *-чук* чи < *Паламарка* + суфікс *-ук*, *паламарка* ‘паламариха’ [1, с. 270], ‘дружина паламаря’ [5, III, с. 88]; *Поломарець* (РІ 5, с. 526) < *Поломар* + суфікс *-ець*; *Пономаренко* (РІ 5, с. 535–536), *Пономарчук* (РІ 5, с. 536; РІ 7/2, с. 366), *Пономарьов* (РІ 5, с. 536), церковнослов’янські лексеми *парамонарь*, *пономарь* запозичено із середньогрецької мови в давньоруську – *пономарь* ‘паламар’ [2, IV, с. 259]; *Попов* / *Попова* (РІ 5, с. 542), *пiп* розм. ‘духовне звання в православній церкві, середнє між єпископом і дияконом’ [6, VI, с. 538]; *Попейко* (*Попенко*) (РІ 5, с. 537) < *попенко* розм. ‘син попа’ [2, IV, с. 410; 6, VII, с. 185] або < *Пiп* + суфікс *-енк(о)*; *Попович* (РІ 5, с. 542; РІ 7/2, с. 435) < *попович* ‘син попа’ [5, III, с. 333], ‘син попа; хлопець, чоловік попівського роду’ [2, IV, с. 410] або < *Пiп* + суфікс *-ович*; *Поповиченко* (РІ 5, с. 543) < *Попович* + суфікс *-енк(о)*; *Попинчук* (РІ 5, с. 538) < *Попиня* + суфікс *-чук*, *попеня* ‘дитина попа, священника’ [5, III, с. 321] ‘зменш. до пiп’, ‘дитина попа’ [2, IV, с. 410]; *Титар* (РІ 7/2, с. 393), *Титор* (РІ 6, с. 525), *Тiтор* (РІ 6, с. 532), *Титарев* (РІ 6, с. 523), *Титарев* (РІ 6, с. 532), *Титарчук* (РІ 6, с. 524), *Титорчук* (РІ 6, с. 525), *титарь* ‘церковний староста, ктиторь’ [1, с. 353; 5, IV, с. 263], ‘церковний староста’ [6, X, с. 128]; *Титаренко* (РІ 6, с. 523–524) < *титаренко* ‘син церковного старости’ [1, с. 353; 5, IV, с. 263] або < *Титар* + суфікс *-енк(о)* і т. ін.

Отже, в аналізованій групі прізвищ Житомирщини книг «Реабілітовані історією. Житомирська область», які утворені від назв осіб, пов’язаних з військовою справою та церковним життям, засвідчено значну кількість антропонімів, що походять від слів *гетьман*, *козак*, *атаман* / *атаман*, *сотник*, *дяк*, *паламар* / *пономар*, *пiп*, *титар*.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ : Наукова думка, 1966. 419 с.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
3. Реабілітова історією. Житомирська область : у 7 кн. / редкол. : І. М. Синявська, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2006. Кн. 1. 724 с.
4. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища (походження, словотвір, поширення). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 552 с.
5. Словарь української мови Бориса Грінченка = Словарь украинского языка: у 4 т. / упоряд., з дод. влас. матеріалу Б. Грінченка. [Репр. відтворення вид. 1907–1909 рр.]. Київ : Вид-во «Довіра» – УНВЦ «Рідна мова», 1997. Т. 1–4.
6. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

7. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк, 2002–2003. Т. 1–2.

8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.

9. Ящук Л. В. Прізвища Житомирщини, похідні від агентивних назв (на матеріалі книг «Реабілітовані історією. Житомирська область»). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир. 2025. Вип. 2 (105). С. 281–297. URL : <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/345985> (дата звернення: 02.01.2026).

### УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

РІ 1 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: І. М. Синявська, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2006. Кн. 1: А–В. 724 с.

РІ 2 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : М. А. Черненко, В. М. Врублевський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2008. Кн. 2: В–Д. 768 с.

РІ 3 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : М. А. Черненко, В. М. Врублевський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2010. Кн. 3: Е–Кра. 808 с.

РІ 4 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2011. Кн. 4: Кра–М. 788 с.

РІ 5 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2011. Кн. 5: Н–Рі. 796 с.

РІ 6 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2013. Кн. 6: Ри–У. 696 с.

РІ 7/І – Реабілітова історією. Житомирська область : у 7 кн. / редкол. : Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2015. Кн. 7. Ч. І: Ф–Я. 706 с.

РІ 7/ІІ – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол. : Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2015. Кн. 7. Ч. 2. 460 с.

## МАТЕРІАЛИ УЧНІВ

**А. М. Браславська,**  
учениця Уманського ліцею № 3  
Уманської міської ради  
(науковий керівник: учителька української мови  
та літератури **Н. А. Загорчменна.**

### НОМІНАЦІЯ БОРЩУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Борщ у системі харчування українців є традиційною й однією з найпопулярніших страв. У дисертаційних дослідженнях Є. Турчин, М. Волошинової, В. Різник, О. Оскирка, Л. Борис, Е. Гоци представлені назви їжі та напоїв в українських говірках. Назви борщу автори не виокремлюють у параграфи, а розглядають у лексико-семантичних групах рідких страв або перших страв.

Окремі праці про номінацію борщу в українських говірках присвятили М. Волошинова (східнослов'янські) [1], Е. Гоца (закарпатські) [2], О. Оскирко (східноподільські) [3], В. Різник (надсянські) [5],

У 2019 році побачила світ колективна наукова праця «Скарби українських говорів : тексти про борщ» [6], що, на думку авторів передмови до неї, «є новою сторінкою в українській діалектній текстології, яка вирізняється передусім багатством тематично представленого матеріалу» [7, с. 12]. У цій хрестоматії діалектною транскрипцією у текстах передано «автентичне мовлення українського діалектного континууму: 162 тексти зі 150 говірок південно-західного (72), південно-східного (47) та північного (31) наріччя» [7, с. 12]. Зважаючи на ту кількість говірок, які представлені в збірнику, можемо говорити про те, що більш-менш рівномірно представлено весь українськомовний ареал.

Збірка «Скарби українських говорів: тексти про борщ» стала джерелом нашого дослідження, мета якого – подати мовну характеристику культурного коду українців – національної страви – борщ.

Вивчивши етнографічні, етнолінгвістичні та діалектологічні праці про українську національну страву *борщ*, опрацювавши джерело дослідження, ми прийшли до таких висновків:

1. Для українців ця унікальна страва, приготовлена з українських продуктів, є справді символом національної ідентичності, що відображено в текстах малих фольклорних жанрів (*Борщ – всьому голова; Борщ – хазяїн; Борщ та каша – мати наш; Їж борщ з грибами й держи язик за зубам; Індик думав та й у борщ попав; Впав у біду, як курка в борщ; Набрав, як борщу на шило*), загальнонародних і регіональних фразеологізмах (*не давати наплювати в борщ, плювати в борщ, борщ сімнадцятого року, борщу не зварити з ким, гадити в борщ, знати, що в борщі кипить, і борщ жиром запливе, пустий борщ їсти, у борщі вуха (носа) мочити, хотіти до борщу*).

2. Словники української мови фіксують лексему *борщ* та похідні від неї як загальнонародні, указують на її давнє походження, загальнослов'янський контекст.

3. Лексема *борщ* у говірках, представлених у «Скарбах...», переважно передає значення 'перша рідка страва', у небагатьох говірках зберігається ще одне застаріле значення слова – 'квас із буряків' або 'квас із жита', який використовували для варіння страви борщ: *кожна господин'а на ц'їлу зиму квасила борщ із бур'ак'ів* (подільс.); *борщ варили іс кислото борщчу* (подільс.); *борщ клали тоже в д'їжках* (середн.); *борщ і капусту складали / все / начистит' бур'аків та налит' водою та постоє та укисне тай борщ* (середн.).

4. Назви борщу в українськомовному просторі України мовці утворюють за такими моделями: «іменник + прикметник»: *червоний борщ, зелений борщ, молодий борщ*; «іменник + прийменник із / з + іменник в орудному відмінку»: *борщ з грибами*, «іменник + прийменник із / з + іменник в родовому відмінку»: *борщ іс шчавы*, «іменник + прийменник без + іменник у родовому відмінку»: *борщ без м'яса*, прикметник + прикметник + іменник»: *пусний грибно борщ*, «іменник + прийменник із + прикметник + іменник у родовому відмінку»: *борщ іс квашеної капусти*, «іменник + прийменник із + прикметник + іменник в орудному відмінку»: *борщ іс кислим бур'аком*, «іменник + прийменник на + прикметник + іменник»: *борщ на мн'асн'їй дз'амі*, «іменник + прийменник на + іменник»: *борщ на бул'їон'ї*, іменник + прийменник на + іменник + прийменник із + іменник в орудному відмінку»: *борщ на о'лово с грибами, настоїащий українс'кий борщ*, «прикметник + іменник + прийменник із + іменник»: *українс'кий борщ с квасол'кою*, «прикметник + іменник + із + іменник в орудному відмінку»: *пісний борщ з грушами*, «іменник + прийменник із + займенник + прикметник + іменник»: *борщ іс такоу квасноу капустоу*. Найбільш поширеною є модель «іменник + прикметник».

5. За мотиваційною основою виокремлюємо назви борщу мотивовані: 1) кольором: *красний борщ, білий борщ*; 2) наявністю головного інгредієнта: *борщ іс капустою, борщ з грибами, борщ з рибою*; 3) відсутнім інгредієнтом: *борщ без м'яса, борщ без р'їпки*; 4) національністю чи приналежністю до певної групи українців: *пол'с'кий борщ, українс'кий борщ, борщ рус'кій* (від слова русин), *козац'кий борщ*; 5) смаковими якостями: *звичайний борщ, смашний борщ, смачний борщ, хароши борщ, вкусний борщ*; 6) порою року, коли такий борщ готують: *в'есн'аний борщчик с кропивою, в'есн'аний борщ*; 7) густиною страви: *підбитий борщ* (борщ, який загущували сметаною або борошном), *наваристий борщчик*; 8) часом приготування: *вчорашній борщ, ран'їшній борщ*; 9) системою віри та обрядовості: *пасний борщ, пасни борщ, посний борщ, пісний борщ, скромний борщ*; 10) способом приготування та можливістю споживати холодним: *студений борщ, холодна їушка*; 11) основою, на якій готують страву: *борщ на мн'асн'їй дз'амі, борщ на бул'їон'ї*.

Окремі назви мотивовані за кількома ознаками, наприклад, національністю та ступенем густини страви мотивована назва *пол'с'кий підбитий борщ*; якістю й національністю – *настоїащчий україїнський борщ*; національністю й інгредієнтом – *україїнський борщ с квасол'кою*; часом, коли готують страву, і інгредієнтом – *весняний борщик с кропивою*, *весняний борщик с кваском*; кольором і інгредієнтом – *зелений борщ з шчав'йом*; системою вірування й інгредієнтом – *пісний борщ з грушами*, основою та інгредієнтом – *борщ на олійови з грибами*, *борщ на олійови з рибою* тощо.

Назви борщу, зафіксовані в «Скарбах...», мають переважно прозору мотивацію або ж таку, що її можна установити з контексту.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні мовної репрезентації інших національних маркерів в українській мові.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошинова М. О. Назви перших рідких страв в українських східнослов'янських говірках. *Лінгвістика* № 2 (37). 2017. С. 44–55.
2. Гоца Е. Д. Назви рідких страв в українських говорах Карпат. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. прац. / наук. ред. М. І. Сюсько. Ужгород, 2000. Вип. 3. С. 107–115.
3. Осирко О. П. Номінація борщу в східноподільських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 39–41.
4. Поповський А. Про слово борщ та його деривати в українській мові. *Українська історична та діалектна лексика* : зб. наук. праць / [ред. Г. Войтів, О. Кровицька]. Львів, 2003. Вип. 4. С. 187–192.
5. Різник В. Семантика слова *борщ* у говірках надсянськонаддністрянського суміжжя. *Діалектологічні студії*. 10 : Традиції і новаторство. Львів : Ін-т українознавства НАН України, 2015. С. 358–363.
6. Скарби українських говорів : тексти про борщ. Львів, 2019. 319 с.
7. Хібеба Н., Леснова В. То самое доброе, что у нас принято есть: магія борщу у світосприйнятті українців. [У:] Скарби українських говорів: тексти про борщ. Львів, 2019. С. 12–17.

**А. Р. Жовнір,**  
учениця Черкаського гуманітарно-правового ліцею  
(науковий керівник: вчитель української мови та літератури  
**Ю. В. Тарасенко)**

### ЕЛЕМЕНТИ ФОЛЬКЛОРУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПІСНЯХ

Фольклор (англ. folk-lore, що буквально означає «народна мудрість») або усна народна творчість – це колективна художня діяльність народу в літературі та музиці [1]. Український пісенний фольклор протягом багатьох сторіч надихав

і запалював творчі струни душі письменників, музикантів, мислителів і художників. Він формувався як особлива форма народної творчості, у якій відображалися життєві події, емоційні переживання, історичний досвід та духовні цінності українського народу. Саме через пісню передавалися традиції, моральні норми, уявлення про добро і зло, а також світоглядні орієнтири.

Нині фольклор, як основа духовної культури нації, має важливе значення в культурному розвитку сучасного українського суспільства та є головним елементом у процесі відродження й популяризації народних цінностей. Український музичний фольклор не лише зберігає пам'ять про минуле, а й активно функціонує в сучасному культурному просторі, набуваючи нових форм і звучань.

Отже, український музичний фольклор має надзвичайно велике значення для збереження та розвитку української музичної традиції, оскільки дає змогу більш широко дослідити народні пісні, їхню жанрову різноманітність, художні особливості та змістове наповнення. Це сприяє вирішенню однієї з найбільш актуальних проблем вітчизняної фольклористики — комплексному дослідженню української народної пісенної творчості.

Сьогодні можна простежити, що досить часто сучасні виконавці у своїх піснях використовують елементи українського пісенного фольклору. Це проявляється у використанні традиційних мотивів, народних мелодій, характерних ритмів, символічних образів і фольклорної образності. Така тенденція свідчить про актуальність теми дослідження та її важливість для сучасної української культури.

Фольклор завжди був важливою частиною української ідентичності. Українські пісні передавалися через покоління, їх співали дідуся й бабусі дітям і онукам, зберігаючи історію народу, його духовні цінності та культурні традиції. Народна пісня виконувала не лише естетичну, а й виховну та пізнавальну функції.

Ще однією важливою рисою українського фольклору були народні інструменти, зокрема трембіти, окарини та сопілки. Секрети їхнього виготовлення майстри передавали з покоління у покоління. Ці інструменти надавали народній музиці особливого звучання та відігравали важливу роль у побуті й обрядовій культурі українців.

Фольклорні пісні передавали історію та правила поведінки з вуст у уста доти, доки на них не звернули увагу молоді виконавці. Саме вони почали експериментувати з народним матеріалом, переосмислювати його та адаптувати до сучасних музичних умов. Традиційні пісні стали основою для створення нових музичних форм. [2]

Ті виконавці почали перекладати народні пісні на сучасні інструменти, поєднувати народний спів із електронною, поп- та рок-музикою. Разом із модними бітами та чіткою у сучасних піснях зазвучали трембіти, сопілки й елементи традиційного вокалу. У результаті український фольклор набув нового звучання, перетворившись на важливу складову сучасної музичної культури. [3]

Результати аналізу використання елементів фольклору у піснях сучасних виконавців та процесу поєднання електронної, поп- та рок-музики зі звучанням

народних інструментів свідчать про поширене застосування елементів фольклору сучасними співаками, співачками та гуртами. Це простежується на прикладі творчості реперки alyona alyona, гуртів «DakhaBrakha», «ОНУКА», «PROBASS», Маші Кондратенко та інших.[3]

Сьогодні культурний простір України виходить на новий рівень свого існування. З'являються нові форми та жанри музичного мистецтва, у яких фольклор набуває нового звучання, стаючи одним із ключових компонентів сучасної музичної культури.

Ці спостереження дозволили сформулювати робочі гіпотези дослідження, які відображають загальне розуміння ролі фольклору в сучасній українській музиці.

На основі проведеного аналізу були сформульовані такі гіпотези:

**Гіпотеза 1.** У сучасних українських піснях існують виразні елементи традиційного українського фольклору, які виявляються через використання специфічних музичних мотивів, ритмів та мелодійних схем.

**Гіпотеза 2.** Фольклорні жанри, зокрема такі, як думи, коломийки, обрядові пісні та інші, стали джерелом натхнення для сучасних українських композиторів і виконавців, відображаючи їхній зв'язок із культурними традиціями та національною спадщиною.

**Гіпотеза 3.** Українська музична культура відзначається великим різноманіттям фольклорних жанрів, які знаходять віддзеркалення у сучасних піснях, що свідчить про збереження та еволюцію фольклорних традицій.

**Гіпотеза 4.** Включення елементів фольклорних жанрів у сучасні українські пісні сприяє збереженню культурної ідентичності та національної свідомості, а також популяризації української музичної спадщини серед молодого покоління.

Отже, можемо підтвердити, що український пісенний фольклор залишається важливою складовою сучасної української музичної культури. Аналіз текстів сучасних українських пісень засвідчив активне використання елементів фольклорних жанрів, зокрема традиційних мелодій, ритмічних структур, образності та народних інструментів.

Встановлено, що звернення сучасних виконавців до фольклорної спадщини сприяє збереженню та переосмисленню національних музичних традицій. Поєднання народних мотивів із сучасними музичними напрямками, зокрема такими, як поп-, рок- та електронна музика, дає змогу створювати нові художні форми, зберігаючи при цьому автентичну основу української пісні.

Отже, використання елементів фольклорних жанрів у сучасних українських піснях не лише збагачує сучасний музичний простір, а й сприяє формуванню національної свідомості та популяризації української музичної спадщини серед молодого покоління.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Фольклор. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80> (дата звернення 05.12.2025)

2. Цікаві факти про українські фольклорні традиції. URL : <https://fact-news.com.ua/tsikavi-fakti-pro-ukrainski-folklorni-traditsii/> (дата звернення 05.12.2025)

3. Як фольк став частиною сучасної української музики і чому це небезпечно. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/5fd3618b4cd63/index.amp> (дата звернення 05.12.2025).

**А. О. Коляда,**  
учениця Черкаської спеціалізованої  
школи 1–3 ступенів № 17  
(науковий керівник: к. ф. н, доцент **Т. В. Щербина**)

## **МОТИВАЦІЯ ПРИЗВИСК У ГОВІРКАХ ЗОЛОТОНІСЬКОГО РАЙОНУ**

Вивчення найменувань людей важливе не лише для лінгвістики, а й для інших галузей наукових знань, як соціокультурних та історичних, так і особистісних і психологічних. Антропонімна система в українській мові представлена як офіційними назвами (прізвищами, іменами по батькові, патронімами), так і неофіційними (прізвиськами або вулично-побутовими варіантами імен). Але якщо кодифіковані (систематизовані, закодовані, оформлені в певну форму або систему) антропоніми (назви, що стосуються конкретних індивідів, осіб або персонажів; є іменами або прізвищами людей, використовуються для ідентифікації або посилання на конкретну особу в мові та письмі) вже добре вивчені й систематизовані, є спеціальні ретельні студії, то неформальна система найменувань ще недостатньо вивчена, особливо в теоретичному аспекті.

Сучасні реалії життя показують, що, окрім офіційних назв, кожна спільнота використовує неофіційні засоби ідентифікації (визначення, розпізнавання та підтвердження особистості, об'єкта або системи засобами розпізнавання чи встановлення ідентичності) особи, які важливі й актуальні в суспільному житті. Прізвиська можуть відображати досить помітні риси характеру особистості, її статус, або бути проявом взаємодії між людьми. Будь-яке прізвисько на щось указує або чимось зумовлене: завжди є певний привід, щоб назвати людину так, щоб вирізнити її з-поміж інших.

Мета нашої розвідки – проаналізувати мотиви номінації неофіційних найменувань жителів Золотоніщини, розкрити особливості функціонування прізвиськ у говірках с. Антипівка та с. Іванівка Золотоніського р-ну Черкаської обл., розподілу цих назв у міжособистісних взаєминах жителів названих населених пунктів, визначити соціокультурний контекст, у якому використовуються прізвиська. Повноті фіксації онімного матеріалу та об'єктивному аналізу мотивів номінації засвідчених неофіційних власних назв сприяє те, що це рідні для батьків записувача (Анни Коляди) говірки. Матеріал записано від типових носіїв говірок – бабусь, дідусів і батьків автора статті, що

вможливилося максимально повно зафіксувати спонтанне, невимушене мовлення діалектоносіїв й відобразити тонкощі семантики слів «зсередини», засвідчити залежність використання мовних засобів від ситуації спілкування.

Аналіз наукових джерел з ономастики засвідчує відсутність єдиного загальноприйнятого визначення поняття «прізвисько». Більшість сучасних українських учених-антропонімістів, зокрема, П. Чучка [4], Ю. Редько [3], М. Лесюк [1], М. Наливайко [2] та ін. об'єднують усі засоби для іменування особи (включаючи патроніми, андроніми й інші родичівські назви), крім імен і прізвищ, під загальною назвою – прізвиська. Ці прізвиська поділяють на різні групи залежно від критеріїв: індивідуальні, що вказують на характерні ознаки особи, та інші (родичівські, сімейно-родові тощо).

Як зауважують самі інформанти, у говірках с. Антипівка та с. Іванівка не використовують поняття «прізвисько», замість нього послуговуються описовими назвами «вулична назва» чи «казали по-вуличному». Універсальної класифікації вуличних назв в ономастиці не існує. Тому поділ у межах прізвиस्क завжди умовний. Отже, коли говоримо про прізвисько, ми маємо на увазі одне індивідуальне ім'я, але системне вивчення антропонімії народно-побутової в кожному регіоні вимагає фіксації, пов'язаної з сімейно-родинними, внутрішньо-сімейними, груповими, колективно-територіальними, інтимними антропонімами, які дуже цікаві та колоритні як щодо структури, так і щодо мотивів номінації.

У системі найменувань жителів говірок с. Антипівка та с. Іванівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. засвідчуємо такі основні типи мотивації прізвиस्क:

1) **антропонімія мотивація**, що пов'язана з особовими іменами носія (*Іван* → *Івась*; *Василь* → *Васильок*; *Григорій* – *Грицько*, *Лицько*; *Грицько* → *Юра* → *Юча*; *Микола* → *Колька*; *Марія* – *Мара*, *Маничка*, *Маруся*, *Марушка*, *Манька*, *Муся*), прізвищами (*Петренко* → *Питрусь*, *Панасенко* → *Панас*; *Науменко* → *Наум*; *Пишеславський* → *Пишк*) або іменами родичів (*баба Домаха* → *Домашині*; *дід Сафон* → *Сафонові*; *баба Мотря* → *Мотринені*; *баба Оксана* → *баба Сосана*; *Іван, схожий на свою бабу* → *Катерина Кучерява*);

2) **фізична (зовнішня) мотивація**, що ґрунтується на помітних рисах зовнішності: *Куций* (чоловік невисокого зросту), *Козин* (бородатий, асоційований з цапом), *Кабан* (чоловік великої статури), *Дралишині* (неохайно одягнені);

3) **характерологічна мотивація**, що відображає риси характеру або поведінку людини: *Звонарь* (стукач, людина, яка надає конфіденційну інформацію про когось іншій людині чи організації), *Свиня* (постійно голодний чоловік), *Фантазьор* (багата на фантазію особа), *Гинирал* (чоловік з жорстокою дисципліною та чіткими правилами), *дід Король* (авторитетний чоловік), *Крисі* (родина, якій не довіряли секретів), *Віредчиха* (схильна до конфліктів жінка), *Німий* (стриманий у спілкуванні чоловік), *Слон* (повільна та незграбна особа);

4) **професійно-побутова мотивація**, що походить від занять, ремесел чи соціальної ролі: *Пасічник*, *Поштальйон*, *Васька Старшина* (звання в армії), *Вітінарівські* (дід працював ветеринаром), *Малярцеві* (прадід був малярем),

*Дачники* (нові жителі села), *Галя Лавушиця* (працювала у сільському магазині);

5) **подієва мотивація**, що пов'язана з певним випадком або вчинком: *Гургурові* (прадід казав на грім «гургур»), *Горенькові* (постійно жалілися на життя), *Далелові* (замість «далеко» дід говорив «далело»), *Бардачка* (жінка, яка жила в безладі);

6) **топонімійна мотивація**, що вказує на місце походження або проживання: *Кацаник*, *Кацатиша*, *Русківські* (люди, які переїхали з території росії); *Хуторський* (живе на хуторі), *Гайовий* (живе біля гаю), *Бойківські* (мають родичів із Бойківщини), *Кримак* (родом із Криму), *Полячка* (родом із Польщі);

7) **оцінна та іронійна мотивація**, підґрунтям якої є емоційно-оцінна характеристика особи: *Начальник* (роздавав непрохані поради), *Артист* (занадто драматична особа), *Качур* (самовпевнена та манірна людина), *Кінконг* (кремезний парубок), *Тарзан* (спритна особа з помітною м'язовою статуєю).

У досліджуваному лексичному матеріалі засвідчуємо особові неофіційні назви із затемненою мотивацією, походження яких сучасним носіям говірки пояснити складно або неможливо, наприклад: *Скиби*, *Фішка*, *Кох-Дрик-Черевик*, *Шнуре*, *Гапатонша*, *Гапочка*, *Мазіївські*, *дід Пиг*, *Ганджиха*.

Засвідчені в говірках Золотоніського району найменування образні й метафоричні, вони віддзеркалюють фонетичні риси середньонадніпряньського діалекту, зокрема реалізацію фонемі /e/ в ненаголошеній позиції звуком [и]: *Си́мен*, *Питрусь*, *Гинирал*; спорадично трапляються відхилення від цієї ознаки: *Мотронені*.

Проведене дослідження показало, що прізвиська в говірках Золотоніського р-ну Черкаської обл. зумовлені прагненням громади зафіксувати характерну зовнішню, поведінкову або подієву ознаку людини й передати до неї своє ставлення. Особливу роль відіграють жартівливі прізвиська, які засвідчують розвинене почуття гумору, образність мислення та мовну творчість місцевих жителів. Усебічне вивчення власних назв важливе для розкриття культурних, історичних і мовних аспектів нашого суспільства, що становить перспективу подальших досліджень.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лесюк М. П. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwisła i przydomki w językach słowiańskich. Część I. Rozprawy Slawistyczne*. 14. Lublin, 1998. С. 227–240.
2. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Тернопіль, 2011. 201 с.
3. Редько Ю. К. Передмова [Текст] : Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2-х т. Львів : НТШ, 2007. 6–9 с.
4. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.

**В. С. Неліпа,**  
учениця Черкаського гуманітарно-правового ліцею  
(науковий керівник: учитель української мови і літератури,  
учитель-методист **С. В. Здор**)

## **МІФОПОЕТИЗМ КВІТІВ У ЛІРИЦІ КАТЕРИНИ ВЕРБІВСЬКОЇ**

Протягом останніх десятиріч у світовій культурі простежено зацікавлення міфологією, її можливостями та особливостями використання в різних сферах людської діяльності. На сьогодні недостатньо висвітлена тема міфопоетизму квітів у ліриці Катерини Вербівської, що й зумовлює необхідність комплексного вивчення цієї проблеми. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі завдання:

1) з'ясувати поняття міфологеми як важливого чинника художнього твору та її основні концепти;

2) проаналізувати поетичну спадщину мисткині під кутом зору міфопоетики квітів.

Об'єктом нашого дослідження став міфопоетизм квітів у поетичному доробку К. Вербівської. Відповідно предметом дослідження слугували міфопоетичні образи, символи та мотиви, які формують міфологічну оповідь в аналізованих творах. Практичне значення нашого проєкту полягає в можливості застосування основних результатів для подальшого вивчення творчості мисткині, відтворення картини міфопоетизму квітів у ліриці поетеси. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що лірика К. Вербівської вперше стала предметом аналізу щодо реалізації в ній символічного значення поетичного календаря людського життя.

Міфологема – це уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні функції та характеристику, вона залучена до фольклорного тексту, у якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною. На основі аналізу наукових праць [1; 2; 3] з'ясовано, що життя будь-якої нації формують міфопоетичні образи, символи, які збереглися на всіх стадіях розвитку літератури й мистецтва. Є підстави стверджувати, що в художньому тексті квіти, залежно від свідомості письменника, трансформуються в символічний образ. Вони доповнені різноманітним сюжетним змістом, унаслідок чого можуть набувати індивідуального смислового наповнення.

Для Катерини Вербівської такі квіти, як *мак*, *бузок*, *айстри*, є умовним позначенням відродження віри в майбутнє і надії на новий день: *«Одні назвали “пам'яттю гіркою”, а ті хіхікають – є опіум для них. А як же потім вам свята Різдваїні? Чи щедрим буде вечір без кути? Йй на Спаса у букетики зів'ялі що ви поставите на покуть до святих?»*; *«В бузку бруньки бубнявіють рясні й земля парує, наче скибка хліба»*; *«Дихну бузком із травнів – у літа. Чи виллю роси в полинові вина. Бува, розвихрюсь, хай собі літа, лихий навилوک росяного сіна»*; *«Як айстри набубнявілі бутони – моїй надії радістю світа. До дня медового по барви і фасони мій пензлик за бджолоною зліта»*; *«Тут всі бузки стоять, як перевій,*

поменшав час – біжу, а не встигаю. **Тюльпани** ось підставили чашки, щоб випить ми могли з тобою чаю. Згадать дитинство: ті рябі мішки...».

В аналізованій ліриці квіти – це образ часу, воскресіння та оновлення життєвої сили, напр.: «**Де хризантеми** барвами впеленено і **соняхів** проміння золоті, статечно йду між говіркими кленами, бо маю ще до безлічі хотінь».

Хронотоп квітів можна вважати символом молодості, поривань душі ліричної героїні. Однак ці квіти спрямовані на літній або осінній вектор часу, що, імовірно, символізує зрілість і повноту життя поетеси: «**Білизну червневих білих лілій** заплітають букетами в пісні»; «**І манить ангела** простягнута рука. **Піони** білі шлях мій визначають... долонею торкаюся злегка»; «**Розфарбуй мені** небо квітами, хай синіють і **айстри**, й **льон**, а хмарки, як **ромашки**, – світлими, де розквітлі, а де – бутон»; «Знов **ромашки** вибілюють стежку поміж полів»; «**Закотилось літо** в гарбузи... **Де із айстр** пухнасте покривало, там осінні крапельки роси навучатам лапки обмивають».

Образ таких квітів, як **чорнобривці**, **жоржини**, **троянди**, **айстри** – полісемантичний, художньо інваріантний. Ці квіти є символом мудрості, філософської заглибленості та розуміння життя, демонструють філософську категорію боротьби протилежностей. Лірична героїня ніби постійно балансує між світом спогадів, напр.: «**Коли в пучках і м'ята, і меліса, а грядка чорнобривцями** пашисть, своє б знайти, віджила загубить»; «**А я чекаю слова на порозі, немов троянда** ще від сонечка тепла»; «**Гарбуз в городі** вже відчервонів, а у **жоржини** пальчики замерзли»; «**Креслять айстри** туманне коло, мов чаклюють городні грудки».

**Нарцис** і **барвінок** символізують гідність і нескореність українців, напр.: «**Воює за світло Дажбог. В запеклих боях** поряд з ним відважні **вкраїнці** й нескорені, горді **вкраїнки**, ще й дух прапранаших, що із поза часу проник крізь гонор **нарцисів** і стійкість блакитну **барвінку**».

Отже, у процесі дослідження з'ясовано функційність міфу та міфологеми в літературознавстві, визначено основні концепти міфологеми квітів у поезіях мисткині. На основі аналізу поетичного доробку К. Вербівської окреслено мистецькі функції міфологем квітів. Через систему алегоричних та метафоричних переосмислень письменниця зображує життя як динаміку, вказує на зміну його станів. У ліриці поетеса наголошує на сталості нетлінних ідеалів, які набувають позачасових та надпросторових ознак. Простежено філософсько-символістський підтекст пейзажних замальовок, образів природи, які привертають увагу до вічності й минулості часу, співвідношення минулого, теперішнього та майбутнього.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
2. Легеза О. Концепція міфу у творчості Ролана Барта. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 23. С. 54–59.
3. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербівська К. І. Бурштинові миті. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 108 с.
2. Вербівська К. І. Вистигле літо. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 99 с.
3. Вербівська К. І. Горицвітова сопілка. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 118 с.
4. Вербівська К. І. Листопадові рої. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2015. 122 с.
5. Вербівська К. І. Наливковий ранок. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 110 с.
6. Вербівська К. І. Ненадивленість. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 114 с.
7. Вербівська К. І. Передчасся весни. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 94 с.
8. Вербівська К. І. Тополине танго. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 156 с.
9. Вербівська К. Поезії. URL : <https://pilipyurik.com/ukrainski-literatory/verbivska-kateryna/> (дата звернення: 10.12.2025).

**С. О. Полунченко,**  
учениця Черкаського гуманітарно-правового ліцею  
(науковий керівник: вчитель української мови та літератури  
**Ю. В. Тарасенко)**

## ЖАНРОВА СИСТЕМА ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ У ЖУРНАЛІСТИЦІ

«Журналістика – це справді величезний, безмежний, неосяжний, незорий Всесвіт. Журналістика тотожна життю, бо вона те життя, з одного боку, відбиває, з іншого – формує, створює» [2, с. 7]. Саме такими словами описує журналістику відомий український науковець, доктор філологічних наук Ігор Михайлин. Це визначення влучно передає сутність журналістики як складної, багатовимірної та динамічної системи.

Журналістика постійно розвивається, перебуває в русі, реагує на суспільні зміни та виклики часу. Її можна порівняти з Всесвітом, що, виникнувши одного разу, безперервно розширюється, видозмінюється та наповнюється новими елементами. Журналістиці, як і Всесвіту, властива відкритість до змін, поява нових об'єктів, явищ і форм їхнього функціонування. У сучасному світі важко уявити життя суспільства без засобів масової інформації, які стали невід'ємною частиною повсякденності.

Журналістика входить до системи багатофункціональних соціальних інститутів, зокрема таких, як преса, телебачення, радіо, Інтернет та інші медіаресурси. У межах наукової роботи увага зосереджується на друкованій пресі, а саме на жанровій системі періодичних видань. Вибір теми зумовлений

тим, що, незважаючи на стрімкий розвиток цифрових технологій та електронних медіа, друковані засоби масової інформації залишаються актуальними й відносно стабільними джерелами інформації.

Кінцевим результатом дослідження є детальний аналіз жанрів друкованої преси. У роботі передбачено історичний огляд становлення та розвитку журналістських жанрів, вивчення впливу сучасних технологій і електронних видань на жанрову систему, аналіз актуальних тенденцій у жанровій структурі сучасних друкованих ЗМІ. Особливу увагу приділено основним жанрам журналістики, зокрема таким, як стаття, репортаж, інтерв'ю, рецензія, фейлетон тощо, а також їхнім особливостям і ролі у формуванні образу видання на матеріалі черкаських друкованих ЗМІ.

Предметом дослідження є друковані періодичні видання. Особлива увага приділяється змісту публікацій та їхній жанровій належності.

Жанрову систему журналістики можна поділити на три традиційні групи: інформаційну, аналітичну та художньо-публіцистичну. Водночас слід зауважити, що жоден жанр не може повністю належати лише до однієї з цих груп. Чіткі межі між жанрами є умовними, адже в процесі підготовки матеріалу журналіст часто використовує елементи різних жанрових форм. Саме тому система журналістських жанрів перебуває у постійному розвитку, трансформації та поповненні новими різновидами матеріалів.

У процесі підготовки наукової роботи було використано наукові публікації з метою глибшого осмислення теми преси, а також для підтвердження або спростування висунутих гіпотез. Окрім цього, застосовувалися статистичні дані для аналізу поширеності журналістських жанрів на матеріалі одного з черкаських друкованих видань.

Журналістська жанрологія як наука про розвиток і функціонування жанрів у сфері мас-медіа сформувалася значно пізніше, ніж відповідні дисципліни в інших видах творчо-практичної діяльності людини — літературі, образотворчому мистецтві, музиці тощо. Категорія жанру в журналістиці сформувалася досить пізно, що пов'язано з історичними умовами становлення самої журналістики як самостійного соціального інституту, який почав активно формуватися у XVII–XVIII століттях.

Журналістика пройшла тривалий шлях розвитку: від подорожніх нарисів і газет-стінівків у Стародавній Греції та Римі до сучасних публіцистичних жанрів. Кожен жанр виникав як відповідь на суспільну потребу висвітлювати актуальні події, соціальні проблеми та етичні питання. Водночас сама журналістика порівняно нещодавно набула статусу впливового соціального інституту [3].

Система жанрів формується під впливом технологічного прогресу та трансформацій медіаресурсів. Традиційні жанри журналістики поступово змінюються: одні втрачають актуальність, інші — модифікуються або поєднуються з новими формами. Такі жанри, як фейлетон, пародія, огляд преси, поступово відходять на другий план, тоді як інтерв'ю, коментар, есе набувають більшої популярності. З'являються й нові жанрові різновиди — бесіда, прес-реліз, дебати, стріми.

Конвергенція медіа спричинила й конвергенцію жанрів. Наприклад, жанр репортажу значно модифікувався та отримав нові можливості подання матеріалу із застосуванням відео, аудіо, слайд-шоу, інфографіки та картографії. Водночас авторська колонка в інтернет-виданнях трансформувалася у форму блогу.

Друковані видання зазнають суттєвих змін під впливом зростання ролі авторської індивідуальності, впливу іноземних медіа, популярності інтернет-ресурсів, взаємодії між різними видами ЗМІ та рівня культурної підготовки аудиторії. Журналістські жанри адаптуються до сучасних умов: спостерігається синтез жанрових форм, поява нових жанрів, поширення інформаційної журналістики та поступовий занепад художньо-публіцистичної [1].

Традиційно журналістські жанри поділяють на три основні групи: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні. Газета «Черкаський край» є типовим представником української регіональної друкованої публіцистики. Видання надає перевагу інформаційним та аналітичним жанрам, зокрема звітам, заміткам, статтям і кореспонденціям. Художньо-публіцистичні жанри представлені обмежено, переважно поодинокими есе, що свідчить про тенденцію до їхнього зникнення з газетних шпальт.

Таким чином, газета «Черкаський край» демонструє класичну модель сучасного регіонального друкованого видання. Натомість газета «Нова доба», поряд із традиційними журналістськими жанрами, поєднує практичні та розважальні рубрики, а також активно розвиває онлайн-платформу, що сприяє зростанню зацікавленості аудиторії.

Отже, еволюція журналістики засвідчує її здатність адаптуватися до суспільних, технологічних і культурних змін, зберігаючи водночас свою соціальну значущість. Жанрова система журналістики не є статичною: вона перебуває у постійному процесі оновлення, реагуючи на потреби аудиторії та можливості медіасередовища. Сучасний етап розвитку мас-медіа характеризується активним переосмисленням жанрових форм, унаслідок чого відбувається трансформація традиційних жанрів і формування нових, більш гнучких способів подання інформації.

Проведений аналіз жанрової структури регіональної преси на прикладі газети «Черкаський край» дає підстави стверджувати, що друковані видання, попри конкуренцію з боку онлайн-медіа, зберігають класичну жанрову модель з домінуванням інформаційних та аналітичних матеріалів. Водночас незначна частка художньо-публіцистичних жанрів свідчить про зміну пріоритетів у сучасній журналістиці та орієнтацію на оперативність і фактологічність. Отже, жанрова система друкованої преси перебуває на етапі трансформації, що підтверджує актуальність її подальшого наукового вивчення в контексті розвитку сучасного інформаційного простору.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Голік О. Новітні тенденції жанроутворення в українській пресі на початку XXI ст URL : <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2009/JRN/PDF/31.pdf> (дата звернення 11.10.2025)

2. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт : Вибрані медіадослідження. Харків : Прапор, 2008. 512 с.

3. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Вид. 3-тє, доповнене і поліпшене. Харків : Прапор, 2004. 320 с.

**Є. А. Процаликіна,**  
учениця Черкаського гуманітарно-правового ліцею  
(науковий керівник: учитель української мови і літератури,  
учитель-методист **Н. І. Соломаха**)

### **ХУДОЖНЯ ОНОМАСТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ ЧЕРКАЩИНИ)**

Важливим складником сучасної лінгвістичної науки є дослідження художньої ономастики як одного з ключових елементів поезики художнього твору. Особливе місце в цьому контексті посідає література для дітей та юнацтва, у якій власні назви виконують не лише номінативну, а й виразну естетичну, виховну та ігрову функції.

У роботі окреслено теоретичні засади ономастики та художньої ономастики, з'ясовано специфіку функціонування власних назв у художньому тексті. Визначено, що **художня ономастична система є цілісною структурою**, яка бере активну участь у формуванні образного світу твору та реалізації авторського задуму.

Зацікавлення лінгвістів специфікою функціонування власних назв у художніх текстах зростає, що засвідчує поява численних наукових досліджень. Літературну ономастику вивчали Л. Белей [1], М. Бережна [2], М. Доценко [3], Ю. Карпенко [4], Л. Литвин [5], О. Сколоздра [6], Л. Шитик і Л. Юлдашева [7] та ін. Попри це, стилістична роль онімів у творах для дітей та юнацтва в окремих регіонах країни визначена недостатньо, адже в різних місцевостях є свої сингулярні особливості. Функційно-стилістичну специфіку онімів, їхній склад, семантику та структуру на матеріалі творів письменників Черкащини не досліджено, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Метою наукової роботи є комплексний аналіз художньої ономастичної системи у творах для дітей та юнацтва письменників Черкащини.

Матеріалом для дослідження слугувала укладена картотека власних назв (223 фіксації, 13524 слововживання), дібраних із творів М. Павленко, В. Рутківського, А. Шульги, Н. Азаматової.

Художня ономастика – важливий складник поезики літературного твору, оскільки власні назви в художньому тексті виконують не лише номінативну, а й низку додаткових функцій – характерологічну, емоційно-експресивну, стилістичну, оцінну та виховну. На відміну від реальних власних назв, автор свідомо створює художні оніми й підпорядковує їх творчому задумові, жанровій специфіці та ідейному спрямуванню твору.

Найпоширенішим різновидом онімів у художніх текстах є **антропоніми**, тобто імена, прізвища, прізвиська та інші назви осіб, напр.: *Пилип* (70 слововживань), *Остан* (76), *Семен* (4), *Костя* (36), *Тамара* (4), *Гаврило* (1), *Іван* (75), *Микола* (2), *Федір* (32), *Оля* (207). У літературі для дітей і юнацтва антропоніми часто мають прозору внутрішню форму, що полегшує їхнє сприйняття і водночас допомагає швидко окреслити риси характеру персонажа.

Показовими в цьому плані є твори письменників Черкащини, у яких власні назви відіграють важливу роль у формуванні художнього простору. Зокрема, у творчості Марини Павленко антропоніми часто мають виразне емоційне забарвлення та слугують елементами мовної гри. Наприклад, ім'я *Реготушка* не лише називає персонажа, а й одразу передає його характерну рису – веселу, життєрадісну вдачу, *Розмішивус* може піднести настрій будь-кому. Такі імена легко запам'ятовуються, викликають позитивні емоції та сприяють налагодженню емоційного контакту між текстом і читачем.

У прозі Володимира Рутківського власні назви виконують також історико-культурну функцію. Антропоніми козацької доби, наприклад *Швайка*, *Димитр*, *Свирид*, *Гирич*, відтворюють національний колорит, історичну атмосферу та традиційні цінності українського суспільства. Через систему імен письменник простежує зв'язок персонажів із минулим, формує уявлення про них як про носіїв честі, мужності й відповідальності, що особливо важливо в контексті виховного потенціалу літератури для юного читача.

Твори Анастасії Шульги демонструють інший підхід до використання антропонімів. Імена персонажів тут здебільшого реалістичні, проте в художньому контексті вони набувають додаткового емоційного звучання, напр.: *Маня*, *Пискля*, *Кнопка*, *Фроня*. Такі антропоніми не відволікають увагу читача яскравою формою, але тонко підкреслюють психологічний стан персонажів, їхні внутрішні переживання та родинні або соціальні зв'язки.

У творчості Надії Азаматової художні оніми часто пов'язані з морально-етичною проблематикою. Імена персонажів у її творах підсилюють основну ідею тексту, асоціюючись із такими поняттями, як доброта, сила духу, відповідальність і співчуття, напр.: *Тарунг*, *Марум*, *Гептон*, *Чакі*, *Кробі*. Завдяки цьому власні назви виконують не лише стилістичну, а й виразну виховну функцію.

Аналіз художніх онімів засвідчує, що в досліджуваних творах номінативна функція власних назв майже завжди поєднується з характеристичною. Ім'я персонажа не є випадковим: воно або акцентує домінуючу рису характеру, або створює певний емоційний настрій, або слугує ключем до глибшого розуміння образу. Особливо це помітно в іменах із прозорою словотвірною структурою, що їх легко сприймає дитяча аудиторія.

Важливу роль відіграє й **емоційно-експресивна функція** художніх онімів. Вона реалізована через зменшено-пестливі форми, незвичні звукосполучення або образні прізвиська, які викликають у читача співчуття, симпатію чи іронічне ставлення до персонажа. Такі власні назви значно посилюють емоційний вплив художнього тексту.

Крім того, у творах для дітей і підлітків яскраво виявлена ігрова функція власних назв. Мовна гра, словотвірні експерименти, поєднання кількох семантичних компонентів в одному імені роблять текст динамічним, живим і привабливим, напр.: *Жабка-Скрекотушка, Кабан-Іклан, Вирвизуб, Горихвіст*. Такі імена не лише виконують номінативну роль, а й стають важливим стилістичним засобом, що увиразнює авторську манеру письма.

Отже, виконане дослідження засвідчує, що художня ономастика – невід’ємний складник поетики літературного твору та важливий інструмент авторського самовираження. Аналіз антропонімів у творах письменників Черкащини продемонстрував, що імена персонажів є результатом свідомого творчого відбору. Вони відображають не лише індивідуальні риси героїв, а й національні, культурні та морально-етичні цінності, притаманні українській літературній традиції. Через систему власних назв автори передають історичний колорит, психологічний стан персонажів, особливості соціального середовища та вікову специфіку читацької аудиторії.

Вивчення художньої ономастики дає змогу глибше осмислити ідейно-художній зміст літературних творів, простежити особливості індивідуального стилю письменників та з’ясувати механізми формування художнього образу. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні кола аналізованих текстів, а також у порівняльному вивченні ономастичних систем різних авторів та жанрів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії : монографія. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. № 27. 333 с.
3. Доценко М. В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 199 с.
4. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Вип. 37. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 170–172.
5. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів ХІХ–ХХ століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2006. 242 с.
6. Сколоздра О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010. Вип. 50. С. 355–360.
7. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Специфіка літературних онімів сучасних творів для дітей і юнацтва. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 142–147.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана  
Франка

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво про державну реєстрацію:

серія ЖТ № 10 від 07.12.2004р.

електронна пошта (E-mail): [ukr.mova.ff@gmail.com](mailto:ukr.mova.ff@gmail.com)